

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

LA‘LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ’NİN GİDÂ-İ RÛH ADLI ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

SELAHATTİN BAL

İstanbul - 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

LA‘LÎZÂDE ABDÜLBÂKÎ’NİN GİDÂ-i RÛH ADLI ESERİ

Yüksek Lisans Tezi

SELAHATTİN BAL

Danışman: YARD. DOÇ. DR. ALİ NAMLI

İstanbul – 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TASAVVUF Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi SELAHATTİN BAL'ın LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ'NİN
GIDÂ-İ RÛH ADLI ESERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.12.2014 tarih
ve 2014/41-22 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği /-oy çokluğu ile Yüksek Lisans
Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 10/04/2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

	Öğretim Üyesi Adı Soyadı	İmzası
1.	Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. ALİ NAMLI	
2.	Jüri Üyesi Prof. Dr. NECDET TOSUN	
3.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. AHMET KARATAŞ	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Selahattin BAL
Anabilim Dalı	: İlahiyat
Bilim Dalı	: Tasavvuf
Tez Danışmanı	: Yard. Doç. Dr. Ali NAMLI
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- Nisan 2015
Anahtar Kelimeler	: La'lîzâde Abdülbâkî, <i>Gıdâ-i Rûh</i> , Tasavvuf, Bayrâmî-Melâmî, Nakşbendî.

ÖZET

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi (1090-1159/1679-1746) 18. yüzyılda yaşamış önemli bir sûfî – âlimdir. Bayrâmî- Melâmî ve Nakşbendî tarîklerinin müntesibi olan La'lîzâde Abdülbâkî uzun yıllar çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Tasavvuf alanında çok sayıda eser kaleme almış ve tercüme etmiştir. Hayatının son yıllarını Eyüp'te yaptırdığı tekkede geçirmiştir. Kabri Eyüp'te yaptırdığı tekkenin bahçesindedir.

Bu çalışmada ise La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin eserlerinden biri olan *Gıdâ-i Rûh* isimli eser latinize edilmiş ve eserde ele alınan tasavvufî konu ve kavramlar incelenmiştir.

GENERAL KNOWLADGE

Name and Surname : Selahattin BAL

Field : Theology

Programme : Tasawwuf

Supervisor : Yard. Doç. Dr. Ali NAMLI

Degree Awarded and Date : Master- April 2015

Keywords : La'lîzâde Abdûlbâkî, *Gîdâ-i Rûh*, Bairami-Malami, Naqshbandi, islamic mysticism/sufism/ tasawwuf.

ABSTRACT

La'lîzâde Abdûlbâkî (1090-1159/1679-1746) is a significant Sufi scholar who lived in the eighteenth century. He wrote and translated numerous works in the field of Sufism. La'lîzâde Abdûlbâkî, who followed the mystical schools of Bairami-Malami and Naqshbandi, had taught at various madrasahs for many years. He spent the last years of his life in the tekke he had constructed. His tomb is in the garden of the mentioned tekke.

In this study, one of his important works called *Gîdâ-i Rûh* is latinized and the Islamic mystical issues in it are examined.

ÖNSÖZ

Kaynağını Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebevî'nin oluşturduğu, islâmî hayat prensibi ve islâmın ruh hayatı olan tasavvufî yaşam hiç şüphesiz Hz Peygamber aleyhisselâm ve onun ashabı tarafından zirvelerde yaşanmıştır. Onlardan sonra da onlara meftûn olan yüce şahsiyetler bu yolun yolcusu olup dönemlerinin manevi dinamikleri olmuşlardır.

Hız. Peygamber döneminde tasavvuf ismiyle müsemmâ bir ilim olmasada şüphesiz tasavvufî yaşamın kendisi vardır. Çünkü tasavvuf, islâmın ruh ve kalp hayatıdır. Bu ilim dalı zühd, tasavvuf ve tarikatlar dönemi gibi çeşitli dönemlere ayrıştırılmış ve kendi içinde kemâle ermiştir. Herbir dönemde kendine has üslûbuyla ümmete ulûhiyyet, nübüvvet, âhiret ve ubûdiyyet gibi dinin önemli *asıllarıyla* beraber *fürûları*nda yaşayarak göstermişlerdir. Bu bakımdan tasavvuf toplumların hayatlarında vazgeçilmeyen şekillerde tezâhür etmiştir.

Tasavvufî hayatı Türkler, Müslüman olmalarının ardından çok iyi özümsemiş ve benimsemişler ve ordularından önce mana erlerini henüz fethetmedikleri coğrafyalara gönderip oraların manevî fetihlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu süreçlerde Türkler arasında ismini duyurmuş nice sûfiler, âşıklar ve mürşitlerde yetişmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde tasavvufî şahsiyetler ve kurumlar, toplumu hem madden hem de mânen besleyen hayat pınarları olmuşlardır. Bazende toplumla, devlet arasındaki iletişimi sağlayan önemli organizatör ve organizasyonlar şeklinde kendilerini göstermişlerdir.

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Mevlevî, Kâdirî, Halvetî, Nakşebendî, Celvetî gibi pek çok tasavvufî anlayış ve tarikat toplumun nabzını tutmuş ve gönüllerde kendilerine yer bulmuşlardır. Bunların yanında Melâmîlikte bir meşreb olarak kendine yer bulmuş ve o dönem Osmanlı toplumunun çeşitli kademelerinde melâmî meşreb mutasavvıf ve kişiler var olmuştur. Bunlardan birisi de La'lizâde Abdülbâkî Efendidir. Biz bu çalışmamızda La'lizâde'nin; genelde ümmet-i Muhammed'e özelde ise sûfînin dünyâsına bakışımı, onlara nasihat ve tavsiyelerini

içeren; ilm-i hâl, edeb ve âdab niteliğindeki *Gıdâ-i Rûh* adlı eserini ve bu eserde ki tasavvufî konu ve kavramları inceledik.

Beden ve ruhtan mürekkeb olan insanın, ruhunun açlığını giderecek olan gıdaları bilmesi ve ruhunu onlarla beslemesi için başta Mevlânâ olmak üzere pek çok mühim sûfî ve âlimden alıntılarla kaleme alınan bu eseri üç bölüme ayırarak inceleyip çalıştık.

Birinci bölüm, La‘lizâde Abdülbâkî Efendi’nin hayatı ve eserleri olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır. La‘lizâde’nin hayatını ele aldığımız başlıkta onun doğumunu, yetişmesini, tahsilini, tasavvufî hayatını ve şahsiyetini, sürgünlerini, vefatını ve talebelerini ele aldık. İkinci başlık altında ise La‘lizâde’nin telif ve tercüme olmak üzere kendisine ait olan eserlerini tanıttık.

İkinci bölümde, *Gıdâ-i Ruh* adlı eserin tahlil ve değerlendirmesini yine iki ana başlık altında ele aldık. Birinci ana başlıkta eserin tanıtımına yer verilmiş ve eserin müellife aidiyeti, isimlendirilmesi, nüshaları, eserde kullanılan kaynaklar ve eserin muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. İkinci ana başlıkta ise eserde geçen tasavvufî konu ve kavramlar müelliften örneklerle ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise *Gıdâ-i Rûh*’un günümüz Türkçe’sine aktarılmış hali vardır. Eseri Türkiye Türkçe’sine çevirirken ayet ve hadislerin tahririni ve tercümesini dipnotta gösterdik. Yine metinde geçen Farsça ve Arapça şiir ve beytlerin orjinalini kendi diliyle yazıp tahririni ve tercümelerini aynı şekilde dipnotta belirttik.

Bu çalışmayı hazırlarken başından beri yardımlarına müracaat ettiğim ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yard. Doç. Dr. Ali Namlı’ya, Farsça beyitlerin tercüme ve tahririnde yardımlarını gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Necdet Tosun’a, çalışmamla alakalı çeşitli konularda bilgisine başvurduğum Yard. Doç. Dr. Nedim Tan’a ilgi ve alakalarından dolayı müteşekkirim.

Selahattin BAL
01.04.2015
Çengelköy

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR	VIII

BİRİNCİ BÖLÜM

LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ'NİN HAYATI.....	2
1.1.1. Doğumu, Yetiřmesi Ve Tahsili	2
1.1.2. Manevi Dünyası.....	4
1.1.3. Sürgün Hayatı	6
1.1.4. Vefâtı	7
1.1.5. Talebeleri.....	8
1.2. LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ'NİN ESERLERİ.....	8
1.2.1. Te'lif Eserleri	9
1.2.2. Tercüme Eserleri	11

İKİNCİ BÖLÜM

GIDÂ-İ RÛH'UN TAHLİL VE DEĞERLENDİRMESİ

2.1. GIDÂ-İ RÛH'UN TANITIMI	14
2.1.1. Gıdâ-i Rûh'un Âidiyeti	14
2.1.2. Gıdâ-i Rûh'un İsimlendirilmesi	15

2.1.3. Gıdâ-i Rûh'un Nüshaları	16
2.1.4. Gıdâ-i Rûh'un Muhtevâsı	17
2.1.5. Gıdâ-i Rûh'ta Kullanılan Eserler	18
2.2. GİDÂ-İ RÛH'TA GEÇEN KONULAR VE TASAVVUFÎ KAVRAMLAR	28
2.2.1. Gıdâ-i Rûh'un Dili ve Üslûbu	28
2.2.2. Gıdâ-i Rûh'taki Konu ve Kavramlar	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GİDÂ-İ RÛH METNİ

GİDÂ-İ RÛH	44
SONUÇ	218
EKLER	220
BİBLİYOGRAFYA	242

KISALTMALAR

a.	El Yazması Eserlerde Sayfanın Birinci Yüzü
a.g.e	Adı Geçen Eser
b.	El Yazması Eserlerde Sayfanın Birinci Yüzü
bk.	Bakınız
c.	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
(E)	Es'ad Efendi nüshasından yapılan alıntı
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
İA	İslam Ansiklopedisi
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
nşr.	Neşreden
nr.	Numara
s.	Sayfa
trc.	Tercüme eden
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
v.	Vefâtı
vr.	Varak
yy.	Yüzyıl
Yay. haz.	Yayına hazırlayan
Yay.	Yayınları

BİRİNCİ BÖLÜM

LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ'NİN HAYATI

1.1.1. Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahsili

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi, Bayrami-Melâmîlerden Mesnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi'nin (ö. 1071/1661) kız kardeşinin oğlu olan La'lî Mehmed Efendi'nin (ö. 1119/1707) iki oğlundan birisidir.¹ Mehmet Nail Tuman, La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin şeceresini; La'lîzâde Abdülbâkî Efendi b. La'lîzâde Şeyh Mehmed Efendi b. İbrahim Efendi b. Reîsü'l-Küttâb Ali La'lî Efendi b. Ali Efendi b. Mustafa Efendi b. Seyyid Mehmed Efendi şeklinde vermektedir.² La'lîzâde Abdülbâkî *Menâkıb-ı Melâmîyye-i Bayrâmîyye (Sergüzeşt)* isimli eserini yazdığı 1156/1743 târihinde altmışaltı yaşında olduğunu belirttiğine göre doğum târihinin 1090/1679 olması muhtemeldir. İstanbul'da doğmuştur.

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi “Âlim-i rabbânî, âmil-i hakkânî, vâsıl-ı esrâr-ı rûhânî” ve “mürşidim” diyerek dile getirdiği babası La'lî Mehmed Efendi'den ilk dinî ve tasavvufî eğitimini almıştır. Babası ona Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sini, İbn Fârız *Dîvânını*, Dâvûd Kayserî'nin *Fusûsu'l-hikem Şerhi*'nin mukaddimesini ve *Molla Fenârî Şerhi* ile *Miftâhu'l-gayb*'ı okutmuştur. Devrinin müspet ilimlerini de öğrenmiş olan La'lîzâde Abdülbâkî Efendi, babasının kendisini teşvik ettiği ilim yolundan vefatına kadar vazgeçmemiştir.

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin hayatında babası önemli bir konumdadır. Döneminde önemli bir âlim olan La'lî Mehmed Efendi, oğlu La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'yi çocukluğundan itibaren ilmen yetiştirmiş ve devrindeki önemli sîmâlarla tanıştırmış ve onlardan etkilenmiş bir âlim ve aydındır. Melâmî kutbu Seyyid Hâşim Efendi

¹ Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (18. Yüzyıl), İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 520; Haşim Şahin, “Eyüp'te Bir Melâmî: La'lîzâde Abdülbâkî Efendi”, *Târîhi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX*, İstanbul 2005, s. 228; Nihat Azamat, “La'lîzâde Abdülbâkî”, *DîA*, c. 27, s. 90.

² Mehmet Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, c. 2, s. 1212.

(ö.1088/1677) La'î Mehmed Efendi'yi etkisi altına almış âlimlerden birisidir. Bu sayade La'î Mehmed Efendi Melâmî neşvesiyle tanışmıştır. Dayısı Sarı Abdullah Efendi aracılığıyla da Bayrâmîliğe intisâb eden La'î Mehmed Efendi kendisinde Bayrâmî geleneği ile Melâmî geleneğini mezcetmiştir.

Seyyid Hâşim Efendi ile La'î Mehmed Efendi arasındaki muhabbet bağı artarak devam etmiştir. Seyyid Hâşim Efendi'nin iftar davetine icabet eden La'î Mehmed Efendi, yoğun talep üzere Seyyid Hâşim Efendi'nin evinde misafir olarak kalmıştır. O gece Seyyid Hâşim Efendi rahatsızlanıp yatağa düştüğünde başında Yasin Sûresini okumuş ve çok dua etmiştir. Takdir-i İlâhî neticesinde o gece Seyyid Hâşim Efendi vefat etmiştir. Fakat Seyyid Hâşim Efendi, La'î Mehmed Efendi'ye vefatından sonra kutbiyyet makâmına geçecek olan Paşmakçızâde Ali Efendi'nin kutbiyyetini müjdelemiştir.³ La'î Mehmed Efendi, şeyhi Seyyid Hâşim Efendi'nin vefatının ardından cenaze ve defin işleriyle bizzat ilgilenmiş hatta kırk gün süresince kabri başında Kur'an okuyup hatim etmiştir.⁴

La'î Mehmed Efendi imparatorluğun kendisine verdiği görevleri yerine getirirken devrinin önemli kişileriyle görüşmüş bir aydındır. Kendisi kadılık göreviyle Mekke'de bulunmuş sonra Anadolu Kazaskeri olmuş bir âlimdir. La'î Mehmed Efendi, bazı kötü niyetli kimselerin iftirâsına uğrayarak bir sene sonra görevinden azledilip Kıbrıs'taki Magosa (Manos) Kalesi'ne sürülmüştür. La'lizâde Abdülbâkî'nin *Mebde' ve Meâd* isimli eserinde verdiği bilgiye göre ise babası La'î Mehmed Efendi 1119/1707 senesi temmuz ayında Kıbrıs'ta sürgündeyken vefât etmiştir.⁵ La'î Mehmed Efendi'nin kabri Lefkoşa'daki Eski Ayasofya Cami (Selimiye Cami) hazîresindedir.⁶

İlk hocası olan babası La'î Mehmed Efendi'nin (ö. 1707) vefatından sonra La'lizâde Abdülbakî Efendi ilim tahsiline devam etmiştir. La'lizâde bunu şöyle ifâde etmektedir: “Sene tis'a aşer ve mie ve elf Rebûlâhîr'inde dâr-ı fenâdan cinân-ı bekâyâ intikâl edip vâsıl-ı envâr-ı cemâl olduklarından sonra dahi rûh-ı şerîflerinden istimdâd ile nice sinîn u şuhûr mütâlaa-i kütüb-i meşhûr kârim. Ale'l-husûs *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve

³ La'lizâde Abdülbâkî, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 18^a-18^b.

⁴ Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 73^a.

⁵ La'lizâde Abdülbâkî, *Mebde' ve Meâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa nr. 636, vr. 99^a; Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn, *Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 71^b-72^a.

⁶ Hüseyin Hâfız Ayvansarâyî, *Mecmuâ-yı Tevârih* (hzr: Fahri Derin, Vahid Çabuk), Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul 1985, s. 276.

resâil-i Şeyh-i Ekber ve *Miftâhu'l-gayb*-ı Şeyh-i Kebîr ve şurûhu ve *Tefsîr-i Fâtiha* ve *Nefehât*'ı sermâye ve medârim oldu.”⁷ Bu eserler neticesinde gönül aynasının parladığını, eserlerin hak ile batılı ayırmada yardımcı olduğunu da itiraf etmekten geri durmamıştır. “Âsâr-ı muhabbetullâh âyîne-i dilde sûret-nümâ ve sülûk-i tarîk-i seyr ilallâh matlab-ı a'lâ ve maksad-ı esnâ olup, müstelezzât-ı nefis ve hevâdan içtinâb ve mahv ve fenâ ve vecd ve cezbeyi tahsîl ve iktisâb tarîki açıldı. Hak bâtıldan seçildi. Elhamdülillâh sümme elhamdülillâh gönlüm gözü açılıp kendimi kendim kendimde gördüm. Adem-i mahz olduğum bildim. Yokluk ile yokluk yoluna girdim.”⁸

Tasavvufî muhabbetin yoğun olduğu bir muhitte büyüyen La‘lîzâde Abdülbâkî Efendi, ilk medrese tahsiline 30 Nisan 1696 senesinde başlamıştır. İlerleyen yıllarda felsefe ve riyâziye tahsilini de tamamlamıştır. Kendisi yirmi sekiz yaşına kadar ilim tahsîl ettiğini ve vaktini ilim tahsiliyle geçirdiğini belirtmiştir.⁹ Fiili tahsilini bitirdikten sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Fatih Habyar Mahallesi Katib Mustafa Efendi Medresesi, Tevkiî Câfer Çelebi Medresesi, Hoca Hayreddin Medresesi, Şeyhülislam Zekeriyâ Efendi Medresesi ve Vâlîde Sultan Medresesi La‘lîzâde Abdülbâkî Efendi’nin müderrislik yaptığı medreselerdir. Müderrisliğe başlama tarihi ise net olmamakla beraber 1117’de Katib Mustafa Efendi Medresesinden azledilmiş olduğu dikkate alınırsa bundan birkaç yıl önce müderrisliğe başladığı söylenebilir.¹⁰

1.1.2. Manevi Dünyası

La‘lîzâde Abdülbâkî Efendi’nin rûhî hayat ve tecrübelerinde babası La‘lî Mehmed Efendi’nin büyük emeği ve gayreti vardır. La‘lîzâde Abdülbâkî Efendi’nin Melâmîlik ile münâsebetinin babasının gayretleriyle çocukluğunun ilk devrelerine kadar uzandığını bilmekteyiz. Nakşbendî şeyhi Murâd Buhârî ile de babasının Mekke Kadılığı görevi sırasında tanışmışlardır.¹¹

Osmanlı bürokrasisinde önemli kademelere gelmiş kimselerle tanışan La‘lîzâde Abdülbâkî Efendi, Şehit Ali Paşa’nın şehadetinden sonra Melâmîlikte kutup arayışında

⁷ La‘lîzâde Abdülbâkî, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 48^b.

⁸ La‘lîzâde Abdülbâkî, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 48^b-49^a.

⁹ La‘lîzâde Abdülbâkî, *Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 48^b.

¹⁰ Şeyhî, *Vekâyi’-l-fudalâ*, s. 628; Nihat Azamat, “La‘lîzâde Abdülbâkî”, *DîA*, c. 27, s. 90.

¹¹ Nihat Azamat, “La‘lîzâde Abdülbâkî”, *DîA*, c. 27, s. 90.

olanlara karşı kendisinin kutup olmadığını ve devrin kutbunu da bilmediğini söylemiştir. Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi'nin (1677-1712) ardından kutub olan Şehid Ali Paşa'dan (1712-1716) sonra kimin kutub olduğunu bilmediğini şu sözlerle ifade eder: "Vallâhü'l-azîm ve billâhi'l-kerîm hâlâ sâhib-i vakti bilmem, teveccühüm hakikatlerinedir. Şahs-ı şerîfleri ma'lûmum değildir. Diyâr-ı âhara ve devlet-i uhrâyâ nakl ü ta'yîn mi vâki' oldu? Yoksa bu fakîri kabul vakti henüz gelmedi mi? Ümîdimi ilâ âhiri'l-ömr kat' etmem."¹²

La'lîzâde Abdülbâkî, Bayrâmîliğin yanı sıra Nakşbendî tarikatını da iyi bilmektedir. Babasının Mekke Kadılığı vazifesi sırasında tanıştığı Nakşbendî şeyhlerinden Şeyh Murâd Buhârî'ye, Nakşbendî şeyhinin İstanbul'a geldiği 1708 yılından sonraki bir zamanda intisâb etmiştir ve Şeyh Murâd Buhârî'den Nakşbendî usulü üzere tekâmîl-i sülûk eylemiştir.¹³ Böylece La'lîzâde Abdülbâkî Efendi Melâmî anlayışı ile Nakşbendî anlayışını kendinde cem' etmiştir.

Kendisi Şeyh Murâd Buhârî'ye intisâbını şöyle anlatmaktadır; "Şeyh Murâd Efendi Hazretleri'nden ahz-ı tarîkat ve inâbet edip pederim makâmına ikâmet etmeye ez dil ü cân şevk ve rağbet ve bu husûsta sabır ve teennîye tâkat kalmadı. Müstâinen billâh hâk-i pâylerine yüz sürmeye niyet ve cuma günü idi ki, seherîce hareket edip meclîs-i şerîflerine vusûl kemâ hüve'l-me'mûl müyesser oldukda, fakîrden gayri ferd-i vâhid bulunmadığı âsâr-ı tevfiik idi ki, ma'lûmum oldukda, kable hücümi'z-züvvâr mâ fi'z-zamîri izhâr ve berâ-yi inâbet ziyârete geldiğim i'lâm edicek bilâ tereddüd arz-ı tarîka-i şer'îyye ve ism-i zât ile nûr-bahşâ ve vukûf-ı kalbîyi tefhîm ile inâyet-nümâ olup nısf sâat mikdârı keyfiyet-i ma'hûde üzere teveccühten sonra duâ eylediler ve mübtedîye mühim olan âdâb ve harekâtı birer birer söylediler."¹⁴

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin her iki tarikatında müntesibi olması bazı söylemleri de beraberinde getirmiştir. Başkaları her ne kadar Nakşbendîliğe intisâb etmesini devlet takibinden kurtulmak için bir hamle olarak yorumlarsa da kendisi bu durumu Melâmîlik ile Hâcegân anlayışının birbirine olan yakınlığına bağlamıştır.¹⁵

¹² La'lîzâde Abdülbâkî, *Menâkıb-ı Melâmîyye-i Bayrâmîyye*, vr. 19^b.

¹³ Şahin, "Eyüp'te Bir Melâmî: La'lîzâde Abdülbâkî Efendi", s. 228.

¹⁴ Büşra Çakmaktaş, *Mebde ve Mead* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 5.

¹⁵ Azamat, "La'lîzâde Abdülbâkî", *DİA*, c. 27, s. 91.

1.1.3. Sürgün Hayatı

Osmanlı devleti gün geçtikçe eski gücünden düşmekte, imparatorluk sınırları içinde çeşitli problemler vuku bulmaktadır. La'lîzâde Abdülbâkî Efendi işte bu ortamın İstanbul'unda yaşamaktadır. Üstelik onun hayatının bir kısmı Lale Devri diye müsemmâ bir dönemi de idrâk etmiştir. Sükûnet arayışı içinde olan İstanbul 1718-1730 yıllarında Lale Devri'ni yaşamıştır. Lale Devri, siyâsî-kültürel açıdan farkındalık oluştursa da İmparatorluğun kaderi değişmemiştir. Böyle karışık bir dönemde yaşayan La'lîzâde Abdülbâkî Efendi fiili tahsilini müteâkib İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. O, Murâd Buhârî'ye intisâb ettiği dönemde Sadrazam Damat Ali Paşa'ya da muallimlik yapmıştır. Şeyhülislam Paşmakçızâde Ali Efendi'nin ardından Şehit Ali Paşa (Sadrazam Damat Ali Paşa) Melâmî kutbu olacak ve La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'de daha sonra ona intisab edecektir.¹⁶

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi, melâmiliğin sarayda ve devlet ricâli arasında etkin olmasında katkısı büyüktür. Onun etkisi altında yüksek devlet kademesinden bazı meşhurlar bu tarikata girmiştir. Bunlar arasında; Reîsü'l-Küttâb Mustafa Efendi, Ahmet Ârifî Paşa, Defterdâr Sarı Mehmed Paşa gibi devlet adamları ve Mehmed Râşid, Mustafa Sâmî, Osmanzâde Tâib, Nedim gibi devrin şair ve tarihçileri de vardır.¹⁷

Sadrâzam Dâmad Ali Paşa'yla birlikte Mora seferine bir yıl sonra da Petro Varadin Seferi'ne (Avusturya) katılan La'lîzâde Abdülbâkî, ordunun bozguna uğraması ve Sadrâzam'ın 1128/1716'da şehit düşmesinin ardından kâhinlik yapmakla suçlanmış ve Belgrad Kalesi'ne hapsedilmiştir. Sefer öncesinde Kudüs Kadılığına tayin görmüş olmasına rağmen azledilip sefer sonrasında Limni Adasına sürgüne gönderilmiştir.¹⁸

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi Limni Adasında sürgün hayatı yaşıyorken Nakşbendî şeyhi olan ve kendisinin de icâzet aldığı Şeyh Murâd Buhârî'nin aracı olması üzerine III. Ahmed tarafından Limni'den Bursa'ya geçmesi konusunda izin verilmiştir. Fakat La'lîzâde Abdülbâkî Efendi Limni'den dönmeden önce Şeyh Murâd Buhârî (1720) vefat etmiştir.¹⁹

¹⁶ Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 74^a; Abdülbâkî Gölpinarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 153; Büşra Çakmaktaş, *Mebde ve Mead* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 18.

¹⁷ Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 522.

¹⁸ Nihat Azamat, "La'lîzâde Abdülbâkî", *DîA*, c. 27, s. 90.

¹⁹ Şahin, "Mutasavvıf Bir Osmanlı Bürokrati: La'lîzâde Abdülbâkî Efendi", s. 113.

Dolayısıyla La'lîzâde Abdülbâkî Efendi 1720 yılından sonra sürgünden İstanbul'a ancak dönebilmiştir.²⁰

Sürgün dönüşünde Vâlide Sultan Medresesi müderrisliğine tâyin edilen La'lîzâde bu görevi sürdürürken 1725'te Kudüs Kadılığına tayin edilmiştir. Fakat meçhul bir sebepten dolayı daha göreve başlamadan azledilmiştir.²¹ La'lîzâde Abdülbâkî 1730'da Mısır Mollası, 1731'de ise Mekke-i Mükerrreme Pâyelisi olmuştur. 1736'da İstanbul Kadısı olmuş, daha sonra kendisine Anadolu Pâyesi verilmiştir.²²

1.1.4. Vefâtı

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi ömrünün sonlarına doğru dünya işlerinden kendisini tecrîd edip İstanbul'un Eyüb İlçesinde evinin kenarına yaptırdığı Kalenderhâne Tekkesinde yaşamış ve 1159/1746 senesinde vefat etmiştir.²³ La'lîzâde Abdülbâkî Efendi kendi inşa ettirdiği bu tekkenin bahçesine defnedilmiştir.²⁴

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin eserlerini istinsah eden Müstakîmzâde, La'lîzâde Abdülbâkî Efendi hayattayken küçük yaşlarda olmasına rağmen (yedi yahut sekiz) onun elini öpmüş ve cenâzesinde bulunmuştur. O cenâze merâsimini şöyle anlatır; “Garâibdendir ki şevval on dokuzda sebt günü salât-ı zuhrdan sonra cemâatla Eyüp'te cenâze namazını edâ, kıyâm ve tekbirât esnâsında bu fakîrin kalbine sânih olan mısra' tarih-i rihletleri olmuştur ki:

گلشن جنته گلبن اوله لعلی زاده

*Gülşen-i cennete gülbün ola La'lîzâde.*²⁵

Müstakîmzâde'ye göre şu beyitle La'lîzâde kendi vefât târihine işâret etmiştir:

“*Kalbime ibn-i riyâzü'l-cennet ilhâm etti Hakk,*

Hubb-ı zâtı da'vet etti rûh bezm-i vuslata.

Derler erbâb-ı mahabbet rihletim târihini,

La'lîzâde Seyyid Abdülbâkî girdi cennete.”²⁶

²⁰ Nihat Azamat, “La'lîzâde Abdülbâkî”, *DîA*, c. 27, s. 91.

²¹ Nihat Azamat, “La'lîzâde Abdülbâkî”, *DîA*, c. 27, s. 91.

²² Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 73^b.

²³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 159.

²⁴ Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 75^a; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 159.

²⁵ Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 74^b-75^a; Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (hızr: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, c. II, s. 119.

Mezarı günümüzde Kalenderhâne Tekkesi ya da Özbekler Tekkesi adıyla bilinen ve Sokollu Mehmed Paşa Çeşmesi'nin karşısında müftülük binasının bulunduğu tekkenin yola bakan kısmında yer almaktadır.²⁷

1.1.5. Talebeleri

Genel kanaat şu ki hayatının sonlarına doğru Eyüp'te inşâ ettirdiği Kalenderhâne Tekkesinde müridleri olmuş olabilir. Bu uzak ihtimal değildir. Fakat bizzat yetiştirdiği talebelerinin olup olmadığı ise daha detaylı bir araştırmaya muhtaçtır.

1.2. LA'LİZÂDE ABDÜLBÂKÎ'NİN ESERLERİ

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin eserlerinin sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Bu farklılığın sebebi; küçük hacimli eserlerin başka bir eserin parçası olarak görülmesi, muhtevâsı aynı olan bir eserin farklı bir isimle mükerreren verilmesi ve eserlerin ona aidiyetinin şüpheli olması gibi durumlar sayılabilir.

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin eserlerinin sayısı kesin olarak bilinemesede Bursalı Mehmed Tahir *Osmanlı Müellifleri*'nde dokuz²⁸, Bağdatlı İsmail Paşa *Hediyyetü'l-ârifîn*'de yedi, Mehmed Süreyyâ *Sicill-i Osmânî*'de üç, Osmanzâde Hüseyin Vassaf *Sefine-i Evliyâ*'da on²⁹, Abdülbâkî Gölpınarlı *Melâmîlik ve Melâmîler* isimli eserinde sekiz, tasavvuf hakkında dönemsel çalışma yapan Ramazan Muslu ise te'lif ve tercüme toplam yirmi yedi³⁰ eserinin olduğunu zikreder. Nihat Azamat ise *DİA* "La'lîzâde Abdülbâkî" maddesinde onun sekiz tane eserinin olduğunu ayrıca iki tane eserinde kendisine âidiyetinin şüpheli olduğunu³¹, Haşim Şahin ise "Eyüp'te Bir Melâmî: La'lîzâde Abdülbâkî Efendi" adlı makalesinde on bir eser adını zikremektedir.

Bizse bu çalışmamızda ona aidiyeti hakkında şüphe olmayan veya ona âidiyeti kuvvetle muhtemel olan eserleri listeleyeceğiz ve bazılarının muhtevâsı hakkında کافی miktarda açıklamada bulunacağız.

²⁶ Müstakîmzâde, *Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye*, vr. 74^b-75^a.

²⁷ Şahin, "Eyüp'te Bir Melâmî: La'lîzâde Abdülbâkî Efendi", s. 230.

²⁸ Bursalı Mehmet Tâhir, *A.g.e.*, c. I, s. 148.

²⁹ Osmanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, c. II, s. 120.

³⁰ Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (18. Yüzyıl), s. 523.

³¹ Nihat Azamat, "La'lîzâde Abdülbâkî", *DİA*, c. 27, s. 92.

1.2.1. Te'lif Eserleri

1) *Gıdâ-i Rûh*

Bu eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi nr.1591; Süleymaniye Ktp. Fatih nr.2744; Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu nr.475; Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar nr. 2509; Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazma Eserler, nr.2750; Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 3014'te bulunmaktadır.

Bu çalışmamızda bu eseri ele aldık. Eserde her Müslümanın bilmesi gereken dini bilgilere yer verilmiş ve konular ayet, hadis, hikâye, Arapça ve Farsça şiir/beytlerle desteklenmiştir.

2) *Hediyetü'l-Müştâk fî Mesleki'l-Uşşâk*

La'lîzâde Abdülbâkî'nin Sarı Abdullah Efendi'nin Meslekü'l-uşşâk adlı kasidesine yazdığı bir şerhidir. La'lîzâde bu eserini Limni'de 1717 yılında sürgündeyken yazmıştır.

La'lîzâde *Hediyetü'l-Müştâk*'ta; hamd ve çeşitleri, tevhîd, salavât ve mâhiyeti, kutup ve özellikleri, sahâbenin üstünlüğü ve hulefâ-i râşidîn, hakikat-i Muhammediyye, kazâ-kader, a'yân-ı sâbite, seyr ü sülûk şartları, şeyhin gerekliliği, ilim-amel ilişkisi, melâmet, vahdet-kesret ilişkisi, sâliklerin çeşitleri, mürîd-şeyh ilişkisi, sohbet-halvet, islâmın şartlarının seyr ü sülûk ile olan ilişkisi, kurbiyyet gibi konulara temâs etmiştir.

Bu eserin yazma nüshaları La'lîzâde Abdülbâkî, *Hediyetü'l-Müştâk*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa nr. 636; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2786; Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Şry, nr. 1023'te bulunmaktadır.

Ayrıca bu eser yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Zeynep Akkaya, *La'lîzâde Abdülbâkî'nin Hediyetü'l-Müştâk İsimli Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

3) *Mebde' ve Meâd*

La'lîzâde Abdülbâkî *Mebde' ve Meâd*'da vücûd mertebeleri, etvâr-ı seb'a, harfler, insan-ı kâmil gibi temel tasavvuf meseleleri ele alırken; kıyâmet, cebr, ihtiyâr gibi özellikle tasavvuf düşüncesinin meselelerinden olmayan bazı konuları da tasavvufî bir bakış açısıyla yorumlamıştır. Bir taraftan vahdet-i vücûd ve bu düşüncenin bir ürünü olan vücûd

mertebeleri hakkında bilgi verirken, diğeryandan da Nakşebendîyye usûl, âdâb ve ricâline temâs eden La'lîzâde çok yönlü, canlı ve zengin bir tasavvuf anlayışı ortaya koymuştur.

Bu eserin yazma nüshaları Süleymâniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr.636; Süleymâniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr.2366-2457-247'de bulunmaktadır.

Ayrıca bu eser yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Büşra Çakmaktaş, *La'lîzâde Abdülbâkî'nin Mebde' ve Meâd Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

4) Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye (Sergüzeşt)

La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin Bayrâmî-Melâmî ricâli, tarihi ve yapısı hakkında bilgi veren ve Sergüzeşt adıyla iştihâr eden bir eserdir.

Eserin yazma ve matbû' nüshalarından bazıları Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan nr. 205; Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba nr. 231-232; Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa nr. 636; Süleymaniye Kütüphanesi, Tâhir Ağa Tekkesi nr. 200; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2366; Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi nr. 794; Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî nr. 1053; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdâyî Efendi nr. 1007'de bulunmaktadır.

Eserin tamâmı Abdürrezzâk Tek tarafından *Bayrâmî Melâmîliğe Dâir Melâmet Risâleleri* ismiyle ve Tahir Hafızalioğlu tarafından da *Sergüzeşt, Aşka ve Âşıklara Dâir* adıyla sâdeleştirilerek yayımlanmıştır.

Ayşe Yücel, *La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye'si*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988.

5) Zeyl-i Meslekü'l-Uşşâk

La'lîzâde Abdülbâkî'nin Sarı Abdullah Efendi'nin "Meslekü'l-uşşâk" isimli kasîdesine yazdığı 47 beyitlik zeylidir. La'lîzâde bu zeylde Şehid Ali Paşa da dâhil olmak üzere Melâmî kutublarının isimlerini zikreder.

Eser Abdürrezzak Tek tarafından *Bayrâmî Melâmîliğe Dâir Melâmet Risâleleri*'nde ve Tahir Hafızalioğlu'nun eseri sâdeleştirerek hazırladığı *Sergüzeşt, Aşka ve Âşıklara Dâir* isimli eserin sonunda yayımlanmıştır.

Eserin yazma ve matbû' nüshalarından bazıları Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan nr. 205; Süleymaniye Ktp. Dügümlü Baba nr. 231; Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa nr. 636; Süleymaniye Ktp. Halet Efendi nr. 794; Süleymaniye Ktp. Tâhir Ağa Tekkesi nr. 200; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 2366; Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdâyî Efendi nr. 1007, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî nr. 1053'te bulunmaktadır.

1.2.2.Tercüme Eserleri

1) *Metâlibü'l-vusûl fî Hulâsati Nevâdirü'l- usûl*

Hakîm Tirmizî'nin *Nevâdirü'l-Usûl* eserinin her birine "asıl" adını verdiği 291 başlık altında birer hadîs şerh ettiği eseridir.

Bu eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa nr. 332'te bulunmaktadır.

2) *Risâle-i Murâdiyye fi't-Tarîkati'n-Nakşbendiyye*

Murâd Buhârî'nin Nakşbendiyye silsilesi ve kendisinin Nakşbendî tarîkatı âdâbıyla ilgili görüşlerini yazdığı *Silsiletü'z-Zeheb* isimli Arapça eserinin Türkçe tercüme ve şerhidir.

Bu eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesindeki Mihrişah Sultan nr. 205; Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa nr. 446; Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa nr. 636; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 2471- 2562- 2366'da bulunmaktadır.

3) *Tercüme-i Hakîkatü'l-Yakîn ve Zülfetü't-Temkîn*

Abdülkerîm Cîlî'nin *Hakîkatü'l-Yakîn ve Zülfetü't-Temkîn* isimli eserinin Türkçe tercümesidir.

Bu eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa nr. 636; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 3018-3157; Süleymaniye Ktp. İzmir nr. 806'da bulunmaktadır.

4) *Tercüme-i İnsân-ı Kâmil*

Abdülkerîm Cîlî'nin *İnsân-ı Kâmil* isimli eserinin Türkçe tercümesidir.

Bu eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan nr. 167; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nr. 2302; Süleymaniye Ktp. Yahya Tevfik nr. 1485'te bulunmaktadır.

5) *Tercüme-i Kimyâ-yı Saâdet*

Gazâlî'nin *Kimyâ-yı Saâdet* isimli eserinin tercümesidir.

Bu eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, nr. 384'te bulunmaktadır.

6) *Tercüme-i Nemûd ve Bûd*

Mahmûd Celâleddin el-Çerhî'nin risâlesinin tercümesidir.

Bu eserin yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2626'da bulunmaktadır.

7) *Tercüme-i Risâle-i Ünsiyye*

Ya'kûb Çerhî'nin Nakşbendiye tarikatının âdâbını konu alan *Risâle-i Ünsiyye* isimli Farsça risâlesinin Türkçe'ye tercümesidir.

Eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, nr. 636; Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Hazine, nr. 247; İBB. Kütüphanesi, Belediye, nr. 596; Koca Râgıb Paşa Kütüphanesi, nr. 653'te bulunmaktadır.

8) *Tercüme-i Silsiletü'l- Ârifîn ve Tezkiretü's-Sâdikîn*

Ubeydullah Ahrâr'ın halîfelerinden Muhammed Kâdî Semerkandî (ö. 921/1515) tarafından yazılmış olan *Silsiletü'l- Ârifîn ve Tezkiretü's-Sâdikîn* isimli eserinin tercümesidir.

Bu eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa nr. 636; Süleymaniye Ktp. Mihrişah nr. 205; İBB. Kütüphanesi, Belediye, nr. 596'da bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

GIDÂ-İ RÛH'UN TAHLİL VE DEĞERLENDİRMESİ

2.1. GIDÂ-İ RÛH'UN TANITIMI

2.1.1. Gıdâ-i Rûh'un Âidiyeti

La‘lizâde Abdûlbâkî Efendi, birkaç neşveyi cem eden bir âlimdir. Bugün kütüphanelerde adına kayıtlı pek çok te‘lif ve tercüme eser vardır. Bunun sebepleri arasında farklı meşrepleri tanımasının yanında, talik türü yazıda mahir olması da sayılabilir. Hatta ‘Yetîm’ mahlasıyla şiirler yazacak kadarda şâirdir.³² Bu bakımdan eserlerin çokluğu normaldir.

Yüksek Lisans Tezi olarak çalıştığımız Gıdâ-i Rûh isimli eserde, onun eserlerinden birisidir. Türkiye kütüphanelerinde beş nüshası bulunan Gıdâ-i Rûh'un nüshalarının başında kitabın isminin Gıdâ-i Rûh olduğunu ve müellifinin La‘lizâde Abdûlbâkî Efendi olduğunu belirtir ifadeler vardır. Osmanlı Müellifleri'nin yazarı Bursalı Mehmed Tahir'in ona ait olduğunu belirttiği dokuz eseri³³ arasında ve Hüseyin Vassâf'ın Sefîne-i Evliyâ'sında ona ait olduğunu yazdığı on eser³⁴ arasında Gıdâ-i Rûh isimli eser mevcuttur. Fakat bazı araştırmacılar sebebini belirtmeden Gıdâ-i Rûh'un La‘lizâde Abdûlbâkî Efendi'ye ait olmadığı ihtimalinde bulunmuşlardır.³⁵ Bu görüşü destekleyecek bir delil yoktur. Aksine eserin La‘lizâde'ye ait olduğunu gösterir pek çok delil vardır. Yukarıda zikrettiğimiz hususların yanısıra yazma eserler arasında Gıdâ-i Rûh isimli bir eseri olan başka bir müellifin olmayışı da buna bir delildir.

Gıdâ-i Rûh'un yazmalarının başında ya da sonunda yazılış tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmaması eserin âidiyetine gölge düşürmez. Çünkü alıntılar yaptığı kitap ve eserler ile tarihsel bir çatışma söz konusu değildir. Bu bakımdan eserin La‘lizâde'ye aidiyeti hususunda tarihsel bir engel yoktur. Hatta Süleymaniye Ktp. Fatih nr. 2744, Süleymaniye

³² Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 148.

³³ Bursalı Mehmet Tâhir, *A.g.e.*, c. I, s. 148.

³⁴ Osanzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. II, s. 120.

³⁵ Nihat Azamat, “La‘lizâde Abdûlbâkî”, *DİA*, c. 27, s. 92.

Ktp. Yazma Bağışlar nr. 2509 ve Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu nr. 475'teki yazmaların mühründe هذه الرسالة تسمى بغذاء الروح (Bu risâle, gıdâ-i rûh olarak isimlendirilir.), Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi nr. 1591'deki yazmanın başında ise هذا الكتاب المعروف بغذاء الروح عبدالباقى افندى بلعلى ذاته (Gıdâ-i rûh olarak bilinen bu kitap, La'lizâde Abdülbâkî Efendi'ye âittir.) şeklinde açıklamaların olması eserin La'lizâde'ye aidiyetini güçlendiriyor. Çünkü hangi yazma kendisine ait tesbit etmek zor ama yazmaların başında La'lizâde'ye ait olduğuna dair ifadelerin olması bu eserin ona ait olduğuna en güçlü delildir.

2.1.2. Gıdâ-i Rûh'un İsimlendirilmesi

La'lizâde Abdülbâkî Efendinin eserine bu ismi seçmesi hakkında kesin bilgi yoktur. Fakat kendisinin bu eserinde çokça Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinden alıntılar yapması ve bu eserin kayıtlı diğer örneklerinden bazılarının başında Mevlânâ'dan eserin ismine uygun beyitler olması bize ilhâm kaynağının *Mesnevî* olduğunu işâret etmektedir. Kuvvetle muhtemeldir ki La'lizâde Abdülbâkî Efendi *Gıdâ-i Rûh* ismini *Mesnevî*'nin II. cildindeki:

گر غذای نفس جوید ابتر است   ور غذای روح خواهد سرور است³⁶

Eğer kişi nefsin gıdâsını ararsa sonu yoktur,

Rûhun gıdâsını ararsa saîddir, serverdir.

beytinden almış olmalıdır. Bu beyit, *Gıdâ-i Rûh*'un Süleymâniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, nr. 2744 ile aynı kütüphanenin Hekimoğlu Koleksiyonu, nr. 475'te ki kayıtlı nüshalarının başlarında yer almaktadır. Ayrıca bu çalışmamız için esas aldığımız yazma eserin mühründe هذه الرسالة تسمى بغذاء الروح 'Bu risâle, gıdâ-i rûh olarak isimlendirilir.' yazısı vardır. Kıyas ve tahkik için başvurduğumuz Süleymaniye Ktp. Es'ad Efendi nr. 1591'deki yazmanın başında ise هذا الكتاب المعروف بغذاء الروح 'Bu kitap gıdâ-i rûh olarak ma'ruftur.' şeklinde açıklama mevcuttur.

La'lizâde Abdülbâkî Efendi, eserinin bazı yerlerinde 'Benim rûhum!' 'Benim rûhum! Hisse.' 'İşte rûhum!' şeklinde ifadeler kullanıp akabinde nasihat ve öğüt içeren anlamlı değerlendirmelerde bulunmuştur. Kitabın isminin de *Gıdâ-i Rûh-Rûhun Gıdâsı* olması hasebiyle bu ifadeler mânidardır. Belki de Hazret kendine bir öğüt verme ve

³⁶ Nefis gıdâsını isterse aşağılıktır, rûh gıdâsını isterse serverdir. (*Mesnevî*, c. II, b. 2682).

kendini ikaz etme perspektifinden hareketle bütün okuyucular için faydalı bir kitap bırakma arzusuyla eserini yazıp, kitabın ismini bu öğüt hitaplarından hareketle koymuşta olabilir.

Gıdâ-i Rûh, rûhun gıdâsı anlamına gelen Farsça bir isim tamlamasıdır. Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 475'teki esas aldığımız eserde Arap alfâbesiyle غذای روح ve غذاء الروح gibi iki şekilde yazılan tamlama; Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, nr: 1591'deki mukayese için başvurduğumuz eserde غذای روح şeklinde kaydedilmiştir. Bizde eseri Türkiye Türkçesine çevrilirken başlığını Türkçe'de gıda anlamındaki ma'lûm kullanımı dikkate alarak *Gıdâ-i Rûh* olarak değerlendirdik.

2.1.3. Gıdâ-i Rûh'un Nüshaları

Gıdâ-i Rûh'un kütüphanelerde toplam altı kaydı mevcuttur. Bunlardan beşi Türkiye'deki kütüphanelerde, birisi ise Almanya Milli Kütüphanesindedir. Eserlerin bulunduğu kütüphaneler, koleksiyonlar ve arşiv numaraları aşağıda verilmiştir:

1. Almanya Milli Kütüphanesi, Türkçe Yazma Eserler, nr. 2750
2. Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 3014.
3. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Es'ad Efendi, nr: 1591.
4. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Fatih, nr. 2744.
5. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 475.
6. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 2509.

Biz bu çalışmamızda temel yazma nüshası olarak Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hekimoğlu Koleksiyonu, nr. 475'teki Osmanlıca nüshayı esas aldık. Bu nüsha 100 varak olup 1^b ve 100^b arasındaki her bir ^{a/b} li varak 19 satır ihtivâ etmektedir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Es'ad Efendi koleksiyonundaki 1591 numaralı nüshayı ise mukayese ve tashih için yardımcı metin olarak değerlendirdik. Bu nüsha 93 varaktır. 1^b ve 94^b dışındaki her varak 17 satır ihtivâ etmektedir. Çalışmamızda esas nüshadaki eksik ve fazlalıkları tashihe esas teşkil eden nüshayla mukayese edip dipnotta gösterdik. Eserde geçen ayet ve hadislerin tahririni ve tercümesini dipnotta gösterdik. Yine metinde geçen Farsça ve Arapça şiir ve beytlerin orjinalini kendi diliyle yazıp tahririni ve tercümelerini aynı şekilde dipnotta belirttik. Nüshalar arasında büyük farklılıklar

olmamakla beraber esas nüsha ile mukayese için başvurduğumuz nüshadaki farklı olan kullanımları ‘Es’ad Efendi nüshasında burada ‘saltanat’ kelimesi vardır.’ gibi cümlelerle dipnot düşerek dipnotta belirttik. Türkçe olan sözcükleri uzatma yapmayarak kelimelerin bugünkü telaffuzlarını dikkate alarak çevirdik. Mana değişikliğini ve yanlış telaffuzu önlemek için Arapça ve Farsça kelimelerde ise uzatmalara dikkat ettik. Çalışmamızda eserin varak numaralarını koyu parantez [ ] işareti ile sayfa içinde belirttik.

2.1.4. Gıdâ-i Rûh’un Muhtevâsı

La‘lizâde Abdülbâkî Efendi, Melâmî-Bayrâmî tarîkinden olduğu gibi Nakşbendî icâzeti almış devrinin mühim bir âlimidir. Birden fazla tasavvûfî geleneğe müntesib oluşundan dolayı eserlerinin de kaynakları çok çeşitli olmuştur.

Gıdâ-i Rûh isimli eseri bunun en bâriz örneklerindedir. La‘lizâde Abdülbâkî Efendi bu eserinde, farklı meşrep ve tarîkten olan zevâttan alıntılar yapmıştır. Kendisi, Bayrâmî – Nakşbendî sentezinin mücessem hali olmasına rağmen bu eserini Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’nin eserlerinin etkisinde kalıp Mevlevî neşvesiyle yazmıştır.

Eserde La‘lizâde Abdülbâkî Efendi konu başlıkları kullanmamış, “Ben insanları ve cinleri yalnız bana ibâdet etsinler diye yarattım.” (ez-Zâriyât, 51/56) âyetiyle başlayıp; özelde sûfnin, genelde ise her bir Müslümanın dikkat etmesi gereken maddî-manevî hususları anlatmıştır.

Gıdâ-i Rûh’un esas nüsha ile beraber diğer yazmaları da dikkate alınmış ve müstensihlerin ağırlıklı olarak işlenen konuların kenarlarına bazı konu başlıklarını işlemiş oldukları görülmüştür ve her işlenen konuyu ‘Matlab’ kelimesiyle ifade etmişlerdir. Esas metindeki ‘Matlab’lar dikkate alınıp çeviri metinde gösterilmiştir. Bu şekilde konuların tasnifi yapılmıştır.

Bu konulandırma neticesinde, eserin muhtevâsında iki ana bölümün varlığını tespit ettik. Birincisi farz, vacip ve nafil ibadetler; ikincisi ise bazı tasavvufî konular ve kavramlardır.

Farz, vacip ve nafilâ ibadetler bakımından teheccüd namazı, vitr namazı, duha namazı, evvâbin namazı, istihâre namazı, ikindi namazının sünneti, Cuma namazı, namazı terk etmenin durumu, oruçlar, receb ayı orucu, peygamberlerin oruçları, sadaka ve önemi ile nasihat/vasiyyet konuları ele alınmıştır.

Tasavvufî konu ve kavramlar bakımından ise nefis, rızâ, tevbe, tevekkül, mekr u istidrac, kanaat, fakr, sabr, samt/sukût, zühd, zikr, riyâzet, cihâd, mevt ile killet-i dünyâ, zemm-i dünyâ, irza-i husamâ, nasihat, terk-i saltanat gibi konular ve kavramlar ele alınmıştır.

2.1.5. Gıdâ-i Rûh'ta Kullanılan Eserler

La'lizâde Abdülbâkî Efendi tasavvufî geleneğe sahip bir aileden gelmekteydi. Bu gelenek kendisini daha bebekken, Bayrâmî-Melâmî neşvesinin içine götürmüştür. Bununla birlikte La'lizâde Abdülbâkî, Bayrâmîliğin yanısıra Nakşebendî tarîkatı müntesibi de olmuştur. Her iki tarîkat içindeki önemli isimlerle de görüşmüştür. Bu durum onun eserlerinde kullandığı kaynaklara da yansımıştır.

La'lizâde Abdülbâkî Efendi eserinde; çok sayıda ve farklı tür kitap ile farklı meşrepten âlim ve sûfilerden faydalanmıştır. Bu bakımdan geniş bir yelpazeden istifade ettiği ve farklı bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Bununla beraber bazı kitaplardan alıntı yapmadığı halde tavsiyede bulunmuş, o eserin okunması gerektiğini ifade etmiştir. Çalıştığımız eserde, sıklıkla alıntı yapılarak kullanılan eserleri sıralayıp tanıtacağız. Kullanılan Eserler:

1) ***Bahâristân ve Nefahâtü'l-üns - Molla Abdurrahmân Câmî:***³⁷

Tam ismi Nûreddîn Abdurrahmân b. Nizâmeddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî (ö. 898/1492) olan fakat daha çok Molla Câmî ünvanıyla tanınan Abdurrahmân Câmî, Nakşebendî tarikatına mensup İranlı bir âlim ve şairdir. 23 Şâban 817'de (7 Kasım 1414) Horasan'ın Câm şehrinin Harcird kasabasında doğdu. Genç yaşta döneminin bütün ilimlerine vâkıf olmasına rağmen bu ilimler Câmî'yi tatmin

³⁷ Ömer Okumuş, "Abdurrahmân Câmî", *DİA*, VII, 94-99.

etmemiştir. Semerkant dönüşünde Nakşbendî şeyhlerinden Sa‘deddîn-i Kâşgarî’ye intisap edip, onun vefatından sonra ise (860/1456) halefi Hâce Ubeydullah Ahrâr’a bağlanmıştır.

Molla Abdurrahmân Câmî 18 Muharrem 898 (9 Kasım 1492) cuma günü Herat’ta vefat etmiştir. Cenazesi, Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevâî gibi devrinin önemli isimlerinin katılımıyla kaldırılıp, şeyhi Sa‘deddîn-i Kâşgarî’nin kabrinin yanına defnedilmiştir.

Câmî’nin, tasavvuf, edebiyat, edebî ve dinî ilimler konusunda Farsça ve Arapça toplam kırk beşin üzerinde eseri vardır. Ancak bunların bir kısmı günümüze ulaşmamıştır.

Nefehâtü’l-üns: Câmî’nin, erkek ve kadın büyük sûflerin hal tercümeleriyle tasavvufî terimlerin açıklamalarını ihtiva eden en önemli eseridir. Birçok yazma nüshası bulunan eser, Lâmiî Çelebi tarafından çeşitli ilâvelerle Türkçe’ye tercüme edilmiştir.

Bahâristân: Sa‘dî’nin *Gülistân*’ı örnek alınarak yazılmış Farsça ahlâkî ve edebî bir eser olup M. Nuri Gencosman tarafından aynı adla Türkçe’ye tercüme edilmiştir.

2) ***Bostân ve Gülistân - Şeyh Sâ‘dî Şîrâzî***:³⁸

Asıl adı Ebû Muhammed Sa‘dî Müşerrifüddîn Muslih b. Abdillâh b. Müşerrif Şîrâzî olan Sa‘dî Şîrâzî, Şîraz’da dünyâya gelmiştir. İlk dinî ve edebî bilgilerini Şîraz’da aldıktan sonra öğrenimini tamamlamak için hicrî 620 (1223) yılı civarında Bağdat’a gidip Nizâmîye Medresesi’nde ders görmüştür. Sa‘dî Şîrâzî Zilhicce 691 (9 Aralık 1292) tarihinde Şîraz’da vefat etmiştir. Fars edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Sa‘dî Şîrâzî’nin pek çok eseri olmakla beraber *Bostan ve Gülistan* isimli eserleri meşhurdur.

Bostan: Mesnevî tipinde yazılmış manzum bir eser olup beyit sayısı dört bini geçer. Eser bir başlangıçtan sonra on bölüme ayrılır. Başlangıçta münâcât ve bir naat vardır. Bölümler; adalet ve hükümdarlık, cömertlik, aşk, gönülsüzlük, rıza, kanaat, terbiye, şükür, tevbe ve münacat olmak üzere mantikî tertibin dışında kaleme alınmıştır. Bu eser Türkçe’imize yine aynı isimle Hikmet İlaydın tarafından (İstanbul 2001) kazandırılmıştır.

Gülistan: “Fars edebiyatının şaheserlerinden olan, Sa‘dî’nin bilgi ve tecrübesini belâgat ve fesâhatle yoğurup yazıya döktüğü” bu eser mensur bir eserdir. Pek çok kez

³⁸ Mustafa Çiçekler, “Sa‘dî Şîrâzî”, *DİA*, XXXV, 405-407.

basılmış ve çeşitli dillere tercümesi yapılmıştır. Dilimize de *Gülistan* ismiyle Kilisli Rifat (İstanbul 1958) ve Hikmet İlaydın (İstanbul 1991) tarafından tercüme edilmiştir.

3) ***Cevâhirü't-tefsîr - Hüseyin Vaiz Kâşifi***:³⁹

Tam ismi Mevlânâ Kemâlüddîn Hüseyin b. Alî-i Beyhakî-yi Sebzevârî (ö. 910/1504-1505) olan Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, İran'ın Horasan bölgesinde ki Sebzevâr'da doğdu. Vaazlarıyla tanındığı için "Vâiz" lakabı ve şiirlerinde kullandığı Kâşifi mahlasıyla tanınır. Dönemin büyük Nakşbendî şeyhi Sa'deddîn-i Kâşgarî'nin Herat'ta öldüğünü öğrendiği günlerde rüyasında onu görmesi, mezarını ziyaret etmek üzere Herat'a gitmesine sebep oldu. Burada Sa'deddîn-i Kâşgarî'nin müridi olan Abdurrahman-ı Câmî ile tanıştı ve onun vasıtasıyla Nakşbendî tarikatına intisap etti. Câmî'nin ölümünden (898/1492) sonra Herat'tan ayrılan Kâşifi hicri 910 (1504-1505) yılında Sebzevâr'da vefat etti. Türbesi Sebzevâr'ın güneybatısında Dervâze-i Nişâbûr denilen yerdedir.

Hüseyin Vâiz tefsir, tasavvuf, edebiyat ve gizli ilimler gibi ilimler başta olmak üzere çeşitli konularda eserler kaleme almıştır. Kâşifi mahlasıyla şiirler yazmıştır.

Cevâhirü't-tefsîr li-tuhfeti'l-emîr: Müellif, dört cilt olarak planlayıp ancak ilk cildini yazabildiği eseri Ali Şîr Nevâî'ye ithaf etmiştir. Kur'an'ın başından Nisâ sûresinin 84. âyetine kadar olan kısmının tefsirini ihtiva eden eserin giriş bölümünde dört ana başlık altında Kur'an ilimlerine dair yirminin üzerinde konu ele alınmıştır. Eserin günümüze kadar gelen birçok yazma nüshası bulunmaktadır.

4) ***Faslu'l-hitâb - İmâm-ı Muhammed Pârsâ***:⁴⁰

Gerçek ismi Ebü'l-Feth Celâlüddîn Hâce Muhammed b. Muhammed el-Hâfizî el-Buhârî olan Muhammed Pârsâ 749'da (1348) Buhara'da doğdu. Gençliğinde iyi bir medrese eğitimi alan Muhammed Pârsâ, Bahâeddin Nakşbend'e tahsîl yıllarında intisap etti. Hâce Muhammed Pârsâ, Bahâeddin Nakşbend vefat edince (ö.791/1389) şeyhin diğer halifesi Alâeddin Attâr'a intisap etti. Attâr'ın ölümünün (ö.802/1400) ardından başladığı irşad faaliyetini devam ettirdi.

³⁹ Adnan Karaismailoğlu, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifi", *DİA*, XIX, 16-18.

⁴⁰ Hamid Algar, "Muhammed Pârsâ", *DİA*, XXX, 563-565.

Muhammed Pârsâ, 822 Muharreminde ikinci defa hacca gitmek üzere Buhara'dan yola çıktı. Yol güzergâhı üzerindeki şehirlere uğrayarak buralardaki âlim ve şeyhlerle görüştü ve tam hac zamanı Mekke'ye ulaştı. Hac farızasını bitirirken hastalandığından dolayı vedâ tavafını yakınlarının taşımasıyla yapabildi. Medine'ye gidip Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret ettiği günden sonraki gün yani 24 Zilhicce 822 tarihinde vefat etti ve oraya. Cenazesinde Osmanlı ulemâsından Molla Fenârî'de bulunmuştur.

Melâmet neşvesine sahip olan Muhammed Pârsâ'nın sohbe büyük önem verdiği bilinmektedir. Bu konuda "Namazın kazâsı olur, sohbetin kazâsı olmaz." dediği nakledilmektedir. Ona göre Hâcegân tarikini anlamak için melâmetîlerin hallerini anlamak lazımdır.

Faslu'l-hitâb: Çeşitli tasavvuf terimlerini, ricâlü'l-gayb, ashab ve Ehl-i beyt'e muhabbet gibi konuları ihtiva eden Farsça bir eseridir. Bu eserinde Muhammed Pârsâ Nakşbendiyye'yi tasavvufun genel prensipleri ve mirasıyla bütünleştirme isteği görülmektedir. Kitabında Melâmetiyye ve Nakşbendiyye arasındaki yakınlığı anlatması ile birlikte Ehl-i beyt imamlarına önem vermesi ve onları sûfî geleneğinin menbaı olarak göstermesi önemlidir. Bu eseri Ali Hüsrevoğlu *Tevhide Giriş* adıyla günümüz Türkçe'sine çevirmiştir. (İstanbul 1988).

5) *İhyâ-i Ulûmi'd-dîn ve Kimyâ-yı Saâdet* - İmâm Muhammed Gazzâlî:⁴¹

Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî hicrî 450 (1058) yılında İran'ın Horasan bölgesindeki Tûs'ta (bugünkü adıyla Meşhed) dünyâya geldi. Babası el emeği ile geçinen salih bir insandı ve oğlunun ilim tahsîl etmesini arzuluyordu.

Es'ad el-Meyhenî adlı bir dostunun kendisinden naklen anlattığına göre Gazzâlî, beş yıl süren Gürcan'daki öğreniminden sonra bir kabile içinde Tûs'a dönerken soyguncular tarafından yolları kesilir ve her şeyleri alınır. Gazzâlî eşkıyanın peşine düşer ve reislerinden hiç olmazsa ders notlarının geri verilmesini ister. Cürcân'a sırf o notlardaki bilgileri edinmek için gittiğini söyler. Eşkıya reisi, bilgileri hafızasına yerleştirmek yerine

⁴¹ Mustafa Çağrı, "Gazzâlî", *DİA*, XIII, 489-505; H. Bekir Karlığa, "Gazzâlî", *DİA*, XIII, 518-530.

kâğıtlarda bırakmasından dolayı onunla alay eder; notlarını da geri verir. Bu eleştiriyi Allah'ın bir ikazı sayan Gazzâlî'nin ilimle münasebeti daha da perçinleşir ve öğrendiklerini aklında tutmaya başlar.

Hicrî 473'te (1080) Nizamiye Medresesi'ne girdi. Böylece dönemin en tanınmış kelâm âlimi olan İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin öğrencisi olma şansını elde etti. Şöhreti burada iyice artan Gazzâlî, Nizâmü'l-Mülk'ün takdirini kazanarak Bağdat Nizamiye Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Zahiri ilimlerin tahsili neticesinde şüphe ve evhamların etkisinde kalan Gazzâlî, tasavvufun Allah-varlık-hakikat anlayışı sayesinde zahirle batını mezcederek bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmuştur.

Dönemindeki problemleri iyi bilen Gazzâlî, bunlarla mücadele etmiştir. Felsefecilerle mücadelesi günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Hayatının sonuna doğru Nizâmiye Medresesindeki görevinden istifa eden Gazzâlî, Tûs'a döndükten sonra evinin yanına fukaha için bir medrese, sûfiyye için de bir hankah yaptırmış ve ömrünün son demlerini ders okutmak, gönül ehlinin sohbetlerine katılmak ve eser yazmakla geçirmiştir. Gazzâlî 14 Cemâziyelâhir 505 (18 Aralık 1111) tarihinde Tûs'ta vefat etti. Meşhur şair Firdevsî'nin mezarının yakınında medfundur.

Gazzali İslamî ilimlerin yanı sıra felsefe, mantık gibi beşeri bilimlerde de etkin ve yetkin bir âlim, mutasavvıf ve kelamcıdır. Hayatı boyunca ilim tahsili ile uğraşmış, İslam muârizları ve batınî hareketlere karşı İslam'ı savunmuştur. Bundan dolayı "Hüccetü'l-İslâm" diye adlandırılmıştır.

İhyâ-i Ulûmi'd-dîn: Başta tasavvuf ve ahlâk olmak üzere fıkıh, kelâm gibi ilimlere bilhassa amaçları bakımından yeni yaklaşımlar getiren ve onları yorumlayan Gazzâlî'nin önemli bir eseridir. Müellif eserin önsözünde, âhîret yolunun öncüleri olması gereken âlimlerin şeytanın aldatmasına kapılmış şekilciler olduğundan yakınır; bunların ilim kavramını yozlaştırdıklarını, ilmi siyasetçilerin taleplerine uygun olarak verilen fetvalardan veya içeriksiz kelâmî tartışmalardan ya da vaizlerin sıradan insanları etkileyen tumturaklı konuşmalarından ibaret sayarak halkı yanılttıklarını söyler; gerçek ilimlerin ve selef-i sâlihînin takip ettiği âhîret yolunun artık unutulduğunu görerek İhyâ'yı yazmanın gerekli olduğu kanaatine vardığını belirtir. Dikkatle bakıldığında eserde, Müslümanların

içine düştüğü dinî-ahlâkî ve kültürel yozlaşmanın ve bunların İçtimaî ve siyasî yansımalarının incelendiği anlaşılır. Bu eser Türkçemize de kazandırılmıştır.

Kimyâ-yı Saâdet: Marifet ünvanları ve muamele rükünlerini anlatan dört ünvan ve dört rükün olarak eser düzenlenmiştir. Marifet ünvanları; İnsanın kendi hakikatini bilmesi, Allah'ı tanımak, dünyânın hakikatini bilmek ve ahiretin hakikatini bilmektir. Muâmele rükünleri ise ibadetler, edebe riayet, kalbi arındırmak ve kalbi iyi sıfatlarla süslemektir. Rükünlerin her biri onar asıl üzere düzenlenmiştir.

6) ***Kenzü'l-ibâd - Ali bin Ahmed el-Gurî:***⁴²

Kenzü'l-ibâd: Sühreverdî'nin tertip ettiği toplam 110 virdi ihtivâ eden ve halifesi Zekeriya Multânî tarafından *Evrâd-ı Şeyhu's-Şuyûh* adıyla Farsçaya tercüme edilen *Evrâdü's-Sühreverdî* isimli kitabın şerhidir. Bu şerhine Ali b. Ahmed Guri, *Kenzü'l-ibad fî Şerhi'l-Evrad* adını vermiştir. Bu şerhin Süleymaniye, Pertevniyal, 445'te kayıtlı nüshası mevcuttur.

7) ***Mantku't-tayr, Musîbetnâme - Feridüddin Attar:***⁴³

Asıl adı Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbûrî olan Feridüddin Attar, doğum tarihi bilinemese de Nişabur'da doğduğunu kendisi beyan etmiştir.

Eczacılık ve tabiblik yaptığından dolayı "Attâr" lakabıyla meşhur oldu. Hayatının çocukluk ve gençlik devresi hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak geride bıraktığı eserlerinden, gençliğinde attarlıkla beraber ilim tahsiliyle meşgul olduğunu ve tasavvufî bilgiye meraklı olduğunu bundan dolayı da dönemindeki şeyhlerle tanıştığını ve bir kısmına hizmet ettiğini anlıyoruz.

Attâr'ın tasavvuf terbiyesini kimden aldığı, irade hırcasını giyip giymediği kesin olarak bilinmemektedir Eldeki kaynakların verdiği bilgilerden anladığımız kadarıyla Attâr küçük yaşından itibaren tasavvufî hallerle meşgul olmuş ve kutsal topraklar başta olmak

⁴² Ethem Cebecioğlu, "Avârifü'l-Maârif, Ebu Hafs Şihâbuddin Ömer es-Sühreverdî", Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, sayı: 12/13, 2004, s. 246.

⁴³ Feridüddin Attar, *Mantık al-Tayr* (trc: Abdülbaki Gölpınarlı), MEB Yayınları, İstanbul 1990; M. Nazif Şahinoğlu, "Feridüddin Attâr", *DİA*, IV, 94-98.

üzere Hindistan'a kadar uzayan bölgelere seyahatler etmiştir. Bu seyahatlerden sonra yine Nîşâbur'a döndü ve orada münzevi bir hayat sürdü. Münzevi hayatı sonunda, oldukça ileri bir yaşta iken Moğollar tarafından Nîşâbur'da şehid edildi. (ö. 618/1221)

Arkasında irili ufaklı pek çok eser bırakan Feridüddin Attâr kendisinden sonra yaşayan pek çok İranlı mutasavvıf, şair ve edîbe önderlik etmiştir. Mevlânâ gibi pek çok büyük insanı etkisinde bırakmıştır.

Mantıku't-tayr: Temsilî olarak vahdet-i vücûd anlayışını anlatan *Mantıku't-tayr*; *Makâmâtü't-tuyûr*, *Makâlâtü't-tuyûr* ve *Tuyurnâme* adlarıyla da anılır. Bu mesnevîde kuşlar sâlikleri temsil eder. Kuşlar içinde ki Hüdühüd, mürşid-i kâmilî temsil ederken sîmurg, vâcibü'l-vücûd'un zuhûrunu temsil eder. Abdülbâkî Gölpinarlı tarafından Türkiye Türkçe'sine çevrilmiştir.

Musîbetnâme: Cevâbnâme ismiyle de bilinen bu eser Attâr'ın tasavvufa ait görüşlerini en iyi şekilde anlatan 5740 beyitlik mirasıdır. Eserde ki konular kırk bölümde incelenir. Sâlikin/insanın melekût âleminde başlayarak aşkı/Allah'ı arayışı ve sonunda O'nu kendi nefsinde buluşu anlatılmıştır.

8) ***Mesnevî-i Şerîf* – Mevlânâ Celâleddin Rûmî:**⁴⁴

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, 6 Rebîulevvel 604 yılında (30 Eylül 1207) Horasan'ın Belh şehrinde doğdu. Mevlânâ Mesnevî adlı meşhur kitabının başında isminin Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olduğunu ifade etmiştir. Mevlânâ; Hüdâvendigâr, Belhî, Rûmî, Molla Hünkâr gibi isimlerle de anılmıştır ve anılmaktadır. Mevlânâ'nın babası Bahâeddin Veled'tir. Belh'te bir ulemâ ailesinden gelen Bahâeddin Veled, sultânü'l-ulemâ ismiyle meşhurdur.

Bahâeddin Veled, gerek kendisi aleyhine Belh'te gelişen hadiseler gerekse Moğol tehlikesinin yaklaşmasından dolayı Hicaz'a yani kutsal toprakları ziyaret için Horasan'dan ayrılmıştır. Hicaz'dan sonra memleketine dönmemiş Şam, Malatya, Sivas, Erzincan, Akşehir, Lârende ve en sonunda Konya'ya yerleşmiştir. Lârende'de iken Mevlânâ'yı

⁴⁴ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin Rûmî", *DiA*, XXIX, 441-448.

Şerafeddin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile evlendirmiştir. O yıllarda Mevlânâ on sekiz yaşlarındaydı.

Mevlânâ, babasının vefatından sonra onun öğrencisi Muhakkık Tirmizî rehberliğinde dini ve tasavvufî ilimlerle meşgul oldu. Hocasının vefatından sonra Mevlânâ onun yerine geçmiştir. Bu yıllarda Konya'ya Şems-i Tebrîzî gelmiş ve Mevlânâ ondan çok etkilenmiştir. Bu etkileşim Mevlânâ'da büyük değişimlere sebep olmuştur. İlimlerin zahirî boyutunun arkasındaki İlâhî neşveyi tatmaya başlayan Mevlânâ, Şems'ten sonra ilâhî aşk ve sema ile mayalanmış bir tasavvufî çizgiyi ortaya koymuştur.

Mevlânâ'nın düşüncelerinin ve fikirlerinin kaynağını Kur'an ve sünnet oluşturmaktadır. Mevlânâ bu gerçeği:

*Canım benimde oldukça Kur'an'ın kölesiyim ben,
Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım.*⁴⁵

ifadeleriyle dile getirip vurgulamıştır. Mevlânâ'nın düşüncelerini oğlu Sultan Veled sistemli hale getirmiştir. Bundan dolayı o, Mevlevîliğin kurucusu ve ikinci pîri sayılır.

Mesnevî-i Şerîf: Mevlânâ'nın *Mesnevî* adıyla meşhur bu eseri tasavvufî konuların tamamını mündemiç bir ilim deryasıdır. “Türk edebiyatı, sanatı ve kültür hayatı üzerinde en çok tesiri olan, daha doğrusu Türk irfanını şekillendiren bir eserdir. Bu sebeptendir ki, “Mevlânâ sıfatıyla zikredilen yüzlerce kişi arasından kopup gelen bu sıfat, sırf Mevlânâ'ya özgü bir hâle gelmiş, yüzlerce mesnevî içinden gelen *Mesnevî* adı da sadece onun eserine alem olmuştur” Bu istisnai durumun sebeplerinin en başında, *Mesnevî*'nin “*magz-ı Kur'an*” (Kur'an'ın özü) olarak kabul görmesidir. Bu özelliğiyle *Mesnevî*, bir şiirden ziyade bir tefsir gibi asırlarca sevilerek okunmuş, ondaki hikmet ve sırları daha iyi anlamak için çeşitli yüzyıllarda otuzdan fazla şerhi yapılmıştır.”⁴⁶

⁴⁵ Mevlânâ, *Rubâiler*, r. 1052.

⁴⁶ Bekir ÇINAR, “Ahmed Avni Konuk'un *Mesnevî-i Şerîf* Şerhi'nin İlk 18 Beytindeki Şerh Usûlü”, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall 2009, s. 2.

9) ***Ravdatü'l-ulemâ - İmam Zendevisî:***

Asıl adı Ebu Ali Hüseyîn b. Yahya b. Ali el-Buhâri ez- Zendevisî el- Hanefî olan İmam Zendevisî'nin vefatı hicrî 400 milâdî 1009 yıllarındadır. *Ravdatü'l-ulemâ* adlı kitabı ahkâm ve mecâlis kitabıdır.⁴⁷

10) ***Reşahât – Fahreddin Ali Safî:***⁴⁸

Tam adı Fahreddin Ali Safî b. Hüseyin Vâiz-i Kâşifi olan Fahreddin Ali Safî, 21 Cemâziyelevvel 867 tarihinde Sebzevâr'da dünyâyâ geldi. İlk eğitimini babası Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'den sonra Abdurrahman-ı Câmî ve Abdülgafûr-i Lârî'den almıştır. Küçük yaşlardan itibaren tasavvufa ilgi duyan Fahreddin Ali Safî, çeşitli tarihlerde Ubeydullah Ahrâr'ın sohbet halkasına katılmıştır. Safevîlerin etkisinden dolayı Sünnîlik ve Şîîlik gerilimin bulunduğu bir bölgede yaşayan Fahreddin Ali Safî, vaaz kürsülerinden çekinmeden Sünnî görüşleri ile beraber Hâcegân ve Nakşbendî şeyhlerinin menkıbelerini anlatmıştır. Bundan dolayı hapse atılan ve çeşitli sürgünler yaşayan Fahreddin Ali Safî, hayatının sonuna doğru hicrî 939/1532-33 yılında Herat'a dönerken yolda vefat etmiştir.

*Reşahât*⁴⁹: Kitabın tam adı *Reşehât-ı Aynü'l-hayât*'tir. Nakşbendî şeyhlerinin hayatlarını anlatan Farsça bir eserdir Eserin yazılış amacının Ubeydullah Ahrâr'ın hayatı ve menkıbelerinin anlatılmasıdır. Eser; mukaddime, bir makale, üç maksad ve bir hâtîme'den ibarettir.

Eserin makale kısmında Yûsuf el Hemedânî'den itibaren doksandan fazla Nakşî ricâlinin hayatı ve fikirleri anlatılmıştır. Hâce Abdülhâlik'in hayatı anlatılırken kelîmât-ı kudsiyye'de anlatılmıştır. Birinci bölümde Ubeydullah Ahrâr'ın soyu, ikinci bölümde onun hikmetli sözleri ve üçüncü bölümde kerâmetleri, çocukları ve müridleri anlatılmaktadır. Hâtîme kısmında Ubeydullah Ahrâr'ın vefatı anlatılmıştır. Eser Türkçemize Necip Fazıl Kısakürek tarafından *Reşehât – Can Damlaları* (İstanbul 1971) ve Mustafa Özsaray tarafından *Reşehât – Hayat Pınarından Can Damlaları* (İstanbul 2005) isimleriyle yayımlanmıştır.

⁴⁷ Hayreddin Karaman, *Dört Risâle*, İz Yayınları, İstanbul 2012, s.250.

⁴⁸ Necdet Tosun, "Fahreddin Safî", *DİA*, XXXV, 470.

⁴⁹ Necdet Tosun, "Reşehât", *DİA*, XXXV, 8-9.

11) ***Şir'atü'l-İslâm –İmâmzâde Muhammed b. Ebû Bekir:***⁵⁰

Asıl adı Ebü'l-Mehâsin Rüknu'lislâm Sedîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrahim eş-Şergî el-Buhârî olan İmâmzâde, hicrî 491 tarihinde Buhâra yakınlarındaki Şarğ köyünde doğmuştur. Ebü'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Kelâbâzî, Şemsüleimme Ebü'l-Fazl Bekir b. Muhammed ez-Zerencerî, Mecdüleimme Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah es-Sürhaketî, Radiyyüddin en-Nîsâbûrî, Hâce Yûsuf el-Hemedânî gibi meşhur âlimler hocaları arasında sayılır. Birçok talebe yetiştiren İmâmzâde, Buhâra'da vaizlik ve müftülük yapmış bir Hanefî fakihidir. 573'te (m. 1177) vefat eden İmâmzâde kaynaklarda çok bilgili, edîb, şâir, muttakî bir kişi olarak anlatılmıştır.

Şir'atü'l-İslâm: Eserin tam adı *Şir'atü'l-İslâm ilâ dâri's-selâm*'dır. Bu eser ilmihal ve ahlak kitabıdır. Bir Müslümanın günlük hayatı ile ilgili sünnet ve âdâbların anlatıldığı bu eserde ibadetlerle ilgili olarak farz, vacip gibi fikhî hükümlere yer verilmemiştir. Buna rağmen Osmanlı dönemindeki âlimler tarafından benimsenmiştir ve şerh ile tercümeleri yapılmıştır. Tüm bunlarla beraber bu eserde münker hadislerle ve asılsız haberlere çokça yer verilmiştir. Hanîf İbrâhîm Efendi, eserdeki hadislerin kaynakları üzerine çalışmış ve *Gâyetü'l-merâm fî tahrîci ehâdisi Şir'ati'l-İslâm* adlı eserinde kaydetmiştir. Çeşitli kütüphanelerde pek çok nüshası ve şerhi bulunan eser Seyyid Alizâde'nin (Ya'kub b. Seyyid Ali er-Rûmî el Bursevî) şerhi ile meşhur olmuştur. Seyyid Alizâde'nin yaptığı şerhin asıl adı *Mefâtihu'l-cinân ve mesâbihu'l-cenân*'dır. Şerhu Şir'ati'l-İslâm adıyla (İstanbul 1299, 1306, 1317, 1326); Şir'atü'l-İslâm Şerhi (trc. Naim Erdoğan), İstanbul 1977 ve Şir'atü'l-İslâm Tercümesi [Seyyid Alizâde Şerhi], (trc. A. Faruk Meyan), İstanbul 1979 adlarıyla Osmanlı ve günümüz Türkçe'sine kazandırılmıştır.

12) ***Tenbîhü'l-gâfilîn - Ebu'l-Leys es-Semerkandî:***⁵¹

Tam ismi Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî olup fakih, müfessir ve sûfidir. Semerkant'ta doğmuştur. İlk hocası babası olup fıkhîtaki asıl hocası *Küçük Ebû Hanîfe* diye bilinen Ebu Ca'fer el-Hinduvânî'dir.

⁵⁰ Recep Cici, "İmâmzâde Muhammed b. Ebû Bekir", *DîA*, XXII, 210-211.

⁵¹ İshak Yazıcı, "Ebu'l-Leys es-Semerkandî", *DîA*, XXXVI, 473-475.

Dönemindeki pek çok meşhur hoca ile görüşmüş ve onlardan ders almıştır. Kendisi de pek çok meşhur talebe yetiştirmiştir. Vefat tarihi konusunda kesinlik olmasa da hicrî 373'te vefat ettiği kabul edilir.

Ebu'l-Leys es-Semerkandî vaaz, nasihat ve ilmihal niteliğindeki eserleri sayesinde islam dünyasında meşhur olmuştur. Hanefî mezhebinin gelişim ve güçlenmesinde önemli katkısı olan Ebu'l-Leys es-Semerkandî kelâm, tefsîr, tasavvuf alanlarında da etkin bir âlimdir.

Tenbîhü'l-gâfilîn: Vaaz ve nasihat kitabı özelliğinde olan bu eser başta Hz. Peygamber'in hadisleri ile çeşitli âlimlerin sözlerini ihtivâ etmektedir. Eserde akâid, ibadet, ahlak, faziletler gibi konular ele alınmıştır. Bu eser Bustânü'l-ârifin ile birlikte Gafletten Kurtuluş (trc. Abdülkadir Akçiçek, İstanbul 1977) ismiyle Türkçe'mize kazandırılmıştır.

2.2. GIDÂ-İ RÛH'TA GEÇEN KONULAR VE TASAVVUFÎ KAVRAMLAR

2.2.1. Gıdâ-i Rûh'un Dili ve Üslûbu

La'lizâde Abdülbâkî Efendi Gıdâ-yi Rûh adlı bu eserinde sade ve anlaşılır bir anlatım üslubunu benimsemiştir. Müellif eserin ana metni içinde bir konulandırma ya da tasniflendirmeye gitmemiştir. Der-kenarlarda bulunan matlabların, müstensihlere ait olması kuvvetle muhtemeldir. Fakat bu eserin mevcut olan nüshalarında hemen hemen aynı noktalarda benzer matlabların kullanılması dikkatlerden kaçmamıştır.

Eserin kenarlarına düşülen *matlablar*, anlatılan konunun neden bahsettiğini anlatmada kullanılan kavramlar olmuştur. Anlatılan konular içinde önemli görülen noktalarda da ayrıca *matlab* ifadesi eşliğinde ehemm, elzem, lâzım, pend ve garîbe gibi kavramlara cümlenin içeriğine münasip olması dikkate alınarak yer verilmiştir.

Genelde bütün Müslümanlara hitap eden, özelde ise sûflerde olması gereken hâl ve vaktleri ele alan bu eser iki ana bölümde değerlendirilebilir. Fakat eserde bölümler

birbirine girişik olarak anlatılmış, ayrıştırılmamıştır. Bir bütün olarak ele alınan konular eserin muhtevasının anlaşılması adına tarafımızca iki bölümde toplanmıştır.

Birinci bölümde ibadetler, farzlar, vacipler ve sünnetler anlatılmıştır. Bunlar içinde teheccüd namazı, vitr namazı, duha namazı, evvâbin namazı, istihâre namazı, ikinci namazının sünneti, Cuma namazı, namazı terk etmenin durumu, oruçlar, receb ayı orucu, peygamberlerin oruçları, sadaka ve önemi ile vasiyyet konuları öne çıkmaktadır. Bu bölüm bütün Müslümanlara seslenmekte ve onlara tavsiyelerde bulunmaktadır.

İkinci bölümde ise tasavvufî konu ve kavramlar ele alınmıştır. Bu bölümde öne çıkan konu ve kavramları ise nefis, rızâ, tevbe, tevekkül, mekr ve istidrac, kanaat, fakr, sabr, samt/sukût, zühd, zikir, riyâzet, cihâd, mevt ile killet-i dünyâ, zemm-i dünyâ, irza-i husamâ, nasihat, terk-i saltanat şeklinde yazabiliriz.

La‘lizâde Abdülbâkî Efendi anlattığı konuları/kavramları âyet ve hadîs-i şerîflerle destekleyip delillendirmiştir. Türkçe/Arapça/Farsça beyitler, Mevlânâ’dan hikâyeler ve farklı eserlerden alıntılarla da konuyu örneklendirme yoluna gitmiştir. Beyit ve hikâyelerin çoğunluğu Mevlânâ’dan olması bakımından bu eser Mevlânâ’dan seçmeler gibi görülebilir. Binden daha fazla sayıda beytin Mesnevî’den olması ve yetmiş yakın hikâyenin yine *Mesnevî*’den alınmış olması bu tesbitimizi destekler niteliktedir. Bununla beraber çok geniş bir yelpazede kaynak eserden istifade ettiği de âşikârdır. Müellif ele aldığı konuyu ifade etme sadedinde Sa‘di Şirâzî, Ebu Said Ebu’l-Hayr, Molla Camî, Nizâmî, Firdevsî ve Feridüddin Attâr gibi söz üstatlarının manzûm eserlerinden; Fahreddin Ali Safî, İmâmzâde Muhammed b. Ebû Bekir, Ebu’l-Leys es-Semerkindî, İmam Zendevisî, Ali bin Ahmed el-Gurî, İmâm Muhammed Gazzâlî, İmâm-ı Muhammed Pârsâ, Hüseyin Vaiz Kâşifî ve Seyyid Alizâde gibi âlimlerin mensûr eserlerinden de sıkça alıntılarda bulunmuştur. Eserin tamamında yaklaşık iki bine yakın beyit/beyitler ve şiir vardır. Bunların tahriç ve tercümesini dipnotlar düşerek gösterdik.

Müellif bazen konuların başında bazende sonunda konuyu özetleyen hikâyelere yer vermiştir. Bu hikâyelerin sonunda da konuyla ilgili kendi değerlendirmesini yapmıştır. Bu değerlendirmeleri *hisseye*, *rûhum*, *imdî*, *nesir*, *pend*, *meselâ*, *meseldir* gibi ibarelerle başlatıp kendine ve ümmet-i Muhammed’e bir tavsiye ve nasihatte bulunarak bitirmiştir.

Bu değerlendirmemizi eserde anlatılan örnek anlatımlar üzerinde aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

1) *Matlab-ı lâzım:*

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîflerinde** yazar: Mârgîrler yılanı tutmak kasdın etseler ve sahrâ tarafına gitseler âdetleri ism-i a‘zamı okumak ve yılanı bu tarîk ile sayd etmek imiş. Yılan dahi zebân-ı hâl ile der ki: “Ey mârgîr! Ne bed-baht şakî ve bed asl-ı ğabî imişsin ki bu asl-ı pâki benim gibi nâ-pâka bezl ettin ve râh-ı râstı koyup dalâlete gittin. Ammâ bu bî-çâre ne saâdetli başım var imiş ki böyle habîs iken, can ve tenimi ol nâm-ı şerîfe fedâ ettim ve râh-ı fenâdan dâr-ı bekâyâ şehâdet ile gittim.”

Hisse: **Benim rûhum!** Evrâd u ezkâr, dünyâ-yı deniyye-i fânîye için olmak ve vesâvisle kalbin dolmak hemân ism-i a‘zam ile yılan sayd eden ve tiryâkı koyup zehre gidendir.

Beyt:

آن خود دیدی فسون من ببین	مار گوید ای فسون گر هین و هین
تا کنی رسوای شور و شر مرا	تو به نام حق فریبی مر مرا
نام حق را دام کردی وای تو	نام حقم بست نه آن رای تو
من به نام حق سپردم جان و تن ⁵²	نام حق بستاند از تو داد من
افعی پر زهر و، نقشش گل رخ ⁵³	صورتش جنت، به معنی دوزخی

2) *Matlab-ı Ehemm:*

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî, Mesnevî**’de yazar: Vilâyet-i Acem’de attâr olan kimselerin terâzideki taşları kül ile karışmış kil olur. Bir rustâyîya şeker hâcet olur, attârlar bâzârına varır bir pîr-i nâ-tüvânı görür dükkânda oturur ve isteyene sükker verir. Bu dahi selâm verir sükker diler. Pîr dahi be-ser-i çeşm deyip sanduka el çalar. Rustâyî tama‘ edip terâziden külün bir nicesin işler, hoşça gelip hordenlemeğe başlar. Gönülünden der ki: “Sükker sahibi görmese sonra bana sormasa.” Attar kûşe-i çeşmle nazar edip der ki: “Bana ziyân yok, ger az ve ger çok, her ne miktar ki yedin, vezinden ol kadar eksik kodun.”

⁵² Yılan “Ey efsuncu! Kendine gel. Kendi hünerini gördün, bir de benim efsunumu gör!

Sen beni Hakk’ın adıyla efsunladın. Bu suretle de beni halka rüsvâ etmek istedin.

Beni Hakk’ın adı bağladı, senin tedbirin değil. Hakk’ın adını tuzak yaptın, yazıklar olsun sana! Senden benim hakkımı Tanrının adı alacak. Ben canımı da Tanrı adına ismarladım, tenimi de. (*Mesnevî*, c. I, b. 2336-39).

⁵³ Görünüşü cennet ama hakikatte bir cehennem, üstü güllü nakışlarla bezenmiş bir zehirli yılan. (*Mesnevî*, c. VI, b. 245).

Benim rûhum! Hisse: Ne miktar dünyâ artsa ol kadar âhîret eksilir. Mağrib ile maşrik arasına benzer. Ne miktar maşrik tarafına teveccüh olursa mağrib dûr olur ve hem gece ile gündüz gibidir, ne miktar gündüz ziyâde olsa gece noksân bulur ve hem keffe-i mîzân gibi olur biri artsa biri eksilir ve hem iki zarraya benzer biri hoşnut olsa biri incinir.

Meseldir: Bir koltukta iki karpuz sığmaz ve çatal kazık yere batmaz ve bir gönülde iki sevgi olmaz.

Beyt:

Ya Hakk'ı sev ya halkı ey gâfil!

Dönmez iki muhabbete bir dil.

3) *Matlab fi Mekri'd-Dünyâ:*

Nesir: İnsaf mı? Bu kadar ömrün ki geçti ne hâsıl kıldın ve bu kadar murâdâta erip ne buldun? Dünyânın nümâyîşi çok iki üç ortası yok. Nazarda serâb âhiri harâb bir mekkâre-i sâhire ve bir keşende-i kâhiredir ki dâmına düşen halâs olmaz ve murâdın isteyen vefâ bulmaz. Âkîbet zehresin çâk ve kendini helâk eder.

Meseldir: Dünyânın aldanma eline, zehir katmıştır balına.

Nesir: Âkıl olan kûşe-i ferâğat ve tûşe-i kanâat ihtiyâr edip genci genc ve râhatı renc bilip kazâya rıza ve istiğfâr-ı mâzi, bakiyye-i ömrü rızâ-yı Hudâ'ya ve tahsîl-i râh-ı Hudâ'ya sarf edip zeyl-i maksûdun dünyâdan keş ve ömr-ü nâzenîn hebâyâ sarf etmeyip rûz u şeb kûşîş-i ibâdet u sa'y-i saâdet olur.

4) *Matlab el-Halâs fi'l-Kanâat:*

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîflerinde** yazar: Bir nice kimse vilâyet-i Hindistan'a sefer ederler ve seyr u ticârete giderler. Hikmet-i Rabbânî ve inâyet-i Sübhânî bunların yolları üzerine bir âdem gelir ve bunlara nasîhat verir der ki: "Sizlere can u dil ile nasîhat ederim ve sonra gine ben masâlihime giderim. Varacak menziliniz katı kahttır asla yiyecek nesne bulunmaz berg-i terre ile kanâat edesiz ve dediğim tarîka gidesiz. Olmaya ki fil beççeleri sayd etmeğe tama' oluna. Yiyip sonra sizlerde nişânı buluna veyâhud râyihâsından biline. Fil katı yavuzdur bir nice fersah ardınızca gider. Sonra sizi helâk eder ve hem şimdi fil beççeleri şikâr etmesi katı âsân ammâ sonu ziyân ender ziyân. Nümâyîşi latîf ü semîn ammâ annesi der-kemîndir. Hele işte ben nasîhattır eyittim ve gine yoluma

gittim.” deyip ol aradan gitmiş ve kendine lâzım olanı etmiş. Bunlar dahi kendi yollarına giderler ve ol nâsîhûn verdiği haberi tefekkür ederler. Bir nice fersah gitmişler ve bir semûz fil beççe görmüşler. Karınları katı aç olup ve sabra mecalleri kalmayıp fil beççei şikâr edip ve latîf kebâb edip yerler ve ellerin ve ağızların yurlar. Ammâ içlerinde biri yemeyip perhîz ederler ve bunlara muhâlefet eder der ki: “Ben nâsîh sözün tutarın ve berg-i terre ile kanâat ederin. Ta ki sonra bana ziyân olmaya ve boğazım kan ile dolmaya.” Velhâsıl cümlesi ol arada düşüp yatarlar ve hırs ve tama‘larından hâb-ı gaflete varırlar. Bu yemeyen bîçâre çoban koyun sürüsün bekler gibi oturur sabr ile kendine saâdet-i sermedî getirir. Hemân ol-dem görür ki bir fil-i sehm-nâk ejderhâ gibi seğirdip gelir ve bu derd-mendün boğazın alır bunu öldürmeğe dişlerin biler ve üç kez bunun ağzın koklar görür ki bu bîçârede ol asl-ı râyiha yok ve gayrıları boğazlarına değin tok. Bunu koyup gayrılara varır ve her birinin ağzını tamam koklayıp görür. Kimini tutup iki pâre yırtar ve kimini havaya atıp yerlere çalar cümlesini anda helâk eder ve bu bîçâreye vâfir defîne ihsân eder.

Hisse: Nâsîh ki Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretleridir devlet ile dünyâyâ geldiler ve Kur’ân-ı Kerîmü’ş Şân getirdiler ve bize tamam necâh u dalâl u harâm u helâl yolların beyân u ayân ettiler ve saâdetle⁵⁴ gine sefer edip âhirete gittiler.

İmdi: Dünyâda kişinin ıyş u meâşın ve kerde vü aşî hemân kût-i lâ yemût ne ân ki lût u pût ola ve karnı harâmlar ile dola.

Rûhum! Gerçi fil beççe semûz u latîf ammâ fil yavuz herifdir. Makberede münker ve nekir gelir ve “Rabbin ve Nebiyyin kimdir?” deyu nidâ kılar ve bûy-ı dehânından seni bilir ona göre ceza kılar.

2.2.2. Gıdâ-i Rûh’taki Konu ve Kavramlar

2.2.2.1. İbâdetler:

Bu başlık altında La‘lizâde Abdülbâkî Efendinin hangi ibadetleri ele aldığı ve o ibadetle ilgili neyi öne çıkardığını anlatmaya çalışacağız. Müellif ibadetler arasında farzlar, vacipler ve sünnetler olması bakımından ayırım gözetmeksizin toplum ve sûfî için önemli gördüklerini ele almıştır. Bunlar içinde teheccüd namazı, vitr namazı, duha namazı, evvâbin namazı, istihâre namazı, ikindi namazının sünneti, Cuma namazı, namazı terk etmenin durumu, oruçlar, receb ayı orucu, peygamberlerin oruçları, sadaka ve önemi ile

⁵⁴ Es’ad Efendi nüshasında burada ‘kendileri’ kelimesi vardır.

vasiyyet konuları öne çıkmaktadır. Bu bölüm bütün Müslümanlara seslenmekte ve onlara tavsiyelerde bulunmaktadır.

1) *Teheccüd Namazı:*

Müellif bu namazın önemini anlatmak adına “Ferâyız u vâcibât u sünen alâ-kadri’t-tâka tamam riâyet olunduktan sonra nevâfil ile iştigâl ede. Zîrâ miftâh-ı muhabbetullahtır ve mütemmimât-ı ferâyızdır. Husûsan salâtü’l-leyl.” diyerek konuya başlamıştır.

Bu namazın önemini göstermek adına Seyyid Alizâde’nin *Şerh-u Şir’ati’l-İslâm* adlı eserinden bir hadis rivayet ederek “Yani sizin üzerinize olsun gecede kalkmak. Zîrâ sizden evvel gelen sâlihlerin âdâbı idi. Dahi efendinize yakîn edicidir. Dahi günâhlarınıza keffâret edicidir. Dahi günâhlardan nehy edicidir. Dahi cesedde olan emrâzı gidericidir.” diyerek kendi ifadeleri ile tercümesini yapar. Bu konuda bu namazın farz namazlarla münasebetini belirlemek adına Müslim’de geçen “Efdal-i salâh, farzdan sonra gece namazıdır.” hadisini bizlere hatırlatır.

Bu namazın çok önemli olduğunu, mutlaka kılınması gerektiğini belirtmek için gaflet hâsıl eden durumlardan kaçınılmasını öğütler. Bununla ilgili kaynak göstermeden bir hikâye anlatır.

“Hikâyet olunur: Meşâyıhtan biri dervişlerin taâmı üzerine hâzır ve yediklerine nâzır olurdu ve tenbîh edip der idi: "Ey mürîdler! Çok yemek, çok su içmek lâzım olur; uyku ve gaflet ondan hâsıl olur ve rûz-i kıyâmette çok hasretler çekilir.”⁵⁵

Beyt:

Hâb-ı gaflette yatan menzil-i vasla eremez,

Yastanan yâr eşiğin yaramaz düş görmez.

Matlabın sonunda ise müellif, bu namazın rekât sayısı ve namazda ne okunması gerektiği ile ilgili rivayetleri ele alıp değerlendirir.

2) *Vitr Namazı:*

Vitr namazı yatsı namazından sonra kılınan üç rekâtlı vâcib bir namazdır. Müellif bu namaz ile ilgili Hz. Âişe validemizin bir hadisini ele almış ve bu namazda nelerin okunması gerektiğini bu hadîse göre anlatmıştır.

⁵⁵ La’lizâde Abdülbâkî, *Gidâ-i Rûh*, 4^a.

3) *Duhâ Namazı:*

“Namaz-ı duhâ kaç rek‘attır, zamanı ne vakittir ve ne okunur?” diyerek soruları hadislerle cevaplandırmıştır. Bundan sonra bu namazın ehemmiyetini anlatan rivayetleri ve hikâyeleri ele almış ve şunları yazmıştır:

Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur: “Her kim namaz-ı duhâyı kılmayı âdet edinse, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ ona nûr vere maşrıktan mağribe değın.” ve hem yine buyururlar: “Cennette bir kapı vardır. Ona bâb-ı duhâ derler. Her kim âdet edinse namaz-ı duhâ kılmayı, kıyâmet gününde ol kapı çağıra ki: ‘Ey Allah dostu benden gir cennete ki senin yolun budur.’ ” ve bir hadîs-i şerîfte dahi buyurmuşlar ki: ‘Üç nesne üç nesne ile cem‘ olmaz; zinâ ile baylık, tevbe ile günâh ve fakîrlık ile namaz-ı duhâ.’

Hâce Hakîm Kâsım –rahimehullâh- eder ki: “Bir kaç nesneyi birkaç nesnede buldum; hikmeti boş karında buldum, gafleti dolu karında buldum ve bereketi namaz-ı duhâ’da buldum, rızâ-yı Hudâ’yı muhâlefet-i hevâda buldum.”

“Hikmet-i Rabbânî, her nevâfilde bir nice hâssa vardır dünyevî ve uhrevî. Namaz-ı teheccüdde mülâzım olan adamın yüzü nûrlu ola dünyâda ve hem kasâvet-i kalbi olmaya ve hem cümle sâlihler onu seveler ve namaz-ı duhâ kılan hiç dünyâda yoksulluk görmeye ve düşman ona zafer bulmaya.”⁵⁶

4) *Evvâbin Namazı:*

Müellif bu namazın rekât sayısı ve sevap bakımından karşılığını anlatan hadislere yer vermiş ve konuyu uzatmadan önemini anlatmıştır. İlgili varaktan aldığımız şu hadis bu namazı en iyi şekilde tasvir etmektedir. “Her kim akşam namazı sünnetinden sonra iki rek‘at namaz kılsa, her rek‘atta bir Fâtîha ve altışar İhlâs ve bir *قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ* ve bir *قُلْ* rek‘at namaz kılsa, her rek‘atta bir Fâtîha ve altışar İhlâs ve bir *قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ* okusa, dünyâdan âhirete îmân-ı kâmil ile gitmek nasîb ola. Âmîn bi-hürmet-i Fahru’l-âlemîn. Bu namazın adı bâzergân namazıdır ve iki rek‘at dahi, her bir rek‘atta bir Fâtîha ve beşer *قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ* okusa kabri münevver ola.”⁵⁷

5) *İstihâre Namazı:*

İstihâre, bir konunun ya da bir işin kişi hakkında hayırlı olup olmadığının öğrenme isteği olup bununla ilgili Peygamberimiz istihâre namazını tavsiye etmiştir.

⁵⁶ La‘lizâde Abdülbâkî, *Gidâ-i Rûh*, 6^a.

⁵⁷ La‘lizâde Abdülbâkî, *Gidâ-i Rûh*, 8^a.

Müellifte bu konuyu ele almış ve işlemiştir. Bu namazın kaç rekât olduğunu ve namazda iken ne okunması gerektiğini ve bu namazın sonunda okunması tavsiye edilen özel bir duanın olduğunu İmâm-ı Gazzâlî'nin (ö. 505) kitabını kaynak göstererek yazmıştır.

“*İhyâu'l-ulûm*’da yazar: Bir kimseye mühim iş vâki’ olsa ol kimse bilmez ki bunun hayır terkinde midir yoksa ikdâmında mıdır? Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Ol kimse iki rek‘at namaz kıla dahi evvel rek‘atta bir Fâtiha ve bir قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ve rek‘at-ı sâniide bir Fâtiha ve bir sûre-i İhlâs okuya namazdan fâriğ olacak bu duâyı okuya.”⁵⁸

اللهم إني أستخيرك بعلمك وأستقدرك بقدرتك وأسألك من فضلك العظيم فإنك تقدر ولا أقدر وتعلم ولا أعلم وأنت علام الغيوب اللهم إن كنت تعلم أن هذا الأمر خير لي في ديني ودنياي وعاقبه أمري وعاجله وأجله فقدره لي ويسره لي. وإن كنت تعلم أن هذا الأمر شر لي في ديني ودنياي وعاقبه أمري فاصرفه عني واصرفني عنه وقدر لي الخير أينما كنت علي كل شيء قدير وارضيني به،⁵⁹

6) İkinci Namazının Sünneti:

Bu konuda da uzun uzadıya bir anlatıma gitmeyen müellif, ikinci namazı sünneti hakkındaki rivayeti yazar:

“Ammâ ikinci namazından evvel dört rek‘at namazda çok va‘de vardır. Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur:⁶⁰ من صلي اربع ركعات قبل العصر كان له جنة من النار “Şol kimse ki kıldı dört rek‘at namaz ikinci farzından evvel, ol kimseye kalkan olur cehennem od’undan.”⁶¹

7) Cuma Namazı:

Müellif Cuma gecesi ve gündüzü okunması tavsiye edilen duaları ve kılınması gereken namazları rivayetler eşliğinde önemine değinerek ele almıştır.

⁵⁸ La‘lizâde Abdülbâkî, *Gidâ-i Rûh*, 11^a.

⁵⁹ Allah’ım, Sen’in ilmine danışıyor ve Sen’in kudretinden yardım diliyorum, istediğimi de Sen’in büyük fazlından istiyorum. Sen’in herşeye gücün yeter, benim ise hiçbir şeye gücüm yetmez. Sen herşeyi bilirsin, ben ise hiçbirşey bilmem. Sen Allâmü'l-Guyûb’sun. Allah’ım eğer bu iş benim dünyâ ve ahiretim için, başlangıcı ve neticesi itibariyle hayırlı ise ve Sen bunu böyle biliyorsan, o işi benim için takdîr buyur, kolaylaştır ve sonra da onda, benim için bereket kıl. Ve şayet Sen biliyorsun ki, bu iş benim dîn, dünyâ ve âhiretim için başında hayırsızdır, onu benden uzaklaştır, beni de ondan uzak tut. Hakkımda ne hayırlıysa bana onu takdîr et. Sonra da takdirinle beni hoşnut eyle. Buhâri, Teheccüd, 25; İbn Mâce, İkâme, 188.

⁶⁰ “Kim ikinci namazından önce dört rek‘at namaz kılsa, o namaz ona cehennem üzerinde kalkan olur.” Tirmizî, Mevâkîf, 200-198; Nesâî, Kıyâmu'l-leyl, 67-56; İbn Mâce, İkâme, 105-108.

⁶¹ La‘lizâde Abdülbâkî, *Gidâ-i Rûh*, 8^b.

من صلي ركعتين ليلة الجمعة يقرأ في احديهما فاتحة الكتاب وقل هو الله احد سبعين مرة وفي الامثل ذلك فاذا فرغ من الصلوة يستغفر الله سبعين مرة قالوا يا رسول الله ما ثواب هاتين الركعتين. قال النبي عليه السلام والذي بعثني بالحق نبيا لو أن جميع امتي ماتوا علي الكباير فدعا لهم هذا المصلي بهذه الصلوة وبهذه الاستغفار لا دخلهم الله الجنة بشفاعته.

“Şol kimse kim, iki rek‘at namaz kıla cuma gecesi, her rek‘atta bir Fâtiha ve yetmiş İhlâs okuya, çün namazdan fâriğ ola yetmiş kez istiğfâr ede.” Sahâbe-i kirâm - rıdvânullâhi Teâlâ aleyhim ecmeîn- dediler ki: “Yâ Rasûlallâh bu namazın sevâbı nedir?” Mehter-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurdular ki: “Ol Allah hakkı için ki beni Hakk peygamber gönderdi. Eğer cümle benim ümmetim günâh-ı kebâyir üzere olsalar bu namazı kılan kimse duâ eylese, bu namaz ile ve bu istiğfâr ile erhamü’r-râhimîn pâdişâhı bî-zevâl, onları cennete koya onların şefâatiyle.”⁶²

8) *Oruç:*

Oruç; rızâ-i ilâhî için imsak vaktinden akşam güneşin gurubuna kadar yeme, içmek ve cinsî münasebet gibi şeylerden uzak kalınarak yapılan bedenî bir ibadettir. Mutasavvıflar riyâzet-i nefis konusunda hassas davranmışlardır. Çünkü nefsin istek ve arzularının önüne geçmek ve nefsin belini kırmak için bedenin zayıflatılması gerekir. Müellif bu konuyu işlerken de yine aynı yöntemle ayet ve hadisler ışığında konuyu ele almış, orucun önemini anlatan hadisleri de kullanarak insanlara ve kendi nefesine tavsiyelerde bulunmuştur. Eserden yapılan şu alıntılar konunun nasıl işlendiğinin birer göstergesidir.

“Husûsan savm miftâh-ı bâb-ı saâdet ü misbâh-ı râh-ı hidâyet olduğuna nass-ı şerîfte sarîh vâki‘ olmuştur. Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁶³عَاِبُدُوْنَ اَلْحَمِيْدُوْنَ السَّائِحُوْنَ Ey sâimûn ve hem hadîs-i kudsîde buyurulmuştur: ⁶⁴الصَّوْمَ لِيْ وَاَنَا اُجْزِيْ بِهِ

Nükte: “Zekâtı verilen mal helâk olmaz zekâtı verilen beden dahi cehennemî olmaz idiği iş‘âr olunur.”⁶⁵

İmdi benim ruhum! Savm gerçi zâhirâtına zahmet ü meşakkattir. Ammâ rûha kût u kuvvet u saâdettir. Bunu bilmeyen pek beter.

Beyt:

⁶² La‘lîzâde Abdülbâkî, *Gıdâ-i Rûh*, 9^{a-b}.

⁶³ “İbâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar.” (et-Tevbe, 9/112).

⁶⁴ “Oruç banadır. Ve onu ancak ben mükâfatlandırırım.” Buhârî, Savm, 2-9.

⁶⁵ La‘lîzâde Abdülbâkî, *Gıdâ-i Rûh*, 82^b.

*Yapılmaz rûh, nefsi yakmayınca,
Melek girmeye şeytan çıkmayınca.*

Beyt:

*Eğer ten beslersen fil olasin,
Gıdâyı rûha ver Cibrîl olasin.*

Yani melekiyyet tahsîl edesin demek olur. Riyâzet ile insan rûhânî olur. Ehlullah kesret-i riyâzât u mücâhedât ile hazîz-i beşeriyetten zirve-i melekiyyete urûc etmişler. Husûsan iki peygamber cism-i şerîfleri ile taraf-ı asumâna gitmişlerdir. Hazret-i İdrîs – aleyhisselâm- on beş yıl taâm yememişler. Lâ-cerame mekân-ı süflîden cânib-i ulviyyeye gitmişler ve hâkezâ Hazret-i İsâ – aleyhisselâm-⁶⁶

Müellif konunun önemini anlatan ifadelerden sonra çeşitli oruçlara ve faziletlerine değinmiştir. Örneğin Pazartesi ve Perşembe oruçları, her ayın ortasında tutulan üç günlük oruç, Recep ayı orucu, Hz. Peygamberin ve diğer peygamberlerin oruçları ve aşure orucu.

9) *Sadaka:*

Sadaka, kişinin kendi malından ihtiyaç sahibi olduğunu düşündüğü kimselere verdiği küçük büyük her şeydir. Müellif sadaka ile ilgili yine aynı tarzda bir anlatıma giderek ayet ve hadisler eşliğinde konunun önemini vurgulayıp kendi değerlendirmesini yapmıştır.

“Kâlellallâhu Tebâreke ve Teâlâ: إِنَّ الْمُسَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ
67 مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ”⁶⁸ ve kâlellallâhu Tebâreke ve Teâlâ: لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ
a‘lem mürâduh. Ey Âdemoğlanı! Ol nesnei dünyâdan kûtuna cem‘ edersin âhireti koyup dünyâki sa‘y edersin cümlesi fâni ve sonra sana nice türlü ziyânı olur. Ammâ ol nesneyi ki dünyâda dîn için tasdik ve tasadduk ettin senindir ebeden ve zuhr-ı âhirettir vardıkta anda bulursun ve şâd u hurrem olursun.”⁶⁹

Kişiye hangi amelinin kurtaracağı bilinmez. Çok günahkâr bir kimse samimi niyetlerle yaptığı iyilikler karşılığında büyük mükâfatlar elde edebilir. Müellif bu konuyu anlatan bir hikâyeye şöyle yer vermiştir:

⁶⁶ La‘lizâde Abdülbâkî, *A.g.e.*, 83^b.

⁶⁷ “Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır.” (el-Hadid, 57/18).

⁶⁸ “Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır.” (en-Nahl, 16/96).

⁶⁹ La‘lizâde Abdülbâkî, *Gıdâ-i Rûh*, 87^a.

“Hikâyet olunur ki: Bir kimse hamr meclisinden kalkıp yürür ve yolda bir yetimi görür. Esîr koyub buna bir elma verir. Ol hafta va‘desi yetip ölür. Ehl-i dilden biri bunu vâkıâsında görür. Bâğ-ı cinânda hırâmân u mûsâhib-i hûr-i gilmân. Buna suâl eder ki: “Sen dünyâda bir fâsık idin. Bu mertebeye nice erdin?” Cevâb verip der ki: “Dünyâda bir yetime bir elma verdim. Hakk Celle ve Alâ’nın fazlı ile cennete girdim.”⁷⁰

2.2.2.2. *Tasavvufî Kavramlar:*

Bu başlık altında ise La‘lizâde Abdülbâkî Efendinin tasavvufî konu ve kavramlardan hangilerini anlattığını ve nasıl işlediğini ele alacağız. Bu bölümde öne çıkan konu ve kavramlardan nefis, rızâ, tevbe, tevekkül, mekr u istidrac, kanaat, fakr, sabr, killet-i dünyâ ve zemm-i dünyâ gibi çokça kullanılanları inceleyeceğiz.

1) *Nefs*

Müellif, nefsin insana yapacağı kötülükleri ve insanın başına açacağı belaları hatırlatarak nefsin kötülüklerine karşı uyarmıştır. *Mesnevî*’den aldığı bir örnekle konuyu örneklendirmiştir. “Bir âdem kendi vâlidesini öldürmüş. Suâl olundukta demiş: “Kapıda yâd âdem ile gördüm onun için urup öldürdüm.” Ettiler: “Kapıya geleni öldürsen ve anana tenbîh etsen olmaz mıydı?” Etti: “Kapıya günde yetmiş âdem gelir, onların kanına kim girer? Anamdır öldü, kapıya kimse gelmez oldu.”

Bu hikâyenin ardından “Hisse: Nefs ki içeride olmaz, dışarıda kavgan eksik olmaz.” cümlesi ile maksadını dile getirir.

2) *Rızâ*

İnsan başına gelen her türlü belâ ve musibete rıza göstermelidir. Başa gelen her türlü musibet karşısında sabretmelidir. Böyle durumlarda gayba söz söylememeli ve dil uzatmamalıdır. Müellif bu minval üzere konuyu özetlemek adına yine *Mesnevî*’den bir hikâyeye yer verir. Bu hikâyede kör bir insanın başına gelen olumsuzluklara karşı dil uzatmasını eleştiren müellif, hizmetkârın sözüne yer verir. ‘Biz herşeyi yerli yerinde koyduk, nerde o göz sende ki göresin?’ diyerek bu durumu eleştirir. Sonunda ise bir hisse çıkarıp durumu özetler: “İmdî ey âkıl karındaş! Kazâ-i kader çarhına dokunma ve her ne görsen temâşâ edip tınma.”

⁷⁰ La‘lizâde Abdülbâkî, *Gidâ-i Rûh*, 87^a.

3) *Tevbe*

Kul, her zaman hata yapabileceğinin farkında olmalı ve her anını gelmiş ya da geçmiş demeden istiğfar ile taçlandırılmalıdır. Müellif bu bölümde Tevbe ve istiğfarın önemini anlatmış ve kişiye gerekli olan şeyin hatalarından Tevbe edip vazgeçmesini bilmek olduğunu işlemiştir.

“İmdi mâzî, mâ-mâzî demeyip belki mâ-fâtiyi kazâ edip ve fırsatı ayn-i ganîmet bilip bu gün âhir günündür deyu gece âhir gecemdir deyu muttasıl kûşîş-i ibâdet u kasd-ı sa‘yi hizmet-i Rabb-i İzzet’e kıla.” diyerek ömrün çok hızlı geçtiğini, sonun ne zaman geleceğinin bilinmediğinden dolayı her an hazır olmak gerektiğini ifade etmiştir. Devamında ise akıllı insana yakışanın fırsat-ı ayn-i ganîmet bilmek olduğunu “*Fırsatı fevt eylemez âkıl, meğer nâdân ola.*” mısrası ile dile getirir.

Konunun sonunda ise kendine hisse çıkarıp nasihatta bulunur: “Rûhum! Gel tevbe ve istiğfâr eli ile hevâların çâk eyle ve âb-ı dîde ile günâh-ı televvüsâtın pâk eyle.” التائب من الذنب كمن لا ذنب له [Günahlarından Tevbe eden kimse, hiç günah işlememiş gibidir.]

4) *Tevekkül*

Müellif bu konuya bir ihtâr ve hatırlatma ile başlamış ve konunun önemine dikkat çekmiştir. “De ki: Ey nefis-i bed-hâh! Âlem-i sabâvetten seni aç ve çıplak mı kodu ki bakiyyei dahi sen tedârik edesin? إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ? [Şüphesiz rızık veren Allah’tır.]”

Kâinâta can veren elbette kuluna da rızık vermeye muktedirdir. Müellif bunu anlatma adına çeşitli eserlerden alıntılar yapar. Hz. Peygamberin (sav) “لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ عَلَى اللَّهِ” “حَقٌّ تَوَكَّلِيهِ لِرَزَقِكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرَ ، تَعْدُو خِمَاصاً وَتَرُوحُ بِطَاناً” [Eğer siz Allah’a hakkıyla tevekkül etseniz, O sizi sabahleyin yuvalarından aç çıkıp akşam tok dönen kuşlar gibi rızıklandırır.] hadisi ile de anlatımlarını delillendirir.

Kendine has üslûbu ile yine kendi rûhuna “Hisse: Rûhum! Eğer sen dahi makâm-ı tevekkülde وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ” âyetini sıdkla tâlî etsen... Hakk Celle ve Alâ kulumu kayırır ve türlü ni‘metler ile seni doyurur ve illâ ümîdin gayrı kapıdan ise kalırsın aç.” diye hitâb ederek konuyu özetler.

5) *Mekr u İstidrâc*

Müellif bu kavramları ele alırken birkaç yerde kullandığı soru-cevap yöntemini kullanmıştır. Kendisine sormuş ve yine kendisi cevaplamıştır. “Eğer suâl olunursa ki:

“Ba‘zı kimse leyl ü nehâr, fisk u isyâna inhimâk ve kendini varta-i tuğyanda helâk etmiş. Ammâ devlet-i dünyâ gûna gûndan müterakkî ve serîr-i saltanatta nümâyîşi bâkî.” Bu soru ile bazı kişilerin dünyâ işlerine dalıp Hakk’la münasebetlerinin zayıf olduğu ya da hiç olmadığı anlatılmış. Buna rağmen onların dünyâda çok zenginlik ve rahat içinde oldukları hatırlatılmış ve hikmeti sorulmuştur.

Müellif bunun bir mekr olduğunu ve sakınılması gerektiğini söyler. أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا أَلْفَاظَ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمَ الْخَاسِرُونَ âyeti ile de görüşlerini destekler. Bu konuyu “*Her kime hilâf-ı râh-ı rızâ hoş gele, Nişânı ehl-i cehennemdir bile.*” gibi beyitlerle okuyucusunun zihninde somutlaştırır. Firavun ve Nemrût gibi inkârcıların durumlarını da anlatarak dünyâ zenginliğinin aldatıcı olduğu, buna mekr u istidrâc gibi bakmak gerektiğini ifade ederek akıl sahiplerini uyarır.

6) *Kanaat*

La‘lizâde, kurtuluşun kanaatte olduğunu, kişinin dünyâda Kur’an ve sünnetin dışına çıkmaması gerektiğini anlatırken önce Mesnevî’den bir hikâyeye anlatarak başlar. Bu hikâyede bir grup insan Hindistan’a yolculuğa çıkarlar. Önlerine bir nâsîh çıkıp karşılıklarına çıkan fil yavrularını yememelerini söyler. Bunlar uzun yolculuğun ardından acıkıp bir fil yavrusunu avlar ve yerler. Fakat içlerinden bir akıllı kişi yemez ve tavsiyeyi dinler. Bunlar uykuda iken fil yavrusunun annesi çadırlarını basar ve ağzı et kokanları parçalar. Sadece et yemeyen hayatta kalır.

Bu hikâyenin değerlendirmesini hisse, imdî ve rûhum gibi kendine has üsluplarıyla kanaat zaviyesinden şu şekilde değerlendirir:

Hisse: Nâsîh ki Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretleridir devlet ile dünyâyâ geldiler ve Kur’ân-ı Kerîmü’ş Şân getirdiler ve bize tamam necâh u dalâl u harâm u helâl yolların beyân u ayân ettiler ve saâdetle⁷¹ gine sefer edip âhirete gittiler.

İmdi: Dünyâda kişinin ıyş u meâşın ve kerde vü aşı hemân kût-i lâ yemût ne ân ki lût u pût ola ve karnı harâmlar ile dola.

Rûhum! Gerçi fil beççe semûz u latîf ammâ fil yavuz herifdir. Makberede münker ve nekîr gelir ve “Rabbîn ve Nebiyyîn kimdir?” deyu nidâ kılar ve bûy-ı dehânından seni bilir ona göre ceza kılar.

Bu değerlendirmeler gayet açık ve örnekle bütünleşmiş bir üslupla anlatılmıştır.

⁷¹ Es’ad Efendi nüshasında burada ‘kendileri’ kelimesi vardır.

7) *Fakr*

Müellif, bu konuyu ele alırken Hz. Peygamberin الْفَقْرُ فَخْرِي [Fakirlik övüncümdür.] hadisini başa koyarak dikkat çekmiştir. Çünkü Hz. Peygamber ümmeti için bir örnek ve en güzel misâl makamıdır. Dünyâ kervanına katılan pek çok sûfî ve âlim Hz. Peygamber gibi yaşama yolunu tercih etmişlerdir. Konunun devamında böyle bir yaşantıyı takip eden sûfî ve âlimin hikâyesi anlatılır. Kendisine sultan tarafından verilen hediye ve altınları çarçabuk bir şekilde halka tasadduk eder ve yine o yüce istiğnâ yolunu tutar.

Fakr duygusundan uzak, kalbi dünyâ zevkleri ile dolu insanlara Hz. Peygamberin kendisine hediye edilen bir hırkadan dolayı namazında zevk alamadığını belirten hadisi anlatarak dimâğlara şu soruyu yöneltir: “Rûhum! Fahr-i âlem Mehter-i Bihter-i Âdem – sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerini bu kadar cüz’î nesne zevkten ayıracak. Kıyâs oluna ki dünyâ-yı gaddâre vü mekkâre çok dahi ola gayra neyler? İbn Âdem’in hâli âhirette nice ola?”

8) *Sabr*

La‘lîzâde belalara karşı sabretmenin önemini ele aldığı bu bölümde *Cevâhirü't-Tefsîr*'den alıntı yaparak sabrın önemine işaret eder: Hazret-i Âişe –radıyallahu anhâ- rivâyet ederler: Birgün tamam akşam olmazdı ki kâfirlerden bir cefâ veya mübârek kalb-i şerîflerine bir ezâ erişmeyeydi. Sorarlar idi ki: “Sultânım! Bu belâ neden Hazretinize katı çok yüz gösterir?” Buyururlar idi ki: ‘Îmân kimde ziyâde olursa belâ dahi ona ziyâde gelir.’

أَشَدُّ الْبَلَاءِ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ الْأُمَمُ فَأَلَامَتُهُ belâların en şiddetlileri önce peygamberlere sonra derece derece inanaların başına gelir hadisini naklederek îmân ile belâların münasebetine dikkatleri çeker. Taif ile Mekke arasında yetmiş peygamberin kabri olduğunu bunların vefat sebebinde açlık olduğunda hatırlatarak sabrın peygamberlerin sünneti olduğunu söyler.

Muhtemelen kendine seslenerek “Ey derviş! Belâ sahrâsının haristânından gezer ve arzu-yı şehvet düzdinden hazer etmeyince bostan erme erilmaz ve izzet-i işret-âbâdına girilmaz.” Der ve sabrın karşılığının çok büyük olduğunu ifade eder.

9) *Killet-i Dünyâ ve Zemm-i Dünyâ*

Killet, az olanı ifade eder. Dünyâ kelimesi ile beraber dünyâ menfaatlerinden ve dünyâlıklardan olabildiğince az faydalanmak, onları azaltmak için kullanılır. Bir anlamda zühd ve fakr yolunu tercih etmek demektir. Zemm ise yerme ve kınama demektir. Dünyâ ve içindekilerin geçiciliğinden ve aldaticılığından dolayı dünyâdan uzak kalıp dünyâlıkları yermek için kullanılır.

Müellif, killet-i dünyâ konusunu ele alırken Şeyh Şibli'den *الراحة في الدنيا والاخرة* [Dünyâ ve âhirette rahatlıktır.] sözünü başa koyarak giriş yapmış ve dünyâ çokluğunun kafa, kalp ve ruhu meşgul ettiğini, azlığın ise her iki cihandada rahatlık vesilesi olduğunu hatırlatmıştır. Dünyâ çokluğunun sebep olacağı hasarı anlatmak içinde kendinden bir misâl verir:

Nükte: Meselâ bir çeşme ki miktarınca revâne ola onun kurbunda olan bağ u bostan ve gül-bün ü gülistân hoş, sebz ü hırâmân u lâle vü handân olur. Ammâ seyl olup aksa ve ne bulursa yiksa, ol suyun faydası yok, belki ziyânı çok.

Bu misal ardındanda “İmdi rûhum! Hisse: Dünyâ ki kadrince gele hoştur ve illâ tecrübeye hâcet yok.” diyerek kendine seslenmiş ve dengeyi işaret etmiştir.

Müellif dünyâ ve menfaatlerinin insanın ruhunda onulmaz yaralar açtığını; kulu hırs, tamah, ucb ve kibir gibi arzulanmayan kötü hasletlere götürdüğünü zemmi'd-dünyâ başlığı altında değerlendirmiştir. Mesnevî'den yılan sahibi hikâyesini anlatarak dünyânında sahibine zarar veren yılan gibi olduğuna işaret etmiştir.

Dünyanın istenilmemesi gerektiğini, verilene şükretmenin ve kanaat etmenin gerekli olduğunu söyleyen müellif “İmdi hisse: Dünyâ istersen Hazret-i Hakk Celle ve Alâ vermez, hikmeti vardır erilmez, gizli lütûfları bilinmez.” diyerek hikmeti işaret etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GIDÂ-İ RÛH METNİ

GIDÂ-İ RÛH

La‘lizâde Abdülbâkî

[1^b] الحمد لله رب العالمين. والصلاة والسلام علي نبينا محمد آله وصحبه أجمعين والعاقبة للمتقين.⁷²

Ammâ ba‘d; Sultân-ı lem-yezeli kelâm-ı kadîminde ve furkân-ı azîminde buyurur: ⁷³ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ Eğer insan rûha tâbi‘ olup ömr-i nâzenîni ibâdete sarf edip Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-in gittiği yola gidip ve hevâ-yı nefsi terk edip, cidd-i sa‘yi âhiret ve kasd-ı himmeti hizmet-i Rabbi’l-İzze ise melekten ekrem ve cümle eşyâdan mükerrem olur ve Cenâb-ı Hazret’e yol bulur. Fe-emmâ mutî‘ı-nefs-i bed-fermâ, dergâh-ı izzetten dûr ve ikbâl-i saâdetten mehcûr olup behâyimden ehass [sin ile] ve erzel olur. Kâlellâhu Tebâreke Teâlâ: ⁷⁴ أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ

Âkîle lâyıık mıdır ki makâmı, a‘lâ-i illiyyîn iken esfelü’s-sâfilîn kıla.

Hz. Mevlevî der kitâb-ı *Mesnevî* hem der-în ma‘nâ mi-fermâyend:

Nazm:

دان که این نفس بهیمی نر خر است   زیر او بودن از آن ننگین تر است⁷⁵
دشمن راه است خر مست علف   ای که بس خر بنده را کرد او تلف
گر ندانی ره هر آن چه خر بخواست   [2^a] عکس آن کن خود بود آن راه راست⁷⁶

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁷⁷ وَتَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ Yani Allahu a‘lem murâduh, insan için yoktur, illâ kendi sa‘yinin sevabı vardır.

Hikâyet olunur: Bir arab ⁷⁹ سعتر بري [sa‘ter berrî] satarmış. Sûfîlerden biri bunu işitmiş. Hemân ol dem akli gitmiş. Akli geri geldikte biri suâl etmiş. Tefsîr-i latîfnde

⁷² Hamd âlemlerin Rabbi Allah’adır. Salât ü selâm peygamberimiz Muhammed’e, âline ve sahâbesinin üzerine olsun. Âkîbet ise muttakîlerindir.

⁷³ “Ben insanları ve cinleri yalnız bana ibâdet etsinler diye yarattım.” (ez-Zâriyât, 51/56).

⁷⁴ “İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar.” (el-A‘râf, 7/179).

⁷⁵ Bil ki bu hayvan nefis, bir erkek eşektir. Onun altına düşmekse ondan daha kötü ve ayıp bir şeydir. (*Mesnevî*, c. V, b. 1393).

⁷⁶ Eşek yol düşmandır, yeşillik görünce sarhoş olur. Onun yüzünden nice ona kul olanlar telef olup gitmişlerdir. Eğer yol bilmezsen eşeğin dileğine aykırı hareket et. Doğru yol o aykırı yoldur. (*Mesnevî*, c. I, b. 2956-57).

⁷⁷ “Ve nefsinin arzularından alıkoysa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.” (en-Nâziât, 79/40-41).

⁷⁸ “İnsan için ancak çalıştığına karşılığı vardır.” (en-Necm, 53/39).

⁷⁹ Avâm dilinde, zâtır denilen bir bitki. Kekik otu. Ahmet Cevdet, *Kamûsi Türkî*, Der-Saâdet, İstanbul 1317, s. 727.

buyurmuş: “Sa‘y hizmet ile تري بري ‘iyiliğim göresin’ ” demek ma‘nâsın fehm ettim. Onun için kendimden gittim. İşârât çok, ammâ görmeğe göz yok.

Beyt:

Anlayana yer u gök dolu sebak,
Ey gözüm eğri değilsen doğru bak.

Beyt:

تا نشود پاک دل عیب ناک بهره نیابد ز سخنهاى پاک⁸⁰

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: 81 وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

Kullardan hizmette cehdler ve Rabb-i İzzet kibelinden envâ‘-ı feyzler olmasına işârettir. مَنْ هَرَّ كَهَ جَوِيدٍ، پَوِيدٍ وَهَرَّ كَهَ پَوِيدٍ يَابِدٌ. 84 Meseldir: 85 مَن قَرَعَ بَابًا وَلَجَّ وَلَجَّ 83 طَلَبَ وَجَدَّ وَجَدَّ

Hikâyet olunur: Sûfilerden biri zikrullah ile kalbi diri, dünyâ beyleri kapısından geçer, kulağına bir sadâ değer ki filân kimseye pâdişâh terakkî eyler. Zîrâ muttasıl bu kapıyı bekler. Sûfî safâ hâsıl edip [2^b] kendini lâ-ya‘kıl eyler. Ol hâle vâsıl olan aklı neyler? Bir zamandan sonra ifâkate meyl eyler. Münâcât edip Rabb-i A‘lâyâ tazarru‘lar eyler: “Ey Rahîm u Rahmân! Kul, efendisi kapısından gayrı kapıda neyler? Dünyâ pâdişâhı, kapısına hizmet edene terakkî eyler. Kıyâs oluna ki pâdişâhlar pâdişâhı kendine hizmet edene neyler?”

كما ورد في الحديث القدسي أَعَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ⁸⁵

Kâle Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-: 86 مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هَمًّا وَاحِدًا كَفَاهُ اللَّهُ 86
سَائِرَ هُمُومِهِ Allahu a‘lem ve Rasûluhu‘l-Ekrem, demek olur ki: “Şol kimse ki himmetin ibâdete mahsûs etti, onun dünyâ ve âhîret mesâlihine kifâyet etti.”⁸⁷ 87 أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ

Beyt:

چو تو هستی مرا دیگر همه هست همه دستم دهد چون تو دهی دست⁸⁸

⁸⁰ Gönül, pis şeylerden arınmayınca temiz sözlerden faydalanamaz.

⁸¹ “Bizim uğrumuzda cihâd edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.” (el-Ankebut, 29/69).

⁸² Taleb eden ve işi sıkı tutan bulur.

⁸³ Kim çaldığı kapıdan ayrılmazsa içeri girer.

⁸⁴ Kim ararsa koşar ve kim koşarsa o bulur.

⁸⁵ Hadîs-i kudsîde geldiği gibi: “Ben sâlih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan aklına gelmeyen şeyler hazırladım.” Buhârî, Bed‘ü’l-Halk, 8, Müslim, İmân, 312.

⁸⁶ Hâkim en-Nisâbûrî, *Kitâbu’t-Tefsîr*, 1429.

⁸⁷ “Allah kuluna kâfi değil midir?” (ez-Zümer, 39/36).

⁸⁸ Benim için Sen varsan, herkes vardır. Sen bana el verince, herkes el verir. Attar, *Esrâr-nâme*, 7. Bahis.

Allah bes bâkî hevâ u heves.

Beyt:

انس حضرت جانفز اید بس بود تا که تو هستی خدایت بس بود⁸⁹

Beyt:

کت خدای چو مائه هوس است کت رها کن مرا خدای بس است⁹⁰

Hikâyet: Bir rustâyî sâhib-i kişt ü bâğ u ehl-i ıyâl idi. Bir gün değirmene un etmeğe gitti. Biraz zamandan nevbet buna yetti. Hemân ol dem bir âdem kişt ü bâğ suvarmasından haber etti ve hem Cuma günü imiş müezzîn ezân etti. Bî-çârenin olanca aklı gitti. İlhâm-ı ilâhî erişip [3^a] cümlesin terk edip namaza gitti, cemâatle edâ edip evine gitti. Gördü kim un olmuş ve evine gelmiş ve ehli ekmeği pişirmiş. Suâl etti: “Bu unu kim öğüttü?” Cevâb verip dediler ki: “Komşu değirmene gitmiş, kendi buğday çuvalı sanıp öğütmüş. Ol halde iken bir âdem tarlası ve bağı suvarılmasından haber etmiş.” من خَدَمَ خُدِمَ” Yani hizmet edene hizmet olunur. Lâ-siyyemâ, cümle âlemleri yoktan var eden pâdişâha hizmet oluna.

Beyt:

Bu cihân ulularının hizmetin eden ulur,

O Cenâb-ı Hazret'e hizmet eden izzet bulur.

تا بندگی چو گدایان به شرط مزد مکن که یار، خود روش بنده پروری داند⁹¹

Beyt:

بر دل خود کم نه اندیشه معاش عیش کم ناید، تو بر درگاه باش⁹²

Meselâ dünyâ beylerine hizmet eden hizmetkârın cümle levâzımı efendisinin üzerine olur. Hâlık-ı kâinâta hizmet eden me'yûs mu olur?

Beyt:

ترا نیست آن تکیه بر کردگار که مملوک را بر خداوندگار.⁹³

Pes imdi Rabb-i İzzet Hazretlerine hizmet, Rasûl -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerine ittibâ' ile olur ve tâlib ona tâbi' olmak devletin, sünnet-i şerîfelerin riâyet etmek ile bulur.

⁸⁹ Sana Allah ve O'nun yakınlığı yeter, hatta sen de varken Allah yine sana yeter.

⁹⁰ Eğer hâkimiyet, arzu ve heveslerinin kaynağı ise bırak onu, Allah bize yeter.

⁹¹ Kulluk edeceksen, dilenciler gibi para karşılığı kulluk etme. Çünkü dost dediğin kulunu kollamayı, gözetmeyi bilir. Dîvân-ı Hâfız, s. 122.

⁹² Gönlüne geçim kaygısını az koy, sen kapıda oldukça rızkın azalmaz. (Mesnevî, c. II, b. 454).

⁹³ Efendisine karşı kölenin beslediği güveni sen Tanrıya karşı beslemez misin? Sadi Şîrâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 243.

Beyt:

ای ولایت خاتم جان را نگین نور یزدان، رحمة للعالمین⁹⁴

Kāle aleyhisselâm: ⁹⁵Şol kimse ki sünnetim zâyi‘
ومن احيا سنتي فقد احباني ومن احباني فقد احبني ومن احبني كان معي يوم
etti şefâatim ona harâm oldu. ⁹⁶Şol kimse ki sünnetim diri tutar tahkîk beni diri tutar, beni diri tutan tahkîk
beni sever ve beni seven benimle bile olur kıyâmet gününde cennette.

Ferâyız u vâcibât u sünen alâ-kadri’t-tâka tamam riâyeyet olunduktan sonra nevâfil
ile iştigâl ede. Zîrâ miftâh-ı muhabbetullahtır ve mütemmimât-ı ferâyızdır. Husûsan
salâtü’l-leyl.

MATLAB Fİ’T-TEHECCÜD:

Hazret-i Selmân-ı Fârisî -radiyallâhu anh- Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve
sellem- Hazretlerinden rivâyet eder:

عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ، فَإِنَّهُ دَأْبُ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، وَهُوَ مَقْرَبَةٌ لَكُمْ إِلَى رَبِّكُمْ، وَمَكْفَرَةٌ لِلْسَيِّئَاتِ، وَمَنْهَةٌ عَنِ الْإِثْمِ
وَمَطْرَدَةٌ لِلدَّاءِ عَنِ الْجَسَدِ.⁹⁷

An-Seyyid Alizâde: Yani sizin üzerinize olsun gecede kalkmak. Zîrâ sizden evvel
gelen sâlihlerin âdâbı idi. Dahî efendinize yakîn edicidir. Dahî günâhlarınıza keffâret
edicidir. Dahî günâhlardan nehy edicidir. Dahî cesedde olan emrâzı gidericidir.

في الحديث القدسي من تقرب الي شبرا تقربت اليه ذراعا ومن تقرب الي ذراعا تقربت اليه باعا ومن اتاني
مشيبا اتيته هرولة⁹⁸

Beyt:

خوب کارسیت در شبان دراز دیده بیدار با خدا همراز⁹⁹ [4^a]

Fi’l-Ahyâr, Kāle aleyhisselâm: ¹⁰⁰Fahr-i âlem -
sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur: “Efdal-i salâh, farzdan sonra gece namazıdır.”

⁹⁴ Ey (seçilen kişi!) rûhun yüzüğünün cevher taşı velâyettir. (o da Sensin, ey) Âlemlere rahmet olarak gönderilen Allah’ın nuru.

⁹⁵ Buhârî, el-İ’tisâm, 128.

⁹⁶ Tirmizî, İlim, 16.

⁹⁷ “Geceleyin namaz kılmayı sakın ihmal etmeyin! Çünkü o sizden evvelki salih kimselerin âdetidir. Geceleyin ibadet etmek, Allah’a yaklaşıtrıcı, günahlara kefarete sebebi, vücudu hastalıklardan koruyucu ve günahlardan alıkoyucudur.” Tirmizî, 3549.

⁹⁸ Buhârî, Tevhîd, 15, 35, 50.

⁹⁹ Uzun gecelerde ne güzel iştir, uyanık göz Allah’la sırdaş.

Beyt:

مرغ شب خونرا بشارت باد کاندر راه عشق   دوسترا با ناله شبهای بیداران خوش است¹⁰¹

Ravdatu 'l-ulamâ 'da İmam Zendevîstî yazar: İbn Abbâs'tan -radıyallâhu anhümâ-kâle:¹⁰² اوحى الله تعالى الي داود النبي عليه السلام- يا داود من نام جميع الليل لا يصلح لجنتي¹⁰²:
a'lem demek olur ki: “Şol kimse ki sabaha değin uyudu, ol cennetime lâıık olmadı.”

Hikâyet olunur: Meşâyıhtan biri dervişlerin taâmı üzerine hâzır ve yediklerine nâzır olurdu ve tenbîh edip der idi: “Ey mürîdler! Çok yemek, çok su içmek lâzım olur; uyku ve gaflet ondan hâsıl olur ve rûz-i kıyâmette çok hasretler çekilir.”

Beyt:

Hâb-ı gaflette yatan menzil-i vasla eremez,

Yastanan yâr eşiğın yaramaz düş görmez.

Kıt'a:

دلا برخیز و طاعت کن که طاعت به زهر کارست

سعادت آنکسی دارد که وقت صبح بیدارست

خروسان درسحر کوبنده قم یا ایها الغافل

تو از مستی نمی دانی کسی داند که هشیارست¹⁰³

Ehâdiste vâkı' olmuştur ki: “Her kim sabah döşeğinden kalktığı zamanda on kez¹⁰⁴ اعوذ بالله من الشيطان الرجيم [4^b] dese Hakk Celle ve Alâ şeytanın şerrinden onu ol gün emin eyleye. Eğer gece derse hâkezâ.”

Tefsîr-i keşfü 'l-esrâr 'da yazar: Her kim sabah sûre-i En'âm-ı şerîfin evvelinden ما¹⁰⁵ ayetine¹⁰⁵ varınca üç kez okusa, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ dördüncü kat gökte bir melek yaratır. Elinde bir demirden mızrap tutar. Ta ki her kaçan şeytan buna kasd ederse vurup yedi kat yerlere kahr eyleye. Eğer gece ederse yine şöyle.

¹⁰⁰ Müslim, Sıyâm, 202.

¹⁰¹ Müjde güzel sesli bülbül! Geceleri âşıkların aşk yolunda iniltileri dosta hoş gelir. Hâfız, Dîvân-ı Hâfız, Gazel 43.

¹⁰² “Allah, Dâvud peygambere vahyetti: ‘Ey Davud! Bütün gece uyuyan kimse cennete layık olmaz.’”

¹⁰³ Ey gönül! Kalk ve itaat et. İtaat etmek, herşeyden daha iyi iştir.

Sabah vakti uyanık olan kişi saadetlidir.

Horozlar, seher vaktinde “Ey Gafil! Kalk.” der.

Sen çok mest olduğundan bilemiyorsun. Ama bilgili kişi bunu anlar.

¹⁰⁴ Kovulmuş şeytândan Allah'a sığınırım.

¹⁰⁵ el-En'am, 1/3.

Keşf'te yazar: Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- her gece ki devlet ile yatarlardı ve her sabah ki saâdet ile kalkarlardı. Üç kez sûre-i İhlâs ve üç kez Muavvizeteyn okurlardı. Ba'dehû mübârek ellerine okurlardı, sâir uzv-ı şerîflerine sürerlerdi. Hem buyurur idi ki: "Her kim böyle eylese hiç ona sihir kâr etmeye ve sâir yerden bir belâ gelmeye."

İhyâ'da yazar: Sabah kalktığı vakit bu duayı okuya:

الحمد لله الذي احيانا بعد ما اماتنا ورد الينا ارواحنا واليه البعث والنشور.¹⁰⁶

وعن عمر بن الخطاب رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال: من صلى في الليل حاصر الصلاة اكرمه الله تعالي تسعة اشياء خمسة في الدنيا واربعة في الاخرة يحفظه من الافات في الدنيا ويظهر اثرها عليه في وجهه ويحبه في قلوب [5^a] عباده الصالحين والي الناس اجمعين ويطلق لسانه في الحكمة ويجعله صبيحا صليحا يعني يرزقه الله تعالي العفة ويحشره يوم القيامة من القبر بيض الوجه وتيسر عليه الحساب ويمر علي الصراط كالبرق الخاطف ويعطي كتابه بيمينه. كذا في روضة العلماء.¹⁰⁷

Beyt:

دولت جاويد خواهي خيز وشبت را زنده دار خفته نا بينا بود دولت ببیداران رسد¹⁰⁸

Beyt:

کافر من گر زیان کردست کس در ره ایمان وطاعت یک نفس¹⁰⁹

Ammâ kalkıp gene dünyâ fikirleri kendine gâlib olsa, ol kimse hakkında denilmiştir: من نام في صحته الي الصباح ابتلاء¹¹⁰ الله: Kâle aleyhisselâm: اذ استيقظت ايضا فيه فانت نايم والمستغفرين بالاسحار¹¹². Vakt-i seherde mülâzım-ı istiğfâr olalar. في شدة البلاء¹¹¹

Şeyh Attâr –aleyhi rahmetü'l-gaffâr-:

Beyt:

هر سحر برخيز استغفار کن فرصتی اکنون که داری کار کن¹¹³

¹⁰⁶ "Öldükten sonra, ruhlarımızı bize geri verip diriltten Allah'a hamdolsun. Yeniden diriliş ve neşir O'na aittir." Buhârî, Deavât, 5837.

¹⁰⁷ Hz. Ömer b. Hattâb –radiyallahu anh- Hz. Peygamber –Sallallâhu aleyhi ve sellem- den hadîs rivâyet etti. Hz. Peygamber buyurdu ki: "Kim gece çöktüğünde namaz kılsa Allah ona dokuz nesne ihsan eder. Beşi dünyâda ve dördü ahirette olmak üzere. Dünyada onu âfetlerden korur, o namazın belirtisini kişinin yüzünde izhâr eder, salih kullarının ve bütün insanların kalplerinde onu sevdire, onun diline hikmet verir ve onu salih ve sabîh kılar yani onu iffetle rızlandırır; kıyamet günü kabirde onu yüzü ak olarak haşreder, hesabı ona kolaylaştırır, sıratı ise şimşek gibi hızlıca geçer ve onun kitabı sağından verilir. *Ravdatü'l-ulâmâ*'da da böyle anlatılmıştır.

¹⁰⁸ Sabaha kadar devam eden gece devletini istersen kalk, geceyi ihyâ et. Uyumuş kimse a'mâ olur. Devlet ise uyanıklara nasib olur.

¹⁰⁹ Bir kimse iman ve itaat yolunda yürüyüpte bir an bile ziyan etmişse kâfirim. (*Mesnevî*, c. I, b. 977).

¹¹⁰ Es'ad Efendi nüshasında bu kelime ابتلاء şeklinde kullanılmış.

¹¹¹ Sabaha değin sıhhatlice uyuyan kimseyi Allah gecenin seherinde şiddetli bela ile cezalandırır.

¹¹² "Seherlerde (Allah'tan) bağışlanma dileyenlerdir." (Âl-i İmrân, 3/17).

Beyt:

اي خنك جاني كه ختم نيك كاشت كاه صبح كاه شام كاه چاشت¹¹⁴

Kenzü'l-ibâd sahibi yazar: Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: قم Kalk gecedden eğer bir koyun sağacak zaman ise dahi. Namaz-ı teheccüdde çok rivâyet vardır, ikiden on iki rek'ata değin ve okunacağında dahi rivâyet çok. Esahh-ı akvâlde, her ne dilerse okuya. Ammâ ba'zı meşâyih; rek'at-ı evvelde bir Fâtiha ve bir Âyete'l-kürsî [5^b] ve bir¹¹⁶ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ ve on iki sûre-i İhlâs, ikinci rek'at bunun misli İhlâs bir eksik okuya ve bâkî rekeâtın her birinde bir eksik okuya ta rekeât tamam ola; İhlâs dahi tamam olur ve ba'zı meşâyih¹¹⁷ تَتَجَافَىٰ âyetini okurlar imiş.

Salât-i Mes'ûdî'de yazar: Hafsa -radiyallâhu anhâ- rivâyet eder, Fahr-i âlem-sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinden: “Her kim namaz-ı vitirden sonra üç kez bu duayı okuya, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ seksen yıllık kabul olunmuş ibâdet sevâbın rûzî kıla.”

اللهم يسر لنا توكلت علي الحي الذي لا يموت سبحان الله والحمد لله رب العالمين¹¹⁸.

MATLAB-I NAMAZ-I VİTR:

Terğîbü's-salât yazar: Âişe-i Siddîka -radiyallâhu anhâ- rivâyet eder, Fahr-i âlemden -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinden: Gâh namaz-ı vitirde¹¹⁹ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ okurlardı rek'at-ı evvelde,¹²⁰ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ okurlardı ikincide, İhlâs üçüncüde ve gâh evvel rek'atta¹²¹ سَبِّحْ اسْمَ، ikincide¹²² إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ, üçüncüde¹²³ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ve gâh evvelde¹²⁴ إِذَا زُلْزِلَتْ ve¹²⁵ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ ve¹²⁶ إِذَا زُلْزِلَتْ ve¹²⁷ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ve¹²⁸ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ve¹²⁹ إِذَا زُلْزِلَتْ ve Tebbet ve sâlisde İhlâs ve Muavvizeteyn.

¹¹³ Her seher vakti kalk günahlarına tevbe et. Bugün elinde olan fırsattan faydalanmaya bak. Feridüddin Attâr, *Pendnâme*, b. 657.

¹¹⁴ Ey huzura kavuşan rûh! Ki sabah, öğle ve akşam (kendisine) iyi son ekti.

¹¹⁵ Terğîb, I, 394.

¹¹⁶ el-Kadr, 97/1.

¹¹⁷ es-Secde, 32/16.

¹¹⁸ Allah'im kolaylaştır. Ölmeyecek olan el-Hayy'a tevekkül ettim. Âlemlerin Rabbine hamd olsun ki O Sübhândır.

¹¹⁹ el-Kadr, 97/1.

¹²⁰ el-Kâfirûn, 109/1.

¹²¹ el-A'lâ, 87/1.

¹²² el-Kadr, 97/1.

¹²³ el-Kâfirûn, 109/1.

¹²⁴ en-Nasr, 110/1.

¹²⁵ el-Kadr, 97/1.

Salât-i Mes'ûdî yazar: Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur ki: “Üç nesne bana farz oldu size değil, namaz-ı duhâ, kurbân ve namaz-ı vitr.”

Namaz-ı duhâ kaç rek'attır, zamanı ne vakittir ve ne okunur?

Mes'ûdî der ki: “Muhayyedir. Ne kadar ziyâde kılsa ol denli sevâbı ziyâde olur, ikiden on ikiye varınca.” Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur: [6^a] “Her kim namaz-ı duhâyı kılmayı âdet edinse, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ ona nûr vere maşrıktan mağribe değın.” ve hem yine buyururlar: “Cennette bir kapı vardır. Ona bâb-ı duhâ derler. Her kim âdet edinse namaz-ı duhâ kılmayı, kıyâmet gününde ol kapı çağıra ki: ‘Ey Allah dostu benden gir cennete ki senin yolun budur.’ ” ve bir hadîs-i şerîfte dahi buyurmuşlar ki: ‘Üç nesne üç nesne ile cem' olmaz; zinâ ile baylık, tevbe ile günâh ve fakîrlik ile namaz-ı duhâ.’

Hâce Hakîm Kâsım –rahimehullâh- eder ki: “Bir kaç nesneyi birkaç nesnede buldum; hikmeti boş karında buldum, gafleti dolu karında buldum ve bereketi namaz-ı duhâ'da buldum, rızâ-yı Hudâ'yı muhâlefet-i hevâda buldum.”

Hikmet-i Rabbânî, her nevâfilde bir nice hâssa vardır dünyevî ve uhrevî. Namaz-ı teheccüdde mülâzım olan adamın yüzü nûrlu ola dünyâda ve hem kasâvet-i kalbi olmaya ve hem cümle sâlihler onu seveler ve namaz-ı duhâ kılan hiç dünyâda yoksulluk görmeye ve düşman ona zafer bulmaya.

Mısra':

دو شمن چه زند چو مهربان باشد دوست¹³⁰

MATLAB FÎ-SALÂT-İ DUHÂ:

Terğîbü's-salât yazar: Abdullah b. Ömer -radıyallâhu anhümâ- Fahr-i âlem'den -sallallâhu aleyhi ve sellem- rivâyet ederler:

¹²⁶ ez-Zilzâl, 99/1.

¹²⁷ et-Tekâsür, 102/1.

¹²⁸ el-Kâfirûn, 109/1.

¹²⁹ en-Nasr, 110/1.

¹³⁰ Dost, dostu hakikaten severse düşman ne yapabilir? Sadi, *Gülistân*, s. 27.

من صلى الصبح ثم جلس في مصلاه ويذكر الله حتى تطلع الشمس ثم قام فيصلح ركعتين من الضحى كانت صلواته لحجه وعمرة متقبلين¹³¹

Allahu a‘lem ve Rasûlüh demek ola ki: “Şol kimse ki sabah namazın kıldı, ondan sonra mescidde veya namaz kıldığı [6^b] yerde oturdu, Allah Tebâreke ve Teâlâ’yı zikr eyledi ta güneş doğunca, ondan sonra durdu iki rek‘at namaz kıldı, duhâdan olur. Onun salâtı, bir nâfile hac ve umre kabul olunmuş.”

Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinden Osman bin Affân - radıyallâhu anh- rivâyet ederler:

قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى الضحى ركعتين غفر الله له ذنب أربعين سنة إلا الكبائر¹³²

Ma‘nâ-yı hadîs-i şerîf Allahu a‘lem ve Rasûlüh demek olur ki: “Şol kimse ki duhâ namazın iki rek‘at kıldı. Allah Hazreti, onun kırk yıllık günahın yarlığar, illâ kebâyir değil.”

ومن صليها اثني عشر ركعة غفر الله له ذنب مائة وعشرين سنة من الصغائر والكبائر وبني الله له قصرًا في الجنة من ذهب لا يرى طرفاه¹³³

Ma‘nâ-yı hadîs-i şerîf dahi: “Şol kimse ki duhâ namazın kıldı on iki rek‘at, Hakk Celle ve Alâ yüz yirmi yıllık günahın yarlığaya sağâyirden ve kebâyirden. Dahi yapa onun için bir köşk cennette altından. Şol denli büyük ola ki iki tarafları görünmeye.”

عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما من رجل جلس في المسجد إلى طلوع الشمس إلا استغفر له ملكان حتى يصلح ركعتين هو يومئذ كفاه الله شر الشيطان وشر السلطان وشر ما يبائر به جسده وإن مات من يوم ادخل الجنة¹³⁴ [7^a]

Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Her kim ki mescidde otura güneş doğunca yetmiş melek [onun] için yarlığanmak isteyeler. Tâ ol zaman ki âdem, güneş doğduğundan sonra iki rek‘at namaz kıla. Allah Tebâreke ve Teâlâ, şerr-i sultândan

¹³¹ “Kim sabah namazını kılar ve namaz kıldığı yerde güneş doğuncaya kadar zikrederse sonra da kalkıp iki rek‘atlık duhâ namazı kılsa, kıldığı namaz kabul olunmuş hac ve umre gibidir.” Tirmizî, 586.

¹³² Benzer bir hadîs için bk. Tirmizî, Salât, 346.

¹³³ Benzer bir hadîs için bk. Taberânî, el-Mu‘cemu‘l-Evsât, I/182.

¹³⁴ Kaynağı tespit edilemedi.

ve şerr-i şeytandan saklıya ve gidere kendi nefsi mübâşeret ettiği nesnei.¹³⁵ Eğer ol gün
الله يسر لنا¹³⁶”

قال أنس بن مالك رضي الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من صلى الضحى اثني عشر ركعة يقرأ
في كل ركعة فاتحة الكتاب مرة وآية الكرسي مرة وقل هو الله احد ثلاث مرات تنزل من السماء سبعون الف ملك بأيديهم
قراطيس بيض واقلام من نور يكتبون له الحسنات الي يوم القيامة يأتي الملائكة الي قبره ومعهم الهدايا فيقولون يا
صاحب القبر قم فانك من المؤمنين¹³⁷

Enes bin Mâlik rivâyet eder Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem-
Hazretlerinden: “Şol kimse ki duhâ namazın on iki rek‘at kılsa ve her rek‘atta bir Fâtiha ve
bir Âyete’l-kürsî ve üç İhlâs okusa yetmiş bin melek iner gökten, ellerinde ak kâğıt ve
kalemleri nûrdan ola. Ol kimse için hasenât yazarlar ta kıyâmet olunca. Çün kıyâmet ola,
ol ferîştelere geleler nûrdan tabaklar ile ol namazı kılan kimsenin kabri üzerine ve diyeler ki
‘Ey kabir sâhibi! Kalk ki sen mü’minlerdensin [7^b] ve kurtulmuşlardansın. Dahi şol tâife
zümresindensin ki eminlerdir fitnelerden ve azaplardan.”¹³⁸ الله يسر لنا

Mü’minler anası Hazret-i Âişe-i Sıddîka -radiyallâhu anhâ- rivâyet eder Fahr-i
âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinden: Namaz-ı duhâyı kıldıktan sonra yüz kez
bu duâyı okurlardı¹³⁹ اللهم اغفر لي وارحمني وتب علي انك انت التواب الرحيم
fezâyilinden dahi ehâdis çok idi. Bu kadarı ile iktifâ olundu. Sâhib-i *Tergîb* yazmış buraya
değın.

Kütü’l-kulûb sâhibi yazmışlar: Rasûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- altı
rek‘at kılarlar idi. İki rek‘atın işrâk zamanında. Yani gün henüz bir seki boyu kalktığı
zamanda ve dört rek‘at dahi duhâ zamanında ki güneş maşrıktan rub‘-ı semâya geldiği
zamanda ve hem namaz-ı duhâyı hiç terk etmeyip dâim kılarlar imiş ve ne okunacağına
rivâyet çoktur.¹⁴⁰ ويقراء في ذلك سورتي الضحى اي سورة وَالشَّمْسِ وَضُحِّيهَا وَسورة وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى

Seyyid Alizâde yazar:

¹³⁵ Es‘ad Efendi nüshasında burada ‘Ve kendine nefsin mübâşeret ettiği şerri gidere.’ cümlesi vardır.

¹³⁶ Allah’ım bize kolaylaştır.

¹³⁷ Kaynağı tespit edilemedi.

¹³⁸ Allah’ım bize kolaylaştır.

¹³⁹ “Allah’ım beni mağfiret buyur ve bana merhamet eyle. Şüphesiz sen tevbeleri kabul eden ve merhamet edensin.”
Ebû Dâvûd, Salât, 361.

¹⁴⁰ Burada iki duhâ sûresi okunur. Bunlar sûre-i ve’l-duhâ ve’l-leyli izâ secâ ve sûre-i ve’ş-şemsi ve duhâhâ. Seyyid Ali
Zâde, *Tam Şir‘atü’l-İslâm* (trc: Naim Erdoğan), Sebât Neşriyat, s. 242.

يُصَلِّي الضحى ثمانى ركعات وأدناها ركعتان وقتها من ارتفاع الشمس إلي الزوال¹⁴¹

Tenbîhü'ş-şâfi'î ve Dürerü'n-nücûm sahipleri yazarlar:

اما مستحب أنست كه در ركعت أول الشمس خواند ودر ركعت دوم والليل ودر ركعت سيوم والضحى ودر

ركعت چهارم ألم نشرح¹⁴²

Mes'ûdî ve ba'zı [8^a] meşâyih¹⁴³ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ... يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ¹⁴³ varınca okurlardı.

Salât-i Mes'ûdî yazar: Şeyhu'l-İslâm Burhâneddîn –rahmetullâhi aleyh- rivâyet ederler, Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve selem-Hazretlerinden: “Her kim akşam namazı sünnetinden sonra altı rek'at namaz kılsa Hakk Sübhânehû ve Teâlâ ona on iki yıllık kabul olmuş ibâdet sevâbın rûzî kıla.”

MATLAB FÎ SALÂTI'L-EVVÂBİN:

Fakîh-i Mes'ûdî –rahmetullâhi aleyh- hadîs rivâyet ederler selef-i sâlihînden: “Her kim akşam namazı sünnetinden sonra iki rek'at namaz kılsa, her rek'atta bir Fâtiha ve altışar İhlâs ve bir¹⁴⁴ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ve bir¹⁴⁵ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ okusa, dünyâdan âhirete îmân-ı kâmil ile gitmek nasîb ola. Âmîn bi-hürmet-i Fahru'l-âlemîn. Bu namazın adı bâzergân namazıdır ve iki rek'at dahi, her bir rek'atta bir Fâtiha ve beşer¹⁴⁶ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ okusa kabri münevver ola.”

MATLAB-I EHEMM:

Âkıla lâyıık mıdır ki dünyâda şem' u çerağ ve saray u bağ tedârikinde dakîka fevt etmeye, zulumât-ı kabri def' eder ve huld-i berîne gider amellere sa'y etmeye?

Beyt:

ای که در خوابی همه شب تا بروز   بهر کور خود چراغی برفروز¹⁴⁷

¹⁴¹ Duha sekiz rek'at olarak kılınır. En azı iki rek'at. Ve vakti güneşin yükselmesinden zevâle kadardır. Seyyid Ali Zâde, *Şerh-i Şir'ati'l-İslâm*, Der-Saâdet, 1315, s. 133.

¹⁴² Fakat birinci rek'atta “ve'ş-sems” i, ikinci rek'atta “ve'l-leyl” yi, üçüncü rek'atta “ve'd-duhâ” yı, dördüncü rek'atta “elem neşrah” ı okumak müstehabtır.

¹⁴³ “Allah yerlerin ve göklerin nûrudur. O'nun nûru... Allah dilediği kimseyi nûruna iletir.” (en-Nûr, 24/35).

¹⁴⁴ el-Felak, 113/1.

¹⁴⁵ en -Nâs, 114/1.

¹⁴⁶ el -Kafirûn, 109/1.

¹⁴⁷ Ey bütün gece sabaha kadar uyuyan zavallı! Yarın yatacağın karanlık toprağa da bir kandil yak. Feridüddin Attâr, *Pendnâme*, s. 14, b. 144.

چون توانستم ندانستم چه سود چون بدانستم توانستم نبود¹⁴⁸

Ve iki rek‘at dahi; her birinde ¹⁴⁹الْحَمْدُ bir ve Âyete’l-kürsî bir ve beşer bir ve beşer sûre-i İhlâs ve birer Muavvizeteyn okusa, Hakk Sübhânehû ve Teâlâ bu namazı kılmayı âdet edinen kimseyi [8^b] can verdiği zamanda ve sırâtı geçmede dahi cümle güçleri ona âsân ede fazlı ile ve keremi ile ve hem bu namaza evvâbîn namazı derler ve hem selef-i sâlihinden rivâyet olunur ki: “Her kim bu duâyı, namaz-ı evvâbînden sonra üç kez okusa ve rûh-i Rasûle on kez salavât getirirse Hakk Celle ve Alâ onu zevâl-i îmândan saklayıp civâr-ı kudsüne îmân-ı kâmil ile sefer-i rûzî kıla. Âmîn yâ erhame’r-râhimîn. اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَوِدِعُكَ دِينِي فَأَحْفَظْهُ عَلَيَّ فِي حَيَاتِي وَعِنْدَ وَقَاتِي وَبَعْدَ مَمَاتِي¹⁵⁰

Beyt:

اندر آن دم کز بدن جانم بری از جهان با نور ایمانم بری¹⁵¹

Salât-i Mes‘ûdi’de yazar: Her kim yatsı namazından sonra iki rek‘at namaz kılsa her rek‘atta bir Fâtiha ve bir ¹⁵²شَهْدَ اللَّهِ âyetin okusa dünyâdan âhirete îmân ile sefer kıla.

Ammâ ikinci namazından evvel dört rek‘at namazda çok va‘de vardır. Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurur: ¹⁵³“من صلي اربع ركعات قبل العصر كان له جنة من النار” “Şol kimse ki kıldı dört rek‘at namaz ikinci farzından evvel, ol kimseye kalkan olur cehennem od’undan.”

Şiir:

فاعمل لنفسك قبل الموت مجتهدا فإنما الربح والخسران في العمل¹⁵⁴

Seyyid İmâm Şücâ‘ -rahmetullâhi aleyh- hadîs rivâyet eder, Fahr-i âlem -sallallâhu aleyh ve sellem- Hazretlerinden: “Her kim ikinci namazından evvel dört rek‘at namaz kılsa, Hakk Celle ve Alâ on iki bin yıllık kabul olunmuş ibâdet sevâbını atâ’ kıla.” [9^a] Habîbe -radiyallâhu anhâ- rivâyet eder, Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinden: “Her kim ikinci namazından evvel dört rek‘at namaz kılsa, sekiz kul âzât

¹⁴⁸ Kudret elimdeyken ne fayda. Hiçbirşey bilmedim, öğrenmedim. Bilip öğrenince de kudret elimden gitti. (Attâr, *Mantıku’t-Tayr*, b. 4930).

¹⁴⁹ el-Fâtiha, 1/1.

¹⁵⁰ Ey Allâhım! Ben dinimi Sana emanet ediyorum. Hayatımda da, vefatım anında da, ölümünden sonra da onu muhafaza et.

¹⁵¹ Canımı bedenimden soyup götürdüğün zaman beni cihandan iman nuruyla göçüresin. Feridüddin Attâr, *Pendnâme*, s. 7, b. 52.

¹⁵² Âl-i İmrân, 3/18.

¹⁵³ “Kim ikinci namazından önce dört rek‘at namaz kılsa, o namaz ona cehennem üzerinde kalkan olur.” Tirmizî, *Mevâkît*, 200-198; Nesâî, *Kıyâmu’l-leyl*, 67-56; İbn Mâce, *İkâme*, 105-108.

¹⁵⁴ Ölümünden önce kendin için çok çalış. Gerçekten dünyâ işinde sadece kar ve zarar vardır. Râgıb İsfahânî, *Muhâdarâtü’l-üdebâ*, 1/483. Bu şiir Ebû Atâhiyye’ye nisbet edilir.

etmişçe sevâb bula.” Şeyh İmâdüddîn –rahmetullâh aleyh- Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinden hadîs-i şerîf rivâyet eder: “Her kim ikindi namazından evvel dört rek‘at namaz kılsa cehennem od’u ona harâm ola. Bu namaz sebab-i bekâ-i îmândır.”

Şeyh Attâr –rahimehullâh-:

Beyt:

نفس چون برکشندم هم نفس باش
در آن درماندگی فریاد رس باش
چو جان را منقطع شد از جهان دم
مرا با نور ایمان دار آن دم¹⁵⁵

MATLAB YEVMÜ’L-CUMA:

Terğîbü’s-salât’ta yazar: Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

من صلي ركعتين ليلة الجمعة يقرأ في احديهما فاتحة الكتاب وقل هو الله احد سبعين مرة وفي الامثل ذلك فاذا فرغ من الصلوة يستغفر الله سبعين مرة قالوا يا رسول الله ما ثواب هاتين الركعتين. قال النبي عليه السلام والذي بعثني بالحق نبيا لو أن جميع امتي ماتوا علي الكباير فدعا لهم هذا المصلي بهذه الصلوة وبهذه الاستغفار لا دخلهم الله الجنة بشفاعته.¹⁵⁶

“Şol kimse kim iki rek‘at namaz kıla cuma gecesi, her rek‘atta bir Fâtiha ve yetmiş İhlâs okuya çün namazdan fâriğ ola yetmiş kez istiğfâr ede.” Sahâbe-i kirâm -rıdvânullâhi Teâlâ aleyhim ecmeîn- dediler ki: “Yâ Rasûlallâh [9^b] bu namazın sevâbı nedir?” Mehter-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurdular ki: “Ol Allah hakkı için ki beni Hakk peygamber gönderdi. Eğer cümle benim ümmetim günâh-ı kebâyir üzere olsalar bu namazı kılan kimse duâ eylese bu namaz ile ve bu istiğfâr ile erhamü’r-râhimîn pâdişâh-ı bî-zevâl, onları cennete koya onların şefâatiyle.”

قال النبي صلي الله عليه وسلم مَنْ قَالَ صَبِيحَةَ يَوْمِ الْجُمُعَةِ قَبْلَ [صَلَاةِ] الْعُدَاةِ : أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، غَفَرَ اللَّهُ ذُنُوبَهُ وَلَوْ كَانَتْ ذُنُوبُهُ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ.¹⁵⁷

Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Kim cuma günü sabah namazından evvel böylece istiğfâr eylese üç kez, ğafûr u ğaffâr pâdişâh yarlığar kendini, anasını ve babasını eğerçi günâhları deryâ köpüğü kadar ise.” Allahu a‘lem.

¹⁵⁵ Attâr, *Esrârname*, 22.Bahis.

¹⁵⁶ Cevâhiru’l-bihâr, Kitâbu’s-salât, 323.

¹⁵⁷ Benzer bir hadis için bk. Müslim, Salât, 220.

MATLAB-I LÂZİM:

قال رسول اكرم صلي الله عليه وسلم اغتسلوا يوم الجمعة ولو كان كائس ماء بدينار.¹⁵⁸

Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Yunun Cuma günü eğer suyun her tası bir altına ise.”

قال عليه السلام من قرأ يوم الجمعة مرة قل هو الله أحد فقد ادي حق الجمعة مثل ما ادي حملة العرش ومن قرءها في ليلة الجمعة فكأنما وافق ليلة القدر.¹⁵⁹

Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Şol kimse ki okudu Cuma günü İhlâs’ı bir kez, tahkîki edâ etmiş olur hakk-ı cumayı hamele-i arşın edâ ettiği gibi ve her kim sûre-i İhlâs’ı Cuma gecesi okusa [10^a] şeb-i kadîr sevâbın bula.”

قال النبي صلي الله عليه وسلم من أدرك الجمعة فله أجر الف شهيد.¹⁶⁰

Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Her kim namaz-ı cumayı kıldı. Ona bin şehîd sevâbın verir Allah Celle Celâluhû.”

Rûznâme’de yazar: Râvî-yi hadîs-i şerîf Abdullah ibn Mes‘ûd -radiyallahu anh- Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Her kim Cuma günü işrâk zamanında dört rek‘at namaz kılsa evvel rek‘atta bir Fâtiha ve bir ¹⁶¹سَبَّحِ اسْمُ ve on beş sûre-i İhlâs ikincide ¹⁶²إِذَا زُلْزِلَتْ bir, on beş İhlâs üçüncüde ¹⁶³أَلْهِمُّكُمْ bir, on beş İhlâs dördüncüde ¹⁶⁴إِذَا جَاءَ bir, İhlâs on beş okusa âteş-i dûzah ona harâm ola ve hem şefâat ede cümle akrabalarına.”

Tefsîr-i meâlî yazar: Her kim Cuma günü dört rek‘at namaz kılsa her rek‘atta bir Fâtiha ve on bir sûre-i İhlâs okusa, selâmdan sonra yetmiş kez ¹⁶⁵لا حول ولا قوة الا بالله العلي dese Hakk Sübhânehû ve Teâlâ îmânını şerr-i şeytândan saklayıp civâr-ı kudsüne

¹⁵⁸ Münâvî, Feyzü’l-kadîr, 1208.

¹⁵⁹ Benzer bir hadis için bk. Tirmizî, Salât, 354.

¹⁶⁰ Benzer bir hadis için bk. Buhârî, Cuma 6.

¹⁶¹ el-A’lâ, 87/1.

¹⁶² ez-Zilzâl, 99/1.

¹⁶³ et-Tekâsür, 102/1.

¹⁶⁴ en-Nasr, 110/1.

¹⁶⁵ Bütün güç ve kuvvet, şanı yüce olan Allah’a aittir.

îmân-ı kâmil ile varmak müyesser ede cümle ümmet-i Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-”

MATLAB-I İRZÂ-İ HÜSAMÂ:

Seyyid Alizâde yazar *Şir'-a Şerhinde*: İrza-i hüsamâ için her kim dört rek‘at namaz kılsa, rek‘at-ı evvelde bir Fâtiha on bir İhlâs ve rek‘at-ı sâniide bir Fâtiha ve üç ¹⁶⁶قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ve on bir İhlâs ve rek‘at-ı sâliside bir Fâtiha bir ¹⁶⁷أَلْهِكُمْ التَّكَاثُرُ on bir İhlâs, [10^b] rek‘at-ı erbaada bir Fâtiha, üç Âyete’l-kürsî, yirmi beş İhlâs, Hakk Celle ve Alâ onu kabir azâbından halâs ede ve hem kıyâmet gününde hasımların râzı ede fazlıyla ve bu namazı bir yılda altı zamanda kıla; yevm-i aşürede ve yevm-i terâvihte ve yevm-i arefede ve ıyd-ı adhâda ve şa‘bân ayının on beşinci gününde ve mâh-ı ramazânın âhir cuması gününde.

MATLAB-I LÂZİM:

Seyyid Alizâde yazar: Ba‘zı meşâyıhtan şöyle rivâyet olunur ki: “Bir kimsenin mühimmi olsa, ârî âbdest ile yattığı zamanda döşegi üzerine otura Hazret-i risâlete üç kez salavât getire ondan sonra on kez Fâtiha sûresin okuya. Ba‘dehu on kez sûre-i İhlâs okuya ondan sonra geri üç kez salavât getire ondan [sonra] ol âbdest ile uyuya, sağ yanı üzere kible tarafına, sağ elini yüzü altına koya inşallahu Teâlâ her ne murâdı varsa göre vâkıasında bi-iznillâhi Teâlâ nice olur. Bu havâss-ı acîbeden ve mühimmât-ı garîbedendir. Salihlerden çok kimse tecrübe etmişlerdir böyle bulmuşlardır.”

Seyyid Alizâde der ki: ¹⁶⁸وهذا الفقير ايضا جربته مرارا و وجدته كذلك

İhyâu’l-ulûm’da yazar: Bir kimseye mühim iş vâki‘ olsa ol kimse bilmez ki bunun hayır terkinde midir yoksa ikdâmında mıdır? Fahr-i âlem [11^a]-sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Ol kimse iki rek‘at namaz kıla dahi evvel rek‘atta bir Fâtiha ve bir ¹⁶⁹قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ve rek‘at-ı sâniide bir Fâtiha ve bir sûre-i İhlâs okuya namazdan fâriğ olacak bu duâyı okuya:

¹⁶⁶ el-Kâfirûn, 109/1.

¹⁶⁷ et-Tekâsür, 102/1.

¹⁶⁸ Bu fakir bu işi aynı şekilde defalarca tekrarladım ve anlatıldığı şekilde buldum. Seyyid Ali Zâde, *Şerh-i Şir’ati’l-İslâm*, s.135.

¹⁶⁹ el-Kâfirûn, 109/1.

MATLAB-I İSTİHÂRE:

اللهم إني أستخيرك بعلمك وأستقدرك بقدرتك وأسألك من فضلك العظيم فإنك تقدر ولا أقدر وتعلم ولا أعلم وأنت علام الغيوب اللهم إن كنت تعلم أن هذا الأمر خير لي في ديني ودنياي وعاقبه أمري وعاجله وأجله فقدره لي ويسره لي. وإن كنت تعلم أن هذا الأمر شر لي في ديني ودنياي وعاقبه أمري فاصرفه عني واصرفني عنه وقدر لي الخير أينما كنت علي كل شيء قدير وارضي بي به¹⁷⁰

Şeyh İbrâhim –rahmetullâh aleyh- yazar *Münih Şerhi*’nde, Enes -radiyallâhu anh- rivâyet eder: Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- bize istihâreyi ta’lîm ederlerdi sûre-i şerîfe ta’lîm ettikleri gibi ve hem buyururlardı: “Yâ Enes istihâreyi yedi kez eyle ondan kalbine ne gelirse ona mübâşeret eyle.”

MATLAB-I EHEMM:

Şir’a Şerhi’nde **Seyyid Alizâde** yazar, râvi-yi hadîs Ebu Hureyre –radiyallahu anh- Fahr-i âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Her kim beni vâkı’asında görmek dilese Cuma gecesi ârî abdest ala, iki rek’at namaz kıla. Her rek’atta bir Fâtiha ve bir Âyete’l-kürsî ve on beş İhlâs okuya, selâmdan sonra benim üzerime bin salavât [11^b] getire tahkîk beni ol kişi vâkı’asında göre ol bir cumaya varmazdan evvel inşâallâhu Teâlâ.”¹⁷¹

MATLAB FÎ RÛ’YETİ’N-NEBÎ:

روایت فی بعض النسخ من قرأ فی نصف لیلة الجمعة سورة القريش الف مرة ثم نام بالوضوء رأي النبي عليه اسلام في منامه و حصل له كل مقصود انه مجرب عظيم.¹⁷²

Rûznâme yazar:

ديدن پیغامبر علیه السلام انس بن مالک رضی الله عنه روایت می کند از پیغامبر علیه اسلام هر که نماز کند در شب از یقه دو رکعت بخواند در هر رکعت یک بار الحمد لله ویک بار آیه الكرسي وپانزده بار قل هو الله احد

¹⁷⁰ Allah’ım, Sen’in ilmine danışıyor ve Sen’in kudretinden yardım diliyorum, istediğimi de Sen’in büyük fazlından istiyorum. Sen’in herşeye gücün yeter, benim ise hiçbir şeye gücüm yetmez. Sen herşeyi bilirsin, ben ise hiçbirşey bilmem. Sen Allâmü’l-Guyûb’sun. Allah’ım eğer bu iş benim dünyâ ve ahiretim için, başlangıcı ve neticesi itibarıyla hayırlı ise ve Sen bunu böyle biliyorsan, o işi benim için takdîr buyur, kolaylaştır ve sonra da onda, benim için bereket kıl. Ve şayet Sen biliyorsun ki, bu iş benim dîn, dünyâ ve âhiretim için başında veya sonunda hayırsızdır, onu benden uzaklaştır, beni de ondan uzak tut. Hakkımda ne hayırlıysa bana onu takdîr et. Sonra da takdîrinle beni hoşnut eyle. Buhâri, Teheccüd, 25; İbn Mâce, İkâme, 188.

¹⁷¹ Seyyid Ali Zâde, *Tam Şir’atü’l-İslâm* (trc: Naim Erdoğan), s. 664.

¹⁷² Cuma gecesinin yarısında bin defa Kureş Sûresini okuyup sonra da abdestli uyuyan kimse rüyasında Hz. Peygamberi görür ve her dileğini elde eder.

چون فراغ شود از نماز دستها بر دارد و بگوید یا حی یا قیوم هفتاد بار باز سجده نهد بگوید در سجده هفتاد بار سبحان ربی الاعلیٰ باز سر بردارد و بگوید هزار بار اللهم صل علی محمد النبی الامی هر آینه مرا در خواب ببیند اگر مرا در این شب نه ببیند در شب اذنیة دیگر همین نماز بکرر و بدین ترتیب هر آینه مرا در خواب ببیند بی شک و در خواب از من مژدها و بشرتها بآید ان شالله تعالی اللهم أرزقنا.¹⁷³

MATLAB HUSÛLÛ'L-MAKSÛD:

Seyyid Alizâde yazar: Bir kimsenin bir mühim işi olsa, ya bir belâ veya bir havf yüz gösterse ol kimse ârî abdest ile iki rak'at namaz kıla dahi bin kere بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیْمِ¹⁷⁴ dese Hakk Sübhânehû ve Teâlâ onun her ne hâceti varsa revân ede fazlıyla.

Beyt: [12^a]

محال است اگر سر بر این در نهی که باز آیدت دست حاجت تهی¹⁷⁵
 به بیچاره کی هر کی آمد برم نیندازمش ز آستان کرم¹⁷⁶
 کجا روم بجز درگهت پناه ندارم جز آستانه لطفت گریزگاه ندارم¹⁷⁷
 در بلا یاری مخواه از هیچ کس زانک نبود جز خدا فریاد رس¹⁷⁸

Beyt:

*Kimsesiz hiç kimse yok, her kimsenin var kimsesi,
 Kimsesiz kaldım medet ey kimsesizler kimsesi.*

MATLAB-I MÜDÂRÂT:

Seyyid Alizâde yazar: İki kimsenin mâbeyninde adâvet vâki' olsa, her vakit namazın akabinde üçer kez okuya Hakk Celle ve Alâ sulh ve salâh müyesser eyleye¹⁷⁹ یا جامع الناس لیوم لا ریب فیہ أن الله لا یخلف المیعاد اجمع بینی و بین فلان بن فلان diye.

¹⁷³ Peygamberi (rüyada) görmek hususunda Hz. Enes b. Mâlik –radiyallahu anh- Hz. Peygamberden hadis rivâyet ediyor. Kim gecenin bir yarısında iki rekât namaz kılar ve her rekâtta bir defa Fatiha ve bir defa Âyete'l-Kürsî ve on beş defa İhlas sûresini okur ve namazı bitirirse ellerini kaldırıp yetmiş defa 'Yâ Hayyu Yâ Kayyum' der sonra secdeye gider, secdede de yetmiş defa 'Sübhâne Rabbiye'l-Âlâ' der sonra başını kaldırıp bin kez 'Allahümme Salli alâ Muhammedin' Nebiyyi'l-Ümmiyyi' diye söylerse, her an rüyasında beni görür. Eğer bu gece beni göremezse diğer gece yarısında da bu namazı tekrarlar, böylece beni şüphesiz her an rüyasında görebilir. Rüyasında benden müjdeler ve beşâretler gelir inşallah. Allah'ım bizi bununla rızıklandır.

¹⁷⁴ Rahmân ve Rahîm Allah'ın ismiyle. Güç ve kuvvet ancak yüce ve büyük Allah'ındır.

¹⁷⁵ Dostum! Dünyâda her şey puttan daha âcizdir. Şu halde insan, kalbini ebedi Tanrıya bağlamalıdır. Sen bu kapıya baş koyduktan sonra hâcet elinin boş dönmesi imkânsızdır. Sadi Şirâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 341.

¹⁷⁶ Çaresiz yanıma gelen kimseyi, Keremimin hazinesinden uzaklaştırmıyorum.

¹⁷⁷ Nereye gideyim? Senin Dergâhından başka yerim yok. Senin lütuf hazinelerinin dışında başka sığınacağım yer yok.

¹⁷⁸ Sıkıntılı zamanlarda hiç kimseden bir yardım isteme. Çünkü Allah'tan başka kimse feryadını duymaz.

Eğerçi tünd-huyla müdârât müşküldür? Hazret-i İsâ –Salâvâtü aleyh ve alâ nebiyyinâ- buyururlar: “Ölüyü diri görmek katımda, Allah Tebâreke ve Teâlânın fazlıyla âsândır bed huya nasîhat etmekten.”

Beyt:

زمین شوره سنبل بر نیازد   در و تخم عمل ضایع مکردان¹⁸⁰

Mısra‘:

با جاهل بد اندیش مشکل بود مدارا¹⁸¹

Ammâ Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: أمرت بمداراة الناس كما
182 Mümkün oldukça müdârât lâzımdır. أمرت بأداء الفرائض

Beyt:

*Hey âdem! Dâr-ı dünyâda olup makbûl ins ü cin,
Ne kimse senden incinsin ne sen hiç kimseden incin.*

Mesel: İki dîvâne bir demir zincir tutar [12^b] ve inatlaşıp kırar. Ammâ iki âkıl biri birine karşı durmaz ve vuruşup bir kılı kırmaz.

Âkıl oldur nefis ile adâvet ede, gayrıyı koya. Düşmân evde, sen yabanda. Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: أَعَدِيْ عَدُوْكَ نَفْسَكَ الَّتِي بَيْنَ جَنبِيْكَ¹⁸³.

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

در خبر بشنو تو این پند نکو   "بین جنبیکم لكم أعدا عدو"
طمطراق این عدو مشنوو، گریز   کاو چو ابلیس است، در لچ و ستیز
بر تو او، از بهر دنیا و نبرد   آن عذاب سرمدی را سهل کرد¹⁸⁴
قال النبي صلي الله عليه وسلم رَجَعْنَا مِنْ جِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ¹⁸⁵

Hazret-i Mevlevî hem-der-în ma‘na:

¹⁷⁹ Ey geleceğinde şüphe olmayan günde insanları toplayacak olan (Allah’ım)! Allah verdiği sözden asla dönmez. Filân oğlu filân ile benim aramı düzelt.

¹⁸⁰ “Çorak toprakta sünbül yetişmez. Amel tohumunu orada boşa harcama.” Sadi Şirâzî, *Gülîstan* (trc: Hikmet İlaydın), MEB Yayınları, s. 30.

¹⁸¹ Kötü düşünceli cahil kimse ile iyi ilişkiler kurmak müşküldür.

¹⁸² Farzların edâsıyla emrolduğum gibi, insanlarla iyi ilişkiler kurmakla da emrolundum.

¹⁸³ “Senin düşmanlarının en şiddetlisi, senin iki tarafın arasında bulunan nefsidir.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

¹⁸⁴ Hadîsteki şu güzel öğüdü duy: “Düşmanlarınızın en kuvvetlisi içinizdedir.”

Bu düşmanın palavrasını dinleme, kaç onda. Çünkü o da inatta iblis’e benzer.

Dünyâ sevgisi, dünyâ geçimine savaşıma yüzünden sana o ebedî azabı ehemmiyetsiz gösterir. (*Mesnevî*, c. III, b. 4066-68).

¹⁸⁵ Peygamber –Sallallahu aleyhi ve sellem- buyurdu: “Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz.” Tirmizî, *Fezâilü’l-cihâd*, 2; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, 1/511.

Beyt:

اي شهان کُشتيم ما خصم برون   ماند خصمی زو بتر در اندرون¹⁸⁶
سهل شيري دان که صفها بشکند   شیر آن است آن که خود را بشکند¹⁸⁷
نفس خود را کُش، جهانی زنده کن   خواجه را کشتست، او را بنده کن¹⁸⁸
نفس کشتی، باز رستی ز اعتذار   کس ترا دشمن نماند در دیار¹⁸⁹
نفس بی عهد است، ز آن رو کشتنیست   او دنی و، قبله گاه او دنی است¹⁹⁰
نفس اگر چه زیرک است و خرده دان قبله اش دنیاست، او را مرده دان¹⁹¹
دشمنی داری چنین در سر خویش   مانع عقل است و خصم جان و کیش¹⁹²
نان جو، حقا حرام است و فسوس   نفس را، در پیش نه، نان سیوس
دشمن راه خدا را خوار دار   دزد را منبر منه، بر دار [13^a]
دزد را، تو دست ببریدن پسند   از بریدن عاجزی، دستش ببند
گر نبندي دست او، دست تو بست   گر تو پایش نشکنی، پایت شکست¹⁹³
نفست اژدهاست، او کی مرده است   از غم بی آلتی افسرده است¹⁹⁴
گر چه اندر پرورش تن مادر است   لیک از صد دشمنت دشمن تر است¹⁹⁵

MATLAB Fİ-N'NEFS:

Hazret-i **Mevlevî**, *Mesnevî-i Şerîflerinde* bir münâsib bir hikâyet buyururlar: Bir âdem kendi vâlidesini öldürmüş. Suâl olundukta demiş: “Kapıda yâd âdem ile gördüm onun için urup öldürdüm.” Ettiler: “Kapıya geleni öldürsen ve anana tenbîh etsen olmaz mıydı?” Etti: “Kapıya günde yetmiş âdem gelir, onların kanına kim girer? Anamdır öldü, kapıya kimse gelmez oldu.”

Mısra‘:

¹⁸⁶ Ey padişahlar! Dışarıdaki düşmanı öldürdük, içimizde ondan beter bir hasım var. (*Mesnevî*, c. I, b. 1373).

¹⁸⁷ Şunu bilki safları bozulup dağılan aslanla savaşmak kolaydır. Asıl aslan, nefisini mağlup edendir. (*Mesnevî*, c. I, b. 1388).

¹⁸⁸ Nefisini öldürde âlemi dirilt. Nefis, efendisini öldürmüştür. Sen onu kendine kul köle yap. (*Mesnevî*, c. III, b. 2506).

¹⁸⁹ Nefisini öldürürsen, özür serdetmeden kurtulursun. Ülkede hiçbir düşmanın olmaz. (*Mesnevî*, c. II, b. 785).

¹⁹⁰ Nefis ahdında durmaz. O yüzden gebertilecek bir şeydir ya. Kendisinde alçaktır, kiblekâhıda alçaktır. (*Mesnevî*, c. IV, b. 1655).

¹⁹¹ Zekidir. İnce şeyleri bilir. Bilir ama değil mi ki kiblesi dünyâdır, onu ölü bil sen. (*Mesnevî*, c. IV, b. 1657).

¹⁹² İçinde akıllı olan, cana da düşman olan, dine de düşman olan böyle bir düşmanın var. (*Mesnevî*, c. III, b. 4058).

¹⁹³ Arpa ekmeği bile hakikaten haramdır. Nefsin önüne kepekle karışık ekme koy.

Tanrı yolunun düşmanını hor tut. Hırsız mimbere çıkarma, dâra çek.

Hırsızın elini kes. Kesmekten âcizsen hiç olmazsa bağla.

Sen onun elini bağlamazsan, o senin elini bağlar. Sen onun ayağını kırmazsan, o senin ayağını kırar. (*Mesnevî*, c. V, b. 3488-91).

¹⁹⁴ Senin nefsinde bir ejderhadır. O, nerde öldü ki? Dertten, eline fırsat düşmediğinden dondu, yoksa. (*Mesnevî*, c. III, b. 1052).

¹⁹⁵ Beden, insanı besleme hususunda anaya benzer, ama sana yüz düşmandan daha düşmandır. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1404).

Beyt:

آن یکی از خشم مادر را بکشت   هم به زخم خنجر و هم زخم مشت
آن یکی گفتش که از بد گوهری   یاد نوردی تو حق مادری¹⁹⁷
گفت کاری کرد کان عار ویست   کشتمش کان خاک ستار ویست
گفت آن کس را بکش ای محتشم   گفت پس هر روز مردی را کشم
کشتم او را رستم از خونهای خلق   نای او برم بهست از نای خلق¹⁹⁸
از وی این دنیای خوش بر تست تنگ   از پی او با حق و با خلق جنگ¹⁹⁹

Ebyât-ı Türki:

*Deme avrat basaram erlik oldur,
Er isen nefsinı bas sürürlük oldur.
İlâhî gâlib etme nefsi-dûnu,
Beni her kâfirin kılma zebûnu. [13^b]
Buna erlik mi dersin hey muhannes,
Basıldın nefse nefsi iken müennes.*

Hisse: Nefs ki içeride olmaz, dışarıda kavgan eksik olmaz.²⁰⁰ موتوا قبل ان تموتوا

MATLAB-I RIZÂ BE-KAZÂ:

Bir kimse kör ve kötürüm olup kendi evi içinde oturur. Kendine bir maslahat lâzım olsa taşra içeri gayr-i âdem alır getirirmiş. Hikmet-i Rabbânî hizmetkârı taşra bulunur ve ma‘lûle kazâ-i hâcet lâzım olur. Oturduğu yeri dolandır. Hizmetkârı talep edip nidâ eder. Hizmetkâr eğlenip, karnî kişiye ızdırâb eder. Nâçâr kalkıp düş olunca akli gidip şaşar. Yolu bulamayıp ocağa gider ve ayağına çanak ve çömlek değer. ‘Ah bunu yol üzerine koyana’ deyip söver ve günah yük tarafına varır. Başını şuna buna urur. Dahi ziyâde bî-huzûr olur ve bî-dermân düşüp solur. Hizmetkâr içeri gelir ve sakatı bu hâlde

¹⁹⁶ Nefsi boynundan vur, güvende yaşa.

¹⁹⁷ Birisi kızgınlıkla anasını hançerleyerek, döverek öldürdü. Biri, ona “Huyunun kötülüğü yüzünden ana hakkını gözetmedin.” dedi. (*Mesnevî*, c. II, b. 776-77).

¹⁹⁸ Adam “Çok ayıp bir iş işledi, bende onu öldürdüm. Ayıbını toprak örtün.” diye cevap verdi.

Kınayan “Be adam, ananı öldüreceğine o kişiyi öldürseydin ya” deyince dedi ki: “Hergün başka birisini mi öldüreydim. Onu öldürdüm halkın kanına girmekten kurtuldum. Halkın boğazını keseceğime onu boğazladım, bu daha iyi.” (*Mesnevî*, c. II, b. 779-81).

¹⁹⁹ Onun yüzünden bu güzel dünyâ sana dar geliyor. Onun yüzünden Tanrı ile de savaşıyorsun, halkla da. (*Mesnevî*, c. II, b. 784).

²⁰⁰ “Ölmeden önce ölünüz.” Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II/290.

bulur der ki: ‘Hey bî-çâre biz her nesnei yerli yerinde koduk. Ammâ kanı göz? Bu hâlinle dahi söylersin söz.’

İmdî ey âkıl karındaş! Kazâ-i kader çarhına dokunma ve her ne görsen temâşâ edip tınma.

Beyt:

Olmam dersin lisân-ı hâllem dem,

Dahi urma lisân-ı kâlden dem.

Beyt:

Hemân seyrâncısın seyrânın eyle,

Sakın deme şu şöyledir bu böyle.

Beyt:

محتسب صنع مشو زینهار   تا نخوری دره ابلیس وار²⁰¹

[14^a] Kazâ-i kader bahsinde dahi ziyâde tafsîl istersen *Mesnevî-i Şerîf* bahrine dal ve murâdın dürlerinden al ki aslan, kurt ve tilki şikâre gittiler ve ne veçhile şikârların tevzi‘ ettiler.

Beyt:

گوهر طلب روی سوی دریا کن   دع التدبیر الی من خلقك تسترح²⁰²

Beyt:

خمش کن ای دل مضطر مگو دیگر ز خیر و شر   چو پیش اوست هر مظهر دهان بر بند و پنهان شو²⁰³

افکن این تدبیر خود را پیش دوست   گر چه تدبیرت هم از تدبیر اوست²⁰⁴

Beyt:

Çâre yoktur çünkü takdirindir iş,

Olacak âhir olur yüz bin duruş.

MATLAB-I LÂZİM:

Nükte: Bir kimse cümle âlemin ayıbını bir torbaya doldurmuş ve kendi ayıbını cümlesinin üzerine koymuş. Her kimde ki ayıp görse torbaya el salar ve ol hâlde tefekkür

²⁰¹ Allah’ın işlerine dil uzatma ki şeytan gibi kırbaç yemeyesin. Nizâmî, *Mahzen-i Esrâr* (çvr: M. Nuri Gençosman), MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 143.

²⁰² Cevher istiyorsan denize yönel, tedbiri bırak ve kendini seni yaratana bırak.

²⁰³ Ey gönül sus! Artık iyiden ve kötüden ızdırabını söyleme. Çünkü Ona her şey açıktır, ağzını kapat ve sırrını sakla. Mevlânâ, *Dîvân-ı Şemsî Tebrîzî*, g. 2146.

²⁰⁴ Sevgilinin huzurunda tedbirini terk et. Filvaki tedbirinde O’nun tedbirinden, O’nun kaderinden doğmadır ya! (*Mesnevî*, c. II, b. 1060).

deryâsına dalarki kendi ayıbını cümlesinin üzerinde görür. Nâdim olup elin eline ururki ‘Cümleden benim ayıbım mukaddem. Ya nice urayım gayrının ayıbına dem!’

Beyt:

چون بعیب خود رسم کورم دران.²⁰⁵   مو شکافم من بعیب دیگران
من عاب عیب ومن غاب غیب.²⁰⁶

Beyt:

*Fâriğ ol ayıbına küfretme kimsenin,
Ta ki Hakk setr eyleye aynın senin.*

Beyt:

*Kendi gözünde ki sütunu gider,
Gayr-ı gözdeki çöp gözüne nider?*

مَنْ عَيَّرَ أَخَاهُ بِدَنْبٍ لَمْ يَمُتْ حَتَّى يَعْمَلَهُ²⁰⁷

Beyt:

هر که نقص خویش را دید و شناخت اندر استکمال خود ده اسبه تاخت²⁰⁸
العبادة عشرة اجزاء تسعة منها في الصمت و جزء في الفرار من الناس²⁰⁹ - Kâle Îsâ –Aleyhisselâm-

[14^b]

Beyt:

ترا دو پند گویم که بکوشی   یکی کم گفتن است و نه خموشی.²¹⁰

Nazar oluna ki Hakk Celle ve Alâ kulağı iki, dili bir yarattı. Onu dahi iki kat hisâr içinde haps edip gaflet ile birin açsın, mahbûs-ı nâgâh kaçsın deyü ziyâde sa‘b duvar kıldı. Ki dudak ile diş ola. Bunu zabt eden dünyâ ve âhîret saâdetin bula.²¹¹ من صمت نجا

Mısra‘:

Tutul ey dil ki kavgaya harîssin.

Beyt:

*Mahzen-i sırrın gönüldür leb kilidi dil dilî,
Bu kilidin dâimâ dilinden olur müşkülü.*

²⁰⁵ Başkalarının ayıplarını görüyorsun da kendi ayıplarına gelince kör oluyorsun.

موی بشکافی به عیب دیگران چون به عیب خود رسی کوری از آن

²⁰⁶ Ayıplayan kimse ayıplanır, gıybet edenin ise gıybeti edilir.

²⁰⁷ Kardeşini bir suçundan dolayı kınayan kimse, onu işlemeden ölmez. Tirmizî, Kıyâmet, 53.

²⁰⁸ Kim, kendi noksanını görüp anlarsa, yedeğinde dokuz at olduğu halde tekemmül yoluna koşar. (Mesnevî, c. I, b. 3212).

²⁰⁹ İbâdet on kısımdır. İbâdetin dokuzu susmakla ilgilidir. Birisinin konusu ise insanlardan uzaklaşmadır.

²¹⁰ Meşgul olman için sana iki nasihat vereceğim, birisi az konuşmak diğeri suskun olmak. Attâr, *Esrâr-nâme*, 117.Bahis.

²¹¹ “Kim susarsa kurtulur.” Tirmizî, Kıyâmet, 50.

*Müşkülü gayr-i kilidin budur ki açılmaya,
Bu kilidin bu tarafa açıldığıdır müşkülü.*

لسانك سبع اذا اطلقته يأكلك.²¹²

قال النبي صلي الله عليه وسلم دَعِ الْمِرَاءَ وَإِنَّ [لَوْ] كُنْتَ مُحَقًّا²¹³

Zâhiren cümle kavga ve adâvet ve kin ve buğz ve haset dünyâ-yı deniyye-i fânîye içindir.

Mısra‘:

دنیا چه [نه] متاعیست که ارزد بنزاعی.²¹⁴

كما قال فخر العالم صلي الله عليه وسلم ما الدنيا في الآخرة الا كما يجعل احدكم اصبعه السبابة في اليم

فالينظر بما يرجع.²¹⁵

Dünyâ âhirete nisbet, deryâ-yı bî-pâyânâ bir parmak batırmak gibi ola, bunu çok sanıp mağrûr olanın hâli nola?

Beyt:

بهر اندک ذوق دنیا ای غیبین   باد دادی ذوق باقی را چنین.²¹⁶

Hikâyet: Fuzayl b. ‘Iyâz -kuddise sirruhû- Hazretlerini bir pâdişâh ziyârete gelir ve musâhabet arasında Hazret-i Şeyh’e zâhid deyu hitâb kılar. [15^a] Şeyh dahi der ki: ‘Zâhid siz. Siz ki dünyâ ihtiyâr ettiğiniz ve bâkî saâdeti koyup fânî devlet yoluna gittiğiniz. Hakk Celle ve Âlâ buyurur: ²¹⁷ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ Sana bu âyet-i kerîme tamam yeter delil. Zâhid oldur ki çoktan aza râzı ola ve kalbi onun ile tamam-ı tesellî bula. Ben ise katı tama‘kârım ki dünyâ katımda değmez bir dirhem. Ahreti dahi nederim? Efendim rızasına giderim. Dünyâ ve âhiretten ne gerek? Bana efendimin muhabbeti gerek.’

Beyt:

چون قلیل آمد متاع این جهان   تو بآن راضی شدی وشادمان
پس تویی زاهدایا قانع شده   من نیم که در دلم طامع شده
طمع من بگذشت از هر دو جهان   نیستم راضی باین ونه بآن.²¹⁸

²¹² Senin dilin yırtıcı hayvandır. Onu serbest bırakırsan seni yer.

²¹³ “Haklı bile olsan çekişip didişme.” Ebû Dâvûd, Edeb 7; Tirmizî, Birr 58; İbni Mâce, Mukaddime 7.

²¹⁴ Dünyâ metarı nedir ki çatışmaya-kavgaya değsin.

²¹⁵ Müslim, Cennet, 55.

²¹⁶ Ey akılsız! Dünyanın azıcık zevkine daldın da böylece ebedî zevki hiçe saydın.

²¹⁷ “De ki dünyâ geçimliği azdır.” (en-Nisâ, 4/77).

²¹⁸ Bu dünyânın metarı az olsa da sen bununla hoşnut ve şâdumân oldun.

Bundan dolayı sen zahit olmuş ve kanaat etmişsin. Benim gibi değilsin, benim gönlümde tama‘ var.

Beyt:

هر چه جز عشق خدای احسن است گر شکر خواری است آن جان کندن است.²¹⁹
قال رسول الله صلي الله عليه وسلم الدنيا حرام علي اهل الاخرة والاخرة حرام علي اهل الدنيا وهما حرامان علي اهل الله تعالى.²²⁰

Beyt:

کفر کافر راو دین، دین دار را ذره دردت دل عطار را.²²¹

Beyt:

مرا گدایی تو بودن از سلطنت بهتر که ذل وجور و جفای تو عز و جاه منست.²²²
قال عبدالله البسري رحمة الله عليه النعم طرد فمن رضي بالنعم فقد رضي بالطرد والبلا قرينة فمن ساءه البلا فقد احب ترك قرينة والتقرب الي الله تعالى.²²³

Beyt:

*Murâdın cân ise cân üzere cânım,
Senin emr verdirir maksûd cânım.*

MATLAB FÎ'N-NASÎHAH:

Hikâyet olunur: İbrâhim b. Edhem [15^b] –kuddise sirrûhu-dan bir kimse pend u nasîhat ve lutf ile himmet dilemiş. Onlar dahi keremlerinden buyurmuşlar ki: “Seyrinde dokuz kalıp akçeye mi meyl edersin? Yoksa âşikâre yüz bin fulori verilen yere mi gidersin?” Bu şahıs dahi “Hey sultânım! Bu nice söz ola? Bir kişi yüz bin fulori bula ol dahi gerçek ola? Onu koyup dokuz mangıra nice meyl eder ve bu işi kim eder?” diyecek Hazret-i İbrâhim –rahmetullah aleyh- dahi der ki: “Bu senin hâlindir ve dünyâda olan misâlidir.”²²⁴ قال فخر العالم صلي الله عليه وسلم الدنيا كحلّم نائم²²⁴

Yani filân filân hep yalan. Hâsılı sana hiçtir kalan.

Benim arzum her iki cihandan da geçti, ben ne bu dünyâya ne de diğer dünyâya razı değilim.

²¹⁹ En güzel olan Tanrının aşkından başka ne varsa can çekişmeden ibarettir, hatta şeker yemek bile. (*Mesnevî*, c. I, b. 3686).

²²⁰ “Dünyâ âhîret ehline haramdır. Âhîret ise dünyâ ehline haramdır. Ve Ehlullah’a bu ikisi de haramdır.” Necmeddin Kübra, *Usûlü Aşere Tasavvufî Hayat* (trc. Mustafa Kara), İstanbul 1980, s. 48; Aclûnî İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, 1/410.

²²¹ Kâfire küfür gerek, dindara din... Attâr'ın gönlüne de derdinden bir zerre! (Attâr, *Mantiku't-Tayr*, b. 223).

²²² Bana senin kölen olmak, saltanattan daha iyidir. Senin yolundaki bu zillet, cevır u cefâ bana şan ve şereftir.

²²³ İbnü'l-Mülakkın, *Tabakâtu'l-Evliyâ*, 1/60.

²²⁴ Âlemin övüncü –sallallahu aleyhi ve sellem- buyurdu: “Dünyâ hayatı uyuyanın rüyası gibidir.” Konuk, Ahmed Avni, *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (hzr: M. Tahralı- S. Eraydın), İfav Yayınları, İstanbul 2005, c. I, s. 32.

Beyt:

انما الدنيا كظل زائل
او كنوم قد راه نائم.²²⁵

Beyt:

چه باشد نازش و نالش اقبال و ادباری اگر بر هم زنی دیده نه این بینی و آن بینی²²⁶
الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ²²⁷: Allâhu Tebâreke ve Teâlâ:

Beyt:

بازیچه ایست طفل قریب این متاع دهر بی عقل مردمان که بدان مبتلا شود²²⁸
به غفلت بدادی ز دست آب پاک چه چاره کنون جز تیمم به خاک؟²²⁹

Beyt-i Nevâyî:

Cihândan nâ-tamam ötmek bi-aynih,
İrür hamamdan nâ-pak çıkmak.

Beyt:

تو پاک آمدی بر حذرباش و پاک که ننگ است ناپاک رفتن به خاک.²³⁰

Mısra‘:

زهی رسواکه آن ساعت که سازت مرک هر باش.²³¹

Beyt: [16^a]

برده در بازی دنیا دورکار چون تو انم رفت پیش کردگار.²³²

Beyt:

Bir yere harc et ömrünü ki ola hayatına bedel,
Bu nâzenîn evkâtını ki dünyâ için etme telef.

Beyt:

جهان ای برادر نماند به کس دل اندر جهان آفرین بند و بس.²³³

²²⁵ Dünyâ, gölge gibidir geçer gider,

Ya da uyuyanın gördüğü rüya gibidir.

²²⁶ İkbâl ve idbâr duygusu, nazlanışlar ve inleyişler nedir ki? Sen eğer gözünü açıp kapasan bunu da onu da görürsün.

²²⁷ “Dünyâ oyun ve eğlencedir.” (el-Muhammed, 47/36).

²²⁸ Bu dünyâ malına yakın olanlar, çocuk oyuncuğidir. Buna mübtela olanlar akılsız insanlardır.

²²⁹ Bilmezlikle elindeki tertemiz suyu verdin. Şimdi toprakla teyemmüm etmekten gayrı çaren var mı? Sadi Şîrâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 312.

²³⁰ O temiz gelmiş temiz gitmiştir. Sen de temiz geldin. Şu halde daima kork ve çekin. Çünkü toprağa pis gitmek insana utanç verir. Sadi Şîrâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 315.

²³¹ O ölüm saati ulaştığında rezil olmaktan kork!

²³² Eğer Yaradan’ın huzuruna gidersem şöyle diyeceğim: “Dünyâ işleri beni bu oyunda yendi, üttü.”

²³³ Kardeş dünyâ kimseye kalmaz. Gönlünü cihanı yaratan tanrıya bağla, işte o kadar. Sadi Şîrâzî, *Gülîstan* (trc: Kılıslı Rifat), s. 22.

İmdi ey ihvân-ı cân ve hullân-ı mihrîbân! Ömürki etmeye ibâdet gibi e‘az pahaya satılmaya, hâb-ı gaflet ile dünyânın zûr u zuyûruna ve lezzât-ı şehvâtına aldanıp dokuz kalıp akçeyi ihtiyâr edip kemâ Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ²³⁴ وَأَثَرَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا sonra vakt-i ecelin hâle ne ettiği ma‘lumdur.

Beyt:

ایا مسکین بیچاره اسیر نفس اماره   تفکر کن تو یک باره ترا مردن بنا چارست.
اگر صد بمانی وگر صد هزار   به خاک اندر آید سرانجام کار.²³⁵

MATLAB-I LÂZİM:

Hikâyet olunur: İskender-i Yûnânî, müeyyid-i rabbânî zulumât içinde giderken ve arzû-yı âb-ı hayât ederken, yolları nâgâh bir sengistâne uğrar. Atları ayaklarına ba‘zı nesne değer. Hazret-i İskender Hızır aleyhisselâmdan suâl eder, ol dahi remiz ile cevâb verir: “Buna vâdi-yi nâdimân ve güzargâh-ı ins ü cân ve netâyic-i sûd u ziyân derler. Bunu alanda peşîmân almayanda.” Hem-çünân askerden ba‘zısı yüklenip ve kimisi mukayyed almayıp boş kalır. Sonra zulûmâtta taşra çıkarlar ve bu alanları görürler ki aldıkları [16^b] dürr ü zümrüt ü la‘l ü yakut imiş. Alan peşîmân almayan sad çendân.

Benim rûhum! Ol zulumât, âlem-i gaflettir ve cevâhir, ibâdet ve tâattır. Kâle aleyhisselâm: ²³⁶ الدنيا مزرعة الاخرة

Şiir:

اليواقيت تشتري بالمواقيت   والمواقيت لا تشتري باليواقيت.²³⁷

Beyt:

نیست مانند عمر را میسند   صرف آن جز بیاری مانند
تزوج من الدنيا فانك راحل   وبادر فان الموت لا شك نازل²³⁸
بکوش امروز تا تخمی بیاشی   که فردا بر جوی قادر نباشی
گر انجا کشت کردن را نوردی   دران خرمن بینم ارزن نیرزی²³⁹

²³⁴ “(Kim azgınlık eder.) Ve dünyâ hayatını tercih ederse.” (en-Nâziat, 79/38).

²³⁵ Ey nefsi emmârenin esiri olmuş bî-çâre kimse! Bir kere tefekkür etsen sonunun iyi olmayacağını göreceksin. Eğer yüz yıl ya da yüz bin yıl yaşasan da, varacağın nihai yer toprağın altıdır.

²³⁶ Dünyâ âhiretin tarlasıdır.

²³⁷ Yakutlar, vakitlerle satın alınır (lakin),

Vakitler, yakutlarla asla satın alınmaz.

²³⁸ Dünyadan yüklen, azıklan. Şüphesiz ki sen göçebesin ve buradan ayrılacaksın. Gerçekten ölüm sana gelecektir.

²³⁹ Bugün tohum ekmeğe bak! Yarın bir arpaya bile sahip olamayacaksın.

بزرگان گفته اند زرع يومك حصاد غدك²⁴⁰

Beyt:

*Etmek istersen eğer bâğ-ı cinânda mânice,
Amel ü zühd kumanyasını vâfir yüklen.*

Beyt:

مده بر باد عمرت رایگانی   که کس نشناخت قدر زندگانی²⁴¹

Âkıla lâyıq mıdır ki mülevves-i levs-i şehvât ve meftûn-u lezzât ve hayrân-ı hayâlât olup, saâdet-i ebediyye ve selâmet-i sermediyyeden dûr ve mehcûr ola?

Beyt:

بد محالی جست، کاو دنیا بجست   نیک حالی جست، کاو عقبی بجست.²⁴²

MATLAB Fİ'T-TEVBE:

İmdi mâzî, mâ-mâzî demeyip belki mâ-fâtiyi kazâ edip ve fırsatı ayn-i ganîmet bilip bu gün âhir günündür deyu gece âhir gecemdir deyu muttasıl kûşîş-i ibâdet u kasd-ı sa'yi hizmet-i Rabb-i İzzet'e kıla.

Mısra':

Fırsatı fevt eylemez âkıl meğer nâdân ola.

Rûhum! Gel tevbe ve istiğfâr eli ile hevâ [17^a] ların çâk eyle ve âb-ı dîde ile günâh-ı televvüsâtın pâk eyle. ²⁴³ قال النبي عليه السلام التائب من الذنب كمن لا ذنب له.

Beyt:

*Tevbe yâ Rabbî! Hevâ yoluna gittiklerime,
Bilip ettiklerime bilmeyip ettiklerime.*

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

مرکب توبه عجایب مرکب است   بر فلک تازد به یک لحظه ز پست.²⁴⁴

قال فخر العالم صلي الله عليه وسلم هلك المسوفون قالوا من هم يا رسول الله قال من قال سوف اتوب²⁴⁵

Eğer sen dünyâda bir şeyler ekmezsen, ahirette harman namına bir ürün elde edemezsin.

²⁴⁰ Büyükler şöyle demişler: Bugününü ek (değerlendir), hasad yarınındadır.

²⁴¹ Ömrünü boş yere harcama! Ki hiç kimse hayatın değerini bilemedi. Attar, *Esrâr-nâme*, 21. Bahis

²⁴² Dünyayı arayan kimse olmayacak kötü bir şey aradı. Ukbayı arayansa kendine iyi bir hal aramış oldu. (*Mesnevî*, c. I, b. 979).

²⁴³ Peygamber -aleyhisselam- şöyle buyurdu: "Günahlarından tevbe eden kimse sanki hiç günah işlememiş gibidir." Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I/296.

²⁴⁴ Töbve atı, acayip bir attır. Bir anda şu aşağılık âlemden ta göğün üstüne kadar sıçrayıp çıkar. (*Mesnevî*, c. VI, b. 464).

Beyt:

هوس نشسته که فردا چنین کنیم و چنان خبر ندارد کو را نماند فردایی²⁴⁶

Beyt:

چند باشی ز معاصی مزه کش؟ توبه هم بی مزه ای نیست، بچش²⁴⁷

Beyt:

توبه چیست اینجمله را درهم زدن خیمه زین عالم بدان عالم زدن.²⁴⁸

كما ورد في الكلمات القدسية يا عبادي! إنكم تخطئون بالليل والنهار ، وأنا أغفر الذنوب جميعا فاستغفروني

أغفر لكم²⁴⁹

Sa'y eyle, ola ki inâyet-i eltâf-ı ilâhî ve niâm-ı feyz-i nâ-mütenâhî bahri cûş edip

250 *حَسَنَاتٍ* *فَهْوَسِيْمَا* *مُزَاْفَرِ* *دُشَسِيْنِ* *فِيْ* *بَدَلِ* *اَللّٰهِ* *سَيِّئَاتِهِمْ* *حَسَنَاتٍ*

Beyt:

کیست ابدال؟ آنکه او مبدل شود خمرش از تبدیل یزدان، خل شود.²⁵¹

Beyt:

سایه حق بر سر بنده بود عاقبت جوینده یابنده بود.²⁵²

Beyt:

لنگ ولوک وخفته شکل وبی ادب سوي او میغیژ و، او را می طلب.²⁵³

Mâ hâsıl-ı kelâm; tebdîl-i ahlâkta ihtimâm her mühimmeden ehem ve her [17^b]

lâzımdan elzemdir.

Beyt:

گر مرادت را مذاق شکر است بی مرادی نی مراد دلیر است.²⁵⁴

Benim rûhum! Âkıllara budur hemân iş, kendi murâdını murâdsızlığa değiş.

²⁴⁵ Âlemin övüncü - sallallahu aleyhi ve sellem- buyurdu: "Sonra yaparım diyenler helâk oldu." "Onlar kim yâ Rasûlallâh?" "Onlar sonra tevbe ederim diyenlerdir." Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), Uyanış Yayinevi, İstanbul 1977, 1/128.

²⁴⁶ Heves, oturmuş ve der ki: "Yarın şunu bunu yapacağım.". Haberi yok ki yarın gelmeyebilir. Mevlânâ, *Dîvân-ı Şemsi Tebrîzî*, g. 2146.

²⁴⁷ Ey isyanların tadını alan kişi! Kaç gün yaşayabilirsin? Tevbe etmenin de bir tadına bak, o da tatsız değil.

²⁴⁸ Tevbe dediğin şey bu dünyâ âlemini boşa vermek, bu dünyâdaki çadırı söküp diğer âleme taşımaktır. Attar, *Musîbetnâme*.

²⁴⁹ Kelimât-ı kudsiyyede geldiği gibi: "Ey kullarım! Siz sabah akşam hata ediyorsunuz. Bense bağışlıyorum. Benden bağışlanma dileyin, sizin bütün günahlarınızı bağışlayayım." Müslim, *Birr*, 55.

²⁵⁰ "Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir." (Furkan, 25/70).

²⁵¹ Abdal kimdir? Varlığı değişmiş olan, tanrının değiştirmesiyle şarabı sirke kesilen. (*Mesnevî*, c. III, b. 4000).

²⁵² Tanrının gölgesi kulun başının üstündedir. Arayan nihayet aradığını bulur. (*Mesnevî*, c. III, b. 4781).

²⁵³ Topal olsan, sakat olsan bile, uyuklar gibi halde, hatta edebisizcesine de olsa ona doğru kimıldan. Hatta onu ara. (*Mesnevî*, c. III, b. 980).

²⁵⁴ Turalım senin istediğinde şeker tadı var; sevgilinin isteği, isteksizlik, murat ve maksadı terk etme değil mi? (*Mesnevî*, c. I, b. 1748).

Beyt:

گر مراد خویش خواهی نا مرادی پیشه کن من مراد خویش را در نا مرادی یافتم.²⁵⁵

Husûsan murâdın; zehr-i kâtil ve semm-i helâhil, dünyânın zevk ü safâsı bir an ve vülûc u hurûcu tevemân iken bu zıll-i zâyile ve hevâ-yı bâtıla mâyil olmak kâr-ı âkıl değildir.

Beyt:

Dünyâ imâretinde ârif, gel sen mukîm oturma,

Üç gündend özge bunda herkes misâfir olmaz.

Beyt:

هر چه انرا پایداری یک دمست نیم جو ارزد اگر صد عالمست.²⁵⁶

Beyt:

یار ناپایدار دوست مدار دوستی را نشاید این غدار

ثرت دنیا و قلت بکزر و دردمی دوران دولت بگذرد.²⁵⁷

MATLAB-I EHEMM:

اعمل لدنیاک بقدر بقائک فیها، واعمل
Yani dünyân için çalış
içinde karârın miktârı. Dahi âhiretin için amel eyle, ne kadar bâkî olursan. Dahi Allah
Tebâreke ve Teâlâ Hazretlerine hizmet eyle, ne kadar ihtiyâcın varsa. Dahi amel eyle nâr
için; yani shevâta mâil ol, ne kadar cehenneme sabr u tâkat getirebilirsen.

İmdi benim rûhum! Dünyâ kime vefâ etmiştir? Tefekkür kıl akrabaya ve ehibbâya
[18^a] ne etmiştir? Bundan irak olan Tanrı'ya yakîn ve makbûl-i Rabbi'l-âlemîn olur.

Beyt:

Âhiret devletlerini dünyâdan kaçan bulur,

Yol koyup nefse uyanlar menzilin kaçın bulur?

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ²⁵⁸

²⁵⁵ Çünkü gördüm minnet ister vermeye dünyâ murad,
Eğer minnet etmeden kurtuldum oldum nâ-murâd.
Emri Efendi'nin benzer bir beyti ise şöyledir:

"Gördüm ey dil minnet ister vermeye dünyâ murad
Ana minnet etmeden kurtuldum oldum nâ-murâd."

²⁵⁶ Bir an baki kalan şey yüzlerce âlem bile olsa ancak yarım arpa değerindedir. (Attâr, *Mantıku't-Tayr*, b. 2635).

²⁵⁷ Sende kalıcı olmayan sevgiliyi dost edinme. Bu zalim dünyâ dostluğa değmez. Sadi Şîrâzî, *Gülistan* (trc: Hikmet İlaydın), MEB Yayınları, s. 10.

Rubâî:

بدنیا دل ببندد هر که مردست
که دنیا سر بسران وه دردست
بگورستان نظر کن تا که بینی
که دنیا با حریفانت چه کردست²⁵⁹

Hazret-i Mevlevi:

رو به گورستان دمی خامش نشین
آن خموشان سخن گو را ببین²⁶⁰
که چرا قبله نکردم مرگ را
مخزن هر دولت و هر برگ را
قبله کردم من همه عمر از حول
آن خیالاتی که گم شد در اجل²⁶¹

Beyt:

سخت آید ترک این دار فنا
سخت ناید ترک دیدار خدا.²⁶²
در زمین مردمان خانه مکن
کار خود کن کار بیگانه مکن
کیست بیگانه تن خاکی تو
کز بر ای اوست غمناکی تو.²⁶³
الدنیا جیفه و طالبها کلاب.²⁶⁴

في فصل الخطاب قال ابو عبدالله النباجي الدنيا مزبلة ومجمع الكلاب، وأقلُّ من الكلاب من عكف عليها،
فإن الكلب يأخذ منها حاجته وينصرف، و المُحِبُّ لها [لا يزال] لها بحال²⁶⁵ ففهم.

Şiir:

وَ يَا حَرِيصًا عَلَى الْأَمْوَالِ تَجْمَعُهَا
أُنْسِيْتُ أَنَّ سُرُورَ النَّمَالِ أَحْزَانُ.²⁶⁶

Beyt:

جهان چون مزبله است و زر و سیمش سنک استنجا
که از کون خران صد بار بیش الوده شیطانش²⁶⁷

Beyt:

تو گر کس نیستی مردار بگذار
جهان با دیو مردم خوار بگذار.²⁶⁸

[18^b] Beyt:

²⁵⁸ "O halde Allah'a koşun." (ez-Zâriyât, 51/50).

²⁵⁹ Dünyaya gönül bağlayan her kimse, şunu bilir ki dünyânın her şeyi başa derttir.

Mezarlığa baksan görürsün ki dünyâ senin gibilere ne yaptı.

²⁶⁰ Yürü, bir an mezarlığa var da susarak otur. O söz söyleyip duran susmuşları gör. (Mesnevî, c. III, b. 4764).

²⁶¹ Neden her devletin her nimetin mahzeni olan ölümü kible edinmedim?

Şaşkınlığımdan bütün ömrümce hayelleri kible edindim, onlarda ecel gelince kaybolup gittiler der. (Mesnevî, c. VI, b. 1452-53).

²⁶² Bu geçici âlemi terk etmek zor gelir. Allah'ı görmeyi terk etmek zor gelmez.

²⁶³ İnsanların arazisine ev kurma. Kendi işini gör, yabancı kişinin değil.

Yabancı kimdir? Senin toprak bedenin, senin gama, eleme düşmende onun yüzündendir. (Mesnevî, c. II, b. 263-64).

²⁶⁴ "Dünyâ leş gibidir. Onu ancak köpekler ister." Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, 1/112.

²⁶⁵ Fî-Fasli'l-hitâb'ta Ebû Abdullah en-Nebâcî buyurur: "Dünyâ köpeklerin toplandığı bir çöplüktür. Bu çöplüğe gönül bağlayan köpekten de aşağıdır. Çünkü köpek çöplükte işi bitince gider. Dünyaya bağlanan ise hiç bir sûrette gönlünü ondan ayıramaz." Isfahânî, Hilyetü'l-Evliyâ, 4/254.

²⁶⁶ Ve ey mal toplamaya düşkün (adam)! (Bu hırs) Mal sevincinin üzüntüler (e kaynak) olduğunu sana unutturdu.

²⁶⁷ Bu âlem ki çöplüktür. Altını da gümüşü de istinca taşıdır. Eşeğin makatıyla pislediğinden yüz defa fazla şeytan pislemiştir.

²⁶⁸ Eğer sen kendini bir insan saymıyorsan ortalığı pis bırak. Böyle yaparsan dünyâda ki bütün insanları zelil bırakırsın.

گر خواهی که گردی مرغ پرواز جهان جیفه پیش کرکس انداز
به دونان ده مر این دنیای غدار که جز سگ را نشاید داد مردار.²⁶⁹

Beyt:

هر که جست این دار بردارش کند بلکه چون دزدان نگون سارش کند.²⁷⁰
کفی بالموت واعظاً.²⁷¹

Beyt:

مرگ همسایه مرا واعظ شده کسب و دکان مرا برهم زده.²⁷²
چندانکه بگفتند بگوش تو نیامد قد مات فلان وفلان وفلان.²⁷³

Kālellāhu Tebâreke ve Teâlâ: ²⁷⁴كُلُّ نَفْسٍ دَائِقَةُ الْمَوْتِ

Beyt:

کار آن کار است ای مشتاق مست کاندن آن کار ار رسد مرگت خوش است.²⁷⁵

Nükte: Nefs rûhtan yiyecek, giyecek ve yatacak yer dilemiş. Cevabında demiş:

‘Yiyeceğin şerbet-i morgdur, giyeceğin kefendir ve yatacak yerin makberedir.’³

Beyt:

حاصل از دنیا چه باشد ای امین نه گزی کرباس و دو سه گز زمین.²⁷⁶
ترا هین گر گدا و گر شهنشاه سه گز کرباس و ده خشت است همراه.²⁷⁷

Fahr-i âlem –sallallāhu aleyhi ve sellem- buyururlar:²⁷⁸اکثروا ذکرا هاذم اللذات

Beyt:

برو از خانه گردون به در و نان مطلب کان سیه کاسه [در] بآخر بکشد مهمان را.²⁷⁹

MATLAB-I LÂZİM:

Hazret-i Mevlevî Mesnevî-i Şerîflerinde hikâyet eyler: Hazret-i Îsâ –salavâtullâhi alâ nebiyyinâ- bir kimse ile yoldaş olup gider. Ol âdemın gözü gûr-hânedede bir kafa

²⁶⁹ Uçar kuş olmak istersen, bu pis dünyâyı gerkesin önüne at!

Bu gaddar dünyâyı alçaklara ver. Ölü eti, köpekten başka bir hayvana verilmez! Mahmud Şebüsterî, *Gülşen-i Râz* (trc: Abdülbâkî Gölpınarlı), Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s. 79, b. 934-935.

²⁷⁰ Bu dünyâdan uzaklaşmak isteyenleri dünyâ kendine çeker, hırsızların idamla asıldığı gibi yok eder.

²⁷¹ Hatırlatıcı olarak ölüm yeter.

²⁷² Komşunun ölümü, bana vaiz olarak yeter. Bu öğüt benim kazancımı, dükkânımı yıktı mahvetti. (*Mesnevî*, c. VI, b. 442).

²⁷³ Söylenen birkaç söz senin kulağına gelmedi mi? Filan, filan, filan hep öldüler.

²⁷⁴ “Her nefis ölümü tadacaktır.” (Âl-i İmrân, 3/185).

²⁷⁵ Ey iştiaç çeken sarhoş! İş o iştir ki sen o iştayken ölüm bile gelip çatsa sana hoş gelsin. (*Mesnevî*, c. III, b. 4609).

²⁷⁶ Ey güvenli! Dünyanın kazananı nedir? Dokuz arşın bez ile bir parça toprak. Feridüddin Attâr, *Pendnâme*, s. 53, b. 664.

²⁷⁷ İster köle ol ister padişahlar padişahı. Senin yoldaşın on tane tuğla ile üç metre kefendir.

²⁷⁸ “Lezzetleri acılaştırın ölümü çokça hatırlayın.” Tirmizî, *Zühd*, 4; Nesâî, *Cenâiz*, 3.

²⁷⁹ Feleğin evinden çık, oradan ekmek isteme. Bu zalim, nihayet konuğunu öldürür. Hâfız Şirâzî, *Dîvân-ı Hâfız* (trc: Abdülbâkî Gölpınarlı), MEB Yayınları, İstanbul 1992, s. 7, b. 55.

kemiğine değer. Hazretten temennî eder ve râh-ı tazarru‘a gider ki “Ey Rûhullâh bana ol ism-i pâki ta‘lîm eyle ve şerâyıtın bir bir söyle ta ki okuyam. Bu istihâne, rûh u râhat [19^a] hâsıl ola ve hem gönlüm safâ ve minnet ile dola”. Hazret dahi buyurur: “Ol ism-i şerîfi zikr etmeğe dehn-i pâk ve kalb-i tâbnâk gerek. Mahmûma şarâb kandırılmaz ve şura yerde sünbül bitmez.” Ve’l-hâsıl ibrâm u dikkat ve ihtimâm edip der: ‘İmdi sizler durun ve ol ism-i şerîfi buyurun.’ Hazret dahi: “Kum bi-iznillâh-i Teâlâ ve Tekaddes” dediği gibi ol hâlde mekr bir arslan bed-peyker makarradan doru geldi ve bu şahsın başın koparıp yüreğini deldi. Yine gûr-hâne tarafına yüz tuttu ve tîz-rev gitti. Hazret dahi der ki: “Kıf yâ esedullâh!” ‘Buyur yâ rûhallâh!’ “Niçin bu kişiyi yemedin?” ‘Yâ nebiyallâh! Ben ol vakit rızkım tamam ettim ki dünyâdan âhirete gittim.’ “Ya niçin öldürdün?” ‘Nice öldürmeyeyim ki bu asl-ı gümrâh sizin gibi sultâna hemrâh ola. Kendi ihyâsına duâ ettirmeye benim gibi adüvvüsuna kuvvet-i rûh ve devlet-i fütûh dileye.’

İmdi kıssadan hisse: Hazret-i Îsâ senin ruhundur ve ol hemrâh ten-i bî-çârendir. Arslan mâl ve mansıptır. Evrâd u ezkârında ve namaz u niyâzında türlü nâlişler ve tarafi nevâzişler, mâl u mansıb ziyâde olmasın dileyen kimse hakkında bu hikâye-i garîbei ve kıssa-i acîbei irâd edilmiştir. Ta ki âkıla hisse-i kâfi ve şifâ-i şâfi hâsıl ola.

Beyt:

Zehr olur âhiri rûha riyâset sükkerî,

Evvelinde gerçi tiryâk-ı nâfi ‘-i insan ola. [19^b]

Nûş u nîş ve lütf u kahr ve âlem-i ayn-ı elem,

Bu rumuzun sırrını fehm etmeyen nâdân ola.

Hazret-i Mevlevî:

استخوانها دید در حفره ی عمیق	گشت با عیسی یکی ابله رفیق
²⁸⁰ استخوانها دید ناک بر رهی	یا گشت گشت ابلهی همره
که بد آن تو مرده را زنده [می] کنی	گفت ای همراه آن نام سنی
استخوانها را بد آن با جان کنم	مر مرا آموز تا احسان کنم
²⁸¹ لایق انفاس و گفتار تو نیست	گفت: خامش کن، که آن کار تو نیست
²⁸² وز فرشته در روش چالاکتر	کان نفس خواهد ز باران پاک تر

²⁸⁰ Ahmağın biri Îsâ'ya arkadaş oldu, derin bir çukurda kemikler gördü. (*Mesnevî*, c. II, b. 141).

²⁸¹ Yoldaş ölüleri diriltmek için okuduğu o yüce adı. O adı bana da öğret de iyilikler edeyim, onunla kemikleri canlandırayım. Sus dedi (Îsâ). O iş, senin işin değil. O ada, senin solukların, senin sözün layık değil. (*Mesnevî*, c. II, b. 142-44).

گفت: اگر من نیستم اسرار خوان هم تو بر خوان نام را بر استخوان²⁸³
 عام می خوانند هر دم نام پاک این عمل نکند چو نبود عشقناک
 آنچه عیسی کرده بود از نام هو می شدی پیدا ورا از نام او²⁸⁴
 گفت عیسی یا رب این اسرار چیست میل این ابله در این بیکار چیست²⁸⁵
 خواند عیسی نام حق بر استخوان از برای التماس آن جوان
 از میان بر جست یک شیر سیاه پنجه ای زد کرد نقشش را تپاه²⁸⁶
 کله اش بر کند و مغزش ریخت زود مغز جوزی کاندرا او مغزی نبود²⁸⁷
 گفت عیسی: چون شتابش کوفتی گفت: ز آن رو که تو زو آشوفتی²⁸⁸
 ای بسا کس همچو آن شیر ژبان صید خود ناخورده رفته از جهان²⁸⁹
 قسمتش گاهی نه و، حرصش چو کوه بسته بی وجهی وجوه از هر گروه
 ای میسر کرده ما را در جهان سخره و پیکار از ما وارهان²⁹⁰
 طعمه بنموده به ما، و آن بوده شست آنچنان بنما به ما، آن را که هست²⁹¹

قال فخر العالم صلي الله عليه وسلم اللهم أرنا الحق حقاً وارزقنا [20^a] إتباعه وأرنا الباطل باطلاً وارزقنا

اجتنابه²⁹²

Beyt:

گر مرا روزی بدی اندر جهان خود چه کارستی مرا با مردگان
 گفت آن شیر: ای مسیحا این شکار بود خالص از برای اعتبار²⁹³

²⁸² O adı söylemeye, yağmurlardan daha temiz bir soluk sahibi, yürüyüşte meleklerden de daha anlayışlı bir kişi gerek. (*Mesnevî*, c. II, b. 145).

²⁸³ Adam, benim o sırları okumak harcam değilse o adı, kemiklere sen oku dedi. (*Mesnevî*, c. II, b. 148).

²⁸⁴ Aşağılık kişilerde her an o temiz adı anar ama bu tesir görülmez. Çün onlarda aşk yoktur. İsâ, O'nun adıyla mucizeler gösterdi; ne yaptıysa, O'nun adıyla yaptı. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4038-39).

²⁸⁵ İsâ, Yarabbi dedi, bu sırlar da nedir; bu ahmağın, şu savaşa neden gönlü akmada? (*Mesnevî*, c. II, b. 149).

²⁸⁶ İsâ, o gencin isteği ile kemiklere Tanrı adını okudu. (*Mesnevî*, c. II, b. 457).

²⁸⁷ Aradan bir kara arslan sıçrayıverdi, bir pençe vurdu adama, bedenini eziverdi. Kellesini kopardı, kırdı, beynini akıttı. Zaten kellesi bir cevizdi ki içi yok. (*Mesnevî*, c. II, b. 459-60).

²⁸⁸ İsâ, neden onu derhal paraladın? Dedi. Arslan sen ondan sıkılmıştın, perişan bir hale gelmiştin de ondan. Diye cevap verdi. (*Mesnevî*, c. II, b. 462).

²⁸⁹ Nice kişiler vardır ki o kükremiş arslan gibi, avlandığını yiyemeden dünyâdan geçmiş gitmişlerdir. (*Mesnevî*, c. II, b. 464).

²⁹⁰ Kısmeti bir saman çöpü bile değilken hırsı dağ kadar. Tanrıya yüzü yok. Âlem yanında kadir kıymet kazanmış. A bize güç şeyleri kolaylaştırın, dünyâda, olmayacak şeylerden sen bizi kurtar. (*Mesnevî*, c. II, b. 465-66).

²⁹¹ Bize rızık diye gösterdin, hâlbuki tuzakmış. Bize herşeyi olduğu gibi göster. (*Mesnevî*, c. II, b. 467).

²⁹² Âlemin övüncü - sallallahu aleyhi ve sellem- buyurdu: "Ey benim Allah'ım, bize hakkı hak olarak göster ve bizi hakka tâbi kıl ve bâtil bâtil olarak göster ve ondan ictinab ettir."

²⁹³ O arslan "Ey Mesih! Bu avlanma ancak ibret içindi. Eğer benim dünyâda rızıkım olsaydı ölümlerle ne işim vardı, nasıl olurdu da ölürdüm?" (*Mesnevî*, c. II, b. 468-69).

MATLAB-I LÂZİM:

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîflerinde** yazar: Mârgîrler yılanı tutmak kastın etseler ve sahrâ tarafına gitseler âdetleri ism-i a‘zamı okumak ve yılanı bu tarîk ile sayd etmek imiş. Yılan dahi zebân-ı hâl ile der ki: “Ey mârgîr! Ne bed-baht şakî ve bed asl-ı ğabî imişsin ki bu asl-ı pâki benim gibi nâ-pâka bezl ettin ve râh-ı râstı koyup dalâlete gittin. Ammâ bu bî-çâre ne saâdetli başım var imiş ki böyle habîs iken, can ve tenimi ol nâm-ı şerîfe fedâ ettim ve râh-ı fenâdan dâr-ı bekâya şehâdet ile gittim.”

Hisse: Benim rûhum! Evrâd u ezkâr, dünyâ-yı deniyye-i fânîye için olmak ve vesâvisle kalbin dolmak hemân ism-i a‘zam ile yılan sayd eden ve tiryâkı koyup zehre gidendir.

Beyt:

مار گوید ای فسون گر هین و هین   آن خود دیدی فسون من ببین
تو به نام حق فریبی مر مرا   تا کنی رسوای شور و شر مرا
نام حقم بست نه آن رای تو   نام حق را دام کردی وای تو
نام حق بستاند از تو داد من   من به نام حق سپردم جان و تن²⁹⁴
صورتش جنت، به معنی دوزخی   افعئی پر زهر و، نقشش گل رخى²⁹⁵

MATLAB FÎ ZEMMÎ'D-DÜNYÂ:

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîf**inde yazar: Bir mârgîrin [20^b] bir yılanı varmış. Gayet pesendîde ve dil-pezîr ve mârgîrler yanında bî-nazîr imiş. Onun sebebinden altın ve akçeye ve bağla bahçeye mâlik olmuş. Bir mârgîr bunu görür ve yılanı âşık olur. Gelip mezkûre şâkird olur ve nice müddet hizmet kılar. Bir gün fırsatın bulur, yılanı kutusuna eder ve ol şehirden çıkıp gider. Yılan sâhibi gam u gussadan ciğeri yâre ve yüreği pârelenip çıkıp tefahhus ve tecessüs eder. Âcîz olup mescid tarafına gider. Ârî abdest alır ve iki rek‘at namaz kılar. Sonra duâ eder, Hakk Celle ve Alâ ilhâm eder ki kible cânibine olan yola revâne ol ve anda Hakk Celle ve Alâ’nın kudretiyle yılanını bul ve dahi dâmen-i der-miyân edip gider yolu bir puştıya erer. Görse bir âdem ölmüş ve boğazını yılan

²⁹⁴ Yılan “Ey efsuncu! Kendine gel. Kendi hünerini gördün, bir de benim efsûnumu gör!

Sen beni Hakk’ın adıyla efsunladın. Bu suretle de beni halka rüsvâ etmek istedin.

Beni Hakk’ın adı bağladı, senin tedbirin değil. Hakk’ın adını tuzak yaptın, yazıklar olsun sana! Senden benim hakkımı Tanrının adı alacak. Ben canımı da Tanrı adına ismarladım, tenimi de. (*Mesnevî*, c. I, b. 2336-39).

²⁹⁵ Görünüşü cennet ama hakikatte bir cehennem, üstü güllü nakışlarla bezenmiş bir zehirli yılan. (*Mesnevî*, c. VI, b. 245).

sokmuş. Yılanı görür kendi sevdiği yılandır ve ölen dahi kendine şâkird olandır. Rabb-i A'lâ'ya tazarrû' ve zârîler kılar ve yılanın kendinden gittiğini ayn-i ganîmet bilir ki "Ey Rahîm u Rahmân! Eğer bu sevdiğim yılan eğer bende olaydı tahkîk zararı bana idi."

İmdi hisse: Dünyâ istersen Hazret-i Hakk Celle ve Alâ vermez, hikmeti vardır erilmez, gizli lütûfları bilinmez.

Beyt:

آن کس که تو انگرت نمی کردان او مصلحت تو از بهتر داند²⁹⁶

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ

[21^a] لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ²⁹⁷

Hazret-i Mevlevî:

زدکی از مارگیری مار برد	ز ابلهی آن را غنیمت می شمرد
وار هید آن مارگیر از زخم مار	مار گشت آن دزد خود را زار زار
مارگیرش دید پس بشناختش	گفت: از جان مار من پرداختش ²⁹⁸
در دعا می خواستی جانم از او	کش بیابم مار بستانم از او
شکر حق را کان دعا مردود شد	من زیان پنداشتم آن سود شد
بس دعاها کان زیان است و هلاک	وز کرم می نشنود یزدان پاک ²⁹⁹

يَا خَفِيُّ الْأَطَافِ نَجْنَا مِمَّا نَخَافُ.³⁰⁰

Beyt:

هر چه آن بر تو کراهیت بود	چون حقیقت بنگری رحمت بود ³⁰¹
در شکست پای، بخشد حق، پری	هم ز قعر چاه بگشاید دری
تو مبین که بر درختی یا به چاه	تو مرا بین که منم مفتاح راه ³⁰²

مِنَ الْعِصْمَةِ أَنْ لَا تُفْذَرِ.³⁰³

²⁹⁶ Seni zengin etmeyen kimse sana münasip olanı senden daha iyi bilir. Sadi Şirâzî, *Gülistân* (trc: Kılıslı Rifat), s. 93.

²⁹⁷ "Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilür, siz bilmezsiniz." (el-Bakara, 2/216).

²⁹⁸ Bir hırsızcağız, yılanının birinden bir yılan çaldı; ahmaklığından onu, ganimet saymadaydı. O yılanı, yılan sokmasından kurtuldu; o yılan da hırsızını soktu; ağlaya inleye öldürdü. Yılanı onu gördü, tanıdı; ona dedi, benim yılanım, candan etti. (*Mesnevî*, c. II, b. 135-37).

²⁹⁹ Hırsız bulayım da yılanımı ondan alayım diye dua edip duruyordum, gönlüm yılanımı bulmayı istiyordu. Tanrı'ya şükür olsun ki o dua kabul edilmedi; ben ziyan sandım, o kar oldu. Nice dualar vardır ki ziyan etmedir, ölüp gitmedir; noksan sıfatlardan münezzehtir Tanrı, ululuğundan duymaz o duayı. (*Mesnevî*, c. II, b. 138-40).

³⁰⁰ Ey hafiyü'l-eltâf! Bizi korktuklarımızdan kurtar.

³⁰¹ O sebebi halkeden Tanrıya o anda hamdederek dedi ki "Ya Rabbi! Sen bekçiye rahmet et." (*Mesnevî*, c. III, b. 4805).

³⁰² Ayak kırıldı mı Tanrı kanat ihsan eder. Kuyunun dibinden bile bir kuyu açar. Sen ağaç üstünde ol, kuyu dibinde bulun, buna bakma. Beni gör, bana bak ki yolun anahtarı benim. Yolu ben açarım. (*Mesnevî*, c. IV, b. 4808-09).

³⁰³ Takdîr etmemek ismettendir.

Beyt:

عصمتت این که نیست سیم و زرت که شود ارزوی شور و شرب
مطرب ارای بخانه می نوشتی شاهدان را کنی هم اغوشی
عصمتت این که نیست دست رست که چو ازار کس شود هوست
عصمتت این که صاحب دیوان نیستی خوش نشسته در ایوان.³⁰⁴

Kāle aleyhisselâm: ³⁰⁵ إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا حَمَاهُ مِنَ الدُّنْيَا كَمَا يَظَلُّ أَحَدُكُمْ يَحْمِي سَقِيمَهُ الْمَاءِ

Ma dżiban fi şşehre żariyan fi żriyye ğnim, bāsreġ fiha min ħb şşerf
[21^b] و المال في دين الرجل المسلم³⁰⁶

MATLAB-I LÂZİM FÎ KİLLETİ’D-DÜNYÂ:

Nükte: Hazret-i Şeyh Şiblî –aleyhi rahmetülbârî-den bir kimse sordu fakirlikten,
buyurdular: ³⁰⁷ الراحة في الدنيا والاخرة

Sehl Tüsterî (kuddise sirrûhu) buyururlar:

الصبر علي العافية والنعمة أشد من الصبر علي البلاء والقتلة³⁰⁸

Hazret-i Mevlevî Beyt:

گر برد مالت عدوي پر فنی ره زنی را، برده باشد ره زنی.³⁰⁹

Nükte: Meselâ bir çeşme ki miktarınca revâne ola onun kurbunda olan bağ u bostan ve gül-bün ü gülistân hoş, sebz ü hırâmân u lâle vü handân olur. Ammâ seyl olup aksa ve ne bulursa yıksa, ol suyun faydası yok, belki ziyânı çok.

İmdi rûhum! Hisse: Dünyâ ki kadrince gele hoştur ve illâ tecrübeye hâcet yok.

³⁰⁴ Senin günahsızlığın şundandır ki gümüş ve altının yok. Bundan dolayı eğlenmeye arzun olmuyor.

Eğer olsaydı evine eğlenceli müzik getirip oradakilerle sarmaş dolaş olacaktın.

Günahsızlığın şundandır ki senin elin başkasını rahatsız edecek şeylere erişemiyor.

Günahsızlığın şundandır ki sen bir köşkte oturmamışsın da divân yazıyorsun.

³⁰⁵ “Allah bir kulu sevdi mi, onu dünyâdan korur. Tıpkı sizden birinin hastasına suyu yasaklaması gibi.” Tirmizî, Tıbb, 1.

³⁰⁶ “Mal ve şöhret hırslının insana zararı, koyun sürüsüne giren iki aç kurdun zararından daha çoktur.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

³⁰⁷ Dünyâ ve âhirette rahatlıktır.

³⁰⁸ Sağlık ve nimet içindeyken sabretmek, azlık ve belâ üzerine sabretmekten daha zordur.

³⁰⁹ Malını bir düzenbaz düşman çalacak olsa, bir yol keseni başka bir yol kesen dolandırmış demektir. (Mesnevî, c. II, b. 134).

MATLAB FÎ-HAKKI'L-MANSIB:

Kālellāhu Tebâreke ve Teâlâ: وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ

إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ³¹⁰

Kişiye cân bağışlar âb-ı hayevân,

Velî başdan iççâğız çıkar cân.

Meseldir; zâhidî baştan çıkardı, şeyh-i mecnûn eyledi.

Mısra‘:

Mal marst manab ađrha.³¹¹

آن چه منصب می کند با جاهلان از فضیحت کی کند صد ارسلان³¹²
حرص بط يك تاست این پنجاه تاست حرص شاورت مار و منصب ازدهاست
حرص بط از شاورت حلق است و فرج در ریاست بیست چندان است درج³¹³
بار خود بر کس منه بر خویش نه سرو ری را کم طلب درویش به³¹⁴ [22^a]
ز انکه هستی سخت مستی آورد عقل از سر شرم از دل می برد³¹⁵
مال مار آمد که در او زهرهاست و آن قبول و سجده ی خلق ازدهاست³¹⁶
قال النبي عليه السلام حب الدنيا رأس كل خطيئة وترك الدنيا رأس كل طاعة³¹⁷

Beyt:

نردبان خلق، این ما و من است عاقبت زین نردبان افتادن است
هر که بالاتر رود، ابله تر است کاستخوان او بتر خواهد شکست
این فروع است و اصولش آن بود که ترفع، شرکت یزدان بود.³¹⁸
بِقَدْرِ الصُّعُودِ يَكُونُ الْهُبُوطُ فَإِيَّاكَ وَالرُّتَبَ الْعَالِيَةَ وَكُنْ فِي مَكَانٍ إِذَا مَا سَقَطْتَ تَقَوْمٌ وَرِجَالٌ فِي عَافِيَةٍ³¹⁹
ور تو دست اندر مناصب میزنی هم ز ترس است آن که جانی می کنی³²⁰

³¹⁰ "Allah, kullarına (tümüne birden) rızıkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızıkı dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir." (eş-Şûra, 42/27).

³¹¹ Mal yılandır, makamlar ejderha.

³¹² Bilgisizlere, geçtikleri makamın yaptığı fenalığı, yüzlerce arslan biraraya gelse yapamaz. (Mesnevî, c. IV, b. 1441).

³¹³ Kazın hırsı birdir, bunun hırsı ise tam elli kat fazladır. Şehvet hırsı yılandır, mevki hırsı ejderha.

Kaz hırsı, boğaz ve cima şehvetinden meydana gelir. Fakat baş olma hırsından bu şehvetlerin tam yirmi tanesi toplanmıştır. (Mesnevî, c. V, b. 517-18).

³¹⁴ Yükünü herkese yükleme, kendine yükle. Baş olmayı az iste, yoksulluk daha iyidir. (Mesnevî, c. V, b. 328).

³¹⁵ Çünkü varlık, insanı adamakıllı sarhoş eder, aklını başndan alır, utancını gönlünden. (Mesnevî, c. V, b. 1921).

³¹⁶ Mal yılandır, onda zehirler var. Halkın mal sahibini büyük sayması, ona secde etmesiyle ejderhadır adeta. (Mesnevî, c. III, b. 782).

³¹⁷ Peygamber -aleyhisselâm- buyurdu: "Dünyâ sevgisi bütün hataların başıdır. Dünyâyı terketmek de bütün tâatların başıdır." Ebû Dâvûd, Edeb, 125.

³¹⁸ Bu bizlik ve benlik halkın merdivenidir. Halk nihayet bu merdivenden düşer. Kim bu merdivenin daha üstüne çıkarsa daha aptaldır. Çünkü düşünce onun kemikleri daha beter kırılır. Bunlar ferilerdir, asılları şudur: Yücelik, Tanrıya şirk koşmadır. (Mesnevî, c. IV, b. 2763-65).

³¹⁹ Ne kadar yükselinirse düşüşte o kadar olur. Sen yüksek bir rütbedesin, öyle bir yerde ol ki düştüğünde ayakta kalasın ve iki ayağında sağlıklı olsun.

غير تو هر چه خوش است و ناخوش است آدمی سوز است و عین آتش است
هر که را آتش پناه و پشت شد هم مجوسی گشت و هم زردشت شد
کل شیء ما خلا الله باطل إن فضل الله غیم هاطل.³²¹
علت ابلیس "انا خیر" بدست هر کس چنین پند را هست³²²
کوشت پاره از قدر آکنده ای طمطراقی در جهان افکنده ای.³²³
غره گشتی زین دروغین پر و بال پر و بالی کاو کشد سوی وبال.³²⁴

Yani devletin sonu zillet ve netâytic-i hüsrân ve hacâlet ve ehl-i matrûd-ı dergâh-ı İzzet olduğu günden ayân ve ehl-i dile lâzım-ı beyân değildir.

Mısra‘:

Âlemin sonu elem, devletinin âhiri zillet. [22^b]

Beyt:

چیست دانی عزیز من دولت چند روزی دواست آخر لت³²⁵

لا تطلب المنزلة عند الله وانت تطلب -: Kâle Ebu Bekr el-Varrâk et-Tirmizî –kuddise sirruh-

المنزلة عند الناس³²⁶

Kâle sâhibü’l-*Hikem*:

لِيَقَلَّ مَا تَفَرَّحُ بِهِ، يَقَلَّ مَا تَحْزَنُ عَلَيْهِ³²⁷ إِنْ أَرَدْتَ أَنْ يَكُونَ لَكَ عِزٌّ لَا يَفْنَى، فَلَا تَسْتَعِرَّ بِعِزِّ يَفْنَى³²⁸ إِنْ أَرَدْتَ أَنْ لَا تُعْزَلَ فَلَا تَتَوَلَّ وَلَايَةً لَا تَدُومُ لَكَ.³²⁹

Ve kâle Îsâ –aleyhisselâm-:³³⁰ مَنِ اقْتَرَبَ مِنْ أَبْوَابِ السُّلْطَانِ افْتَتِنَ

Ve kâle –aleyhisselâm-:

³²⁰ Dûnyâ mansıplarını elde etsen bile yine kaybetme korkusundan canın çıkar. (*Mesnevî*, c. I, b. 3685).

³²¹ Senden gayrı hoş olsun, hoş olmasın herşey insanı yakar. Ateşin ayıdır. Kim ateşe dayanır ve ateşe arka verirse hem mecusidir hem Zerdüş! Tanrıdan başka herşey batıldır, asılsızdır. Tanrının ihsanı, yağmuru kesilmeyen bir buluttur. (*Mesnevî*, c. I, b. 3921-23).

³²² İblis'in illeti "Ben hayırlıyım." Demesiydi. Bu hastalık her mahlûkta vardır. (*Mesnevî*, c. I, b. 3218).

³²³ Duyan kulakların iki parça kıkırdak; fakat gene de dünyâda bir gürültüdür salmışsın, bir ündür yaymışsın. (*Mesnevî*, c. V, b. 1856).

³²⁴ Bu yalancı kanatlarla gururlandın ha. Adamı suça, ziyankârlığa çeken kol kanat amma da kol kanattır ya! (*Mesnevî*, c. III, b. 3828).

³²⁵ Azizim! Dûnyâ hayatı nedir biliyor musun? Birkaç günlük güzelliştir, sonu ise felakettir.

³²⁶ İnsanlardan bir konum istiyorken Allah'tan bir mekân isteme.

³²⁷ Seni sevindiren bir şey az olsun ki onun hüznüde az olsun. Atâullah el-İskenderî, *Hikem-i Atâiyye*, 226.

³²⁸ Sonsuz bir izzete (onur) sahip olmak istiyorsan, fani bir izzet olan dünyâ ile azizleşmek isteme. Atâullah el-İskenderî, *Hikem-i Atâiyye*, 86.

³²⁹ Eğer dünyâyâ başta talep ettin ise de sonunda ondan çekinmeye mecbur kalacaksın. Atâullah el-İskenderî, *Hikem-i Atâiyye*, 227.

³³⁰ "Sultanın kapısına yaklaşan kimse fitneye düşer." Tirmizî, *Fiten*, 69.

ابن آدم؛ عِنْدَكَ مَا يَكْفِيكَ وَتَطْلُبُ مَا يُطْعِمُكَ، ابْنِ آدَمَ؛ لَا بِقَلِيلٍ تَقْنَعُ؛ وَلَا بِكَثِيرٍ تَتَّبِعُ³³¹ طُوبَى لِمَنْ هُدِيَ
لِلْإِسْلَامِ وَكَانَ عَيْشُهُ كَفَافاً وَقَنَعَ³³²

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

منصبی کانم ز رویت محجب است عین معزولی است، نامش منصب است³³³
مال وزر سر را بود همچون کلاه گل بود آن کز کله سازد پناه³³⁴

Türkî:

Bir bu mansıb değil mansûba el-hak,

Yine ellere vermek elden almak.

Yer eller balını sana belâsı,

Kalır elin kiri yüzün karası.

Beyt:

از خدا دورت کند اکرام خلق باش چابک تا نگیرد دام خلق³³⁵
هر که را مردم سجود می کنند زهر اندر جان او می آکنند³³⁶

Beyt:

Kırk yıl açlığıyla kulca hâr olur,

Bir nefş ta 'zîm ile hûn-hâr olur.

MATLAB-I LÂZİM Lİ-TERKİ'D-DÜNYÂ:

Kâle Îsâ -aleyhisselâm-: ³³⁷ فَإِنَّهُ الدَّبْحُ؛ Eğer denilirse ‘Ben dünyâyı onun için isterim ta ki âmme-i nâsa faydam ola [23^a] ve dünyâ hayrâtım ile dola. Cüsûr ve mesâcid yapıp dini ihyâ edeyim. Yoksa ben dünyâyı, altın ve akçeyi nedeyim?’ diyen kimse hakkında Hazret-i Îsâ –salâvâtullâhi aleyh- buyururlar: يا طالب الدنيا لتبر وتركك للدنيا أبر
Ya şol kimse ki dünyâ ister, sen elin için dünyâ isteme ol dahi ziyâde elindir.

³³¹ “Ey âdemoğlu! Yanında sana yetecek kadar var. Oysa sen, seni azdıracak şeyi istiyorsun. Ey âdemoğlu! Sana kâfi gelen az, seni azdıran çoktan daha hayırlıdır.” Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 6/98.

³³² “İslâm hidayetiyle şereflenen ve yeterli bir geçime sahip olup da buna kanaat etmesini bilen kişiye ne mutlu!” Tirmizî, *Zühd*, 35.

³³³ Senin yüzünü göstermeyen mevki, adi bir mevkidir. Makamdır ama hakikatte azledilmenin ta kendisidir o. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4423).

³³⁴ Mal ve para başta külah gibidir. Külahı sığınan keldir. (*Mesnevî*, c. I, b. 2344).

³³⁵ İnsanların sana ilgi göstermesi seni Allah'tan uzaklaştırır, halkın bu tuzağına düşmemek için akıllı ve çevik ol.

³³⁶ Fakat halk kime secde ederse onun canını zehirliyor demektir. (*Mesnevî*, c. IV, b. 2744).

³³⁷ “Övmek boğazlamaktır.” Ebû Dâvud, *Edeb*, 10.

في فصل الخطاب حكایت کنند که ابو سلیمان دارانی که لبیک گفت یا سلی رفتند و بهوش بود و چون بهوش آمد گفت حق تعالی بموسی علیه السلام وحی فرستاد که ظالمان امت خود را بگوی که نام من نبرند و مرا یاد نکنند که هر که مرا یاد کند من ویرا یاد کنم و چون ظالم باشد ایشانرا بلعنت یاد کنم وگفت شنیده ام که هر که نفقه حج از شبیهت کند و انگاه گوید لبیک ویرا گویند لا لبیک ولا سعديک حتی ترد ما فی یدیک این مقدار اشارت کرده از عبرتها اگر صفایی هست فافهم³³⁸.

إن اعطاء هذا المال فتنَةٌ وإمساكه فتنَةٌ لِكُلِّ: Kāle Rasûl-i Ekrem - sallallâhu aleyhi ve sellem-: لا تَسْأَلُ الْإِمَارَةَ ، فَإِنَّكَ إِن أُعْطِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وَكُنْتَ³⁴⁰ ve kâle –Aleyhisselâm-: 339 نَعْمَ الْعَوْنُ عَلَى تَقْوَى اللَّهِ الْمَالُ³⁴¹ -: kâle –Aleyhisselâm-: ve إِلَيْهَا ، وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

آب در کشتی، هلاک کشتی است آب اندر زیر کشتی، پستی است³⁴²

وَلَا تَمُدَّنْ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَنَّعْنَا بِهِ أَرْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ [23^b] Kālellāhu Tebâreke ve Teâlâ: مَنْ أَحَبَّ دُنْيَاهُ أَضَرَ بِأَخْرَجَتِهِ ، وَمَنْ أَحَبَّ آخِرَتَهُ -: Kāle –aleyhisselâm-: الدُّنْيَا لِنَفْسِهِمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى³⁴³ أَضَرَ بِدُنْيَاهُ³⁴⁴

MATLAB-I EHEMM:

Hikâyet: Hazret-i Mevlevî, *Mesnevî*'de yazar: Vilâyet-i Acem'de attâr olan kimselerin terâzideki taşları kül ile karışmış kil olur. Bir rustâyîya şeker hâcet olur attârlar bâzârına varır bir pîr-i nâ-tüvânı görür dükkânda oturur ve isteyene sükker verir. Bu dahi selâm verir sükker diler. Pîr dahi be-ser-i çeşm deyip sanduka el çalar. Rustâyî tama' edip

³³⁸ *Fasl-ı hitâb*'ta anlatılır ki:

"Ebû Süleyman Dârânî, lebbeyk söylediği vakit olduğu yere düşüp bayıldı, kendinden geçti ve bî-hûş oldu. Akli geri geldiğinde şöyle dedi: "Allah Musa'ya –aleyhisselâm- vahyetti ki kendi ümmetinin zalimlerine söyle ki benim ismimi ağızlarına almasınlar. Çünkü kim beni anarsa bende onu hatırlarım. Fakat onlar zalimlikte devam ettikleri halde niçin zikredeyim? Zalimleri lanetle anarım." buyurmuş. Bundan başka işittim ki: "Her kimin nafakasına şüphe karışmışsa gelip lebbeyk söylerken "Elindeki şüphelileri sahiplerine iade edinceye kadar senin lebbeykine cevap yok, haccını tebrikte yok!" denilirmiş. Anla!" Hâce Muhammed Pârsâ, *Faslu'l-hitâb-Tevhîde Giriş* (hızr. Ali Hüsrevoğlu), Erkam Yayınları, s. 246.

³³⁹ "Bu malın atâsı fitnedir, onu elinde tutmakta fitnedir. Her ümmetin bir fitnesi vardır. Ümmetimin fitneside maldır." Tirmizî, Zühd, 26.

³⁴⁰ "Kimseden yöneticilik görevi isteme! Zira bu görev sen istemediğin verilirse, Allah yardımcın olur. Eğer sen istediğin için verilirse, Allah'dan yardım göremezsin." Buhârî, Ahkâm 5-6, Eymân 1, Keffârât 10; Müslim, Eymân 19, İmâre 13.

³⁴¹ Benzer bir hadis için bk. Tirmizî, Büyü' 4. "Mal, Allah'tan korkanların ne güzel yardımcısıdır."

³⁴² Suyun gemi içinde olması, geminin helakı demektir. Gemi altındaki su ise gemiye, geminin yürümesine yardımcıdır. (*Mesnevî*, c. I, b. 985).

³⁴³ "Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünyâ hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme. Rabbinin rızıkı daha hayırlı ve daha kalıcıdır." (Taha, 20/131).

³⁴⁴ "Dünyayı seven ahiretini zarara uğratar, ahireti isteyen ise dünyâsını zarara uğratar." Benzer bir hadis için bk. Ebu'l-Leyl es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 1/270.

terâziden külün bir nicesin işler, hoşça gelip hordenlemeğe başlar. Gönülden der ki: “Sükker sahibi görmese sonra bana sormasa.” Attar kûşe-i çeşmle nazar edip der ki: “Bana ziyân yok, ger az ve ger çok, her ne miktar ki yedin vezinden ol kadar eksik kodun.”

Beyt:

گر بدزدي، وز گل، من ميبري رو که هم از پهلوي خود ميخوري³⁴⁵
گر چه مشغولم، چنان احمق نيم که شکر افزون کشی تو از نی ام
چون ببینی تو شکر را، ز آزمود پس بدانی کاحمق و غافل که بود³⁴⁶
ترس ترسان، که نیاید ناگهان چشم او بر من فتد از امتحان³⁴⁷
تو همی ترسی ز من، لیک از خري من همی ترسم که تو کمتر خوري³⁴⁸

Benim rûhum! Hisse: Ne miktar dünyâ artsa, ol kadar âhret eksilir. Mağrib ile maşrık arasına benzer. Ne miktar maşrık tarafına teveccüh olunsa mağrib dûr olur ve hem gece ile [24^a] gündüz gibidir, ne miktar gündüz ziyâde olsa gece noksan bulur ve hem keffe-i mîzân gibi olur biri artsa biri eksilir ve hem iki zarraya benzer biri hoşnut olsa biri incinir.

Hazret-i Mevlvî:

نی بگفتست آن سراج امتان؟ این جهان و آن جهان را ضررآن
پس وصال این، فراق آن بود صحت این تن، سقام جان بود
سخت می آید فراق این ممر پس فراق آن مقر دان سخت تر
چون فراق نقش سخت است، ای جوان فرقت نقاش صد چندان بدان
ای که صبریت نیست از دنیای دون چونت صبر است از خدا ای دوست چون ؟
چون که صبریت نیست زین آب سیاه چون صبوري داري از چشمه اله؟³⁴⁹
ای که صبریت نیست از ناز و نعیم صبر چون داری از اللاه کریم³⁵⁰

Meseldir: Bir koltukta iki karpuz sığmaz ve çatal kazık yere batmaz ve bir gönülde iki sevgi olmaz.

³⁴⁵ Sen benim kilimi çalıyor, yiyip bitiriyorsun ama yürü be; gerçekte kendi yanını-yağlarını yemedesin sen. (*Mesnevî*, c. IV, b. 640).

³⁴⁶ Oyalanıyorum ama kamışımın fazla şeker elde etmeni hoş göreceğim kadar da ahmak değilim. Tartınca alacağın şekerin ne kadar olduğunu görür de kimin ahmak olduğunu, kimin haberi olmadığını anlarsın. (*Mesnevî*, c. IV, b. 642-43).

³⁴⁷ Ansızın dönerde beni görürer diye korkmaktaydım. (*Mesnevî*, c. IV, b. 638).

³⁴⁸ Benden korkup duruyorsun ama eşekliğinden. Ben de az yiyeceksin diye korkmaktayım. (*Mesnevî*, c. IV, b. 641).

³⁴⁹ Ümmetlerin ışığı olan o peygamber, bu dünyâ ile öbür dünyâyâ ortaklar demedi mi?

Şu halde bununla buluşmak, ondan ayrılmaktır. Bu bedeninin sıhhati ve canının sağlığıdır.

Bu geçitten ayrılmak bile sana güç geliyor. Nakkaşından ayrılmak ne kadar güç gelir ya!

Nakıştan ayrılmak bile sana güç geliyor. Nakkaşından ayrılmak ne kadar güç gelir ya!

Ey aşâğılık dünyâyâ ayrılığına sabredemeyen dost, Tanrı ayrılığına nasıl sabredeceksin?

Bu kara sudan ayrılamıyorsun da Tanrı kaynağından ayrılmaya nasıl katlanıyorsun ya? (*Mesnevî*, c. IV, b. 3208-13).

³⁵⁰ Ey naz ve nimete bile sabredemeyen! Kerîm Tanrıya nasıl sabredebiliyorsun? (*Mesnevî*, c. II, b. 3075).

Beyt:

Meseldir söylenir dillerde bu söz,
Ki bir koltukta sığmaz iki karpuz.

Beyt:

Ya Hakk'ı sev ya halkı ey gâfil!
Dönmez iki muhabbete bir dil.

MATLAB-I LÂZİM:

Hikâyet: Behlül-ü Dâna-yı gördüler, bir mermer direği tutup bir başın kaldırır ve ol canibin koyup taraf-ı âharı tutup durur. Ba'dehu direğin ortasından tutup zor eder kalkmaz, sonra fâriğ olup eline almaz. Anda hazır ve bu remze nâzır olan kimselerden biri suâl eder, kendileri dahi cevâb eder: "Mesel [24^b] dünyâ ve âhirettir, her kangısı ferdâ olsa mümkün ü âsân ve illâ cem'-i mümteni' ve ayn-ı noksandır." Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ³⁵¹

Beyt:

كاین جهان خوردی و میخواهی به طمع   كان جهان با این جهان گیری به جمع.³⁵²

Kâlellâhu Teâlâ: تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ³⁵³

Şeyh Attar –kuddise sirruh-:

Beyt:

مرد دنیا جان و دل در خون نهد   صد هزاران دام دیگر کون نهد
تا بدست آرد جوی را از حرام   چون بدست آرد بمیرد و السلام
وارث او را بود آن زر حلال   او بماند در غم و زور وبال.³⁵⁴

³⁵¹ "Kim âhîret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünyâ kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur." (eş-Şûrâ, 42/20).

³⁵² Bu cihanı yedin yuttun, bir de bu âlemlle beraber öteki âlemi elde etmeye tamah ediyorsun. (Mesnevî, c. VI, b. 3815).

³⁵³ "İşte ahiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır." (el-Kasas, 28/83).

³⁵⁴ Dünyaya kapılan adam, canını kanlara bular, gönlünüde. Yoluna da yüz binlerce ve çeşit çeşit tuzak kurmuş olur. Adamın eline bir arpacık haram para düşse, sonunda kendisi elbette ölecek ya.

Öldü, mirasçısına o haram para, helal olur. Fakat kendisi vebal altında kalır gider. (Attâr, Mantıku't-Tayr, b. 2200-02).

MATLAB-I HAYÂL-İ MUHÂL:

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî** *Mesnevî-i Şerîf*lerinde yazarlar: Kazvinîlerin âdet-i kadîmeleri bunun üzerine imiş ki dilâver olanları başlarına birer bayrak sokarlarmış ve arkalarında iğne ile bir arslan şekli ederler imiş. Ta ki hamama giren adamlar bunun bahadır idiğın bileler ve buna türlü riâyetler edeler. İttifâkan bir rustâyî gelir ve hamama girer, suâl edip ahvâli bilir. Tellağa der ki: “Bana dahi şekl-i arslan ediversen ondan masâlihini gitsek. Ammâ şekli büyücek olsun ki görüne, dilâverliğim yırâktan biline.” Üstâd dahi ale‘r-ra’s [25^a] deyip resm eder ve kendine lâzım ne ise eder. Rustâyî iğne darbından durur ve ellerin arkasına urur der ki: “Ey üstâd! Arslanın neresinden idi ettin ve şimdi nihâyetine mi gittin.” der. Üstâd dahi cevâb verip der ki: “Başından henüz başladım. Şöyle mi zan edersin ki tamam işim işledim.” Rustâyî der ki: ‘İmdi kerem kıl gayrı yerine başla ve hem işini âhestece işle. Başı lâzım değildir nedelim? Bir uzvuna dahi gidelim.’ Üstâd dahi ondan ferağat eder ve ayağı tarafına gider. Birkaç iğne dahi ona vurur rustâyî geri ve ayaküstüne durur ki: ‘Hey üstâd! Şimdi kandesin ki canım ağzıma geldi ve veca‘ı boğazımı deldi.’ Üstâd dahi der ki: “Ayağın ederim sonra kuyruğuna giderim.” ‘Medet! Ayağı lâzım değil kuyruğuna git. Onu dahi yapca yapca et.’ Üstâd dahi kuyruğu cânibine gider ve ona dahi bir kaç iğne darb eder. Rustâyî dahi sabr edemeyip der ki: ‘Kuyruğu dahi olmasın, ammâ gine şekli arslan olsun.’ Üstâd dahi der ki: “Hey bî-çâre ve sevdâ-yı hâm ile ciğeri pâre! Bir arslanın başı, ayağı ve kuyruğu olmaya ol nice şekl-i arslan ola ve gören ondan nice heybet ala?”

Mevlevî:

Beyt: [25^b]

این حکایت بشنو از صاحب بیان در طریق و عادت قزوینیان
بر تن و دست و کتفها بیدرنگ از سر سوزن کبودیها زنند
شد بر دلاکی یک قزوینی که کبودم زن بکن شیرینی
گفت چه صورت زنم ای پهلوان گفت بر زن صورت شیر ژیان³⁵⁵
چون که او سوزن فرو بردن گرفت درد آن در شانگه مسکن گرفت
پهلوان در ناله آمد کای سنی مر مرا کشتی چه صورت می زنی³⁵⁶

³⁵⁵ Rivayet edenden şu hikâyeti duy: Kazvinilerde adetti. Bedenlerine, ellerine, omuzlarına, kendilerine zarar vermeyecek tarzda, iğne ucuyla mavi dövmeler dövdürürlerdi. Kazvinlinin biri tellağa gitti; bana bir dövme döv, ama tatlılıkla, canımı acıtmadan dedi. Tellak “A yiğit!” dedi “Ne resmi döveyim?” Kazvinli “Kükremiş bir arslan döv.” dedi. (*Mesnevî*, c. I, b. 2981-84).

شیر بی دم و سر و اشکم که دید این چنین شیری خدا کی آفرید؟

ای برادر صبر کن بر درد نیش تا رهی از نیش نفس گبر خویش³⁵⁷

Benim rûhum! Hisse: ‘Oruçlar ve ibâdetler olmasın ve hem dünyâ-i vâfire ve devlet-i kâhıra dahi olsun gine âhîret tamam olsun.’ demek hayâl-i muhâl ve râh-ı dalâldir.

Beyt:

مردن تن در ریاضت، زندگی است رنج این تن، روح را پابندگی است.³⁵⁸
Meşekkatin miktarı temennî ettiğine erişirsin. بقدر ما تتعني تنال ما تتمني

Hikâyet olunur İbrâhim Edhem –kuddise sirrûhu-’dan suâl etmişler ki: “Ağniyâ niçin ölmek istemezler ve fukarâ niçin isterler?” Buyurmuşlar ki: “Ağniyâ dünyâlarını yaptılar, âhîretlerini yaktılar. Ma‘mûru koyup, vîrâne nice gitsinler? Kendilerine güç mü etsinler? Ammâ fukarâ, dünyâların bıraktılar âhîretlerin yaptılar. Vîrânede nice karar ederler? Mukarrer yaptıklarını görmek arzu ederler.”

قال فخر العالم صلي الله عليه وسلم [26^a] [أَلَا تَسْتَحْيُونَ!] تَبْنُونَ مَا لَا تَسْكُنُونَ ، وَتَجْمَعُونَ مَا لَا تَأْكُلُونَ ،
وَتَأْمَلُونَ مَا لَا تُدْرِكُونَ³⁵⁹ كَمْ مِنْ مُسْتَقْبَلٍ يَوْمًا لَا يَسْتَكْمِلُهُ وَمُنْتَظَرٍ عَدَا لَا يَبْلُغُهُ³⁶⁰ عَجِبْتُ لِغَايِلٍ وَلَا يُعْفَلُ عَنْهُ، عَجِبْتُ
لِمُؤْمَلٍ دُنْيَاً وَالْمَوْتُ يُطْلَبُهُ.³⁶¹

MATLAB-I EHEMM:

Şiir:

يا عامرا الخراب الدهر مجتهدا بالله هل الخراب العمر عمران³⁶²

Kıt‘a:

Nice bir tûl-i emel kasrını bünyâd edelim,

Mülk-i dil vardı harâbe onu âbâd edelim.

Boynu bağı nice bir nefsimize kul olalım,

³⁵⁶ Tellak iğneyi saplamaya başlayınca yiğidin sırtı acımaya başlayıp yiğit “Usta!” diye inledi; ‘Öldürdün beni; ne resmi dövüyorsun.’ dedi. (Mesnevî, c. I, b. 2989-90).

³⁵⁷ ‘Kuyruksuz, başsız, gövdesiz arslanı kim görmüştür? Tanrı bile böyle bir arslan yaratmamıştır. A kardeş! İğne yarasına dayan da ateşe tapan nefsinin yarasından kurtul.’ (Mesnevî, c. I, b. 3001-02).

³⁵⁸ ‘Riyazatta tenin ölümü diriliktir. Bu bedenin eziyet çekmesi ruha ebedilik verir.’ (Mesnevî, c. III, b. 3365).

³⁵⁹ “Hiç hayâ etmez misiniz? Bina yapıyorsunuz da içinde oturmuyorsunuz, biriktiriyorsunuz da yemiyorsunuz, ümit ediyorsunuz da ulaşamıyorsunuz.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

³⁶⁰ “Nice gelecek gün var ki onu yaşayamaz ama ulaşamadığı halde yarını gözler durur.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

³⁶¹ “Şaşarım o adama ki ölüm onu arayıp dururken o dünyâyı arar. Unutulmadığı halde kendisi gaflet eder.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

³⁶² “Ey harap ömrü imar etmeye çalışan! Allah aşkına (söyle) harap olan ömrün imarı mümkün mü?”

Bir amel kazanalum kendümizi âzâd edelim.

Beyt:

در این خرابه کرت ارزوی ایوانست   رواق دلکش کسری نکر که ویرانست

Beyt:

*Ârif olan komadı bir taşı bir taş üstüne,
Netsin ol ma'mûrei kim âkibet vîrân ola?*

Beyt:

پرده داری میکنند در قصر قیصر عنکبوت   یوم نوبت می زند در قلعهٔ افرا سیاب.³⁶³

Beyt:

*Ne hâcet kim yapasın kasr-ı âlî?
Gidersin sen kalır ol şöyle hâli.
Fenâ bulur binâ-yı âb-gül hep
Ko âb-gül binâsın cân u dil yap.*

Beyt:

*Büyütmek kapını şâhım değil yol,
Ki ardınca kala ağzın açıp ol.*

الدنيا قنطرة فاعبروها ولا تعمروها³⁶⁴: -Kâle Rasûlüllah –sallallâhu aleyhi ve sellem-

Beyt:

*Yanılıp mülk ü mala tapma,
Geri vîrân olacağı yapma.*

لولا الحمقاء لخربت الدنيا³⁶⁵ [26^b] *Tefsîr-i Kâdi*'da mesturdur:

Beyt:

*Aklı yoktur cihânda hiç onun,
Taşa toprağa harç eder malı.
İş bu dâru'l-gurûranın sığmaz,
Ne ki yetmez bu kubbe-i âlî.*

حکایت شخصی بر سر منبری میگفت ان شمسکم هذه شمس قارون وفرعون طلعت علی قصورهم ثم

طلعت علی قبورهم³⁶⁶.

³⁶³ Efrasiyabın sarayının kemerinde baykuş ötmekte ve Kayserin sarayını örümcek kendi ağlarıyla örtmekte ve o ağlarıyla kapıyı bir perde ile kapatmakta sanki perdedarlık etmektedir.

³⁶⁴ "Dünyâ bir köprüdür. Ondan geçiniz, onu onarıp ma'mûr hale getimeyiniz." Eşrefeoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs Tercümesi*, s. 77.

³⁶⁵ Ahmaklar olmasaydı, gerçekten dünyâ harâb olurdu.

Şiir:

رایت الدهر مختلفا یدور   فلا حزن یدوم ولا سرور
وثیدت الملوك لها قصورا   فما بقي الملوك ولا القصور³⁶⁷

Bu fânî evde tâk-künbet derûnu neylersin?
Yerin zîr u zemîn olur büleñd ebvâyı neylersin?
Adem mülküne bir gün yalnız gitsek gerek şâhım,
Onun-çe şimdi kullar yürütüp ünvanı neylersin?
Ölürsün gayret-i akrânla ey tâlib-i mansıb,
Ya ukbâda merâtip kat' eden yârânı neyler?

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîf**lerinde nükte-i garîbe buyururlar: Bir bülbül ki, kafesin taşrasında gürbe veyahut gayr-i adüvlerinden birini görse hiç baş taşra çıkarmaz, belki dahi ziyâde sa'b-ter olsa kafes der. Ammâ taşra ağyârdan hâli ve murg-zâr-ı nâ-mütenâhî görse her sûrâhdan baş terk-i ıyş u meâş edip taleb-i halâs u necât olduğunda şübhe mi var?

İmdi hisse: Bu hâkî ten kafesinde murg-ı cânı hapisten halâsa cehd ü sa'y etmediğine sebep oldur ki a'mâl-i bed kerdâr, etrâf u eknâfın olup havfından nice halâs? Belki kafes melce'-i hâs olur ve illâ fe-lâ.

Beyt: [27^a]

مرگ شیرین گشت و نغم زین سرا   چون قفس هشتن پریدن مرغ را
آن قفس که هست عین باغ در   مرغ می بیند گلستان و شجر
جوق مرغان از برون گرد قفس   خوش همی خوانند ز آزادی قصص
مرغ را اندر قفس ز آن سبزه زار   نه خورش مانده است و نه صبر و قرار
سر ز هر سوراخ بیرون می کند   تا بود کاین بند از پا بر کند
چون دل و جاننش چنین بیرون بود   آن قفس را در گشایی چون بود³⁶⁸

³⁶⁶ Bir ulu kişi şöyle der: "Sizin güneşiniz Kârün ve Firavun'un güneşidir. Önce onların saraylarına sonra da kabirleri üzerine doğar."

³⁶⁷ Dehr, farklı zamanlara ve farklılıklara şahit oldu. Ne hüzün daim kaldı ne de sevinç. Sultan olan meliklerin sarayları vardı, ne sultanlar baki kaldı ne de saraylar.

³⁶⁸ Kuşa kafesi bırakıp uçmak nasıl hoş, nasıl tatlı gelirse bana da ölmek ve bu yurttan göçmek öyle hoş, öyle tatlı geliyor. Bahçeye konan kafesteki kuş gülleri, ağaçları görür.

Dışarıda, kafesin çevresinde ötüşen kuşlar, hürriyete ait güzel güzel hikâyeler söyler.

Kafeste ki kuş onları duyar, o yeşilliği görür de ne iştahı kalır, ne sabrı ne de kararı.

Başını kafesin her deliğinden çıkarır durur. Ayağındaki bağdan kurtulmak ister.

O kuşun gönlüde dışarıdadır, canı da. Böyleyken kafesi açıversen ne yapar?

Kemâ kâle Mansûr –revahallâhu rûhahû:-

Beyt:

اقتلوني اقتلوني يا ثقات إن في قتلي حياتا في حيات³⁶⁹

Beyt:

چار جيست چاره بيچاره کاندر جهان ترک مال و ترک جاه و ترک دنيا و ترک جان³⁷⁰

إن الموت راحة المؤمن³⁷¹:- Râsûlü Ekrem –sallallâhu aleyhi ve sellem:-

MATLAB FÎ ÖMR-İ NÛH ALEYHİSSELÂM:

Hikâyet: Ömr-ü Nûh –Salâvâtullâhi alâ nebiyyine ve aleyh- esahh-ı akvâlde bin dört yüz yetmiş ola. Bu kadar ömrü bir mağara köşesinde geçirip bir ev yapmadı ve leyl ü nehâr kûşîş-i ibâdet edip dünyâyâ bir nazar-ı safâyla bakmadı. Va‘de tamam oldukta melekü'l-mevt gelip “ Yâ Peygamberlerden uzun ömür sürmüş sultân! Bana haber ver hemân! Bu kadar ömür ki sürdün dünyâyı nice gördün?” “Ya karındaşım iki kapılı bir ev buldum. Bir kapısından ben içeri girdim âhir kapıdan sizlere düş oldum.”

Benim rûhum! Sen dahi tefekkür eyle. Bu kadar [27^b] ömür ki geçti bir günce gelmez, mâ-adâsı niçin ona kıyâs olunmaz?

Beyt:

سرای جهان پیش اهل نظر چو خانی نماید که باشد دو در³⁷²

Kıt‘a:

گر عمر تو نوح و لقمان باشد آخر بروی چنانکه فرمان باشد
در بودن دینی و بیرون رفتن ازو یک روز و هزار سال یکسان باشد³⁷³

Beyt:

چه کویم ای ک می پرسى از حال زورکار من ک ماضى رفت و حال انيست مستقبل نمى دانم

Beyt:

چون قامت ما برای غرقست کوتاه و دراز را چه فرقتست³⁷⁴

(Mesnevî, c. III, b. 3954-59).

³⁶⁹ Ey inanılacak güvenilecek kişiler beni öldürün. Öldürülmemde hayat içinde hayat vardır. (Mesnevî, c. III, b. 3842).

³⁷⁰ Ey bîçâre! Dünyâ içre dört çare vardır; terk-i mal, terk-i câh, terk-i dünyâ ve terk-i cân.

³⁷¹ “Ölüm müminin rahatıdır.” Ebu’l-Leyl es-Semerkindî, *Tenbîhü’l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 1/37; Nureddin el-Heysemi, *Mecmau’z-Zevaid*, 2/318.

³⁷² Ehl-i nazara göre bu dünyâ sarayında hükmetmek şudur ki iki kapıdır. Selman-ı Sâvecî, *Firaknâme*, 4. Bahis.

³⁷³ Eğer senin ömrün Hz. Nuh ve Lokman gibi olsaydı, sonunda onlara ne hükmedildiyse o olurdu.

Dinin içinde ya da dinin dışında olsun, bir gün veya bin sene aynıdır.

³⁷⁴ Mademki bizim boyumuz batmak için yaratılmıştır; uzun olsun, kısa olsun ne fark eder? Nizâmî, *Leylâ vü Mecnun*, s. 54.

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ³⁷⁵ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبَلُّوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ
Kâle Fahru'l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-: ³⁷⁶ كُلُّ مَا هُوَ أَتٍ قَرِيبٌ

Mısra‘:

كُلُّ آتٍ بَعْدَ حِينٍ فَهُوَ آتٍ ³⁷⁷

Nazm:

*Ey gâfil! Uyan rihlet-i nâgâhı unutma,
Yol korkuludur, korkusu çok râhı unutma.
Mağrur oluben, devlet-i dünyâ-yı deniyye,
Sakın yitirip dinini Allah'ı unutma.
Bu dâr-ı fena içre, bugün netsen elinde,
Yarın varacağın ulu dergâhı unutma.
Göğsün geruben, câh cihanıyla salınma,
Âhir yıkılıp, düşeceğın câhı unutma.
Güç etme, gücün yetti günaha gece gündüz,
Ansız er, şu râh-ı sehergâhı unutma.
Der-bendene mevtin yolun uğrar er eğer geç,
Ol geçmesi düşvâr güzergâhı unutma.
Bir oh demesine bugün aldanma cihânın,
Sonra anın derdle bin âhı unutma.
Bu bağ-ı cihân içre hevâ yolları çoktur,
Âşık yürü sen, Hakk'a giden râhı unutma.
Hemrâhı kişinin, iyi yavuz amelidir,
Kim yolda işi terk et, iyi hemrâhı unutma. [28^a]
Ey çeşm! Hakâretle bakan merd-i fakire,
Ol fakrla, fahr eden ulu şâhı unutma.
Halktan utan, rızkını halktan sakın umma,
Bil Rabbini, er-rızku alellâhı unutma.*

Kâle Fahru'l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-: ³⁷⁸ أَكِلُ الدُّنْيَا سَجَنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ
olan, siccînde karar ve zehârif-i dünyâya i'tibâr mı eder? İmdi, ey ihvân-ı safâ ve hullân-ı

³⁷⁵ "Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz." (el-Enbiyâ, 21/35).

³⁷⁶ "Gelmekte olan her şey yakındır."

³⁷⁷ Bir süre sonra gelmekte olan yakındır.

bâ-vefâ! Kişi kendi amellerin göre ki dünyâ zindanından çıkardıklarında musâhib-i sultân yoksa sahire-i şeytan mı olur?

Nazm:³⁷⁹

*Cihân zindanına haps olduğun dem,
Sen ağlardın, gülerdi halk-ı âlem.
Cihândan şöyle git ki âzâd olasın,
Cihân ağlaya ve sen şâd olasın.*

Beyt:

خوش آن وقتی که من میرم سلامت می برم ایمان   رسانم جان مشتاقم بسوی حضرت جانان³⁸⁰

Beyt:

گر مرگ رسد چرا هراسم   کان راه بتست می شناسم³⁸¹

*Ne gün kim cânıma kast ede cânan,
Zihî 'iyd-i mübârek, katl-i kurban.*

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ³⁸² وَأَمَّا زُورًا أَلْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ve
kemâ kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ³⁸³ كَالْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ Kâle Fahru'l-âlem -
sallallâhu aleyhi ve sellem:- ³⁸⁴ يبعث كل عبد علي ما مات عليه

MATLAB-I LÂZİM:

Hikâyet olunur: Şehr-i Bağdad'a Kisrâ'nın yaptığı sarayın duvarlarından bir duvarın yıkılması yakın olup, bir cânibe meyl etmiş. Behlül-ü Dânâ dahi âdet-i kadîmesi üzere vîrânelere teferrüc etmeğe gitmiş. [28^b] Hikmet-i Rabbânî ol hıynda hemân duvar, meyl tarafına düşer, Behlül raks edip halk başına üşer buna suâl ederler ki: "Bunda ne hikmet gördün ki raks edersin ve tarîk-i şâdiye gidersin?" diyecek ol dahi buyurur ki: "Her âdemin kendi meyl tarafına gideceğin fehm ettim. Onun için kalbimi şâd³⁸⁵ ettim."

Beyt:

³⁷⁸ "Dünyâ mü'minin zindanı, kâfirin de cennetidir." Müslim, Zühd, 1.

³⁷⁹ Es'ad Efendi Nüshasında şiiirin Arapçası da bulunmaktadır: انت الذي ولدتك امك باكيا والناس حولك يضحكون سرورا فاجد لنفسك ان تكون اذا بكو في يوم موتك ضاحكا مسرورا

³⁸⁰ İmanla gidersem o vakit ne güzeldir, Hazret-i Allah'ın huzuruna aşkla ulaştığım zamandır.

³⁸¹ Ölüm gelirse niye korkayım ki? Zira biliyorum ki o yol Sana gider. Nizâmî, *Leylâ vü Mecnun*, s. 8.

³⁸² "Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) "Selâm" (vardır). (Allah, şöyle der:) "Ey suçlular! Ayrılın bugün!" (Yasin, 36/58-9).

³⁸³ "Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir." (eş-Şûrâ, 42/7).

³⁸⁴ "Her kul öldüğü hal üzere diriltilir." Müslim, Cennet, 83.

³⁸⁵ Es'ad Efendi Nüshasında burada 'Tarafına' ibaresi vardır.

ایچنین گفت حکیم غزنوی هر چه کاری ای برادر بدروی.³⁸⁶

وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ³⁸⁷ Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ:

Beyt:

با خودم بد کرده ام بد کرده ام ان که نالم چون گنه خود کرده ام³⁸⁸
کدامین اختیار ای مرد جاهل کسی را کاو بود بالذات باطل
چو بود توست یک سر [همچو] جمله نابود نگوئی اختیارت از کجا بود³⁸⁹

Eğer suâl olunursa ki: “Nice edelim, Hakk Sünhânehû ve Teâlâ böyle takdîr eylemiş, kimini âlim-i zâhid ve kimini fâsık-ı câhid?” Hâşâ melâhîde ve zenâdîka sözleridir. ³⁹⁰ کل اناء یترشح بما فیہ

Meseldir: Katran tulumundan sızan katran ve bal tulumundan bal. Âkıl isen bundan hisse al. Mezheb-i ehl-i sünnet ve cemâat cebr-i mutavassıttır, cebr-i sırf değildir. İhtiyâr-ı cüz’î nice oldu?

Beyt:

*Sakın selb eyleyiben ihtiyârı,
Edip cürmü, deme kim ondan oldu.
Azâzîl’e onun için oldu la ‘net,
Hudâ’ya dedi hâşâ senden oldu.
Onun için gîr u makbûl oldu âdem,
Olup nâdim, dedi kendimden oldu.*

Beyt:

*Hayrı Hakk’dan, şerri nefisten bilen,
Oldur âhir tevbesi makbûl olan. [29^a]
Görecek âdem, olduğun üryân,
Dedi kendine eyleyip efkân.
Kimseden bilmezem bu devleti ben,
Bana kendimden oldu kendimden.*

³⁸⁶ Bunun için Hakîm Gaznevî ‘Ey kardeşim! Ne iş işlersen işle, onu hasat edersin.’ dedi.

³⁸⁷ “Rabbin, kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.” (el-Fussilet, 41/46).

³⁸⁸ Kendime çok kötülük yaptım, kötülük yaptım. Ne kadar ağlasam da bu günahı kendim işledim.

³⁸⁹ ‘A bilgisiz adam! Esasen yok olan kişide hangi ihtiyar olabilir?

Varlığın tamamıyla yoktan, yokluktan ibaretken, ihtiyarım nerde diye düşünmüyorsun bile!’ Mahmud Şebüsterî, *Gülşen-i Râz* (trc: Abdülbâkî Gölpınarlı), s. 45, b. 526-27.

³⁹⁰ Her kap içindekini sızdırır.

ve وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ³⁹¹ Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ:
إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ³⁹² Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ:

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

هر چه بر تو آید از ظلمات و غم
آن ز بی باکی و گستاخیست هم³⁹³
پس تو را هر غم که پیش آید ز درد
بر کسی تهمت منه، بر خویش گرد³⁹⁴
تو همی گویی که من آزاده ام
بر کسی من تهمتی ننهاده ام
تو گناهی کرده ای شکل دگر
دانه کشتی، دانه کی ماند به بر³⁹⁵
گر به خاری خسته ای، خود کشته ای
ور حریر و قز دری، خود رشته ای³⁹⁶

MATLAB-I EHEMM:

Husûsan ehl-i hevâ mukâraneti ve musâhabeti, cüzzâm marazı gibi sârî belki bed-ter zehr-i mâri.

Beyt:

حق ذات پاک الله الصمد³⁹⁷ یار بد بد تر بود از مار بد³⁹⁸
یار بد آرد ترا سوی جحیم مار بد آرد ترا سوی نعیم³⁹⁹

Beyt:

در پی خو باش و با خوش خو نشین
خو پذیری روغن گل را ببین⁴⁰⁰

Ammâ eğer ehl-i hevâ musâhabeti hoş gelirse ve tabiat fisk meclisinden zevk alırsa râh-ı Hudâ-yı koyup eğri gittin sonra belâsın kendine ettin. Kâlellâhu Sübhânehû ve Teâlâ: ⁴⁰¹ وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا Bu

³⁹¹ "Başınıza her ne musibet gelirse, kendü yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder." (eş-Şura, 42/30).

³⁹² "Şüphesiz ki, bir kavim kendü durumunu değıştirmedikçe Allah onların durumunu değıştirmez." (er-Rad, 13/11).

³⁹³ İçine kasavetten guşadan ne gelirse korkusuzluktan ve küstahlıktan gelir. (Mesnevî, c. I, b. 89).

³⁹⁴ Hâsılı sana ne dert gelirse başkasına kabahat bulma, kendine bak. (Mesnevî, c. IV, b. 1914).

³⁹⁵ Ama sen dersin ki ben bir şey yapmadım, kimse hakkında töhmette bulunmadım.

Fakat başka çeşit bir günah işlemişsindir. Tohum ektin nasıl olur da meyve vermez? (Mesnevî, c. III, b. 3451-52).

³⁹⁶ Bir dikenle yaralanmışsan, o diken sen dikmişsindir. Atlas olsun, ipek olsun ne giymişsen kendin eğirmişsindir. (Mesnevî, c. III, b. 3444).

³⁹⁷ Samet olan pak Tanrının zatına and olsun ki kötü yılan bile kötü arkadaştan yeğdir. (Mesnevî, c. V, b. 2634).

³⁹⁸ Beytin ikinci mısrası Mesnevî'de şöyledir: یار بد از بد مار به بود که

³⁹⁹ Çünkü kötü yılan, insanın yalnız canını alır. Kötü arkadaşa insanı cehenneme sürer, orasını adama durak eder.

(Mesnevî, c. V, b. 2635) Bu beyt Mesnevî'de şöyledir:

یار بد آرد سوی نار معیم

مار بد جانی ستاند از سلیم

⁴⁰⁰ Huy peşinde yürü, iyi huyla düş kalk. Gül bağına bak, nasıl gülün huyunu almış. (Mesnevî, c. VI, b. 3007).

⁴⁰¹ "O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırp şöyle diyecektir: "Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım! Yazıklar olsun bana, keşke falanı dost edinmeseydim." (el-Furkan, 25/27-8).

maâ'nîde ehl-i tefsîr neler yazdıkları ciğerler deler, arkalarına cehennem [29^b] libâsların giyeler, nedâmet ve hüsrânlarından ellerin dirseklerine değin giyeler.

في الكتاب الهادي قال رسول الله صلى الله عليه إنَّ الله عَزَّ وَجَلَّ ، كَتَبَ كَلِمَتَيْنِ ، وَوَضَعَهُمَا تَحْتَ الْعَرْشِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ الْخَلْقَ ، وَلَمْ تَعْلَمْ الْمَلَائِكَةُ عَنْ عِلْمِهِمَا ، وَأَنَا أَعْلَمُ بِهِمَا قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَالَ إِحْدَاهُمَا كُتِبَ لَوْ كَانَ رَجُلٌ يَعْمَلُ عَمَلَ جَمِيعِ الْعَامِلِينَ بَعْدَ أَنْ تَكُونَ صُحْبَتُهُ مَعَ الْفَجَّارِ فَأَنَا الَّذِي أَجْعَلُ عَمَلَهُ إِنَّمَا ، وَأَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الْفَجَّارِ ، وَالْأُخْرَى لَوْ كَانَ رَجُلٌ يَعْمَلُ عَمَلَ جَمِيعِ الْأَشْرَارِ بَعْدَ أَنْ تَكُونَ صُحْبَتُهُ مَعَ الصَّالِحِينَ ، وَالْأَبْرَارِ ، وَيُجِيبُهُمْ فَأَنَا الَّذِي أَجْعَلُ آثَامَهُ حَسَنَاتٍ ، وَأَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ الْأَبْرَارِ.⁴⁰²

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîf**lerinde yazar: Calinus bir gün yolda gider, bir dîvâne buna nazar eder hemân evine gelir ve şâkirdlerinden bunu bilir:⁴⁰³ “Bana filan hokkayı getirin ma‘cunundan ziyem sonra derdimi diyem.” Şâkirt dahi: “Hey sultânım! Bu nice cevâb ola ki dîvâneler ma‘cunu sizlere devâ ola?” Cevâb verip der ki: “Bugün bana bir dîvâne nazar etti, sandım ki olanca aklım gitti.”

Hisse: Benim rûhum! Dünyâyı sevende akıl mı olur? Ki leyl ü nehâr musâhabetin ehl-i dünyâyı belki fıska-i hüsrâ veya kefer-i fecere ile ola. Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ:
الْحَبِيبَاتُ لِلْحَبِيبِينَ⁴⁰⁴

Beyt:

اسب کور البته کورانه جرد پای کڑ در کفش کڑ خوشتر رود⁴⁰⁵ [30^a]

Beyt:

دور باش از حریف بی اندام که کز اید الف بصحبت لام.⁴⁰⁶

Mısra‘:

Elif kim ulaşâ lâma, olur bî-iştibâh eğri.

Beyt:

Kimin kim yoldaşı ola kazancı,

Hemân yüz karası olur kazancı.

⁴⁰² “Allah Teâlâ âlemi yaratmadan önce iki kelime yazdı ve onu arşın altına koydu. Melekler onun hakkında bilgi sahibi değildiler. Ama ben biliyordum. Dediler “Yâ Rasûlullâh nedir onlar?” buyurdular ki: O yazılanlardan birisi şudur: ‘Şayet bir kimse bütün amel edenler kadar iyi amel işlese bile oturup kalması günahkârlarla olduktan sonra ben onun amelini günahlara çeviririm ve onu mahşer gününde fâcirlerle hasrederim.’ Diğeri de şudur: ‘Bir kimsede bütün günahkârların ameli kadar amel işler fakat oturup kalkması iyi kimselerle ve ebrârla olduktan ve onları sevdiğinden sonra ben onun günahlarını iyiliklere çeviririm. Onu kıyâmet gününde iyilerle hasrederim.’ ” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁴⁰³ Es‘ad Efendi Nüshasında burada ‘Şâkirdlerine eder.’ cümlesi vardır.

⁴⁰⁴ “Kötü kadınlar, kötü erkekler...” (en-Nur,24/26).

⁴⁰⁵ Kör at elbette kör kör dolandır. Yamuk ayak, yamuk ayakbaşıya daha güzel girer.

⁴⁰⁶ Endamsız kişiden uzak dur, çünkü misali elif harfinin lam birlikte kullanılıncâ lam’a yamuk girmesidir.

Mısra‘:

هرکه با دیگ نشیند بکند جامه سیاه⁴⁰⁷

Kıt‘a:

با کم نشین که صحبت بد   گرچه پاکی ترا پلید کند
آفتابی بدان بزرگی را   پاره ای ابر ناپدید کند⁴⁰⁸

Demişlerdir işit pend-i güzîni,

Eri artırmaz illâ hem-neşîni.

همنشین تو از توبه باید   عقل و دین تو تا بیفز آید⁴⁰⁹

مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا رَزَقَهُ خَلِيلًا صَالِحًا إِنَّ نَسِيَّ -: Kāle Rasûlullâh - sallallâhu aleyhi ve sellem-
ذَكَرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ⁴¹⁰

ارازل نشین و ارازل پرست   عنان بزرگی ندارد بدست⁴¹¹

Kāle Fahru’l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-:

إِيَّاكَ وَمَحَاضِرِ الْفُسُوقِ فَإِنَّهَا مُسَخِّطَةُ الرَّحْمَنِ وَمُصَلِّئَةُ النَّيِّرَانِ وَإِيَّاكَ وَمُصَاحَبَةَ أَهْلِ الْفُسُوقِ فَإِنَّ الرَّاضِيَ

بِفِعْلِ قَوْمٍ كَالْوَاحِدِ مِنْهُمْ⁴¹²

Mevlevî:

همنشین اهل معنی باش، تا   هم عطا یابی و هم باشی فتا
جان بی معنی در این تن، بی خلاف   هست همچون تیغ چوبین در غلاف
تا غلاف اندر بود با قیمت است   چون برون شد، سوختن را آلت است
تیغ چوبین را مبر در کارزار   بنگر اول، تا نگردد کار، زار⁴¹³

Eğer bir yâr-i muvâfik ve hemdem-i sâdık ola gire. Fırsatı ganîmet bilip [30^b] kûşîş-i ibâdet ve tûşe-i râh-ı âhîret ilim meclislerinde ve mesâcid köşelerinde tefâsîr u ehâdis istimâ‘ına sa‘y ve evkât-ı şerîfelerde dâî olalar. Eğer yâr-i hemrâh ile girmeye.

⁴⁰⁷ Kim kazanın yanında oturursa elbisesi siyah olur.

⁴⁰⁸ Kötü insanlarla az otur çünkü onların kötü sözleri senin temizliğini kirletir.

Güneşin o büyüklüğüne rağmen küçücük bir bulut kapatıverir. Senâî, *Dîvân*, g. 69.

⁴⁰⁹ Senin bilginin ve dininin daha iyi olması için arkadaşın senden daha iyi olmalı.

⁴¹⁰ “Allahu Teâla bir kimseye hayır dilerse, ona salih bir dost nasip eder. Kendisi (doğruyu) unuttuğu (veya şaştığı) zaman, bu dost ona hatırlatır. Kendisi (doğruya uymakta) gevşediği zaman, bu onu güçlendirir.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁴¹¹ Ayak takımı ile oturanlar ve onları sevenler, ellerinde büyüklük inayetine sahip değillerdir.

⁴¹² Benzer bir hadis için bk. Ebû Dâvud, Edeb 16.

⁴¹³ Mana ehliyle düş kalk ki hem ata ve ihsan elde edesin, hem de fetâ olasın.

Bu cisimde manasız can; hilafsız, kılıç içinde tahta kılıç gibidir.

Kılıfta bulundukça kıymetlidir. Çıkınca yakmağa yarar bir alet olur.

Tahta kılıcı muharebeye götürme. Ah ü figana düşmemek için önce bir kere muayene et. (*Mesnevî*, c. I, b. 711-14).

الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السُّوءِ ، وَالْجَلِيسُ الصَّالِحُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ ، وَإِمْلَاءُ الْخَيْرِ :
Kāle aleyhissellem: خَيْرٌ مِنَ السُّوءِ ، وَالسُّوءُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ ، وَالسُّوءُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ
414 خَيْرٌ مِنَ السُّوءِ ، وَالسُّوءُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ ، وَالسُّوءُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ

Beyt:

*Hayru 'l-celîs, el-kitâbu 'n-nefis deyip,
Şu enîs, kitâbhâ-yı nefîs.*

Beyt:

*Halilsiz hemdem istersen katında,
Kitap olsun enîsin halvetinde.*

Beyt:

خوشاتيره شبی روشن چراغی   کتابی وز همه عالم فراغی⁴¹⁵

Eğer arabiyete mâlik ise tefâsîr ve ehâdîs ve sâyir selef-i sâlihîn ve eimme-i müçtehidîn yazdıkları kitaplara nazar eyleye. Hususân İmâm-ı Muhammed Gazâli –aleyhi rahmetü'l-Bârî- Ahlâk'ta yazdığı kitaplara nazar oluna *İhyâ* gibi ve gayrihi ve eğer fârisî ile âşinâlık varsa Hazret-i Attâr –aleyhi rahmetü'l-Gaffâr- yazdığı kitaplara nazar edeler *Mantiku't-tayr*, *Musîbetnâme* ve *Esrârnâme* gibi. Ale'l-husus, kûtb-ı âlem ve ma'den-i hikem, mukarreb-i Hazret-i Kayyûmî Celâleddîn Rûmî –efâdallâhu aleyh nûrahû ve kaddese sirrahû- ve cenâb-ı bozörgvâr ve kâşif-i kavâmidu'l-esrâr Hazret-i Molla Hüdâvendigâr'ın *Mesnevî Şerîfleri* sebîl-i Hudâ ve tarîk-i [31^a] rızâ-yı Hudâ olduğu âkıla günden ayân ve lâzım-ı beyân değildir.

Beyt:

مثنوی قانون طب اولیاست   جمله امراض را دردی شفاست⁴¹⁶

Beyt:

*Bir saz mı var inleyişi nâye benzeye,
Ya bir velî mi Hazret-i Monallâya benzeye.*

مثنوی که صیقل ارواح بود   باز گشتش روز استفتاح بود

مطلع تاریخ این سودا و سود   سال هجرت ششصد و شصت و دو بود⁴¹⁷

آب نیل است این حدیث جان فزا   یاریش در چشم قیسطی خون نما⁴¹⁸

⁴¹⁴ "Yalnızlık, kötü arkadaştan iyidir. İyi arkadaş, yalnızlıktan hayırlıdır. Hayır konuşmak, susmaktan hayırlıdır. Susmak, kötü konuşmaktan hayırlıdır." Suyûtî, *Câmi'ü's-Sağîr*, c. 3, 3842.

⁴¹⁵ Elinde bir kitapla ve bütün âlemden kopmak, kap karanlık bir gecede parıldayan bir ışıkla ne güzel.

⁴¹⁶ *Mesnevî* evliyâların tıp kanunudur, cümle hastalıklara şifa ondadır.

⁴¹⁷ Ruhların cilası olan *Mesnevî'*ye yeniden recebin on beşinci günü başlandı.

Bu alışverişe başlayış tarihi, hicrî 622 tarihiydi. (*Mesnevî*, c. II, b. 6-7).

⁴¹⁸ Bu cana can katan söz nil suyundandır. Ya Rabbi! Sen onu kiptinin gözüne kan göster. (*Mesnevî*, c. IV, b. 3429).

Hem Kur'ân-ı Kerîm'i çok tilâvet ede. Kendi üzerine ta'yîn günde bir cüz ede ayda bir hatim olur bari bir hizb. Ve'l-hâsıl her gece yattığı zamanda ve sabah kalktığı hıynda Kur'ân-ı Şerîf'in yüzüne baka gayrı işe meşgûl olmazdan evvel. Zirâ له لا ورد من لا ورد له⁴¹⁹ ve namaz-ı evkât-ı hamsede cemeatle kılmaklığı nefsine huy ettire.

روي سلمة بن شعيب عن عبد الرزاق عن عمر عن الزهري عن ابي سلمة عن ابي سعيد الخدري قال النبي صلي الله عليه وسلم اخبرني سبعون ملكا منهم جبريل وميكائيل واسرافيل عليهم السلام فقالوا إن الله تعالى يقرئك السلام ويقول لك أعلم إن تارك الجماعة لا يجد ربح الجنة وإن كان أكثر أهل الدنيا عملاً. وَتَارِكُ [الجماعة] الصَّلَاةِ مَلْعُونٌ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ وَالْفُرْقَانِ تَارِكٌ. نقل عن فنون المجالس.⁴²⁰

Beyt:

سرازان رومی نهم من بر زمین   تا گواه من شود در يوم دين⁴²¹
 رو به خاک آريم كز وی رسته ايم   دل چرا در بی وفايان بسته ايم⁴²²
 دولت هر دو جهاننت داده اند   پنج نوبت بهر آنت داده اند.⁴²³

[31^b] Kāle aleyhissellâm:

من صلي الخميس في الجماعة اعطاه الله اجر الف شهيد الذين قتلوا في سبيل الله محتسبين مقبلين غير مدبرين وقال عليه السلام التكبيرة الأولى [مع الإمام] خير من الدنيا وما فيها.⁴²⁴

Hem namazda ta'dîl-i erkâna riâyet ede.⁴²⁵ Meselâ dünyâ padişâhı bir hizmet buyursa kendi nazarında iken tekâhül ve tekâsül hoş ve pesendîde olur mu? Ona kıyâs oluna ki cümle âlemi yoktan var eden Sultân-ı lemyezel ve lâ-yüzâl nazarı ola. Cüneyd Bağdâdî –kuddise sirrûh- buyururlar: “Bir namaz ki huşu‘ ve hudu‘ ile olmaz ol namazdan kalbe nûr yol bulmaz.”

Beyt:

از نماز و از زکات و غیر آن   لیک یک ذره ندارد ذوق جان

⁴¹⁹ Vird edinmeyene, vâridât gelmez.

⁴²⁰ Bana Cebrail, Mikail ve İsrâfil'in de aralarında bulunduğu yetmiş melek haber verdiler. Dediler ki: “Allah sana selam söylüyor ve sana diyor ki: ‘Cemaati terk edeni ben biliyorum. O cennetin kokusunu alamayacak. Zaten dünyâ ehlinin çoğu bu hal üzeredir.’ Ve dedi ki: ‘Cemaati terk eden, Tevrat, İncil ve Furkân’da da lanetlenmiştir.’” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁴²¹ Başımı toprağa Rûmî’den dolayı koyarım ki bana kıyamette şahit olsun.

⁴²² Yüzümüzü toprağa turalım. Ondan bittik ve geliştik. Neden gönlümüzü vefasızlara verelim. (Mesnevî, c. VI, b. 447).

⁴²³ Sana beş vakit namaz karşılığında, iki dünyâ saadetini vadedmiştir.

⁴²⁴ “Kim beş vakit namazı cemaatle kılsa Allah ona, Allah yolunda savaşmış şehit olmuş bin şehit sevabı verir.” Hz. Peygamber buyurdu ki: “İlk tekbir [imamla birlikte] dünyâdan ve içindekilerden daha hayırlıdır.” Benzer bir hadis için bk. Buhârî, Ezan 30.

⁴²⁵ Es’ad Efendi Nûshasında burada ‘Salâtında tekâsülden kosan, ta’dîl-i erkânı sana isbât eder oldum. Muhakkak da’f-ı îmân.’ cümlesi vardır

میکند طاعات و افعال سنی   لیک یک ذره ندارد چاشنی
طاعتش نغزست و معنی نغز نی   جوزها بسیار و در وی مغز نی
ذوق باید تا دهد طاعات بر   مغز باید تا دهد دانه شجر⁴²⁶

Belki hâsıl olan hâli⁴²⁷ dahi hevâmûşi taşıyıp keser, yoklanırsa yerinde yeller eser.

Beyt:

گر نه موش دزد در انبار ماست   گندم اعمال چل ساله کجاست؟⁴²⁸

Eûzü billâh eğer ameline ucub u riya karıştı tahkîk belli ki tabiatın şeytan aleyhi mâ yestehikku ile yarıştı.

Beyt:

جرمی که رخت ما بحریم فنا کشد   بهتر از طاعتی که بعجب و ریا کشت
حیف که ماندی یکوری در جهان   ماندی محروم از لذات و جان⁴²⁹ [32^a]
زان نیابی از عبادتها تو ذوق   زانمی آید تر از دوست شوق

Beyt:

حاصل [ناقص] طاعت ما موجب غفران نشود   راضیم گر مدد علت عصیان نشود⁴³⁰

Husûsan namazı vaktinden ayırana⁴³¹ âyeti nice korkulu vaîddir. Kâle aleyhisselâm: *Tefsîr-i keşfü'l-esrâr*'da yazar: روي عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم والله لا يخرج من النار من دخلها حتى يكونوا فيها أحقابا، والحقب روي عن ابن عمر عن النبي صلى الله عليه وسلم والله لا يخرج من النار من دخلها حتى يكونوا فيها أحقابا، والحقب Müslüman olan namazı bضع وثمانين سنة، والسنة ثلاثمائة وستون يوما، كل يوم ألف سنة مما تعدون⁴³³ yerinden ayırmaz ve hevâ zoru ile habl-i şer-i şerîfi kırmaz. Bu kanda ki târikü's-salât ola ve kalbi vesâvis-i küfr ile dola. Kâle aleyhisselâm: ليس الفرق بين الاسلام والكفر الا الصلوة فمن ترك موضع الصلوة في الدين كموضع الرأس من الجسد⁴³⁵ ve Kâle aleyhisselâm: ⁴³⁴الصلاة عامدا فقد كفر

⁴²⁶ Namaz kılmakla, zekât vermekte, başka ibadetlerde bulunmakta. Fakat rûhu bir zerre bile zevk duymuyor.

Ne güzel ibadetler ediyor. Ne hoş işlerde bulunuyor. Fakat bir parçacık bile tat yok.

İbadeti kışırardan ibaret, içi yok. Cevizler çok ama içi boş!

İbadetlerin netice vermesi için zevk gerek, tohumun ağaç olması için iç gerek. (*Mesnevî*, c. II, b. 3393-96).

⁴²⁷ Es'ad Efendi Nüshasında burada 'Mahsulü' kelimesi vardır.

⁴²⁸ Eğer bizim ambarımızda hırsız bir fare yoksa kırk yıllık ibadet buğdayı nerde? (*Mesnevî*, c. I, b. 382).

⁴²⁹ O günah ve cürüm ki beni yok eder, riya ve ucub ile yapılan ibadetten bu daha iyidir.

Şuna yazık ki bu dünyâda kör kalmışsın, rûhun lezzetlerinden de mahrum kalmışsın.

⁴³⁰ Benim ibadetlerimin neticesi benim bağışlanmama yetmiyor. Buna razıyım ki benim inleyişlerim, isyan sebebi olmasın.

⁴³¹ (en-Nebe, 78/23).

⁴³² "İki namazı birleştiren [kılmayan-kazaya bırakan] kimse cehennem ateşinde seksen hukbe [bir hukbe: 80 yıl] kalır." Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁴³³ "Cehenneme giren kimse orada senelerce kalmadan çıkamaz. Orada bir hukbe, seksen küsur yıl, bir yıl sekiz yüz altmış gün, her bir gün ise size göre bin yıldır." Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁴³⁴ "İman ile küfür arasında ki fark namazın terkidir. Kim bilerek namazı terk ederse küfre düşer." Müslim, İman, 134.

⁴³⁵ "Namazın dindeki yeri, başın bedendeki yeri gibidir." Taberânî, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, 1/113; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, 2/387.

Beyt:

رو نگردانیم از فرمان تو کفر باشد غفلت از احسان تو⁴³⁶

Beyt:

Her nefse vaciptir, envâ‘-ı ukubet cânına,

Bende, baş indirmeye mevlâsının fermânına.

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ:⁴³⁷ مَا سَأَلَكُمْ فِي سَقَرٍ قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ⁴³⁷

MATLAB FÎ-HAKK-I TÂRİKÎ’S-SALÂVÂT:

Hikâyet olunur: Îsâ –salavâtullâhi aleyhi ve alâ Nebiyyinâ- bir gün görürler ki [32^b] şeytan -aleyhi mâ-yestehıkkı- seğırtip kaçar ve âleme gaflet suyun saçar. Hazret suâl edip der ki: “Ya mel‘ûn ne kaçarsın ve şitâbân kande gidersin?” Cevâb verip der ki: “Şol evde bir bî-namaz var ondan kaçırım ve yüzün görmeden nefret ederim.” Hazret-i Îsâ Aleyhisselâm dahi eder: “Yâ merdûd! Sen onu ziyâde sevip yakın olmak gerek idi, ırâk olmaya bâis ne idi?” Şeytan dahi eder: “Ben ona nice yakın olayım ki Hakk Celle ve Alâ’nın bir kez emr-i şerîflerin sadm bir secde terk ettim şakâvet-i ebediye râhına gittim ve boynuma la‘neti tavk ettim. Bu, günde nice secde terk eder ve râh-ı dalâle gider. Husûsan ol benim terk ettiğim secde Âdem’e idi. Bu terk ettiği secde Hazret-i Hakk’adır.” dedi.

Attâr:

ور کسی گوید نباید طاعتی لعنتی بارد برو هر ساعتی⁴³⁸

Mevlevî:

دیو سوی آدمی شد بهر شر سوی تو ناپید که از دیوی بتر

تا تو بودی آدمی دیو از پی ات می دوید و می چشانید او می ات

چون شدی در خوی دیوی استوار می گریزد از تو دیو نابکار

آن که اندر دامت آویخت او چون چنین گشتی ز تو بگریخت او⁴³⁹

MATLAB-I EHEMM:

⁴³⁶ Buyruğundan dışarı çıkmayız. Senin lütf ve ihsanından gaflet etmek, küfürdür dediler. (*Mesnevî*, c. VI, b. 3664).

⁴³⁷ “Onlar cennetlerdedirler. Birbirlerine suçlular hakkında sorular sorarlar ve dönüp onlara şöyle derler: "Sizi Sekar'a (cehenneme) ne soktu?" Onlar şöyle derler: "Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksula yedirmezdik."” (el-Müddessir, 74/41-3).

⁴³⁸ Ama birisi çıkarda ibadete lüzum yok derse, ona lanet okumaya başlar. (Attâr, *Mantiku't-Tayr*, b. 1677).

⁴³⁹ Şeytan adamın yanına bir kötülük için gelir, senin yanına gelmez. Çünkü sen şeytandan daha betersin.

Şeytan, sen insan oldukça izini izler, ardından koşar, sana şarabını tattırırdı.

Ey bir işe yaramaz adam! Şeytan huyunda ayak direyip şeytanlaşınca senden şeytan da kaçmaktadır.

Eteğine sarılan kimse de, sen bu hale gelince senden kaçır! (*Mesnevî*, c. I, b. 1874-77).

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnev-î Şerîf**’lerinde yazarlar: Zaman-ı evvelde bir hoca-i bed-kerdâr ve derûnu fisk u gaflet ile hâr [33^a] bir bedbaht-ı şakî ve cümle huyları hilâf-ı ahlâk-ı takî kesb ü kârda sâhir ve dünyâ cem‘ında mâhir âhîret bâzârında kâsit ve fikri fâsit imiş. Hikmet-i Rabbâni ve inâyet-i Sübhânî, bunun bir gulâmı var imiş. Sînesi muhabbetullâh ile pür-nûr ve ism-i şerîfleri Sungur imiş. Gayette namaza harîs olup mescidde celîs ve enîs-i zikr-i nefîs imiş. Ammâ efendisi hiç kılmaz ve mescide destârin atsalar girip almaz imiş. İmâmı görse kaçar, hayr u bereket ondan uçar. İttifak bir gün hocaya hamam lâzım olur. Hemân-dem Sungur’a buyurur, tası ve fûtai al ve benim ile bile gel. Sungur dahi be-ser-i çeşm deyip gider nâgah bir mescidde müezzîn kâmet eder Sungur icâzet ile mescide gider ve namazı cemaat ile edâ eder. Ba‘dehû camâat mescidden taşra çıkar ve herkes masâlihine gider. Sungur mescidde kalır hoca mescid kapısına gelir. Sungur’u görür ki kibleye karşı durmuş ve yüzün yerlere urmuş tazarru‘ u zârî ve hizmet-i Bârî’de. Hoca der ki: “Ey Sungur taşra gel de gidelim ve masâlihimiz edelim.” Sungur dahi der ki: “Efendi beni salıvermezler ki gidem, varıp hizmetin edem.” Hoca dahi der ki: “Mescidde kimse yok seni kim men‘ eder ve bu işi sana kim eder?” diyecek Sungur dahi der ki: [33^b] “Hey bî-çâre ve dağ-ı hicr ile yüreği yâre! Seni içeri koyuvermeyen Sultan beni taşra koyvermez bir an.”

Beyt:

گفت آن که بسته استت از برون   بسته است او هم مرا در اندرون
آنکه نگذارد تو را کائی درون   می نیگذارد مرا کایم برون⁴⁴⁰

Beyt:

خلاصی ده که روی از خود بتابم   بخدمت کردنت توفیق یابم⁴⁴¹

Beyt:

هر دلی را سجده هم دستور نیست   مزد رحمت قسم هر مزدور نیست⁴⁴²

Meseldir:

ان را که بکند سعادت کشند   چون کند که نرود.
آن را که بکمند شقاوت کشند   چون کند که نرود⁴⁴³

Beyt:

⁴⁴⁰ Sungur dedi ki: “Seni dışardan içeriye sokmıyan yok mu? İşte beni de içerden dışarıya çıkarmıyan O. Sana içeri girmeye izin vermeyen benimde dışarı çıkmama mani olmakta.” (*Mesnevî*, c. III, b. 3068-69).

⁴⁴¹ Beni kendimi beğenmekten kurtar ki sana hizmet etmek iradesini bulayım.

⁴⁴² Her gönle, secde için izin yok. Her ücretlinin ücreti rahmet değil. (*Mesnevî*, c. II, b. 1651).

⁴⁴³ Eğer öyle saadet getiren bir iş varsa, onu yapıp kaçırmasın.

Eğer öyle kötülük getiren bir iş varsa, onu yapmasın ki kaçırсын.

*Saâdetli kulun oldur nişanı,
Rızasında koya mevlâsı onu.
Saâdetsiz kulun budur nişanı,
Yaramaz işte koya Allah onu.
Ne kârım vardı cânâ benim dâr-ı dünyâda,
Sana hizmet için geldik hemân bu mihnet âbâda.
Kâle aleyhisselâm: ⁴⁴⁴اعملوا فكل ميسر لما خلق له*

Beyt:

انرا که ندادند ندادند ندادند
و انرا که بداند بداند بداند
از سرمه دیده اعمی چنان ندارد حظ
درخت خشک ز اب روان ندارد حظ.⁴⁴⁵

Beyt:

*Saâdetle sermest olmasa tînet,
Şakâvettir tekâzı-i cibilliyyet.*

Beyt:

*Hızlân ey musâhib-i şeytan,
Gaflet uykularından uyan.*

Beyt:

*İçip bizim hevâda cam bâde,
Revâ mı akli vermek şöyle bâde.*

Nükte-i manzûme:

*Meğer kim muhtesib serhûşa çok let,
Uruben çekdirirdi hayli mihnet.
Dedi serhûş ona ey muhtesib sen, [34^a]
Bu cürm için bana zecr etme iken.
Eğer kim her harâm idi yedi ser-hûş,
Kalırdın haşre dek sermest ve bî-hûş.
Bu sözden anlayana hisse çoktur,
Velâkin anlamaza nef'ı yoktur.
Merdem ender hasret fehm derest.*

⁴⁴⁴ "Çalışın! Herkes kendisi için yaratılmış olana erecektir." Buhârî, Tefsîr-u sûreti'l-Leyl, 7; Buhârî, Edeb, 120.

⁴⁴⁵ Vermeyi istemediyi şeyi vermedi, vermeyi istediği şeyi verdi.

Nasıl ki kör göz sürmesinden bir zevk alamıyorsa, kuru ağaçta akan sudan bir fayda elde edemez.

Rûhum!

Bu gaflet sarhoşluğu niceye dek,

Acemde meşhur meseldir تا بچند تا بشیت gör.

Beyt:

Senin gitmez başından bu hevâlar,

Dimâğın cümle toprak dolmayınca.

Bu sergerdenliğin pâyânı yoktur,

Vücûdun serâser hâk olmayınca.

MATLAB FÎ-MEKRÎ'D-DÜNYÂ:

Nesir: İnsaf mı? Bu kadar ömrün ki geçti ne hâsıl kıldın ve bu kadar murâdâta erip ne buldun? Dünyânın nümâyişi çok iki üç ortası yok. Nazarda serâb âhiri harâb bir mekkâre-i sâhire ve bir keşende-i kâhiredir ki dâmına düşen halâs olmaz ve murâdın isteyen vefâ bulmaz. Âkibet zehresin çâk ve kendini helâk eder.

Meseldir: Dünyânın aldanma eline, zehir katmıştır balına.

Mısra':

اگر امروز نبرده ست که فردا ببرد⁴⁴⁶

Beyt:

حقیقت دانکه دنیا چون سراپست بچشم عاقلان مانند خوابست.

چه باشد نازش و نالش بر اقبالی و ادباری که تا بر هم زنی دیده نه این بینی نه آن بینی⁴⁴⁷

Beyt:

Korsan, ol hâsılı dünyâdan alarga olu-gör,

Bu hayırsız adada durma, dilâ isu seren

Orsa varsan çıkamazsın, poça gitsen girdâb,

Nice kullansan, atar karaya bu keştî ten. [34^b]

Nesir: Âkıl olan kûşe-i ferâğat ve tûşe-i kanâat ihtiyâr edip genci genc ve râhatı renc bilip kazâya rıza ve istiğfâr-ı mâzi, bakiyye-i ömrü rızâ-yı Hudâ'ya ve tahsîl-i râh-ı Hudâ'ya sarf edip zeyl-i maksûdun dünyâdan keş ve ömr-i nâzenîn hebâya sarf etmeyip rûz u şeb kûşiş-i ibâdet u sa'y-i saâdet olur.

⁴⁴⁶ Eğer bugün bir şey yapmadıysan, yarın ne yapabilirsin ki? Hâfız, *Dîvân*, g. 128.

⁴⁴⁷ Hakikat şudur ki dünyâ hayatı bir seraptır, tıpkı bilginlerin gözünde rüya gibidir.

İkbal ve idbar duygusu, nazlanışlar ve inleyişler nedir ki? Sen eğer gözünü açıp kapasan bunu da onu da görürsün.

MATLAB-I EHEMM:

Beyt:

Reh revî kûy-i ademsin ey püser!

Reh revâne hâzır et zâd-ı sefer.

Yol ararsın yol âri netmek gerek,

Azığın düzüp bi-cidd gitmek gerek.

Kâle Fahru'l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem:- مَنْ خَافَ الْبِيَّاتِ أَدْلَجَ وَمَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ⁴⁴⁸ Bir zaman bu hâl üzre iken nefsi bed fermâ hitâb edip der ki: “Dünyâyı terk ettin gitti sana bu işi şeytan etti. Bu ibâdetten sana hâsıl ve rızâ-i Rahmân’a vâsıl olmak mümkün değildir. Nazar kıl zümre-i fâsıkûn nicesi devlet-i dünyâdan behremend ve süvâr-esb-i semend ve taâmları şeker ve kand ve sarayları bülend. Sen fakr ile bîmâr ve çıkarın derdiyle pür-hâl. Ne kışlık var giyecek ve ne yazlık var yiyecek. Sen dahi bir zaman dünyâyâ kûşîş. Hemân kadr-i hûreş ve pûşîş ile deyip türlü çile vü mekr u zehr âlûde şerbetten şeker gelirse bu hadîs-i şerîfî ve bu dürr-i latîfî vird-i zebân ve gûş-vâre-i cân edip okuya. [35^a]

مَنْ انْقَطَعَ إِلَى اللَّهِ كَفَاهُ اللَّهُ كُلَّ مُؤْنِهِ ، وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ⁴⁴⁹

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: الْعَلِيمُ الْعَلِيمُ: رَزَقَهَا اللَّهُ بِرِزْقِهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ⁴⁵⁰

MATLAB ET-TEVEKKÛL:

De ki: Ey nefsi bed-hâh! Âlem-i sabâvetten seni aç ve çıplak mı kodu ki bakiyyei dahi sen tedârik edesin? إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ⁴⁵¹

Meseldir: جان دهد نان دهد⁴⁵²

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

آن چنان که عاشقی بر رزق زار هست عاشق رزق هم بر رزق خوار⁴⁵³

⁴⁴⁸ “(Tehlikelerden) korkan kimse, gecenin ilk kısmında yol alır. Gecedan yol alan da menziline varır.” Tirmizî, Sıfatü'l-Kiyâme, 18.

⁴⁴⁹ “Allah’a sığınanın her sıkıntısına karşı Allah yeter ve onu hiç ummadığı yerden rızıklandırır.”

⁴⁵⁰ “Nice canlılar vardır ki, rızıklarını taşımazlar (yiyecek biriktirmezler). Onları da sizi de Allah rızıklandırır. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.” (el-Ankebût, 29/60).

⁴⁵¹ “Şüphesiz Allah rızık verendir.” (ez-Zâriyât, 51/58).

⁴⁵² Can veren ekmekte verir.

گر تو نشتا بی بیا بدر درت در تو بشتابی دهد درد سرت
گر بخواهی ور نخواهی رزق تو پیش تو آید دوان از عشق تو⁴⁵⁴
هین توکل کن ملرزان پا و دست رزق تو بر تو ز تو عاشق تر است⁴⁵⁵

الرِّزْقُ أَشَدُّ طَلْبًا لِلْعَبْدِ مِنْ أَجَلِهِ⁴⁵⁶ - Kāle Fahru'l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-

Beyt:

*Min eclih nasîbim, ben bir istersem habîbim,
Hakîkat, beni bin ister nasîbim.*

Rubâî:

چه نادان بود مردم مکتسب که از بهر روزی شود مضطرب
ندانند که دادار هفت آسمان ویرزفهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ⁴⁵⁷

رزقك يطلبك فاسترح⁴⁵⁸ - Kāle Ali - radiyallâhu anh:-

Beyt:

رزق تو میکند بجد طلبت رو بیاسا و کم کن این تعب⁴⁵⁹

حکایت چون بچه غراب از تخم مرغ بیرون می آید سفید باشد مادرش از او گریزد خدا تعالی بروی مکس
ومور حواله کند [35^b] تا که بگرد و می آیند و آن بچه از مگس و مور بگیرد و بخورد تا اندک اندک بزرگ شود
وریش سیاه پیدا کرد و مادرش بسوی او آید انرا سیاه همچو خود ببیند باز بیورد پس حضرت خدا جل و علا مرغ بچه
را در آشیان رزق رساند ترا گرسنه گی گزارد فافهم.⁴⁶⁰

Beyt:

شکر می گوید خدا را فاخته بر درخت و برگ شب ناساخته
حمد می گوید خدا را عندلیب کاعتماد رزق بر توست ای مجیب⁴⁶¹

لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ عَلَى اللَّهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ -: Kāle Fahru'l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-

كما يرزق الطير ، تُغْدُو خِمَاصًا وَتُرْوَحُ بِطَانًا⁴⁶²

⁴⁵³ Sen nasıl rızka düşkün bir âşıkın rızıkta rızık yiyene öyle düşkün bir âşıktır. (Mesnevî, c. V, b. 2400).

⁴⁵⁴ Dilesen de dilemesen de rızkın, senin aşkınla koşa koşa gelir, sana ulaşır. Sözünü duymuştu. (Mesnevî, c. V, b. 2402).

⁴⁵⁵ Kendine gel de elin ayağın titremesin. Rızkın senin ona âşık olmandan daha ziyade âşıktır. (Mesnevî, c. V, b. 2851).

⁴⁵⁶ Eş-Şihâb Kudâî, *Müsnedü's-Şihâb*, 229.

⁴⁵⁷ Rızık peşinde koşup bundan sıkıntı duyan iş sahibi kimseler ne kadar da nâdândır.

Bilmiyor ki yedi kat göklerin sahibi olan yaratıcı ona da bilinmeyen yerlerden rızık verir.

⁴⁵⁸ Senin rızkın seni takip edip istiyor. Rahat ol!

⁴⁵⁹ Senin rızkın seni takip ediyor, yüzünü çevir de onun peşinden koşmayı azalt.

⁴⁶⁰ Fakir bir çocuk hikâyesi anlatılır; kuş yumurtasından beyaz bir yavru çıkar. Annesi ondan kaçır. Allah Teâlâ o yavruya sinek ve karınca gönderir. Bu sinek ve karıncalar onun yanına gelir, yavruya bunları yiyip yavaş yavaş büyür. Bedeninde siyah tüyler peyda olur ve annesi onun yanına gelir ve onu kendisi gibi siyah bulur. Sonra onu yetiştirir. Bil ki yüce Allah kuş yavrusuna kendi yuvasında rızık verir. Seni mi aç bırakacak. Anla!

⁴⁶¹ Üveyk kuşu geceki rızık henüz meydanda olmadığı halde yaşamakta, geçinip gitmektedir.

Bülbül "Ey duaya icabet eden Tanrı, rızık hususunda itimadımız sana" diye Tanrıya hamdeder. (Mesnevî, c. I, b. 2292-93).

Hikâyet malik dînar گفت در بادیه می رفتم بر سر چاهی دیدم آهوان آمده اب می خورند چون نزدیک آمدم آب فرو رفت تا بقعر چاه دلو و رسن را انداختم نرسید گفتم الهی جانوران رکوع و سجود نمی کنند تو ایشان را از سر چاه آب داری ما بنده گان راکع وساجدیم آب را فرو می بری از هانتف شنیدیم که جانوران بر من توکل می کنند تو بر دلو و رسن اعتقاد می کنی⁴⁶³.

Beyt:

تو مجموع کار خود ای مرد کار بگو حسبنا الله و باری گذار
ز غیر خدا هیچ یاری مجوی وفوضت امر الی الله گوی⁴⁶⁴

Beyt:

رزق از وی جو مجو از زید و عمر مستی از وی جو مجو از بنگ و خمر^[36^a]
منعمی زو خواه نه از گنج و مال نصرت از وی خواه نه از عم و خال⁴⁶⁵

Hikâyet olunur: Zaman-ı evvelde üç yıl bayabi kaht olup şöyle ki halk hayattan el yuyup cümlesi zâr u gîryân u nâle vü efgân ederler imiş. Ammâ içlerinden bir arap kulu bir kimse görür ki şâdân u lâle gibi hândân. Araba suâl eder: “Niçin bu asl-ı zamanda şâdsın ve cümle âlem gamında, sen âzâdsın?” ol dahi cevâb verip der ki: “Benim efendim devletlidir hazine ve zahiresi çok ve hiç terekesi nihâyet bulmak yok. Kendi dahi katı sahî. Nice şâd olmayayım ey ahî?”

Hisse: Rûhum! Eğer sen dahi makâm-ı tevekkülde⁴⁶⁶ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ⁴⁶⁶ âyetini sıdkla tâli etsen fihâ ve ni‘met ve saâdet-i dünyâ ve âhîret. Dünyâda rızık için kasâvet yeme ve halini hiç kimseye deme. Hakk Celle ve Alâ kulunu kayırır ve türlü ni‘metler ile seni doyurur ve illâ ümidin gayrı kapıdan ise kalırsın aç derbeder düzd leyl u muhtâc.

Beyt:

هر سو دود انکس ز بر خویش براند وانرا که بخواند به در کس ندواند⁴⁶⁷

Beyt:

⁴⁶² “Eğer siz Allah’a hakkıyla tevekkül etseniz, O sizi sabahleyin yuvalarından aç çıkıp akşam tok dönen kuşlar gibi rızıklandırır.” Tirmizî, Zühd, 33; ibn-i Mâce, Zühd, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/30-52.

⁴⁶³ Mâlik-i Dînâr diyor ki: “Bir gün çöle gitmiştim. Bir kuyunun üzerinde ceylanları su içerken gördüm. Ben yakınlarına gittiğimde su yerin dibine çekildi. Kuyunun dibine kova sarkıtığmda suya yetişmedi. Dedim ki: “Allah’ım! Hayvanlar rükû ve secde etmiyorlar, sen onlara su veriyorsun. Biz kulların secde ve rükû yapıyoruz, bizden suyu sakınıyorsun.” Gaybtan bir ses işittim ki: “Hayvanlar bana tevekkül ediyorlar sen ise kovaya ve halata güveniyorsun.”

⁴⁶⁴ Ey çalışan kişi sen bütün işinde Hasbünallah de gerisini Allah’a bırak.

Allah’tan başka bir dost arama, işlerimi Allah’a havale ettim de.

⁴⁶⁵ Rızkı ondan ara Zeyd’den ve Amr’dan değil. Sarhoşluğu ondan iste esrardan ve şaraptan değil. Zenginliği definden, hazineden, maldan, mülkten değil O’ndan dile. Yardımı amcadan dayıdan değil O’ndan iste. (Mesnevî, c. V, b. 1496-97).

⁴⁶⁶ “Kim Allah’a tevekkül ederse, o, kendisine yeter.” (et-Talak, 65/3).

⁴⁶⁷ Allah sevmediği kuluna cezalar veriyor. Sevdiği ve istediği kuluna ise kendine çekiyor.

او چاره کار بنده داند چون هیچ وسيلتش نماند⁴⁶⁸

Kālellāhu Tebâreke ve Teâlâ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ
[36^b] مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآئِنِ تُؤْفَكُونَ⁴⁶⁹

Nazm:

هلم الي لا تقصد سواي انا المنان فاطلبي تجدني⁴⁷⁰

Benim in'âm eden halka, beni iste ki bulasın.

Mısra':

Beni kasd ile gel ancak ki benden gayri kasd etme.

Beyt:

جزز حق روزی طلب کردن نشان مشرکست التجابر غیر برون از کبایر بد ترست⁴⁷¹

Beyt:

روزی تو باز نگردد ز در کار خدا کن غم روزی مخور⁴⁷²

ما را طمعی نیست بلطف و کرم کس الرزق علی الله تعالی و تقدس⁴⁷³

حاش الله طمع من از خلق نیست از قناعت در دل من عالمی است⁴⁷⁴

Beyt:

بر دل خود کم نه اندیشه معاش عیش کم ناید، تو بر درگاه باش⁴⁷⁵

Der-Kimyâ-i Saâdet:

اظهار درویشی شکایت است از حق تعالی و اگر غلام کسی از دیگری چیزی خواهد در خواجه خویش

طعن کرده باشد⁴⁷⁶.

Beyt:

غیر حق جمله عدویند اوست دوست با عدو از دوست شکوت کی نکوست⁴⁷⁷

لنقل الصخر من قلل الجبال أحبُّ إليَّ من مَنِّ الرِّجَالِ⁴⁷⁸: Kāle Ali –kerremallāhu vechehû-

⁴⁶⁸ Bununla beraber kulun lütuf ümit edecek hiçbir şeyi olmasa da, O kuluna bir çare bulup kurtarır. Sadi Şirâzî, *Gülüstan* (trc: Kilisli Rifat), s. 85.

⁴⁶⁹ "Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı? O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde nasıl oluyor da haktan döndürülüyorsunuz?" (el-Fâtır, 35/3).

⁴⁷⁰ Hadi bana gel! Benden başkasına yönelme. Ben Mennân olanım. Benden isteki beni bulasın.

⁴⁷¹ Allah'tan başkasından rızık istemek şirke bir işarettir. Tecâbüürü yok saymak kebâyirden daha kötüdür.

⁴⁷² Tanrıya kullukla vakit geçir, geçim kaygısı çekme. Sana gelecek kısmet geri dönmez. Nizâmî, *Mahzen-i Esrâr* (çvr: M. Nuri Gençosman), s. 102.

⁴⁷³ Bizde kimseye lütf u keremi için tama' yoktur. Rızık Allah Teâlâ ve Tekaddes Hazretlerine aittir.

⁴⁷⁴ Tanrı göstermesin. Benim halka karşı bir tamahım yok. Gönlümde kanaatten bir âlem var. (*Mesnevî*, c. I, b. 2362).

⁴⁷⁵ Gönlüne geçim kaygısını az koy. Sen kapıda oldukça rızıkın azalmaz. (*Mesnevî*, c. II, b. 454).

⁴⁷⁶ Eğer toplum içinde dervişlik izhar ediliyorsa bu Allah'a karşı bir şikâyet gibidir. Bir kimseni hizmetlisi başka birisinden bir şey isterse o kendi hocasını ve müşidini ta'n etmiş sayılır.

⁴⁷⁷ Tanrıdan başka herkes düşmandır, dost O'dur. Şu halde dostan düşmana şikâyetlenmek iyi bir şey mi? (*Mesnevî*, c. V, b. 2359).

⁴⁷⁸ Dağların kalesinden kayalar taşımak, bana göre, halkın minnetine tahammül etmekten daha sevimlidir.

Mısra‘:

تا کی بطمع زبون هر دون باشم.⁴⁷⁹

Beyt:

*Kimse ölmüş yok cihânda ey gönül aç olmadan,
Yeğdir aç olmak kişi nâmerde muhtâç olmadan.*

Beyt:

*Gubâr-ı minnetten hâkân-ı dehrin başa tac etmem,
Başım gitse Hudâ’dan gayra arz-ı ihtiyaç etmem.*

گفت پیغمبر که: جنت از اله [37^a] گر همی خواهی، ز کس چیزی خواه⁴⁸⁰

Beyt:

صد حکایت بشنود مدهوش حرص در نیاید نکته ای در گوش حرص⁴⁸¹

Nükte: Hazret-i Beyazıt –kuddise sirrûhû-’dan suâl olundu ki: “Kifâfin ne yerdendir?” buyurlar ki: “Efendim, dağda ve taşta ve kuruda ve yaşta canavarcıkların doyurur,⁴⁸² bizi dahi kayırır. Ni‘met çok, yer yok.” وَاللَّهِ خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ⁴⁸³

MATLAB-I GARÎB:

Hazret-i Şeyh Attar –rahmetullâhi aleyhi- yazar *Mantıku’t-tayr*’da: Şeyh Harakânî –kuddise sirrûh- kırk yıl bâdincân arzu etmiş, sabr edip yememiş. Vâlidesi ibrâm edip ye der hatırı için yarım bâdincân yer. Kapıda kavga olup şeyh taşra varır oğlunun başını kapıda görür kesilmiş yatar kan revân. Şeyh bunu gördükte der ki: “Ey Rahîm u Rahmân!⁴⁸⁴ Eğer bâdincânı tamam yiyeydim benim başım giderdi ve nefis bu işi bana ederdi.”

Beyt:

تا پدرش نیم بازنجان بزود   مادرش بر شیخ آورد شود
سر از فرزندش جدا کردند زود⁴⁸⁵   چون بخورد ان نیم بازنجان که بود

Hazret hem der-în ma‘nâ mi-fermâyed:

⁴⁷⁹ Ne zamana kadar her aşığılık âcizin, alçaltıcının tama‘cısı olacağım.

⁴⁸⁰ Peygamber, Tanrıdan cenneti istiyorsan kimseden bir şey isteme dedi. (*Mesnevî*, c. VI, b. 333).

⁴⁸¹ Hırsla düşkün olan, yüzlerce hikâye dinlerde haris kulağına girmez. (*Mesnevî*, c. II, b. 584).

⁴⁸² Es‘ad Efendi Nüşhasında burada ‘Nafakası verir.’ cümlesi vardır.

⁴⁸³ “Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır. Fakat münafıklar (bunu) anlamazlar.” (el-Münâfikûn, 63/7).

⁴⁸⁴ Es‘ad Efendi Nüşhasında burada ‘Ey cümle-i âlemi yoktan var eden sultan!’ cümlesi vardır.

⁴⁸⁵ Anası şeyhin hiddetinden bıktı, hırslından usandı, ona yarım patlıcan verdi.

Şey o yarım patlıcanı yer yemez, oğlunun başını kestiler. (Attâr, *Mantıku’t-Tayr*, b. 2802-03).

Beyt:

تا دهد دوغم، نخواهم انگین زانکه هر نعمت غمی دارد قرین⁴⁸⁶

MATLAB-I MEKR U İSTİDRÂC:

Eğer suâl olunursa ki: “Ba‘zı kimse leyl ü nehâr, fisk u isyâna inhimâk ve kendini varta-i tuğyanda helâk etmiş. Ammâ devlet-i dünyâ gûna gûndan müterakkî ve serîr-i saltanatta nümâyîşi bâkî.” Bu ma‘nîde Hazret-i Mevlevî Kitâb-ı *Mesnevî*’de buyururlar: “Hazret-i Şuayb [37^b] –salavatullâhi aleyh ve alâ Nebiyîna-dan bir kimse suâl eder ki: ‘Her gün nice türlü günâhlar ederim, ahşam [akşam] sağ ve selâmet evime giderim. Hiçbir yerden bir belâ veya cânıma bir cefâ ermeyip bu minvâl üzerine gider âlem yine erer.’ Hazret-i Şuayb –aleyhisselâm- dahi buyurur: “Ey bî-çâre! Meker-i Hakk’dan أَقَامُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ⁴⁸⁷”

Mısra‘:

Emin olman benim mekrimden asla.

Beyt:

Her kime hilâf-ı râh-ı rızâ hoş gele,

Nişânı ehl-i cehennemdir bile.

Mevlevî:

آن یکی میگفت در عهد شعیب   که خدا از من بسی دیدست عیب
چند دید از من گناه و جرمها   وز کرم یزدان نمیگیرد مرا
حق تعالی گفت در گوش شعیب   در جواب او فصیح از راه غیب⁴⁸⁸
چند چندت گیرم و تو بی خبر   در سلاسل مانده ای پا تا به سر⁴⁸⁹

İmdi ey âkıl! Dünyâ ni‘metlerinin ekseri istidrâc⁴⁹⁰ ve sonra necâta ilâç olmadığı Kur‘ân-ı Kerîm’de olan kıssadan hisse olup kemâ kâlellâhu Teâlâ fi-sûreti’l-En‘âm: فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ⁴⁹¹

⁴⁸⁶ Bana ayran verirse bal istemem. Çünkü her nimetin bir gamı vardır. (*Mesnevî*, c. V, b. 2360).

⁴⁸⁷ “Yoksa Allah’ın tuzağından emin mi oldular? Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah’ın tuzağından emin olamaz.” (el-Araf, 7/99).

⁴⁸⁸ Şuayb’ın zamanında birisi Tanrı diyordu, bende bunca ayıplar gördü. Kaç kere günahlar, cürümler gördü de kereminden kusuruma kalmadı benim. Yüce Tanrı, Şuayb’ın kulağına, gizlilik yoluyla, ona cevap verip dedi ki: (*Mesnevî*, c. II, b. 3364-65-66).

⁴⁸⁹ Kaç kere cezayı verdim senin, kaç kere; ama senin haberin yok. Baştan ayağa dek zincirler içinde kalmışsın. (*Mesnevî*, c. II, b. 3369).

⁴⁹⁰ Es‘ad Efendi Nüshasında burada ‘idiği’ kelimesi vardır.

Firavun, dört yüz yıl ömür ü saltanat sürüp bir gün başı ve dişi ağrımayıp ve i'ş u nûştan hâli olmayıp bir gece nâ-murâd olmadı. Ammâ sonra [38^a] kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁴⁹²فَعَشِيَهُمْ مِنْ أَلِيمٍ مَا عَشِيَهُمْ

Beyt:

فرعون وعذاب و ابد و ریش مرصع موسی کلیم الله و چوبی و شبانی
چو فرعون که ترک تباهی نکرد بجز در لب گور شاهي نکرد⁴⁹³

Mevlevî:

داد مر فرعون را صد ملك و مال تا بکرد او دعوی عز و جلال
در همه عمرش ندید او درد سر تا ننالد سوی حق آن بد گار
داد او را جمله ملك این جهان حق ندادش درد و رنج و اندهان
درد آمد بهتر از ملك جهان تا بخوانی مر خدا را در نهان⁴⁹⁴

Nemrud bed-fermûd dahi kaf ta kaf hüküm edip serencâm-kâr nîm-peşe elinde zâr ve beynisi târumâr oldu. Kâlellâhu Tebâreke: ⁴⁹⁵إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِي وَيُعِيدُ وَهُوَ الْعَفُورُ
الْوَدُودُ⁴⁹⁵

Beyt:

کسی گر صرصر ظلمش دمام چراغ عیش مظلومان بمیرد
نمی ترسد ازین کایزد تعالی اگر چه دیر گیرد سخت گیرد⁴⁹⁶

Beyt:

حلم حق گر چه مواساها کند چونکه از حد بگذرد، رسوا کند⁴⁹⁷

İmhâl eder ammâ ihmal eylemez.⁴⁹⁸

⁴⁹¹ "Derken onlar kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, (önce) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Sonra kendilerine verilenle sevinip şımardıkları sırada, onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar." (el-En'am, 6/44).

⁴⁹² "Deniz onları görülmedik bir şekilde kuşatıp yuttu." (Tâhâ, 20/78).

⁴⁹³ Firavun sakalı değerli taşlarla örüldüğü halde ebedî azaptadır. Musâ (a.s.) ise çoban olmasına rağmen Allah'ın konuştuğu bir peygamberdir. Çünkü Firavun herşeyi yok ediyor ve bozgun çıkarıyordu. Hayatının sonuna kadar herşeyi yaptı ama ölürken krallık yapamadı.

⁴⁹⁴ Firavun'a yüzlerce mal, mülk verdi; o da nihayet ululuk, büyüklük davasına girişti.

O kötü yaradılışlı, Hakk'a sızlanmasın diye ömründe başağrısı bile görmedi.

Tanrı, ona bütün dünyâ mülkünü verdi de dert, elem keder vermedi.

Dert, Tanrı'yı gizlice çağırmana sebep olduğundan bütün dünyâ mülkünden yeğdir. (Mesnevî, c. III, b. 200-03).

⁴⁹⁵ "Şüphesiz, Rabbinin yakalaması çok çetindir. Şüphesiz O, başlangıçta yaratmayı yapar, sonra onu tekrarlar. O, çok bağışlayandır, çok sevendir." (el-Burûc, 85/14).

⁴⁹⁶ Şu kimse ki hep zulm üstüne zulme devam ediyor, mazlumların hayat lambasını söndürüyor. Şundan kormuyor ki eğer Allah Teâlâ cezayı geç verirse cezası sert olur.

⁴⁹⁷ Tanrının hilmi müdarada bulunur. Bulunur ama adam haddi aşınca iş değişir, meydana çıkar. (Mesnevî, c. III, b. 2487).

⁴⁹⁸ İmhâl إن الله بمهل ولا يهمل Arapça olan bu ibare Es'ad Efendi nüshasından alınmıştır.

İmdi fakr u belâ enbiyâ -salavâtullâhi aleyhim ecmeîn- yoludur ve devlet ü izzet Firavun ve Hâmân yoludur. Gör ihtiyâr elinde iken sonra özr-i mecâl⁴⁹⁹ muhâl.

Şiir:

سَوْفَ تَرَى إِذَا انْجَلَى الْغُبَارُ   أَفْرَسٌ تُحْتَكَ أُمَّ جِمَارٍ⁵⁰⁰
إن فرعون وهامان معاً   والنبیین جميعاً فی سقر⁵⁰¹

Hazret-i **Mevlevî** der-kitab-ı *Mesnevî* hem der-în ma'nâ hikâyet: Bir külhâni uyumuş vâkıasında görür ki pâdişâh olmuş ve taht⁵⁰² [38^b] üzere oturmuş ve türlü hükümetler buyurmuş ve bir pâdişâh dahi seyrinde görür ki külhâni olmuş. Saltanat elinden gitmiş. Misâl-i dünyâda bir kişi fâsık ve fâcir, zâlim u zâcir dünyâsı vâfire ve devleti kâhire. Rüzgâr el verip türlü zulümler eylese hemân ol külhânidir ki vâkıasında pâdişah olmuş idi.⁵⁰³ النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا⁵⁰³. Sonra hilâf-ı vâki' olup saltanat-ı âcile serîu'z-zevâl idiğini bulur hüsrân u nâçâr u bî-dermân kalır.

Ebyât:

تو در خابی واین دیدن خیالست   هر آنچه دیده از دی مثالست
بصبح حشر چون کردی تو بیدار   ندانی کان همه و هست و پندار
بدان اکنون که کردن می توانی   چو نتوانی چه سود انک که دانی
چه می گویم حدیث عالم دل ترا   ای سر تشیب و پای در کل
جهان آن تو تو مانده عاجز   از تو محروم تر کس دیده هر کز
چو محبوسان بیک منزل نشسته   بدست عجز پای خویش بسته
نشستی چون زنادر کوی اد بیر   نمی کردی از چهل خویشین سر
دلیران جهان آغشنه در خون   تو سر پوشیده ننهی پای بیرون⁵⁰⁴

Attâr:

مردمان را سر بسر در خواب دان   گشت بیدار آنکه او رفت از جهان.⁵⁰⁵

⁴⁹⁹ Es'ad Efendi nüshasında burada 'Emr-i' kelimesi vardır.

⁵⁰⁰ Toz duman bitince görürsün, altındaki at mı eşek mi?

⁵⁰¹ Bu beyt Es'ad Efendi nüshasından alınmıştır.

⁵⁰² Es'ad Efendi nüshasında burada 'Saltanat' kelimesi vardır.

⁵⁰³ İnsanlar uykudadır. Vefât ettiklerinde uyanırlar.

⁵⁰⁴ Sen uykudasın, bu gördüklerinde hayal. Ne görüyorsan misalden ibaret!

Maşher sabahı uyandın mı anlarsın ki gördüklerinin ve bildiklerinin hepsi vehimden, zandan başka bir şey değilmiş.

O güneşten kayaya bir ışık vursa kaya bile boyanmış yün kumaş gibi param parça olur.

Şimdi kudretin varken davran. Kudret elinden gitti mi bilmişsin, ne fayda?

Ey baş aşağı çamura düşmüş, ayağı balçığa batıp kalmış adam, sana gönül âlemine dair ne söyleyeyim ben?

Âlem, senin de, sen âciz kalmışsın. Senden daha mahrum kimseyi kim görmüştür ki?

Mahsuplar gibi bir konakta oturmuş, aciz eliyle ayağını bağlamışsın!

Karılar gibi devletten yüz çevirmiş, alçaklık bucağında oturmuşsun. Bilgisizliğinden utanmıyorsun bile.

Âlemdeki erler kanlara bulanmış. Sen, başını örtmüşsün, dışarıya bir adım bile atmıyorsun. Mahmud Şebüsterî, *Gülşen-i Râz* (trc: Abdülbâkî Gölpınarlı), s. 15-16, b. 174-75/78-84.

Ammâ hâsân-ı⁵⁰⁶ Hakk bunda zillet ü fakr u gınâ ve kûşe-i derd ü ‘inâda birkaç gün külhâni şekl ve kılllet-i şürb ü ekl ihtiyâr edip sonra [39^a] saâdet-i ebediyyeye ve selâmet-i sermediyyeye ererler. ⁵⁰⁷ يك دو روزي صبر كن باقي بخند⁵⁰⁷ Kâle Fahru’l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-:

ألا رب نفس طاعمة ناعمة في الدنيا ، جائعة عارية يوم القيامة ، ألا رب نفس جائعة عارية في الدنيا ، طاعمة ناعمة يوم القيامة القانع غني وان لم يملك حبة والحريص فقير وان ملك الدنيا⁵⁰⁸

هذا الرباعية مكتوبة في يوسف النبي عليه السلام:⁵⁰⁹

دَعِ الحِرْصَ عَلَى الدُّنْيَا وَفِي العَيْشِ فَلَا تَطْمَعْ
وَلَا تَجْمَعْ مِنَ المَالِ فَلَا تَدْرِي لِمَنْ تَجْمَعُ
فَإِنَّ الرِّزْقَ مَقْسُومٌ وَسُوءُ الظَّنِّ لَا يَنْفَعُ
فَقَبِيرٌ كُلُّ مَنْ يَطْمَعُ غَنِيٌّ كُلُّ مَنْ يَقْنَعُ.

Beyt:

از قناعت هر کرا نبود نشان کی توانگر سازدش ملک جهان⁵¹⁰

Beyt:

*Genç karını verirsen birine,
Bir pulum yok deyu geri yerine.*

Benim rûhum! Kanâat gibi güzel kûşe ve ibâdet gibi latîf tûşe ile görmez kanâati gör ki pür-nokta ve tam‘ı gör ki bî-nokta. Ol ni‘met ile dolu ve bu acıdan ölü. Rumuz çok anlar yok.

Beyt:

ضميری که او رشنست از غبار شود نقش غیبی در و اشکار⁵¹¹

Beyt:

دلی دریابد اسرار معانی که روشن شد نبور جاودانی⁵¹²

Mevlevî:

⁵⁰⁵ Halkı baştanbaşa gaflette bil, insan ancak cihandan gittiği vakit uyanır. Feridüddin Attâr, *Pendnâme*, s. 7, b. 60.

⁵⁰⁶ Es‘ad Efendi nüshasında burada ‘Cem‘-i hâs‘ ibaresi vardır.

⁵⁰⁷ Bir iki gün sabret, bâkî âlemde sonsuza kadar gül.

⁵⁰⁸ Bu hadîs Hekimoğlu nüshasında bulunamamış Es‘ad Efendi nüshasından alınmıştır.

⁵⁰⁹ Bu rubâi Hz. Yusuf’un -aleyhisselâm- (sabır, kanaatı, hüsn-ü zannı) hakkında yazılmıştır:

Dünyâ ve hayat hırsını bırakiver, aç gözlülük etme!

Mal yığma, zira kimin için topladığını bilmezsin.

Herkesin rızıkı taksim edilmiştir, dolayısıyla sû-i zannın faydası yoktur,

Aç gözlülük yapan fakir, kanaat eden zengindir.

⁵¹⁰ Nasıl zengin kılar kanaatsiz kişiyi dünyâ malı? Feridüddin Attâr, *Pendnâme*, s. 36.

⁵¹¹ Toz topraktan temizlenen vicdanda; gayba ait şeyler apaçık bir şekilde ortaya çıkar.

⁵¹² Ancak kalıcı ışığı yakan gönül sırların anlamını bilecektir.

Beyt:

از قناعت بر گشاید کارها   وز قناعت رو نهد اسرارها
خوشر از ملک قناعت ملک کو   در قناعت نور ایمان را بجوا [39^b]
انبیا و اولیا را ای کرام   در جهان نه جاه بود است و نه کام
هر کرا رشدست و عقل و کار و بار   زین میان بیرون رود سوی کنار
در قناعت بگذراند وقت خویش   هر چه گونه هست رزق آید به پیش⁵¹³
ما من لقمة الا عليها اسم اكلها ياكلني فلان بن فلان⁵¹⁴ -Kāle -aleyhisselâm-

Hikâyet: *Ravdatü'l-ulamâ'* da **İmâm Zendevisî** yazar: Hz. Mûsâ -aleyhisselâm-dünyâdan göçmeleri yakın gelir haber verildikte iki sagîraları olup: “Yâ Rabbî! Hazretine ma‘lûmdur ki bunların kesbe iktidârları yoktur.” deyu tefekküre varmış. Hemendem peyk-i Hazret erişip haber etmiş ki: “Hakk Celle ve Alâ buyurur ki: ‘Deryâ içine bir mil miktarı gitsin ve deryâyı âsayla ursun ve onda hikmetimizi görsün.’ deyu buyuruldu.” Hz. Mûsâ dahi dâmen-i der-miyân eder ve deryâ içine bir mil gider âsayla deryâyı urur. İçinde bir azîm siyah taş görür. Vahy olur ki: “Onu dahi ur onda kudretimizi gör.” onu dahi darb eder içinden bir ak kurtcağız çıkar. Ağzında bir yeşil yaprak tutar ve hitâb edip kelâm-ı fasîh ile der ki: “Yâ Mûsâ! İşte gördün ben zaîf nâtüvâne ve bî-miktar bî-dermâna ka‘r-ı deryâda kara taş içinde yeşil yaprak veren Sultân senin sagîreciklerine [40^a] halk arasında ola vermez mi nân?” Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁵¹⁵ وَمَا مِنْ ذَائِبَةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا deyip zebân-ı fasîh üzere kurtcağız bu âyet-i kerîmeyi okudu. Hz. Mûsâ -aleyhisselâm-tahayyürde kaldı ve tefekkür deryasına daldı ki: “Ey Rahîm u Rahmân! Bizi bize koma bir ân عليك اتوكل و عليك التكلان.”

Beyt-i Mevlevî:

آن توکل کو خلیلانه [کلیمانه] ترا⁵¹⁶   تا کنی شه راه قعر نیل را⁵¹⁷
ای دو دیده سوی دکان از پگاه   هین به مسجد رو بجو رزق اله⁵¹⁸

⁵¹³ Kanaatla bütün işler açılacak ve kanaatle vütün sırlar ortaya çıkacak.

Kanaat mülkünden daha güzel servet nerede? Kanaatte iman nurunu aramaya çalış.

Ey kerem sahibi kişi! Dünyada peygamberler ve veliler ne bir makam sahibi olmuştur ne de ondan bir kâm almıştır.

Aklı başında rüşdüne ermiş kişi zaten bu tür şeylerden uzak durur.

Hayatının zamanlarını kanaatle geçirmeye bak! Her nasıl olursa olsun rızık seni bulacaktır.

⁵¹⁴ “Hiçbir lokma yoktur ki üzerinde yiyen kimsenin ismi olmasın. “Ey falan beni ye!” der.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁵¹⁵ “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki, rızıkı Allah'a ait olmasın.” (el-Hûd, 11/6).

⁵¹⁶ Nerde sende Halil'cesine Tanrı'ya dayanma. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1347).

⁵¹⁷ Nerde o kerâmet ki Nil'in dibini ana cadde yapasın? (*Mesnevî*, c. VI, b. 1348).

⁵¹⁸ Ey iki gözünü de dükkâna dikmiş, ümidini oraya bağlamış adam! Kendine gel mescide yürüde rızıkını Tanrı'dan iste. (*Mesnevî*, c. III, b. 4534).

الا ان عمل اهل النار سهل بشهوة⁵¹⁹-. Kâle -aleyhisselâm-

Mevlevî:

Bejt:

رحمتى دان امتحان تلخ را   نقتى دان ملك مرو و بلخ را⁵²⁰

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ
مِنِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ⁵²¹

Cevâhirü't-tefsîr'de yazar: İsmûyil peygamber'e –aleyhisselâm- vahy-i ilâhî şöyle vârid oldu ki: “Tâlut’a haber ver asker alsın varıp Câlut ile cenk etsin.” Pes imtisâl-i emri-âlî edip yetmiş bin asker ile Tâlut yola girdi. Bir nice müddetten sonra yolları bir sahrâya erdi ve hem şemsin harareti bağırkların deldi. Feryâd ettiler “Ateşten zebûn kaldık şöyle ki su bulunmaya helâk olduk.” Hazret-i İsmûyil -aleyhisselâm- münâcât etti Rabb-i Âlâ Hazretlerine tazarru‘lar etti [40^b] “Bu teşne kullarına sucağız inâyet eyle ve lütfun ile bunları toyla.” Hakk Celle ve Alâ buyurur: “Yâ İsmûyil! Bunları bir ırmak ile sınıırım varsınlar ve buyruğum yerine getirsinler her kim ırmaktan bir avuç dolusundan ziyâde içe ol kimse can ve baştan geçe ve her kim bir avuç ile kanâat eyleye ol kişi halâs yoluna gide.” Bu yetmiş bin askerinin üç yüz on kişisi bir el dolusu ile kanâat eder ve tamam atşları gider. Ammâ gayrısı tama‘ edip durmaz içe teşnelik ciğerlerine geçe içtiklerince müsteski olurlar ve cümlesi ol orada ölürler.

Hisse: Benim rûhum! Mislî dünyâdır. Âkıl olan dünyâda ifâf ve kifâfa sa’y eder. Buna kûşîş hemân kadar hûreş ve pûşîş olmak gerek ve illâ dünyâ arttıka dahi ziyâde olmasın ister. Kâle–aleyhisselâm-: لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ لَابْتَعَى التَّالِثَ وَلَا يَمَلَأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا
التُّرَابُ⁵²²

MATLAB Fİ’L-HIRS:

Bejt:

⁵¹⁹ “Dikkat edin! Cehennem ehlinin ameli, şehvetle sarmalanmış ve kolaylanmış şeylerdir.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁵²⁰ Acı imtihanı bir rahmet bil, Belh ve Merv ülkelerine sahip olamayı bir gazap say. (Mesnevî, c. VI, b. 1736).

⁵²¹ “Şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim onu tatmazsa işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka.” dedi. İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler.” (Bakara, 2/249).

⁵²² “Ademoğlunun iki vadi dolusu malı olsa, üçüncü vadiyi de ister. Ademoğlunun iç boşluğunu (ihtiraslı gönlünü) topraktan başka bir şey doldurmaz.” Buhârî, Rikâk, 10; Müslim, Zekât, 116.

کوزة چشم حریصان پر نشد تا صدف قانع نشد، پر در نشد⁵²³

Hikâyet olunur: Bir fakîr-i kânî‘ bir ganî‘-i harîs önüne varır ve bir eşek yükü odunu bâzârdan alıp mezbûr ganînin önüne getirir. Ba‘dehû odundan bağınyı çözüp bir miktarın çıkarır gine bağlayıp arkasına urmağa çalışır durur. Kâdir olmayıp odunu [41^a] yere koyup içine bir miktar odun ziyâde eder ve gine götürmesine sa‘y eder. Ganî bunu görüp der ki: “Hey ebleh! Evvel dahi az idi götürmedin ziyâde komak ile katı sefâhet ettin. Sen bunu götürmek muhâl. Ya ne olsun bundan mâil?” Fakîr dahi der ki: “Ey harîs! Dünyâ sana ta‘lîm edeyin yoksa ne şek eşek ile odunu ben nederin? Bu kadar dünyân varken dahi harîssin tamam.”

Rûhum! Gerek hâslardan ol gerek âmm. Sırâtı geçerken bu kadar haml-i sakîl ile hâl nice olur? Ayak direnirse cahîmi bulur. Göre iki cihân güneşini ne buyururlar: “Yükü beyni olandır sırâtı geçenler.”⁵²⁴ fi‘l-kitâbi‘l-hâdî. “يَجَاوِزُهَا إِلَّا ضَامِرٌ مُخَفٌّ مَهْزُولٌ”⁵²⁴

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اوصي لعائشة رضى الله عنها يا عائشة إذا أردت اللُّحوقَ بي فإياك ومجالسة الأَغْنِيَاءِ وَلَا تَنْزَعِي ثَوْبًا حَتَّى تُرَقِّعِيهِ⁵²⁵

وقال ما من عبد لبس ثوب شهرة إلا عرض الله عنه⁵²⁶

وقال فخر العالم صلى الله عليه وسلم لَيْسَ الْعِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ وَلَكِنَّ الْعِنَى عَنِ النَّفْسِ⁵²⁷

Hazret-i Mevlevî:

Bejt:

هر که دور از دعوت رحمان بود او گدا چشم است اگر سلطان بود⁵²⁸

حرص کور و احمق و نادان کند مرگ را بر احمقان آسان کند⁵²⁹

هر که را باشد طمع کن شود با طمع کی چشم و دل روشن شود⁵³⁰ [41^b]

⁵²³ Harislerin göz testi dolmadı. Sedef, kanaatkâr olduğundan inci ile doldu. (Mesnevî, c. I, b. 21)

⁵²⁴ Ebû Nuaym İsfahânî, *Hilyetü‘l-Evliyâ*, 2/97.

⁵²⁵ Allah Rasûlü, Hz. Âişe‘ye (ra) hitaben şöyle buyurdular: “Yâ Âişe! Eğer bana yetişmek ve benimle beraber olmak istersen, sana dünyâda bir yolcunun yol azığı kadar azık yeter. Zenginliklerinin kendilerine yüklediği mükellefiyetleri yerine getirmeyen zenginlerle oturmaktan sakın ey Âişe! Yamalı olarak giymedikçe elbise değıştirme.” Tirmizî, Libâs 38. Benzer bir hadîs: Ebu‘l-Leys es-Semerkindî, *Tenbîhü‘l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 1/249.

⁵²⁶ “Kim şöhret elbisesi giyerse, Allah alçalacağı gün alçaltılincaya kadar o kimseden yüz çevirir.” İbn Mâce, 3608. Benzer bir hadîs: من لبس ثوب شهرة أ عرض الله عنه حتى يضعه متى وضعه

⁵²⁷ Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurdu ki: “Zenginlik mal çokluğu değıl, asıl zenginlik gönül zenginliğidir.” Buhârî, Rikâk, 15.

⁵²⁸ Tanrı davetinden uzak olan, sultan bile olsa gözü açıtır. (Mesnevî, c. II, b. 588).

⁵²⁹ Hırs insanı kör, ahmak eder, bilgisiz bir hale sokar, ölümü kolaylaştırır. (Mesnevî, c. V, b. 5823).

Müteahhîrîn içre sâmi Hazret-i Mevlânâ Câmî‘ *Bahâristân*’ında yazar. Nükte: Bir pâdişâh bir hakîminden taleb-i nasîhat eder ve râh-ı reşâda gider. Hakîm der ki: “Sizlerden bir mes’ele suâl ederim sonra buyurduğunuz nesnenin cevâbı tarafına giderim ammâ suâlimin cevâbını nifâk üzre vermek ve te’vîl edip günâha girmek. Hakîm der ki: ‘Altını mı katı seversin yoksa hasmını mı?’ ” Pâdişâh der ki: “Altını sevmez kimi gördük kimi!” Hakîm der ki: “Ya buna nice âkıl dersin ki sevdiğin bunda koyup keselere doldura ve hasımların dergâh-ı İzzet’te bile uydura.” Pâdişâh ehl-i hak imiş feryâd edip der ki: “Cümle nasîhat bunda mevcût. Keremler ettin ey sahiyyü’l-vucûd! Hakk Celle ve Alâ Hazretinden dilerim dünyâ ve âhiret murâdâtına eresin ve canını îmânla veresin.”

Beyt:

هزار گونه خصومت کنی به خلق جهان ز بس که در هوس سیم و آرزوی زری
توراست حرص زر و سیم، خصم صاحب آن که گیری از کفش آن را به ظلم و حلیه گری
نه مقتضای خرد باشد و نتیجه ی عقل که دوست را بگذاری و خصم را بیری⁵³²

Nesir: Ah bu nefis-i bed-hâh bağlar, bahçeler ve kese kese akçeler diler.

Beyt:

گر تو شادی که سیم وزر داری زود باشد که جمله بگذاری⁵³³

Kâle –aleyhisselâm-: [42^a] إِنَّ الدُّنْيَا حُلُوهٌ خَصِيرَةٌ ، فَمَنْ أَخَذَ عَفْوَهَا بُورِكَ لَهُ فِيهَا⁵³⁴ ve kâle –aleyhisselâm-:⁵³⁵ الحرص جزء من نيران الجحيم.

Hikâyet: Şâh-ı Termîd ki katı sahî pâdişâh idi. Birgün havâssı ile bir meydanda çevkân oynarken şöyle murâd edinmiş ki meydanda olan taşlar ve kemikler giderilip meydan pâk ola ve nazar eden kimsenin kalbi ferah ile dola. Şehir ve bâzâra münâdîler gönderir ve halka edecek in‘âmânı bildirir: “Her kim bu morg-zârdan pâdişâh huzuruna taş getirirse kadarınca sîm alır ve kemik getirirse ağrınca altın alır verilir.” deyu nidâ ederler. Herkes cân u dil ile harîdâr olup ve hem taş ve kemiği meydandan alıp huzûr-ı şâha getirip

⁵³⁰ Kimde tamah varsa dili tutuk bir hale gelir. Nasıl olur da tamahla göz ve gönül aydınlanır? Buna imkân var mı? (*Mesnevî*, c. II, b. 579).

⁵³¹ Akıllılık güneştir, hırs ise buzdur. Akıllılık sudur, bu âlem kirdir. (*Mesnevî*, c. I, b. 2068).

⁵³² Bütün dünyâ halkına düşmanlık edip yüzlerce günah işlersin, bunun sebebi altını arzulaman ve gümüşe olan hevesindir.

Senin dostun altın ve gümüşdür, onların sahibide husumettir ki onun elinden zulüm ve hile ile alırsın.

Bu yaptığın şeyler aklın gerektirdiği şeyler değil aklın ürünüde değildir. Ki dostunu bırakırda düşmanla birlikte olursun.

⁵³³ Sen altın ve gümüş sahibi olduğun için mutlusun ama bir de bakarsın ki herşey geçmiştir.

⁵³⁴ “Dünyâ, tatlı, göz kamaştırıcı ve çekicidir.” Müslim, Zikir, 99.

⁵³⁵ “Hırs, cahîm ateşinden bir parçadır.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

va'diye vefâ ve fukâranın canları safâlara ermiş. Ammâ hikmet-i Rabbânî ve ibret-i Yezdânî içlerinde bir çürümüş kemik ol denli ağır gelir ki ta'bîre muhâl ve ne miktar altın konulursa terâzi kefesinde olan çürük kemik kalkması muhâl olup bu râzın keşfinde cümle hükemâ âciz kalıp pâdişâh Şeyh Bâyezîd hazretlerine varıp suâl etmiş. Hazret dahi mürîdlerinden birine buyurmuş: "Terâzi getirin!" ve kemik üzerine bir avuç toprak koyup kefenin âhir tarafına altın yatırın. Öyle ederler ve Şeyh buyurduğu tutarlar. Hemen bir avuç toprak ağırınca altın ile terâzi kalkar ve cümle halk temâşâyâ bakar. Şeyh der ki: "Bu kemik dünyâda bir harîs [42^b] adamın gözü kâsesinin kemiği imiş dahi kendinden ol hırs henüz gitmemiş. Doyurmaz gözleri illâ ki toprak."

Ebyât:

شاه ترمذ گفت سلطان بایزید	اندر این عهد است وما او را مرید
عرضه باید کرد مارا استخوان	پیش ان روشن دل صاحب قران
شاه آمد نزد پیر عهد خویش	قصه گفت او استخوان بنهاد پیش
استخوان را دید ساطان بایزید	با مریدان گفت میزان آورید
استخوان در کفه میزان نهاد	خاک تیره اند کی بروی فشانند
در میان کفهء دیگرزرر	کرد یک مثقال ز ران را هیر
ز استخوان مثقال زرامد قرون	گفت اینست چاره اش ای ذو قنون
در نهان ادمی زاد کزین	استخوان کزهء چشم است این
سیر یش نبود از کنج سیم وزر	جز بخاک تیره ای جان پدر
همچنین فرمود مولاناء ما	کنج رحمن پیشوای اولیا
بادها در دام حرص افتاده	خلق خود رادر بریدن داده
تا بریده از بلا نابد سرت	نشود پند کس ان کوش کرت
حرص دنیا در یهودان هم مباد	ختم کردم لب بستم ای جواد

Beyt:

*İki cihânda şu bedbaht eyledi noksan,
Ki mal üstüne kef geçtiğin saydı kemâl.*

Hikâyet: Râbia-i Adeviyye Hazretlerin gördüler ki bâzârdan gelir ve mübârek iki ucu yumlu alır. Suâl ederler: "Sultânım elinizde ne vardır görelim ve yummağa hikmet nedir bilelim?" [43^a] Buyururlar: 'İpliğimi iki akçeye sattım ve nefsin mekrinden havf ettim. Onun için başka tutarın bir yere ikisi gelmeye ta ki üç olmak isteye.'

Beyt:

قناعت توانگر کند مرد را خبر کن حریص جهانگرد را⁵³⁶

القناعة كنز لا يفني ثوابي⁵³⁷.

Kıt'a:

بر کس که رخ از متاع فانی بر تافت و اندر طلب دولت باقی بشتافت
انجا که کمال همتش بود رسید آن نیز که مقصود دلش بود بیافت⁵³⁸

Nevâyi:

Beyt:

Tam'-ı âdem vucû-dâde be-gâyet zişt illettir,
Kanâat nûş-dâr dur ki def'eder bu illetnî.

Hikâyet:⁵³⁹ Hazret-i **Mevlanâ** –kuddise sirruh- *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde yazar: Üç balık bir deryâda giderler ve seyr u teferruc ederler. Bu hâl üzere giderken meğer gözlerine bir yerde vâfir dâne değer. Biri der ki: “Bu dânenin elbette dâmı olur. Tama' edip yiyen yol mu bulur? Hele ben ka'r-ı deryâya giderim ve açlığım kanâat ederim.” ve biri dahi der ki: “Bir miktar yiyelim sonra firar edelim.” ve biri dahi der ki: ‘Bu ârâda dâm yok ve dâne ise çok.’ Evvel ki balık hazer edip kaçır ve selâmet kapısını kendine açar. İkincisi dâmın kûşesinde bulunur ve bir kulağından dâme asılır. Üçüncü bî-çâre mekr-i hırsından gör ki neler çeker. Sayyâd buları görür ve dâmını taşra çekip düşürür. Gûşundan tutulan kendini ölürlüğe urur ve karnını su üzerine getirir. Sayyâd görür ki ölmüş alıp deryâyaya atar. Halâs olup yoldaşının ardından yeter. Buna sergüzeştinden [43^b] suâl eder. Bu dahi türlü belâ ile halâsından haber eder: “Yâ kânî! Ol bir yoldaşın hâli nedir? Yoksa giriftar mıdır?” Pes ol balık dahi eder: “Yoldaşımız ziyâdece tama' etti. Sayyâdın sepetine gitti.”

Hisse: İmdi ey âkıl! Nefs ve hevâ kâmina ve dünyânın dâmına düşüp cem'-i mâl ve zulm-i vebâl u fisk u dalâl sonu hâb ve hayâl idiğin bilirken bu hırs ve bu gaflet nedir?

Beyt:

ای بسا ماهی در آب دور دست گشته از حرص گلو مأخوذ شست⁵⁴⁰

Beyt:

⁵³⁶ Dünyayı dolaşan o hırs azgınına haber ver ki adamı zengin eden şey kanaattir. Sadi Şirâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 235.

⁵³⁷ Kanaat, sevabı bitmeyen bir hazinedir.

⁵³⁸ Her kimse ki bu bu dünyânın geçici metaından yüz çevirdi ve bakî âlemin peşine düştü, himmetinin varabildiği yere kadar gitti, sonunda gönlünün istediği şeye kavuştu.

⁵³⁹ Es'ad Efendi nüshasında burada 'Mesel: Ulular ez-tam'ı çok ziyân demişler.' cümlesi vardır.

⁵⁴⁰ Nice balık vardır ki su içinde herşeyden eminken boğazının hırsı yüzünden oltaya tutulmuştur. (*Mesnevî*, c. III, b. 1695).

دنیا مثال بحر [عمیقست] محیطست پر نهنگ آسوده عارفان که گرفتند ساحلی⁵⁴¹

دام ابلیس لعینست مال و جاه   گر شکار او شدی گشتی تباہ

عجز و فقر نیستی کن اختیار   تا نگردی دام ملعون را شکار⁵⁴²

تو ان مرغی که میل دانه داری   نباشد در جهان یک دانه بی دام⁵⁴³

Mısra‘:

جمله لذات هوا مکر است و زرق⁵⁴⁴

إِنَّ الدُّنْيَا حُلُوهٌ حَٰضِرَةٌ وَإِنَّ اللَّهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ⁵⁴⁵:-Kāle –aleyhisselām-

MATLAB Fİ'L-HİKÂYETİ'L-ACÎBE FÎ HAKKI'D-DÜNYÂ:

Hikâyet: **Mevlanâ Câmî** –rahimehullâh aleyh- *Bahâristan*'da yazar: Bir tilki ile bir kurt giderler ve dünyâyı teferruc ederler. Kurt tilkiye der ki: “Hey karındaş ve her hâlîme hâldâş katı karnım aç hiç bilmez misin ilaç?” Tilki dahi der ki: “Garîb yerde bir bağ var ammâ girecek deliği katı dar.” kurt der ki: [44^a] “Meded varalım sürünerek girelim.” Tilki deliğe varır küçük olup tezce girer. Ammâ kurt girmekte çok usret çeker. Bir nice tüyün delikte döker. Tilki ise âkıl⁵⁴⁶ deliğin tedârikin eder. Kurt ise gâfil delik darlığı⁵⁴⁷ hatırından gider. Husûsan görür ki üzüm gûna gûn olmuş ve bağ meyve ile dolmuş. Bâğbân dahi görünür yerde yok meyve ise çok. Hırsından şu kadar yer ki karnı şişer yürümeğe mecâli olmayıp kalkar düşer. Bâğbân dahi eline bir sûkan alıp deliğe gelir. Hemân-dem tilki taşrasın bulur. Kurt ise gâfil evvel güçle girmiş idi. Husûsan bu kadar çok üzüm dahi yedi. Hiç halâs mümkün mü olur ve delikten çıkmaya nice yol bulur? Bâğbân elinde ki çomak ile delikte durur vura vura kurdu öldürür.

İmdi benim rûhum! Hisse: Bağ dünyâdır geldik vâfir üzüm bulduk. Yani ni‘met-i dünyâ ve zirvegâh illâ tilki gibi helâlinden yiyip. Bâğbân ki melekü'l-mevttir ve delik ki makberedir hoş hâl ve nûr ile mâle mâl olmak ne hâldir? Yoksa kurt gibi [44^b] harîs olup harâmlar yersen halâs muhâldir.

⁵⁴¹ Dünyâ, timsahlarla dolu geniş bir deniz misalidir. Ne mutlu ariflere ki sahile yerleşmişlerdir. Sadi Şirâzî, *Kasâid*, 59.

⁵⁴² Lanetlenmiş şeytanın tuzağı mal ve makamdır. Eğer onun tuzağına yakalanmışsan yok olmuşsundur.

Me'l'un şeytanın tuzağına düşmemek için acz u fakr u yokluğu tercih et.

⁵⁴³ Sen o kuşsun ki buğday tanesine meyl ediyorsun. Ama dünyâda hiçbir tane tuzaksız değildir. Mevlânâ, *Gazâliyyât*, b. 1495.

⁵⁴⁴ Heva ve heves lezzetlerinin hepsi hiledir, riyadır. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4094).

⁵⁴⁵ “Dünyâ tatlı, göz kamaştırıcı ve çekicidir. Allah onu sizin kullanmanıza verecek ve nasıl davranacağınıza bakacaktır.” Müslim, *Zikir*, 99; Tirmizî, *Kıyâmet*, 25; İbn-i Mâce, *Zühed*, 31.

⁵⁴⁶ Es'ad Efendi nüshasında burada ‘Gâfil değil.’ cümlesi vardır.

⁵⁴⁷ Es'ad Efendi nüshasında burada ‘Tedâriki’ kelimesi vardır.

Beyt:

با چنین جثه ندانم که چه سان به در مرگ برون خواهی رفت.⁵⁴⁸

Beyt:

Kes avâyık kayd ü bendden gönlünü azâd kıl,

Tâ sana vakt-i ecel can vermesi âsân ola.

Beyt:

لطف و سالوس جهان خوش لقمه ای است کمترش خور کان پر آتش لقمه ای است

آتشش پنهان و ذوقش آشکار دود او ظاهر شود پایان کار⁵⁴⁹

MATLAB EL-HALÂS Fİ'L-KANÂAT:

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîflerinde** yazar: Bir nice kimse vilâyet-i Hindistan'a sefer ederler ve seyr u ticârete giderler. Hikmet-i Rabbânî ve inâyet-i Sübhânî bunların yolları üzerine bir âdem gelir ve bunlara nasîhat verir der ki: “Sizlere can u dil ile nasîhat ederim ve sonra gine ben masâlihime giderim. Varacak menziliniz katı kahttır asla yiyecek nesne bulunmaz berg-i terre ile kanâat edesiz ve dediğim tarîka gidesiz. Olmaya ki fil beççeleri sayd etmeğe tama' oluna. Yiyip sonra sizlerde nişânı buluna veyâhud râyihâsından biline. Fil katı yavuzdur bir nice fersah ardınızca gider. Sonra sizi helâk eder ve hem şimdi fil beççeleri şikâr etmesi katı âsân ammâ sonu ziyân ender ziyân. Nümâyîşi latîf [45^a] ü semîn ammâ annesi der-kemîndir. Hele işte ben nasîhattır eyittim ve gine yoluma gittim.” deyip ol aradan gitmiş ve kendine lâzım olanı etmiş. Bunlar dahi kendi yollarına giderler ve ol nâsîhûn verdiği haberi tefekkür ederler. Bir nice fersah gitmişler ve bir semûz fil beççe görmüşler. Karınları katı aç olup ve sabra mecalleri kalmayıp fil beççei şikâr edip ve latîf kebâb edip yerler ve ellerin ve ağızların yurlar. Ammâ içlerinde biri yemeyip perhîz ederler ve bunlara muhâlefet eder der ki: “Ben nâsîh sözün tutarın ve berg-i terre ile kanâat ederin. Ta ki sonra bana ziyân olmaya ve boğazım kan ile dolmaya.” Velhâsıl cümlesi ol arada düşüp yatarlar ve hırs ve tama'larından hâb-ı gaflete varırlar. Bu yemeyen bîçâre çoban koyun sürüsün bekler gibi oturur sabr ile kendine saâdet-i sermedî getirir. Hemân ol-dem görür ki bir fil-i sehm-nâk ejderhâ gibi seğirdip gelir ve bu derd-mendün boğazın alır bunu öldürmeğe dişlerin bilir ve üç kez bunun ağzın koklar görür ki

⁵⁴⁸ Şu an ki vücudunla bilmiyorum ki ölümün huzuruna nasıl çıkacaksın!

⁵⁴⁹ Dünyanın lütfetmesi ve yaltaklanması, hoş bir lokmadır ama az ye. Çünkü ateşten bir lokmadır! Ateş gizlidir. Zevki meydanda. Dumanı sonunda meydana çıkar. (*Mesnevî*, c. I, b. 1855-56).

bu bîçârede ol asl-ı râyiha yok ve gayrıları boğazlarına değin tok. Bunu koyup gayrılara varır ve her birinin [45^b] ağzını tamam koklayıp görür. Kimini tutup iki pâre yırtar ve kimini havaya atıp yerlere çalar cümlesini anda helâk eder ve bu bîçâreye vâfir defîne ihsân eder.

Hisse: Nâsîh ki Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretleridir devlet ile dünyâyâ geldiler ve Kur’ân-ı Kerîmü’ş Şân getirdiler ve bize tamam necâh u dalâl u harâm u helâl yolların beyân u ayân ettiler ve saâdetle⁵⁵⁰ gine sefer edip âhirete gittiler.

İmdi: Dünyâda kişinin ıyş u meâşın ve kerde vü aşî hemân kût-i lâ yemût ne ân ki lût u pût ola ve karnı harâmlar ile dola.

Rûhum! Gerçi fil beççe semûz u latîf ammâ fil yavuz herifdir. Makberede münker ve nekir gelir ve “Rabbin ve Nebiyyin kimdir?” deyu nidâ kılar ve bûy-ı dehânından seni bilir ona göre ceza kılar.

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁵⁵¹ يُعْرِفُ الْمَجْرِمُونَ بِسَبِيلِهِمْ فَيُؤَخِّدُهُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ Kâle’n-Nebiyyü –sallallâhu aleyhi ve sellem-: ⁵⁵² ترك ذرة من الحرام خير من عبادة الثقلين Kâle Ali bin Nebiyyü - sallallâhu aleyhi ve sellem-: ⁵⁵³ كآلة آياك وخير الا مزاء فانها عجنت بدم الفقراء Ebi Tâlib –radiyallâhu anh-: ⁵⁵⁴ بحرام غذي بحرام ve an-İbn Şirzime – radiyallâhu anh- [46^a] الْعَجْبُ مِمَّنْ يَحْتَمِي مِنْ حَلَالٍ مَخَافَةَ الدَّاءِ ، فَكَيْفَ لَا يَحْتَمِي بِالْحَرَامِ مَخَافَةَ النَّارِ Hâsılı el-cevâb: ⁵⁵⁵ حلالها حساب ⁵⁵⁶ وحرامها عذاب

Beyt:

Yedin dut malını cümle cihânın,

Verirsin hesâbın uhrânın.

Hazret-i **Mevlevî** –kuddise sirrûh-:

Ebyât:

آن شنیدی تو که در هندوستان دید دانایی گروھی دوستان⁵⁵⁷

⁵⁵⁰ Es’ad Efendi nüshasında burada ‘Kendileri’ kelimesi vardır.

⁵⁵¹ “Suçlular simalarından tanınır da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.” (er-Rahmân, 55/41).

⁵⁵² “Allah’ın haramlarından bir zerreyi terk etmek, sekaleynin yani, insanların ve cinlerin ibadetinden daha hayırlıdır.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁵⁵³ Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁵⁵⁴ “Şüphesiz ki Allah Teâlâ, haramla beslenen her bedeni cennete haram kılmıştır.” Müslim, Zekât, 65.

⁵⁵⁵ “Onun helali iyilikler, haramları ise azaptır.”

⁵⁵⁶ Es’ad Efendi nüshasında burada ‘حسنات’ ibaresi vardır.

⁵⁵⁷ Duydun mu, Hindistan’da bir bilgin, dostlardan bir topluluğu gördü. (Mesnevî, c. III, b. 69).

گفت: دانم کز تجوع و ز خلا جمع آمد رنجتان زین کربلا⁵⁵⁸
 لیک الله الله، ای قوم جلیل تا نباشد خوردتان فرزند پیل⁵⁵⁹
 پیل هست این سو که اکنون میروید پند من از جان و از دل بشنوید⁵⁶⁰
 پیل بچگانند اندر راهتان صید ایشان هست بس دلخواهتان⁵⁶¹
 بس ضریفند و لطیفند و سمین لیک مادرشان بود اندر کمین⁵⁶²
 از پی فرزند، صد فرسنگ راه او بگردد در حنین و آه آه⁵⁶³
 هر دهان را پیل بوئی میکند گرد معدة هر بشر بر می تند⁵⁶⁴
 تا کجا بوی کباب بچه را یابد و زخمش زند اندر جزا⁵⁶⁵
 گفت ناصح بشنوید این پند من تا دل و جانتان نگرند ممتحن⁵⁶⁶
 با گیاه و برگها قانع شوید در شکار پیل بچگان کم روید⁵⁶⁷
 من برون کردم ز گردن، وام نصیح جز سعادت کی بود انجام نصیح؟⁵⁶⁸
 این بگفت و، خیر بادی کرد و رفت گشت قحط و جو عشان در راه زفت⁵⁶⁹
 ناگهان دیدند سوي جاده ای گشت قحط و جو عشان در راه زفت
 ناگهان دیدند سوي جاده ای بچه فیلی، فربهی، نوزاده ای
 اندر افتادند چون گرگان مست پاك خوردند و فرو شستند دست⁵⁷⁰
 آن یکی همره، نخورد و پند داد که حدیث آن فقیرش بود یاد [46^b]⁵⁷¹
 از کبابش مانع آمد آن سخن بخت نو بخشد تو را عقل کهن⁵⁷²
 پس بیفتادند و خفتند آن همه و آن گرسنه پاسبان آن رمه⁵⁷³
 دید پیلی سهمناکی میرسید اولاً آمد سوي حارس دوید⁵⁷⁴
 بوي میکرد آن دهانش را سه بار هیچ بویی زو نیامد ناگوار⁵⁷⁵

⁵⁵⁸ Dedi ki: Karnınız bomboş, açsınız; açlık kerbelasından birçok zahmetlere düşmüşsünüz. (*Mesnevî*, c. III, b. 70).

⁵⁵⁹ Ama Allah için olsun a ulu toplum, Allah için olsun, sakın fil yavrusunu yemeyin. (*Mesnevî*, c. III, b. 73).

⁵⁶⁰ Şimdi gideceğiniz bu yanda filler vardır; fil yavrusunu vurup kırmayın; dinleyin sözümü. (*Mesnevî*, c. III, b. 74).

⁵⁶¹ Yolunuzda fil yavruları vardır; onları avlamayı gönlünüz pek ister. (*Mesnevî*, c. III, b. 75).

⁵⁶² Pek güçsüz-kuvvetsizdir, pek güzeldir, pek semizdir onlar fakat anaları, pusudadır, korur onları. (*Mesnevî*, c. III, b. 76).

⁵⁶³ Yavrusunun ardına düşer; bağıırıp ah ederek yüz yıllık yol alır. (*Mesnevî*, c. III, b. 77).

⁵⁶⁴ Fil, hepsinin ağzını bir bir koklamakta, hepsinin midesinin çevresinde dolaşmaktaydı. (*Mesnevî*, c. III, b. 105).

⁵⁶⁵ Yavrusunu kim kebab etmiş, yemişse onu bulup öcünü almak, zorunu göstermek istiyordu. (*Mesnevî*, c. III, b. 106).

⁵⁶⁶ Öğüt veren, öğüdü dinleyin de gönlünüz, canınız, sınanmalara uğramasın dedi. (*Mesnevî*, c. III, b. 138).

⁵⁶⁷ Otları, yaprakları yeter bulun; fil yavrularını avlamaya pek varmayın. (*Mesnevî*, c. III, b. 139).

⁵⁶⁸ Ben boynumdaki öğüt verme borcunu ödedim; öğüt dinlemenin sonu kutluluktan başka n olur? (*Mesnevî*, c. III, b. 140).

⁵⁶⁹ Bu sözleri söyledi, hadi, hayırlara karşı dedi, gitti. O uzun yolda onlar, kıtlığa düştüler, acıktılar. (*Mesnevî*, c. III, b. 143).

⁵⁷⁰ Esrik kurtlar gibi üstüne üşüştüler; onu yediler, tertemiz ettiler; bu işten el yudular. (*Mesnevî*, c. III, b. 145).

⁵⁷¹ Yol arkadaşlarından biri yemedi; onlara da yememeleri için öğüt verdi. Çünkü o yoksulun sözleri hatırlıydı. (*Mesnevî*, c. III, b. 146).

⁵⁷² O söz, fili kebab etmesine engel oldu... Sana da eski akıl, yeni bir baht bağışlar. (*Mesnevî*, c. III, b. 147).

⁵⁷³ Yiyenler düşüp yattılar hepsi de uykuya daldı. Oysa o açtı sürünün içindeki çoban gibi uyanıktı. (*Mesnevî*, c. III, b. 148).

⁵⁷⁴ Derken gördü ki coşmuş, köpürmüş bir fil geliyor... Fil, önce o bekçiye doğru koştu. (*Mesnevî*, c. III, b. 149).

⁵⁷⁵ Ağzını üç kere kokladı; fakat ondan hiçbir kötü koku gelmedi. (*Mesnevî*, c. III, b. 150).

چند باري گرد او گشت و برفت   مر ورا نازرد آن شه پيل زفت⁵⁷⁶
 مر لب هر خفته اي را بوي کرد   بوي ميامد ورا ز آن خفته مرد⁵⁷⁷
 کز کباب پيل زاده خورده بود   بردر انيد و بکشتش پيل زود⁵⁷⁸
 بر هوا انداخت هر یک از گراف   تا همی زد بر زمین، ميشد شکاف⁵⁷⁹
 اي خورنده خون خلق از راه برد   تا نيارد خون ايشانت نبرد⁵⁸⁰
 مال ايشان، خون ايشان دان يقين   زآنکه مال از زور آيد در يمین⁵⁸¹
 واي آن افسوسئی کش بوي گیر   باشد اندر گور منکر يا نکير⁵⁸²
 بوي رسوا کرد، مکر انديش را   پيل داند بوي خصم خویش را⁵⁸³

MATLAB FÎ TEDBÎRÎ'L-ÂHİRET:

Hikâyet: *Zebânnâme* de yazar: Zaman-ı evvelde bir ulu hocanın dâna-dil adlı bir hizmetkârı var imiş. Bunu nice kez bin filori ve esbâb ile Hind cânibine ticarete göndermiş. Kazâ-i Rabbânî nâgâh bunların kimisi gark olur. Dâna- dil biçâre teng-dil kalır. Eline bir tahta gerer nice gün deryâda çalışır durur. Âkîbet varta-i helâktan halâs olup sahili bulur ve Rabb-i Kerîm'e tazarru'lar kılar. Hemân-dem ol vilâyetin [47^a] halkı bunu alıp giderler ve kendilerine pâdişâh ederler. Dâna-dil dahi görür ki pâdişâh oldu ve türlü ni'metler buldu. Ammâ hikmeti nedir bilmez çok tefekkür eder bulamaz.

Beyt:

اینکه می بینم به بیداری است یا خواب   خویشتن را در چنین نعمت پس از چندین عذاب.⁵⁸⁴

Âkîbet âciz kalır der ki: "Vezire suâl edeyim. Sonra nedâmeti var ise saltanatı nedeyim?" deyip mukarrır eder ve kendi halvetinden dîvanhânesine gider.

Beyt:

عجب طبعست طبع آدمي زاد   که گردد از متاع عاریت شاد⁵⁸⁵

Vüzerâ vü a'yân u erkân anda hâzır olurlar kemâ kâne pâdişâh veziri yanına kığırır suâl eder. Fi'l-vâki' âkıl olan pâdişâh böyle eder: "Ben bir fakîr herîf olam bu kadar âdem dururken beni pâdişâh etmenin aslı ve sonra netâyicinin bâb u faslı nedir?" diyecek

⁵⁷⁶ Birkaç kere çevresinde döndü dolaştı, gitti... O koca fil, ona bir ziyan vermedi, incitmedi onu. (*Mesnevî*, c. III, b. 151).

⁵⁷⁷ Uyuyanların hepsinin de ağızlarını kokladı; onların ağızlarından koku gelmedeydi. (*Mesnevî*, c. III, b. 152).

⁵⁷⁸ Filin yavrusunu kızartıp yemişlerdi; fil de hemencecik onları parladı. (*Mesnevî*, c. III, b. 153).

⁵⁷⁹ Her birini havaya kaldırıp yere çaldı; paramparça etti. (*Mesnevî*, c. III, b. 155).

⁵⁸⁰ A halkın başına geçip kanını emen, vazgeç bu işten de halkın kanı, savaşa düşürmesin seni. (*Mesnevî*, c. III, b. 156).

⁵⁸¹ Mallarını gerçekten de kanları bil; çünkü mal, güçle, çabayla elde edilir. (*Mesnevî*, c. III, b. 157).

⁵⁸² Vah hâline o kişinin ki mezarda ağzını koklayan, ya Münkerdir, ya Nekir. (*Mesnevî*, c. III, b. 109).

⁵⁸³ Hilelere sapanı koku rüsva etti. Fil, yavrusunun kokusunu bilir. (*Mesnevî*, c. III, b. 160).

⁵⁸⁴ Allah'ım! Bu gördüklerim gerçek mi yoksa rüya mı? Ki bu kadar azaptan sonra kendimi nimet içinde buldum.

⁵⁸⁵ Şu insan tabiatı ne garip bir tabiat ki geçici dünyâ malıyla mutlu oluyor.

vezîr dahi der ki: “Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁵⁸⁶ تُوْتِي الْمَلِكُ مَنْ تَشَاءُ Hakk Celle ve Alâ rûz-i ezelde sizlere pâdişâlık kısmet etmiş. Onun için kiminiz varta-i helâke gitmiş.” Pâdişâh der ki: “Hikmeti vardır rast söyle. Yoksa başın kıydın eyle.” deyip gazab eder. Ol dahi der ki: “Meseldir: ⁵⁸⁷ سقطت علي الخير Pâdişâh şimdi oldun ki sonunu sordun. Kanûn-ı kadîmemiz bunun üzerinedir ki her kim bir yıl pâdişâh ola ve devletinden haz ala karşıda bir cezîre [47^b] vardır zulumât u haristân. Ona cezîre-i canavarân derler mâr u ejderhâsı ve fîl ü gergedanı bî-haddi vü addedir. Asla âdem-zâde ona varamaz ve onda bırakılanın ahvâlin kimse bilmez.” deyu bu haberi verecek. Pâdişâhın can başına sıçrayıp der ki: “Buna varmazdan evvel tedbîr edeyim ve yolumun yırâğını göreyim. Son peşîmân ıssı etmez ve hem sonra hazineye elim ermez.”

Beyt:

امروز بدان مصلحت خویش که فردا   دانی و پشیمان شوی و سود ندارد⁵⁸⁸

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁵⁸⁹ وَأَنْتَى لَهُمُ التَّنَاوُسُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

ای خنک آن را کز این ملکت بجست   که اجل این ملک را ویران گر است.⁵⁹⁰

Veziire pâdişâh der ki: “Bu hazîne benim hükmümde midir yoksa askerinin midir?”

Veziir dahi: “Sultânım askerinde sizin hazâyın dahi sizin. İmdi nice kez bin filori hazîneden çıksın. Dahi bu kadar neccâr u bennâ vü kazma vü kürek vü levâzım-ı binâ asker ile cezîreye geçsin ve ol canavarları kırsınlar ve haristânı kazsınlar ve yerine gül ü reyhan u şekâyık-ı nu‘mân diksinler. Ta ki haristân bağ u bostan ve gülbün-i gülistân ola ve hem bennâlar dahi âlî saraylar ve ‘ışret-âbad köşkler yapalar ve askerinin dahi bir miktarı bunda hizmet-i dîvân ve hıfz-ı sultan için kalsın ve herkes hizmetinde [48^a] olsun.” deyu buyurdu. Asker iki fırka oldu kavga ile ortalık doldu. Bir fırkası: “Emir pâdişâhındır. Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁵⁹¹ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ” deyip dâmen-i dermiyân ve fedâ-yi baş u can ettiler.

Beyt:

Eğer can verdiysen fermânım üzere,

⁵⁸⁶ “Sen mülkü dilediğine verirsin.” (Âl-i İmrân, 3/26).

⁵⁸⁷ İyilik üzerine düştüm.

⁵⁸⁸ Bugün yapman gereken şeyi bil ki yarın bildiğinde pişman olursun da bir şey yapamazsın.

⁵⁸⁹ “Artık uzak bir yerden (dünyâdan) iman elde etmek nasıl mümkün olur?” (Sebe, 34/52).

⁵⁹⁰ Ne mutlu ona ki bu yurttan sıçradı, çıktı. Çünkü ecel, bu yurdu nihayet yıkar, viran eder. (Mesnevî, c. IV, b. 1100).

⁵⁹¹ “Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de.” (en-Nisâ, 4/59).

Görem minnet ol emrî cânım üzere.

Bir bölük dahi âsîlik yolun tuttular ve nefisleri hevâlarına gittiler. “Bu kadar hazineyi yok yere bir cezîreye nice harc edelim ve bu asl-ı pâdişâhî biz nedelim?” deyip serkeşlik ettiler. Pâdişâh buyurdu ki: “Âsî olanı kırım ve mutî‘ olana in‘âm verin.” Bir nicesi kırıldığı gibi gayrısı tâbî‘ oldu ve lebbeyk avâzı birle dîvân-hâne doldu. Pâdişâh dahi hazinede her ne kim bulduysa aldı gayrı yere harc etmeyip cezîreye saldı ve rûz u şeb endişesi ol yapılacak saray olmuştu ve cânı arzuyla dolmuş idi ve her zaman ol taraftan habere muntazır ve kendi gitmeğe hazır idi. Birgün haber gelir ki pâdişâhlık va‘desi tamam oldu ve ol saray misk ü anber ile doldu bu tahtkâh bî-bekâdan toruk ve saray bî-misli ü bî-mânende “Buyurun!” pâdişâh dahi bin sürûr ile şâdân ve kalbi emn ü emân birle bunlara vedâ [48^b] eder ve fânî saraydan bâkî saraya gider.

Hisse: Benim rûhum! Dünyâya geldin vâfir ni‘metler buldun.

Mevlevî:

Beyt:

چشم كودك همچو خر در آخور است چشم عاقل در حساب آخر است⁵⁹²

هر كه آخر بين تر، او مسعودتر هر كه آخور بين تر، او مطرودتر⁵⁹³

Nesir: Âhûr-bîn isen har gibi ye saman çok şimdi mâni‘ dahi yok. Ammâ âhir-bîn isen dâna-dil gibi tedârik et. Ondan sonra makbereye git.

İmdi fırsat elde iken riyâzet kılıcı ile kuvâ-yı nefsâniyeyi öldür ve ibâdet ü tilâvet ni‘metleri ile rûhunu güldür. Ta ki şâd-dil gibi hoş hâl olasın ve saray-ı bâkîyi bulasın.

Beyt:

Bir kefendir dehr içinde mâye-i şâh u gedâ,

Pes buna mağrûr olan mecnûn değildir ya nedir?

Şiir:

نزلنا ها هنا ثم ارتحلنا كذا الدنيا نزولا و ارتحالا.⁵⁹⁴

Beyt:

Hangâh-ı saltanatta bin yıl olsa bir beden,

Meskeni kabir olur onun, hil’ati âhir kefen.

⁵⁹² Çocuğun gözü eşek gibi ahırdadır. Akıllı adam ise gözünü işin sonuna diker. (Mesnevî, c. III, b. 3741).

⁵⁹³ Kim daha ziyade sonu görürse o, daha kutludur. Fakat kim ahiri görürse o daha fazla kovulmuş sürülmüştür. (Mesnevî, c. IV, b. 1614).

⁵⁹⁴ İşte biz burada konakladık sonra da ayrıldık, Dünyada da aynısı olur, konaklanır sonra da göçülür.

طلب الجنة بلا عمل Kāle Aleyhisselâm: 601 عِشْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَيِّتٌ وَأَحْبِبْ
Kûşîş-i âhirette bir ânı fevt etmeyip ذنب من الذنوب مَنْ شِئْتَ فَإِنَّكَ مُفَارِقُهُ وَأَعْمَلْ مَا شِئْتَ فَإِنَّكَ مَجْزِيٌّ بِهِ 602
tedârik-i esbâb-ı mevt kabl-i zevâli'l-vakt sa'y olalar.

Beyt:

*Son peşîmân ıssı kılmaz fırsatını bilmedim,
Buldum ammâ yâve kıldım kıymetini bilmedim.*

الفرصة تمر مر السحاب⁶⁰³

Mısra‘:

Fırsatı fevt eylemez âkıl meğer nâdân ola.

Beyt:

عمر خود ضایع مکن فرصت غنیمت میشمرد کار خود امروز کن فردا پشیمانی چه سود⁶⁰⁴.

*Eyyâm-ı kesbin var iken sarf eyle ona kudreti,
Fırsat seni fevt etmeden fevt eyleme sen fırsatı.*

MATLAB Fİ'L-HİKÂYETİ'L-GARÎBE:

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî [49^b]** *Mesnevî-i Şerîflerinde* buyururlar: Bir düzd-i ayyâr ve bir mekkâr-ı gaddâr bir âdemin koçun uğurlar. Ol bî-çâre derd ile yüreği yâre her tarafa gider ve koçun talep edip tecessüs eder. Gine bu merd-ayyâr u bî-insâf u tarrâr bir kuyu kenarında oturur ve gözlerinden yaşlar getirir. Bu derd-mend onu görür ve yanına varır durur. Terahhum edip der ki: “Miskin ne ağlarsın ve derd ile yürekler dağlarsın.” Ayyâr dahi der ki: “Nice girye etmeyeyim? Şol bîkâre beş yüz altınım düşdü ve nikbât arısı başıma üşdü. Her kim çıkarırsa iyilik bulsun ve hem yüz filorisi onun olsun.” Bu bî-akl dahi der ki: “Hiç böyle fayda ele girmez ve bu deme kimse bir dahi ermez. Bir koç gitti ise on koç behâsı ele girdi.” deyip şâdumân olur. Hemân soyunup kuyuya girer. Ol ayyâr, bî-şefkat u hûnhâr bî-merhamet bu bî-çârenin olanca esbâbın alır. Ol aradan nâ-bedîd olur.

Hisse: Ol koç geçen ömr-i nâzenin idi gitti nefis ile şeytan buyruğunda nâ-çâre. Bari kaftan gibi uğurlatmadın gözün aç bir pâre. Kāle Aleyhisselâm: 605 لَا يُلْدَعُ الْمُؤْمِنُ مِنْ جُحْرِ
مَرَّتَيْنِ

⁶⁰¹ “ İsteddiğin kadar yaşa elbet bir gün öleceksin.”

⁶⁰² “Amelsiz cenneti istemek, günahlardan bir günahtır. Dilediğini sev elbet bir gün ondan ayrılacaksın. Dilediğin işi yap karşılığını muhakkak göreceksin.”

⁶⁰³ Fırsat, bulutun geçtiği gibi gelip geçer.

⁶⁰⁴ Kendi ömrünü boşa harcama bu fırsatı ganimet bil kaçırma. Bugünün işini yap yarın ki pişmanlık fayda vermez.

Mevlevî:

Beyt: [50^a]

ور نکردی زندگانی منیر یک دو دم ماندست، مردانه بمیر⁶⁰⁶

Beyt:

Arzu-yı nefis için bile bile,

Nâzenin ömrümü vermişim yele.

Nevâyî:

Geçti ömrüm kılmadım tâat pür peşîmanlıkta hayf,

Fi'l-gınâ sarf oldu ömrüm hem peşîmanlıkta hayf.

Mısra':

دردا که عمر رفت و نکردیم هیچ کار.⁶⁰⁷

Hikâyet: Bir pîr-i şast-i sâle morga garîb oldukta girye vü zârî kılmış. İhvân u hullânından biri demiş: “Ey pîr-i nâtüvân! Ecel-i tabî'i geldi ve ömr-i girân-mâye âhire erdi.”

Beyt:

موی سپید از اجل آرد پیام   پشت خم از مرگ رساند سلام⁶⁰⁸

چودر موی سیاه آمد سپیدی   بدید آید نشان نا آمدی⁶⁰⁹

Şimdiden sonra giryenin aslı ve bu firâkın vaslı yoktur. Pîr-i hoş-nihâd dahi bir cevâb-ı dil-keş u pesende-i hoş buyurub der ki: “Kırk yıl gece kâim ve günü sâim idim. Şimdi ona nâdimim ki yirmiye niçin yedim?”

Benim rûhum! Atmış ile yetmiş ne ömürdür ki kalp dünyâ sevdaları ile dola ve zikr-i Hudâ'dan gâfil ola?

Beyt:

Göz yum cihânda, aç gözünü kendi haline,

Sen göz yumup açınca bu devrân⁶¹⁰ gelir gider⁶¹¹.

Beyt:

⁶⁰⁵ “Mümin, bir delikten iki defa sokulmaz.” Buhârî, Edeb, 83; Müslim, Zühd, 63.

⁶⁰⁶ Aydın bir suretle yaşamadıysan, bir iki nefeslik ömrün kaldı, bari ercesine öl! (*Mesnevî*, c. V, b. 1771).

⁶⁰⁷ Eyvahlar olsun! Ömrüm geçti gitti de hiçbir amel yapamadım.

⁶⁰⁸ Gençlik ayıp kabul etmez. Bundan dolayı her ayıp ihtiyarlıktadır derler. Nizâmî, *Mahzen-i Esrâr* (çvr: M. Nuri Gençosman), s. 93.

⁶⁰⁹ Siyah saça ak düşünce, ümitsizlik nişanıda meydana çıkar. Nizâmî, *Hüsrev ve Şirin* (trc: Sabri Sevsevil), MEB Yayınları, İstanbul 1994, s. 353.

⁶¹⁰ Es'ad Efendi nüshasında burada “Âlem” kelimesi vardır.

⁶¹¹ Es'ad Efendi nüshasında burada “Geçer” kelimesi vardır.

از بهر خدا عشق دگر یار مدارید در مجلس جان فکر دگر کار مدارید.⁶¹²

آلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ⁶¹³ Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ:

[50^b] Nazm:

حدیث کودکی و خود پرستی   رها کن کان خیالی بود و مستی
چو عمر از ده گذشت و یا خود از بیست   نمی شاید دگر با غافلی بیست
نشاط عمر باشد تا پسی سال   چهل رفته فرو ریزد پر وبال
پس از نیچه نماند تن درستی   بصر کندی پذیرد پای سستی
چو شصت آمد نشت آمد بیدار   چو هفتاد آمد افتاد الت از کار
بهشتاد و نود کرد رسیدی   بسا سحتی که از کیتی کشیدی.
واز آنجا کر بصد منزل رسابی   بود مرکی بصورت زندگانی
اگر صد سال مانی وریکی روز   بیاید رفت از این کاخ دل افروز
پس آن بهتر که خود را شاد داری   در آن شادی خدا را یاد داری.⁶¹⁴

El-ıyâzu billâh husûsan sakal ağarmada gönül kararmada ola pîr-i nâ-bâliğ demek olur. Meşhûr meseldir: Sakalını değirmende mi ağarttın? Bazı bunun gibi ham işler edersin ve sıbyânın gittiği yollara gidersin. Hâşâ bu iş sakalı ak âdem işi ola. Meğer sakalına pasvâl konmuş ola.

Beyt:

پیرسگ را ریخت پشم از پوستین   این سگان پیر اطلس پوش بین⁶¹⁵
ای بسا ریش سیاه و، مرد پیر   ای بسا ریش سپید و، دل چو قیر⁶¹⁶

Mısra':

حرص در پیری جهودان را مباد⁶¹⁷

Beyt:

⁶¹² Allah'tan, Allah'ın sevgisinden başkasını istemeyin! Cânlar meclisinde oturunca başka biri düşünme. Mevlânâ, *Gazâliyyât*, g. 655.

⁶¹³ "Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (er-Rad, 13/28).

⁶¹⁴ Gençliğe ve benliğe dair sözleri bırak. Zira o hayat, bir hayal ve bir sarhoşluktur!

Ömür, otuzu veyahut yitmiyi geçtimi, artık gafiller gibi yaşamaya gelmez.

Hayatın zevki kıtık yaşna kadardır; kırk yaş, insanın kolunu kanadını gevşetir.

Elliden snra ise zindelik diye bir şey kalmaz; gözgörmemeye ve ayak yürümemeye başlar.

Altmış oldumu insan daima oturmak ister. Yetmiş dedi mi el ayak tutmaz olur.

Seksene doksana eriştinmi, dünyâda çok zahme çekersin.

Eğer buradan yüzü aşarsan eğer o, hayat şeklinde bir ölüm olur.

Bir gün de yaşasan, yüz yıl da yaşasan bu güzelim köşkten ayrılık muhakkaktır.

Şu halde en iyisi kendini neşeli tutmak ve o neşe içinde Alah'ı hatırdan çıkarmamaktır. Nizâmî, *Hûsrev ve Şirin* (trc: Sabri Sevsevil), s. 39-40.

⁶¹⁵ İhtiyar köpeğin, derisinden tüyler dökülür. Fakat şu ipekler giymiş kart köpeklere bak bir kere de! (*Mesnevî*, c. VI, b. 1231).

⁶¹⁶ Nice kara, aksakallı ihtiyarlar vardır. Nice de gönülleri zift gibi kapkara aksakallılar vardır. (*Mesnevî*, c. IV, b. 1261).

⁶¹⁷ İhtiyarlıkta Tanrım, kâfire bile hırs vermesin. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1233).

Kocadım ben veli, hırsım yiğittir,

Yılar, onmaz bu nefsim yine ittir.

Nükte:

عارفی پرسید از آن پیر کشیش که تو ای خواجه مسن تر، یا که ریش؟ [51^a]

گفت: نی، من پیش از او زائیده ام بس به بی ریشی جهان را دیده ام

گفت: ریشت شد سپید از حال گشت خوی زشت تو نگر دیدست وشت⁶¹⁸

Rubâî:

عمرم گذشت میلم بگناه هست هنوز شد موی سپید دلم سیاه هست هنوز

هر گاه که توبه بر آغاز کنم دل گفت وقت درازست هنوز⁶¹⁹

اشتغال بما لا علامة اعراض الله عن العبيد -: Kâle Fahru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-

وَمَنْ جَاوَزَ الْأَرْبَعِينَ وَلَمْ يَغْلِبْ خَيْرُهُ شَرَّهُ فَلْيَتَّجِهْ لِلنَّارِ⁶²¹ ve kâle Aleyhisselâm: ⁶²⁰ يعنيه

Beyt:

Cihânda bundan özge var mı hüsrân?

Ki her gün eksile ömür, arta isyân.

Sakalına düşe çün kim bir ak kıl,

Cihân sevdâların elden bırakgıl.

MATLAB ÖMR-İ ÂDEMÎ BÎ-ABÂSET:

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîflerinde** yazar: Hazret-i Süleymân pâdişâh-ı ins ü cân –aleyhi salavâtü'r-Rahmân- beytü'l-mukaddesi devlere yaptırdı ve leyl ü nehâr içinde ibâdete meşgûl etti. Birgün sabah namazına giderken ve endişe-i âhîret ederken görse beytü'l-mukaddes kûşesinde bir giyâh taze bitmiş ve uzanıp yeryüzüne gitmiş. Hazret-i Süleymân bunu gördükte teaccübe varıp eder ki: “Bunda dıraht yoktu bir gece de ne hikmet oldu?” Hazret dırahta suâl eder ol dahi niyâz ile cevâb eder ki: “Ey Süleymân! [51^b] Ben her ne yerde kim biterim ol yeri harâb ederim. İsmim harnûb konulmuş ve nasîbim vîrânelikte sunulmuş.” Hazret dahi varıp namazı kıldı ve tefekkür edip bunun remzin bildi. “Bu işâret bana kâfidir ve bu nükte bana şifâ-i şâfidir. Nitekim

⁶¹⁸ Bir ârif, papazın birine sordu. Sen mi daha yaşlısın sakalın mı?

Papaz dedi ki ben ondan daha önce doğdum. Sakalsız nice zamanlarım var.

Arif dedi ki: sakalın ağarmış eski halini terketmiş. Öyle olduğu halde yazıklar olsun, kötü huyun hala dönmemiş. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1780-82).

⁶¹⁹ Ömrüm geçti ama hala günaha meyli ediyorum. Saçlarım beyazladı ama hala gönlüm kara.

Ne zaman Tevbe etmeye kalkışsam, gönlüm der ki: “Daha çok var.”

⁶²⁰ “Allah’ü Teâlâ’nın kulundan yüz çevirdiğinin alâmeti kulun mâ-lâyani ile meşgul olmasıdır.”

⁶²¹ “Her kim kırk yaşını geçer de hayrı şerrine galip gelmezse cehenneme girmek için bohçasını hazırlasın.”

ben dünyâda olam bu vîrân olmaz ve bu bahçenin şükûfeleri solmaz. Bana ömrün âhir oldu ve civânlık bûstânı soldu demek olur.” Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ⁶²²

Hisse: İmdi rûhun Süleymandır ve kalbin beytü'l-mukaddestir. Rûhun bağında mûddan eser yoktu. Şimdi sakal haristanla doldu. Mürûr-ı eyyâm ile ağarmağa başlar. Feleği gör ki sana ne işler işler.

Beyt:

*Süleymân'a vefâ kılmadı âlem,
Kıyâs et bâ-kıyâs vallâhu a'lem.*

Rubâî:

لو كانت الدنيا تدوم لو احد
لكان رسول الله فيها مخلدا
تركزت النوم ربي في الليالي
لاجل رضاك يا مولاي الموالي⁶²³

Beyt-i Mevlevî:

پس سلیمان دید اندر کوشی تو کیه رسته همچون خوشی⁶²⁴
گفت نامت چیست بر گوید همان گفت خرنوب ای شاه جهان⁶²⁵
گفت اندر قو چه خامیت بود گفت من رستم مکان ویران شود⁶²⁶
من ک خرنوبم خرابی منزلم هادم بنیاد این آب کلم⁶²⁷
پس سلیمان آن زمان دانست زور ک اجل آمد سفر خواهد نمود⁶²⁸

Beyt:

پیش صاحب نظران ملک سلیمان بادست بلك آنست سلیمان که از ملک ازادست⁶²⁹
قلب المؤمن بیت الله⁶³⁰.

⁶²² “Kime uzun ömür verirsek, onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz (gücünü azaltırız). Hâlâ düşünmeyecekler mi?” (Yasin, 36/68).

⁶²³ Şayet bu dünyâ, tek kişi için hiç bitmeden sürüp gidecek olsaydı, Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) onda ebedi kalırdı. Ey efendilerin efendisi! Senin rızan için geceleri uykuları terkettim.

⁶²⁴ Derken Süleyman, bir bucakta, salkım gibi bir yeni otun bittigini gördü. (Mesnevî, c. IV, b. 1373).

⁶²⁵ Süleyman, adın ne senin, dilsiz, dudaksız söyle bakalım dedi. Ot, a dünyânın padişahı dedi, adım keçiboynuzu. (Mesnevî, c. IV, b. 1376).

⁶²⁶ Süleyman senin ne hâssan var diye sordu; keçiboynuzu, ben nerede bitsem dedi, orası yıkılır gider. (Mesnevî, c. IV, b. 1377).

⁶²⁷ Benim adım harrubdur, durağım da harap yer; ben şu balçığın yıkıcısıyım. (Mesnevî, c. IV, b. 1378).

⁶²⁸ Bunun üzerine Süleyman, çabucak anladı ki eceli gelmiş, yola düşmek gerek. (Mesnevî, c. IV, b. 1379).

⁶²⁹ Bilgili kişilere göre Süleymanın mülkü hiçtir. Ama gerçek Süleyman şudur ki mülkünden sıyrılıp kurtulmuştur. Kirmânî, Gazâliyyât, g.111.

⁶³⁰ Mü'minin kalbi beytullah'tır.

Beyt:

Âşığın kalbinde dâim çünkü beytullah var,
Hürmet etmezsin niçin ol orda kim Allah var.

Senin [52^a] vücudun bir şehir-i hâli ve içinde kalbin bir mescid-i âlî'dir. Onda ibâdetler ve zikr u tesbîh u tilâvetler olunması lâzımdır. Ne âнки kilise gibi çanlar ve rızâ-yı Hudâ'ya muhâlefet işler ola.

Hikâyet: Hazret-i Şeyh Muslihuddin Şîrâzî -rahimehullah aleyh- *Bostan*'ında yazar: Bir rustâyî kimse durur oğlu eline bir balta verir. Der ki: "Var dağdan odun kes getir ve satıp kifâfına yetir." Ol bedbaht u bed-fercâm u san'atı vü pîşesi hâm baltayı alıp mescidin dîvârın yıkar ve kendini odlara yakar. Babasıya koyup der ki: "Ey bî-akl u bî-ferâset u bî-dîyn u bî-kiyâset! Sana balta verdim ki odun kesesin. Ne âнки mescid dîvârın yıkasın?"

Beyt:

تو را تیشه دادم که هیزم شکن   نگفتم که دیوار مسجد بکن.⁶³¹

Hisse: Hakk Celle ve Alâ buyurur: "Ey âdemoğlanı! Sana ömür ihsân ettim ve devlet u sıhhat verdim ta ki Rasûlüm buyruğun tutasın ve müslümanların hatırın yapasın. Ne âнки kullarımı rencide ve kendini izzet-i huzûrumda nâ-pesendîde edesin." Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: وَالْحَيٰوةَ لِيَبْلُوْكُمْ اَيْكُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا خَلَقَ الْمَوْتَ⁶³²

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

ابتلايم ميکنی آه الغياث   اي ذکور از ابتلايت چون اناث

تا به کی این ابتلا؟ یا رب مکن [52^b]   مذهبی ام بخش و ده مذهب مکن⁶³³

Eğer suâl olunursa ki: "Beş vakit namazımızı kılarız biz kime nederiz? Niçin müslüman olmuyoruz?"

⁶³¹ Sana balta verdimse odun odun yarasın diye verdim. Mescidin duvarını yık demedim. Sadi Şîrâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 291.

⁶³² "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır." (el-Mülk, 77/2).

⁶³³ Medet ey feryada yetişen Tanrım, sen beni dertlere mübtelâ etmekte sin. Senin verdiği n dertlerle erler bile kadınlara döner.

Bu derde uğratış niceye dek, yapma ya Rabbi bana bir yol bağışla, on yol verme bana. (*Mesnevî*, c. VI, b. 212-13).

Cevâb: Kur'an-ı Kerîm'de bu âyeti okuya ⁶³⁴ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ Namaz oldur ki seni menhiy işlerden ırâğ eyleye ve kalbini nûr-i îmân ile toylaya. Bunun hilâfi olacak Hakk Celle ve Alâ huzûrunda ol namaz olmaz şeref-i kabûl dahi bulmaz.

Bejt:

دوار تهاء قرآن را بگیر تا نیفتی از ضلالت در سعیر ⁶³⁵
روي ابو امامة الباهلي وحسن البصري عن رسول الله صلى الله عليه وسلم من لم تنته صلوته عن الفحشاء
و المنكر لم تزده من الله الا بعدا ⁶³⁶ بسم الله الرحمن الرحيم أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ⁶³⁷

Cevâhir-i Tefsîr'de yazar: Eğer kişi Allah رسول محمد الله لا اله الا الله demek ile tamam Müslüman ola idi Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- zamanında mescidler münâfıkîn ile toluydu. Ammâ

Mısra':

امتحان بر امتحان است ای پدر ⁶³⁸

Ey püser! Sâdıklar zevk ile ibâdete bâl u per açar kâzipler dayanamayıp kaçar.

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî Şerîf**'inde yazar: Zaman-ı evvelde bir sûfî var imiş. Ammâ salâh u takvâsı dar imiş. Avratının bir hûb câriyesi [53^a] olup sûfî buna gehî nazar edip sûfînin avratı bu hâline hâzıra ve her zaman fi'line nâzıra imiş. Kazâ-i Rabbânî nâgah bir gün avrat hamâma varır hata ile kil tası evde kalır. Câriyeyi tası getirmeğe eve gönderir. Câriye eve gelir sûfîyi evde tenhâ bulur. Sûfî dahi cariyeyle el urur ve nefsinin murâdın verir. Sonra hâtunun sûfî hatırına gelir hemân taşra çıkıp câr u makremesin alır seğırtip eve gelir. Havlu kapısı açılır ve bir şahıs içeri girer sûfî bu hâli görüp hemân-dem câriyeyi bırakıp namaza durur. Hâtun dahi gelip câriyenin yüzüne nazar eder ve kendinden gider. Görse hâli harâb ve câriyenin yüzü hamretten kebâb dönüp sûfîye varır ve eteğin açıp görür don aşağı gitmiş ve şehvet uyluğuna inmiş avrat sûfîye der ki: "Bre zâlim! Kendini oda urdun ki cenâbet ile namaza durdun."

Bejt:

نگه کن ای ز نامرد مرا بی که تا مردان کجا و تو کجایی ⁶³⁹

⁶³⁴ "Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor." (el-Ankebut, 29/45).

⁶³⁵ Kur'an'ın sağlam duvarına tutunda dalâlete sapıp cehenneme düşmemesin.

⁶³⁶ "Kimin namazı, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoymamışsa onun namazı ancak Allah'a olan uzaklığını artırmıştır."

Beyhakî, Fedâilü'l-Evkât, 26/27.

⁶³⁷ "İnsanlar, "İnandık" demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler." (Ankebut, 29/2).

⁶³⁸ Babam imtihan içinde imtihan var. (*Mesnevî*, c. III, b. 746).

⁶³⁹ Ey nâ-mert kişi! Baksana delikanlı adamlar nerde sen nerdesin?

Benim rûhum! Hisse: Gerek sûfî olup dünyâ sevene teşbih oluna ve gerekse harâmlar ve harîrler giyip namaza durana temsîl kılına.

Beyt:

آن کنیزک جست آشفته ز ساز   مرد بر جست و در آمد در نماز
زن کنیزک را پزولیده بدید   در هم و آشفته و دنگ و مرید⁶⁴⁰ [53^b]
شوی را برداشت دامن بی خطر   دید آلوده ی منی خصیه و ذکر⁶⁴¹
لایق ذکر و نماز است این ذکر   وین چنین ران و زهار پر قدر.⁶⁴²

Beyt:

*Bî-devlet eden âdemi, kubh-ı ameldir,
Önüne uyan arada kalır darb-ı meseldir.*

MATLAB FÎ-LEBSÎ'L-HARÂM:

قال فخر العالم صلي الله عليه وسلم مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ⁶⁴³ أوحى الله تبارك وتعالى الي بعض انبيائه قل لا وليائى لا تلبسوا ملابس اعدائى ولا تدخلوا علي اعدائى فتكونوا كماهم اعدائى.⁶⁴⁴

Beyt:

*Koyup fâhir libâsı germe sîne,
Ki değer sîne üryân girmesine.*

Mevlevî:

Beyt:

ما زبان را ننگريم و قال را   ما درون را بنگريم و حال را⁶⁴⁵

Kāle Kāle يَعْلمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ⁶⁴⁷ يَعْلمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ⁶⁴⁶ Teâlâ: Kālellâhu Tebâreke ve Fahr-i âlem–sallallâhu aleyhi ve sellem-: ⁶⁴⁸ ve حَاسِبُوا قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا وَزِنُوهَا قَبْلَ أَنْ تُوزَنُوا⁶⁴⁸ Kālellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁶⁴⁹ وَأَتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ⁶⁴⁹

⁶⁴⁰ Halayıkcağız perişan bir halde sıçradı, adam da namaza durdu.

Kadın halayıkcağızı perişan, şaşkın ve somurtkan gördü. (*Mesnevî*, c. V, b. 2198-99).

⁶⁴¹ Derhal kocasının eteğini kaldırdı. Birde ne görsün, aleti ve hayâları meni içinde. (*Mesnevî*, c. V, b. 2202).

⁶⁴² Şu alet, bu çeşit pislik içinde bulunan but ve kasık. Tanrıyı anmaya ve namaza layık mıdır? (*Mesnevî*, c. V, b. 2204).

⁶⁴³ “Dünyâ’da ipek elbise giyen âhirette onu giyemez.” Buhârî, Libâs, 25; Müslim, Libâs, 11.

⁶⁴⁴ “Allah Nebî’lerinden bazısına: “Evliyâlara söyleyin düşmanların elbiselerini giymesinler.” diye vahyetmiştir.” Benzer bir hadis: أوحى الله إلى نبي من أنبيائه عليهم السلام: قل للمؤمنين لا تلبسوا ملابس أعدائي

⁶⁴⁵ Biz dile söze bakmayız. Gönle ve hale bakarız. (*Mesnevî*, c. II, b. 1759).

⁶⁴⁶ “Allah onların gizlediklerini ve fısıltılarını bilir.” (Zuhruf, 43/80).

⁶⁴⁷ “Allah, gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilir.” (en-Nahl, 16/19).

⁶⁴⁸ “Hesaba çekilmeden kendinizi hesaba çekiniz.” Tirmizî, Kıyâmet, 25/نوزنوا⁶⁴⁸ حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا وَزِنُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُوزَنُوا

⁶⁴⁹ “Öyle bir günden sakının ki, o gün hepiniz Allah’a döndürülüp götürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı amellerin karşılığı verilecek ve onlara asla haksızlık yapılmayacaktır.” (el-Bakara, 2/281).

Hikâyet: *Mesnevî-i Şerîf Şerhinde Surûrî* -rahmetullâh aleyh- yazar: Bir kimse oğluna der ki: “Her gün ne işlersin? Akşam olduğda bana takrîr eyle ve ömrünü neye harç edersin bana bir bir söyle.” Oğlu dahi ale’r-ra’s deyip iki gece ale’t-tevâli takrîr eder. Üçüncü gece âciz kalıp taraf-ı hilâfa gider der ki: “Hey baba ne sorarsın kâbil değil imiş.” diyecek. [54^a] Babası dahi eder: “Hey cân-ı peder! Sen bugün üç günlük amel takrîrinde âciz olursun yarın huzûr-ı Hakk’ta muhâsebeni nice verirsin? Husûsan suâl eden dahi baban ola. Ya bu kadar yıllar ettiğin fisk u isyân takrîrinde hâlin nice ola?” Münsif olana ma’lûm!

Mevlevî:

Beyt:

روز محشر، هر نهان پیدا شود   هم ز خود، هر مجرمی رسوا شود⁶⁵⁰
 دست و پا بدهد گواهی با بیان   بر فساد او به پیش مستعان⁶⁵¹
 دست گوید: من چنین دزدیده ام   لب بگوید: من چنین بوسیده ام⁶⁵²
 پای گوید: من شدستم تا منا   فرج گوید: من بکردستم زنا⁶⁵³
 چشم گوید: غمزه کردستم حرام   گوش گوید: چیده ام سوء الکلام⁶⁵⁴

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاؤَهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَارُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا ۗ يَعْمَلُونَ وَقَالُوا لَئِن لَّوَدِدْهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ⁶⁵⁵ el-âyeh.

MATLAB-I EHEMM:

Hikâyet: Hazret-i Şeyh Attar –rahmetüllâhi Teâlâ aleyh- *Mantiku’t-tayr* adlı kitabında yazar: Hazret-i Yûsuf –salavatullâh aleyh ve alâ Nebiyyinâ- Mısır’da pâdişâh olup ve karındaşları kaht sebebinden Mısır’a tereke almaya gelip Hazret-i Yûsuf karındaşların görüp ve kendilerin bilip. Ammâ Hazret nikâb ile olmağın bilemediler ve karşısında türlü tazarru‘ u niyâzlar eylediler. Ta ki bunlara bir miktar tereke vere ve gönülleri safâlar süre. Hazret-i Yûsuf önünde bir cam [54^b] varmış elin cama çalar. Hemen camdan bir sadâ çıkar. Hazret-i Yûsuf buyurur ki: “Durunuz ve cam ne der görünüz. Bir karındaşınız varmış. Ona çok hakâretler etmişsiniz ve hem kuyuya bırakıp gitmişsiniz

⁶⁵⁰ Mahşer günü her gizli, meydana çıkar; her suçlu, kendiliğinden rezil rüsvâ olur gider. (*Mesnevî*, c. V, b. 2214).

⁶⁵¹ El, ayak dile gelir de tanıklık eder; yardımı dilenen Tanrı’nın kapısında, onun kötülüğünü söyler. (*Mesnevî*, c. V, b. 2215).

⁶⁵² El, ben der, bu çeşit çaldım; dudak, ben der bu çeşit sordum. (*Mesnevî*, c. V, b. 2216).

⁶⁵³ Ayak, şehvete koştum der; edep yeri, zina ettim der. (*Mesnevî*, c. V, b. 2217).

⁶⁵⁴ Göz, ben harama baktım der; kulak; ben kötü söz dinledim der. (*Mesnevî*, c. V, b. 2218).

⁶⁵⁵ “Nihayet cehenneme vardıklarında, kulakları, gözleri ve derileri, yapmış oldukları işler hakkında, kendileri aleyhine şahitlik ederler. Onlar derilerine, "Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?" derler. Derileri de dir ki; "Bizi her şeyi konuşuran Allah konuştu."” (el-Fussilet, 41/20-21).

sonra kuldur deyu bey‘ etmişsiniz.” Bunlar hayran olurlar ve “Bu ne hâlettir?” deyu sergerdân kalırlar.

İmdi hisse: Rûhum! Ol tas rûz-i mahşerde bize dahi çalınır ve ne ettik ise bir bir bilinir. ⁶⁵⁶اتعرف ذنب کذا وکذا denilir.

Beyt:

کور چشمی باشد آن کس قصه او بشنو د زین بر نکیرد حصه او
مکن چندین در آن قصه نظر قصه تست این همه ای بیخبر ⁶⁵⁷
باش تا فردا کناهای ترا کافرهای و خطاهای ترا
پیش رویت عرضه دارند ان همه یک به یک بر تو شمارند ان همه
چون بسی اواز طاس آید به کوش می ندانم تا بماند عقل و هوش ⁶⁵⁸

MATLAB-I LÂZİM:

Nükte: Hazret-i **Mevlânâ Mesnevî-i Şerîflerinde** yazar: Bir kimse hasta imiş. Meğer yatarken kulağına bir sadâ değer gece imiş taşra çıkıp görür bir herif kazma ile dîvârın urur. Sâhib-i dîvâr dahi der ki: “Bre herif! Bî-vakit ne işlersin? Yoksa dîvârı mı delersin?” Herif dahi der ki: “Tabılcıyım tabl çalarım. Sanma ki dîvârını delerim.” Bu dahi der ki: “Biz tabl gördük çok. Ammâ bunun hiç sesi yok.” Herif dahi der ki: “Yarın gör sesi nice çıkar ve cümle halk temâşâ ki bakar.” Yani fi’l-hakîka hırsız dîvârını delmiş [55^a] ve esbâbını almış. Ammâ rûz-i mahşerde hâli nice ola? Arasat Meydanı zâr u efgânla dola.

Beyt:

Ey huft! Gâfil olma ki tabl urdu sâr-bân,

Cem‘ eyle rahtını ki revân oldu kâr-bân.

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁶⁵⁹يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ

Mevlevî:

Beyt:

⁶⁶⁰این مثل بشنو که شب دزدی عنید در بن دیوار حفره می برید

⁶⁵⁶ Şu şu günahı biliyor musun?

⁶⁵⁷ Bu hikâyeyi duyupta kissadan hisse almayanın gözü kördür, kör.

Bu hikâyeye pek o kadar bakma, pek öyle kapılma. A bir şeyden haberi olmayan. Bütün bunlar senin halini hikâyeden ibarettir. (Attâr, *Mantıku’t-Tayr*, b. 2996-97).

⁶⁵⁸ Bekle; yarın seninde hatalarını, kâfirliklerini, ettiğin cefaları, Tümünden hem de yüzüne karşı anlatırlar. Birer birer sayar dökerler.

Kulağına o kadar tas sesi gelir ki, bilmem aklın fikrin kalır mı? (Attâr, *Mantıku’t-Tayr*, b. 3001-03).

⁶⁵⁹ “Bütün sırların yoklanacağı günü hatırla!” (et-Tânk, 86/9).

نیم بیداری که او رنجور بود طق طق آهسته اش را می شنود⁶⁶¹
 خیر باشد، نیم شب چه میکنی؟ تو که ای؟ گفتا: دهل زن ای سنی⁶⁶²
 در چه کاری؟ گفت: می کوبم دهل گفت: کو بانگ دهل ای بو سبل؟⁶⁶³
 گفت: فردا بشنوی این بانگ را نعره یا حسرتا، واولتا⁶⁶⁴

تموتون كما تعيشون وتحشرون كما⁶⁶⁵: -Kāle Fahru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-

تموتون

MATLAB-I EHEMM:

Hikâyet: **Şeyh Attâr** –rahmetullâh aleyh- yazar *Musîbetnâme*'sinde: Bağdat pâdişâhı bir gün şikâre vü temâşâ-yı seyr-i bağa çıkıp bir makberede bir kafa kemiği görür. İçinde bir kokarcan yumurtası durur. İbrette kalır ve tefekküre varır. Behlül-ü Dâna'yı getirin suâl edelim ve bu remzin gâyetin bilelim der Behlül'e suâl olunur ki: “Bu ne hikmettir?” der. Buyururlar ki: “Sizlere ibrettir.”⁶⁶⁶ Bu kimse dünyâda kebûter-bâz imiş ve âhîret fikri kendinde az imiş. Hakk Celle ve Âlâ ol arzuyu makberde dahi vermiş. Onun için [55^b] başında kokarcan yumurtlamış. Ammâ şol gönülde ki aşk-ı Rabbü'l-âlemîn ola makberesi nûr-i rahmet ile dola.”

فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقْرَبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ⁶⁶⁷ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ⁶⁶⁸

Hazret-i Mevlevî hem der-în ma'nâ:

Beyt:

تلخ نبود پیش ایشان مرگ تن چون روند از چاه و زندان در چمن⁶⁶⁹
 خلق گوید: مرد مسکین آن فلان تو بگوئی: زنده ام ای غافلان⁶⁷⁰
 مرگ هر یک ای پسر هم رنگ اوست پیش دشمن دشمن و، بر دوست دوست⁶⁷¹

⁶⁶⁰ Şu örneği duy, şu fıkrayı dinle: Geceleyn işine pek yapışmış bir hırsız, bir duvarın dibinde, o duvarı delmedeydi. (*Mesnevî*, c. III, b. 2801).

⁶⁶¹ Ev sahibi hastaydı; yarı uyur, yarı uyanık, yavaş yavaş bir tık tık sesi duyuyordu. (*Mesnevî*, c. III, b. 2802).

⁶⁶² Hayrola, gece yarısı ne yapıyorsun, kimsin sen? Hırsız; a yüce dedi, davulcuyum ben. (*Mesnevî*, c. III, b. 2804).

⁶⁶³ Peki, ne yapıyorsun deyince de davul çalıyorum dedi. Ev sahibi, a yollu yordamlı kişi dedi; hani davulun sesi? (*Mesnevî*, c. III, b. 2805).

⁶⁶⁴ Hırsız dedi ki: Sesini yarın duyarsın; eyvahlar olsun, amanın derken kulağına gelir. (*Mesnevî*, c. III, b. 2806).

⁶⁶⁵ “Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle haşır olursunuz.”

⁶⁶⁶ “Kişi sevdiğiyle beraberdir.” Buhârî, Edeb, 96.

⁶⁶⁷ “Fakat (ölen kişi) Allah'a yakın kılınmışlardan ise, ana rahatlık, güzel rızık ve Naîm cenneti vardır.” (el-Vâkıa, 56/88-9).

⁶⁶⁸ “Ama haktan sapan yalancılardan ise, işte ana da kaynar sudan bir ziyafet vardır.” (el-Vâkıa, 56/92-3).

⁶⁶⁹ Onlarca bedene ait olan ölüm, acı değildir. Çünkü onlar, kuyudan, zindandan çayırlığa ve çimenliğe gidiyorlar. (*Mesnevî*, c. V, b. 1713).

⁶⁷⁰ Halk, filan yoksul öldü desinler. Sen de a gafiller diriylim ben. (*Mesnevî*, c. V, b. 1736).

همچنان در مرگ یکسان میرویم نیم در خسران و، نیمی خسرویم⁶⁷²

موت المؤمن راحة⁶⁷³: Kâle Fahru'l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-

Şiir:

لیس من مات فاستراح بمیت   انما المیت میت الاحیاء⁶⁷⁴.

Sanma aşk ehlini mevtiyle ubûr eylediler,

Yettiler arkaları üzere huzûr eylediler.

Azîzlerden⁶⁷⁷ فَأَعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ⁶⁷⁶ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ⁶⁷⁵ Kâlellâhu Tebareke ve Teâlâ:

”ای پسرک من بر تو بادا تتبع اثار سلف کنی“⁶⁷⁸ biri vasiyet edip buyururlar ki:

İmdi selef-i sâlihîn ve eimme-i müçtehidîn bâb-ı dînde ne mücâhedeler etmişlerdir ve ne âyîn komuş gitmişlerdir? Eğer ibâdet ü tâatları ve eğer gemide ve yemimde âdetleri ve sünnet-i şerîfeye riâyetleri ki kûşîş-i âhirette bir ânı fevt etmeyip tedârik-i esbâb-ı mevt kabl-i nuzûli'l-vakt [56^a] ettiler ve dünyâdan âhirete saâdet ile gittiler. Husûsan tâife-i Nakşbendiyenin yazdıkları kitaplara ve sürdükleri şurût u edeblere nazar edip Vehhâbü'l-Atâya Hazretlerinden rûz u şeb nâlân u giryân tazarru'lar eyleye. Ta ki kendine dahi nefehât-ı kudsiyye ve vâridât-ı rabbâniyye'den çâşnî-dârlık rûzî kıla.

Beyt:

گر دلت را نان بدی یا چاشتی   از خریداران فراغت داشتی⁶⁷⁹

Ve şurût-ı tarîk-i îyşân hoş der-dem, nazar ber-kadem, sefer der-vatan, halvet der-encümen. ⁶⁸⁰ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ Ammâ kitabları, Külliyyât-ı Hâce – rahmetullâhi aleyh- ve **İmâm-ı Muhammed Pârsa** Hazretlerinin *Fasl-ı Hitâb*'ı ve *Risâle-i Kudsiyye*'si ve **Yakûb-i Çerhi** Hazretlerinin *Risâle-i Ünsiyye*'si ve *ve'd-Dîn Risâlesi* ve *Nefehât* ve *Reşehât*.

Beyt:

⁶⁷¹ Oğul herkesin ölümü kendi rengindedir. Düşmana düşmandır, dosta dost. (*Mesnevî*, c. III, b. 3439).

⁶⁷² İşte tıpkı bunun gibi ölürende aynı şekil ölürüz. Ama yarımız ziyan içindedir, yarımız padişah. (*Mesnevî*, c. III, b. 3518).

⁶⁷³ “Mü'minin ölümü rahatlaktır.” Buhârî, Rikâk, 42; Müslim, Cenâiz,61. موت الفجأة راحة للمؤمن. “Âni ölüm mü'min için rahatlaktır.” Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 1/37; Nüreddin el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid*, 2/318.

⁶⁷⁴ Ölüp de râhata ermiş olan değildir ölen,

Asıl ölen o ki ruhsuz yaşar hayattayken. (Câhiliyye şâiri, Adiy b. Ra'la El-Gassânî).

⁶⁷⁵ “Umulur ki kurtuluşa eresiniz.” (el-Mâide, 5/100).

⁶⁷⁶ “Ey basiret sahipleri, ibret alın.” (el-Haşir, 59/2).

⁶⁷⁷ Es'ad Efendi nüshasında burada 'Uluların' kelimesi vardır.

⁶⁷⁸ Ey benim çocuğum! Sana selefın eserlerine tabi olmak gerekir.

⁶⁷⁹ Gönlünde bir ekmek, bir kuşluk kahvaltısı olsaydı, alıcılara aldırılmazdın bile. (*Mesnevî*, c. V, b.1119).

⁶⁸⁰ “Allah dilediği kimseyi sırât-ı müstakime hidâyet eder.” (Nûr, 24/46).

در رفع حجب گوش نه در جمع کتب   کز جمع کتب نمی شود رفع حجب.⁶⁸¹

Rubâî:

ای دل نفسی مطیع سبحان نشدی   وز کار بدت هیچ پشیمان نشدی

صوفی و فقیه وزاهد و دانشمند   این جمله شدی ولی مسلمان نشدی⁶⁸²

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîf** lerinde yazar: Hazret-i Pîr-i Bistâmî ol sultân-ı kirâm –aleyhirrahmetü ve'l-ğufrân- zamanında bir Müslüman saîd ve hem Hazret-i Bâyezîd'e mürîd imiş. Bir kâfire der ki: “Gel Müslüman ol ve nâr-ı cahîmden halâs olup Firdevs yerine [56^b] yol bul.” Kâfir dahi der ki: “Ey mürîd! Eğer îmân dediğin Hazret-i Şeyh îmânı ise bu bî-çâre gedâ, can u başım fedâ olsun ve illâ gayrınızın îmânına kâil ve işlediğiniz fi'le mâyil değilim.”

Beyt:

بود گبری در زمان بایزید   گفت او را یک مسلمان سعید

که چه باشد گر تو اسلام آوری؟   تا بیایی صد نجات و سروری

گفت: این اسلام اگر هست، ای مرید   آنکه دارد شیخ عالم بایزید⁶⁸³

گرچه در ایمان و دین ناموقم   لیک در ایمان او بس مؤمنم⁶⁸⁴

مؤمن ایمان اویم در جهان   گر چه مهرم هست محکم بر دهان.⁶⁸⁵

Rûhum! İslâm zâhîren ak çalma ile olur. Ammâ kişi bâtın Müslümanlığını a'câl-i sâliha ile bulur. Şecere-i tevhîd kalbinde sâbit olduysa yürür ve taşrasına yeşil yapraklar verir. Sonra Rabbü'l-âlemîn lütuflar eyleye ve seni meyvesi ile toylaya ve illâ tevhîd fidanı bâğ-ı dilde tamâm haz etmeye ve yeşil yapraktan taşrada eser olmaya bâğbân-ı ecel gelir ve fidanı çıkarıp oda ura.

Beyt:

جان بی معنی در این تن، بی خلاف هست همچون تیغ چوبین در غلاف

تا غلاف اندر بود با قیمت است   چون برون شد، سوختن را آلت است⁶⁸⁶

⁶⁸¹ Ayıplarını ortadan kaldırmaya bak! Kitapları toplamaya değil. Kitapları kendinde cem etmen ayıplarını yok etmiyor. Ebu Said Ebu'l-Hayr, *Divân-ı Rubâiyyât*, 120.

⁶⁸² Ey nefse bağlanan gönül! Allah'a itaat eden olmadın. Kendi kötü işlerinden hiç pişmanlık duymadın. Hem sûfi hem fakih hem zâhid ve hem de akıllı oldun ama Müslüman olmadın. Mevlânâ, *Rubâiler*, r. 1729.

⁶⁸³ Bâyezîd'in zamanında bir kâfir vardı. Ona kutlu bir Müslüman dedi ki:

Ne olur Müslüman olsan da yüzlerce kurtuluşa erişsen, ululuklar bulsan.

Kâfir dedi ki: eğer Müslümanlık âlemin şeyhi Bâyezîd'in Müslümanlığıysa, (*Mesnevî*, c. V, b. 3356-58).

⁶⁸⁴ Dine, imana inanmıyorumama onun imanına adam akıllı iman etmişim. (*Mesnevî*, c. V, b. 3360).

⁶⁸⁵ Ağzım adamakıllı mühürlü, iman edemem ama gizliden gizliye onun imanına müminim. (*Mesnevî*, c. V, b. 3362).

⁶⁸⁶ Bu cisimde manasız can; hilafsız, kılıf içinde tahta kılıç gibidir.

Kılıfta buldukça kıymetlidir. Çıkınca yakmaya yarar bir alet olur. (*Mesnevî*, c. I, b. 712-13).

Kāle Fahru'l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-: ⁶⁸⁷ امتي من تمسك بسنتي
dilinde ve mîzân-ı şer'î-1 şerîf elinde.

Beyt:

امتی نامت تو امت نیستی امتی بگزين گر ابله نیستی ⁶⁸⁸.

Beyt:

پیمبر کسی را شفاعتگر است [57^a] که در جاده شرع پیغمبر است. ⁶⁸⁹

Kāle Yahya bin Muâz:

يا اهل الدنيا قصوركم قيصرية وبيوتكم كسروية وابوابكم طاهرية واخفافكم جالوتية ومراكبكم قارونية
وطباعكم مارودية وأوانكم فرعونية ومماتكم جاهلية ومذاهبكم شيطانية فاين المحمدية. ⁶⁹⁰

Hazret-i Şâfi – rahmetullâhi aleyh- buyurmuşlar: “Eğer zamanede sahâbe-i kirâm ve tâbiîn-i izamdan biri bu kavmi göreydi “Bunlar ne ümmet ola!” derlerdi. Siz dahi onları görseniz “Mecânîndir.” der idiniz.” Kālellâhu Tebâreke ve Teâlâ: أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ. ⁶⁹¹

Tefsîr-i keşfü'l-esrâr'da yazar munsif olanın ciğerin ezer. Şekkin olmasa âhirete ya bu ef'âl-i kabîha ve akvâl-i acîbe nedir? Dünyâ metâına gözümüz doymaz sünnet-i şerîfeye hiçbirimiz uymaz.

Kālellâhu Tebâreke ve Teâlâ: أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ⁶⁹²
يا عَجَبًا كُلُّ الْعَجَبِ لِلْمُصَدِّقِ بَدَارِ الْخُلُودِ وَهُوَ يَسْعَى لِدَارِ
آن جهان را جهت این جهان مفروش ⁶⁹⁴: Kāle Abdullah el-Ensârî -rahmetullâhi aleyh-: ⁶⁹³ الْغُرُورِ

Beyt:

نعمت دنیا ستانی دولت باقی دهی اندر آن سودا خرد داند که عین قاح جشت. ⁶⁹⁵

بهر اندک ذوق دنیا ای غیبین باد دادی ذوق باقی را چنین ⁶⁹⁶

⁶⁸⁷ “Kim, ümmetimin fesada uğradığı (bozulduğu) bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı vardır.” Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 2/832.

⁶⁸⁸ Adın ümmet-i Muhammed'den ama ümmet değilsin. Eğer aptal değilsen ümmet-i Muhammed'den olmaya bak.

⁶⁸⁹ Peygamber, ancak şeriatın ana yolunda yürüyenler için şefaate edecektir. Sadi Şirâzi, *Bostan*, s. 325.

⁶⁹⁰ Ey ehl-i dünyâ! Köşkeriniz Kayserlerin sarayları, evleriniz Kıssa'nın evi, elbiseleriniz Vezir Tahir'in binitleri, kap-kacak, mefruşatınız Firavunun mefruşatı, yiye içmeniz cahiliyet devrinde olduğu gibi. Tuttuğunuz yol şeytanlık yolu, nerde kaldı İslamiyet?

⁶⁹¹ “Onlar, büyük bir gün de diriltileceklerini sanmıyorlar mı?” (el-Mutaffifin, 83/4-5).

⁶⁹² “Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?” (el-Mü'minûn, 23/115).

⁶⁹³ “Ebedî hayata inandığı halde sadece fanî hayat için çabalayan insanın hali ne şaşılacak şeydir!” Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 1/263.

⁶⁹⁴ Âhiretini bu dünyâ için satma.

⁶⁹⁵ Dünya nimetlerini kendine saklarsın da bâkî âlemin nimetlerini verirsin. Bâkî nimetlerin değerini ancak akıllı kimseler bilir.

MATLAB FÎ ZEMMÎ'L-İRŞÂ:

Husûsan dünyâ devleti birkaç gün yüzüne güldüyse aldanma ve kimsenin eline bakıp rüşvetin alma. Gerçi sana bunda minnet ile verir ammâ âhirette [57^b] a'mâl-i sâlihinin alır.

*Tenbîhü'l-âlemîn*⁶⁹⁷ de yazar: Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- bir gün buyurdular ki: ⁶⁹⁸ من المفلس Sahâbe-i kirâm –rıdvânullâhi Teâlâ aleyhim ecmeîn- dediler ki: “Sultânım! Bizim yanımızda müflîs oldur ki لا درهم له yani onun akçesi olmaya.” Fahr-i âlem buyururlar ki: “Müflîs şol kimsedir ki kıyâmet günü çok amel ile rûz-i mahşere getirile. Kendi üzerinde hukûk-u müslimîn çok ola kimin malın almış ve kimini rencide etmiş. Cümle amellerin alalar dahi hukûk-u müslimîn üzerinde kala. Onların günâhların bunun üzerine yükledip nâr-ı cahîme gönderile. İşte müflîs budur.” deyu buyurdular.

Kâle Aleyhisselâm: ⁶⁹⁹ الْهَدِيَّةُ تَذْهَبُ بِالسَّمْعِ وَالْبَصَرِ ve kâle Fahru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-: ⁷⁰⁰ مَنْ أَصَابَ مَالًا مِنْ تَهَاوَشَ أَذْهَبَهُ اللَّهُ فِي نَهَابِرٍ Yani rüşvetten gelen mal dağa ve taşa âhiri halk ile savaşa çıkar. ⁷⁰¹ لعن الله الراشي و المرتشي وما بينهما يمشي

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قال لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم الراشي والمرتشي رواه ابو داود والترمذي وقال حديث احسن صحيح وابن ماجه ولفظه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لعنة الله علي الراشي والمرتشي وقال عليه السلام الراشي والمرتشي في النار رواه الطبراني ورواية الثقات نقل عن ضياء المعنوي⁷⁰²

Beyt:

Onamı mâl-ı harâm ile kişi,[58^a]

Kime hayır etti elin gözü yaşı.

Şiir:

إِذَا أَتَيْتَ الْهَدِيَّةَ دَارَ قَوْمٍ تَطَايَرَتْ الْأَمَانَةُ مِنْ كُؤَاهَا⁷⁰³

⁶⁹⁶ Ey akılsız! Dünyanın azıcık zevkine daldın da böylece ebedî zevki hiçe saydın.

⁶⁹⁷ “*Tenbîhü'l-Gâfilîn* adlı kitapta yazar.” Bu cümle Es'ad Efendi nüshasından alınmıştır.

⁶⁹⁸ “Müflis kimdir?” Müslim, Birr, 59- 60; Tirmizi, Kıyame, 2.

⁶⁹⁹ “Hediye işitmeyi ve görmeyi giderir.” İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları: 16/238-239.

⁷⁰⁰ Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁷⁰¹ لعن الله الراشي والمرتشي والرائش الذي يمشي بينهما لعنة الله عليه “Allah, rüşvet verene, rüşvet alana ve ikisi arasında gidip gelene (yani rüşvete yardım edene) lanet etsin.”

⁷⁰² “Allah Resulü (Sallallâhu aleyhi ve sellem) rüşvet alana da verene de lanet etmiştir.” “Allah’ın laneti rüşvet veren ve alan üzerinedir.” “Rüşvet alan da verende cehennemdedir.” Ebû Dâvud, Akdiyâ, 4; İbn Mâce, Ahkâm, 2.

⁷⁰³ Hediye, bir topluluğun evine gelirse, emanet yuvasından uçar gider.

Ammâ ehl-i dünyâ nasîhat-pezîr u habl-i saâdet-gîr olmaz. Belki nâsihe adâvetler ve türlü hakâretler eder. ‘Bugün nefsim hoş geleni edeyim yarın cehenneme gidersem gideyim.’ demek olur. Eûzü billâh.

Beyt:

او همی ر نجد نمی آید پسند.	بی سعادت را اگر گویند پند
آید از پند و نصیحت انفعال	دشمن ناصح شود ان بد فعال
می شناسد دوستی را دشمنی	از حماقت ان لئیم و آن دنی
آب حیوانش بیاری رد کند	تو ویرا نیکی کنی او بد کند
⁷⁰⁴ میکند از سوء ظن باطل خیال.	تو او را احسان کنی آن بد فعال
⁷⁰⁵ تخم افکندن بود در شوره خاک	پند گفتن با جاول خوابناک

Hazret-i Yûnus Fermâyed:

Yûnus Emrem bu okudu,

Sen sana versen yeğdi.

Şimdiki zaman yeğdi,

Okudu elif lâmi sanırsın.

Kimyâ-yı Saâdet’te yazar: Bir kimsenin yanında âzadlığı belki hürrü’l-aslı satmak câiz iken sen ona Cuma günü Cuma ezanından sonra “Bey‘ u şîrâ haramdır.” demenin ne aslı vardır? Ve hem hâşâ mescid-i şerîf mihrâbında bir bedbaht kazâ-i hâcet eylese sen ona demen ne fayda eder ki ‘Kazâ-i hâcette arkânı kıble cânibine döndürme!’ yahûd bilersen ki mescid-i şerîfe abdestsiz kimsenin girmek câiz değilken bu zâlim nice küstahlık [58^b] ve ne cüret ü bî-ârlık eder?

İmdi benim rûhum! Ehl-i dünyâda bu makûle âdemler vardır dünyâ cem‘inde dakîka fevt etmezler ammâ râh-ı âhirete bir adım gitmez.

Beyt:

Mescid kapısın atlamada pîr-i nâ-tüvân,

Meyhâne nerd-bânını çıkmakta pehlivân.

Nükte Mevlevî:

⁷⁰⁴ Saadetsiz kimseye ne öğüt verisen ver o hep kendini azarlanmış sayıp öğüdü sevmiyor.

Kötü kişi nâsihin düşmanı oldu. Bu davranışı onun yaptığı pend ü nasîhattan dolayıdır.

Kendi ahmaklığından dolayı bu akılsız ve bedbaht kişi nâsihin dostça yaklaşımını düşmanlık sayıyor.

Sen ona iyilik yapıyorsun ama o sana kötülük yapar. Ab-ı hayatı versen bile reddeder.

Sen ona iyilik yaparsın ama o kötülükler yapar, sû-i zândan dolayı yanlış düşünür.

⁷⁰⁵ Uykuya dalmış bilgisiz kişiye öğüt vermek, çorak yere tohum saçmaktır. (*Mesnevî*, c. IV, b. 2264).

گر بپرسی گبر را کاین آسمان آفریده ی کیست وین خلق و جهان ؟
گوید او کاین آفریده ی آن خداست کافرینش بر خدایی اش گواست
کفر و فسق و استم بسیار او هست لایق با چنین اقرار او ⁷⁰⁶

Hisse: İkrârına ⁷⁰⁷ fi‘lin uymaz onun için kişi tamam Müslüman olmaz.

Mısra‘:

مسلمان در جهان کمتر فتادست. ⁷⁰⁸

Hazret-i Mevlevî *Mesnevî-i Şerîf*lerinde yazar: Zaman-ı evvelde bir vâiz varmış, her kaçan kürsüye nasîhat için çıksa zâlimler ve bî-insâflara duâ edermiş. Bundan suâl ederler ki: “Bu tayfa müstehakk-ı duâ değildir niçin edersin ve hilâf-ı râh-ı sâlihîne gidersin?” bu dahi der ki: “Onlardan gördüğüm iyiliği kimden gördüm ve onların cevr ü cefasından ne devlete erdim? Nice duâ etmeyeyin ve bu tarafa nice gitmeyeyin? Ki her kaçan dünyâyâ meyl ettim ise onlardan türlü hîle vü mekr u ifsâd u cebr u bühtân-ı kahr ile dünyâ-yı murdârı ve bî-vefâ-yı gaddârı benim elimden aldılar ve deryâ-yı isyâna daldılar ve kendilerini nâr-ı cahîme saldılar. İmdi onlara duâ etmek benim üzerime lâzım belki elzemdir. [59^a] Onun [için, onlar olmasaydı] şeytân bana yol bulurdu ve nice hilâf-ı rızâ-yı Hakk olurdu? Elhamdülillâh onlar benim için bu kadar belâlar irtikâb ettiler ve gıybetim edip cehennem yoluna gittiler. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ onların dünyâsın çok edip dünyâda ber-murâd ve hâtırların dünyâyı bile tamâm-ı şâd eyleye.”

Beyt:

گر امانت به سلامت ببرم باکی نیست بی دلی سهل بود گر نبود بی دینی ⁷⁰⁹

Beyt:

Gam değildir gide dünyâ kala dîn,

Gam budur ki kala dünyâ, gide dîn.

Nazm-ı Hazret:

آن یکی واعظ چو بر تخت آمدی قاطعان راه را داعی شدی
دست بر می داشت یا رب رحم ران بر بدان و مفسدان و طاغیان ⁷¹⁰

⁷⁰⁶ Kafirde bu gökyüzünü, şu halkı ve âlemi kim yarattı? Diye sorsan,

Der ki: Tanrı yarattı. Yaratmak tanrıya layıktır.

Fakat onun küfrü, bir hayli kötülüğü ve sitemi, bu çeşit ikrarla bir araya gelir mi? (*Mesnevî*, c. V, b. 2206-08).

⁷⁰⁷ Es‘ad Efendi nüshasında burada ‘Akvâline’ kelimesi vardır.

⁷⁰⁸ Müslüman dünyâda kemter düşmüştür. Attâr, *Esrârname*, b. 6.

⁷⁰⁹ Eğer emâneti sağlam götürebilsen hiçbir sıkıntı olmaz. Gönülsüz olunabilir ama dinsiz olunamaz. Hafız, *Divân-ı Hâfiz*, g. 454.

⁷¹⁰ Bir vaiz vardı, minbere çıktımı yol kesenlere duaya başlar,

Ellerini kaldırıp “Yâ Rabbî! Kötülere, isyancılara, fesatçılara rahmet et!” (*Mesnevî*, c. IV, b. 81-82).

می نکردی او دعا بر اصفیا   می نکردی جز خبیثان را دعا
 مر و را گفتند کاین معاود نیست   دعوت اهل ضلالت جود نیست
 گفت نیکویی از اینا دیده ام   من دعاشان زین سبب بگزیده ام
 خبث و ظلم و جور چندان ساختند   که مرا از شر به خیر انداختند
 هر گای که رو به دنیا کردمی   من از ایشان زخم و ضربت خوردمی
 کردمی از زخم آن جانب پناه   باز آوردندی گرگان به راه
 چون سبب ساز صلاح من شدند   پس دعاشان بر من است ای هوشمند
 بنده می نالد به حق از درد و نیش   صد شکایت می کند از رنج خویش
 حق همی گوید که آخر رنج و درد   مر ترا لابه کنان و راست کرد
 این گله ز آن نعمتی کن کت زند   از در ما دور و مطرودت کند
 در حقیقت هر عدو داروی تست   کیمیا و نافع و دل جوی تست [59^b]
 که از او اندر گریزی در خلا   استعانت جویی از لطف خدا
 در حقیقت دوستانت دشمنند   که ز حضرت دور و مشغولت کنند
 هست حیوانی که نامش اشعر است   او به زخم چوب زفت و لمتراست
 تا که چوبش می زنی به می شود   او ز زخم چوب فربه می شود
 نفس مومن اشغری آمد یقین   کاو به زخم رنج زفت است و سمین
 زین سبب بر انبیا رنج و شکست   از همه خلق جهان افزون تر است
 تا ز جانها جانشان شد زفت تر   که ندیدند آن بلا قوم دگر
 پوست از دارو بلاکش می شود   چون ادیم طایفی خوش می شود
 و نه تلخ و تیز مالیدی در او   گنده گشتی ناخوش و ناپاک بو
 آدمی را پوست نامد بوغ دان   از رطوبتا شده زشت و گران
 تلخ و تیز و مالش بسیار ده   تا شود پاک و لطیف و بافر
 ورنمی تانی رضا ده ای عیار   گر خدا رنجت دهد بی اختیار
 که بالای دوست تطایر شماسست   علم او بالای تدبیر شماسست
 چون صفا ببند بلا شیرین شود   خوش شود دارو چو صحت بین شود
 برد ببند خویش را در عین مات   پس بگوید اقلونیا یا ثقات
 این عوان در حق گیری سود شد   لیک اندر حق خود مردود شد
 رحم ایمانی از او ببریده شد   کین شیطانی بر او پیچیده شد
 کارگاه خشم گشت و کین وری   کینه دان اصل ضلال و کافری⁷¹¹

⁷¹¹ Temiz kişilere hiç dua etmez, kötülerden başkasına duada bulunmazdı.
 Ona "Hiç böyle bir adet görmedik. Sapıklara dua etmek mürüvvet değildir." dediler.
 Dedi ki: "Ben onlaran iyilik gördüm. Bu yüzden onlara dua etmeyi adet edindim.

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: فَادِّبُوا بِاللُّغَةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُدْعَوْنَ بِهَا وَإِنَّ غَايَةَ ضَلَالِكُمْ أَنَّكُمْ تَأْتُونَهَا بِسُرْعَىٰ

[60^a] وَإِنَّمَا مُبِينًا⁷¹²

Beyt:

İftirâ etme bî-günâha sakın,

Dokunur sana bir gün âhı, sakın.

قال فخر العالم صلي الله عليه اتقوا دَعْوَةَ الْمُظْلُومِ ، فَإِنَّهَا تُحْمَلُ عَلَى الْغَمَامِ ، وَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : وَعِزَّتِي

وَجَلَالِي لِأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ.⁷¹³ وفي الحديث القدسية اشْتَدَّ غَضَبِي عَلَى مَنْ ظَلَمَ مَنْ لَا يَجِدُ نَاصِرًا غَيْرِي⁷¹⁴

Mevlevî:

گفت عیسی را یکی هشیار سر   چیست در هستی ز جمله صعب تر
گفتش ای جان صعب تر خشم خدا   که از آن دوزخ همی لرزد چو ما
گفت از این خشم خدا چه بود امان   گفت ترك خشم خویش اندر زمان
پس عوان که معدن این خشم گشت   خشم زشتش از سبع هم در گذشت
چه امیدستش به رحمت جز مگر   باز گردد ز آن صفت آن بی هنر⁷¹⁵

O kadar kötülükte bulundular, o derece zulüm ve cevir ettiler ki nihayet beni şerden kurtardılar, hayra ulaştırdılar.

Ne vakit dünyâya yöneldimse onlardan eziyetler gördüm, meşakkatler çektim, dayaklar yedim.

Bu yüzden de iyilik tarafına kaçardım. Beni o kurtlar yla getirirlerdi.

Benim iyiliğime sebep oldular. Ey akıllı başında adam! Bu yüzden onlara dua etmek, boynumun borcudur benim.”

Kul, dertten, elemden Tanrıya sızlanır, uğradığı zahmetten yüzlerce şikâyetle bulunur.

Tanrı da der ki: Gördün ya, nihayet dert ve zahmet, seni bana yalvarır hale getirdi, seni doğrulttu.

Sen, seni yolundan alıkoyandan, bizim kapımızdan uzaklaştırıp kovandan şikâyetle bulun!

Hakikatte her düşman, senin ilacındır. Sana kimyadır, seni faydalandırır, gönlünü alır senin! Çünkü ondan kaçır, halvet bucaklarına sığırır, Tanrı lütfundan yardım dilersin.

Dostlarınsa, hakikatte düşmanlarındır; onlar seni Tanrı tapısından uzaklaştırır, seni meşgul ederler!

Bir hayvan vardır ya, adına porsuk derler. Dayak yedikçe şişmanlar, seminir.

Ona sopayı vurdukça iyileşir. Sopa vurdukça semirir, büyür.

İşte müminin canı da hakikaten porsuktur. O da zahmet ve meşakkatlerle kuvvetlenir, semirir.

Bu yüzden peygamberler eziyetlere, zahmetlere uğradılar. Onların çektiği meşakkatler, bütün cihan halkının çektiği meşakkatten daha üstündü daha artıktı!

Çünkü canları da bütün canlardan daha büyük, daha üstündü. Onun için de onların uğradıkları belaya başka bir taife uğramadı.

Deri, ilaçlarla belalara uğrar da Taif derisi güzel güzel bir hale girer.

Yoksa ona o acı ve keskin ilaçlar sürülmeseydi pis pis kokar, berbat bir hale gelirdi.

İnsanı da tabaklanmamış deri say. Rutubetten nem kapar, çirkin bir hale gelir, ağır ağır kokar.

Sen ona, acı ve keskin ilaçları fazlaca ver de temizlensin, latif bir hale gelsin, semirsin!

Buna kudretin yoksa senin dileğin olmaksızın Tanrı bir zahmet verirse ona sabret, ona razı ol!

Çünkü dosttan gelen bela, sizi temizler. Onun bilgisi, sizin edbinizden üstündür.

Bir adam, belâda safâ görürse belâ, tatlılaşır. Hasta, iyileştiğini görünce ilaç kendisine hoş gelir.

Mat olduğu halde kazandığını görürde “Ey sözlerine, özlerine inanılır kişiler! Beni öldürürün!” der.

Bu kötü kişi de başkasına fayda verdi ama kendi hakkında merdût bir adam kesildi.

İmandan gelen merhamet, ondan alındı. Şeytan sıfatı olan kin, ona çattii sataştı.

Hiddetin, kinin yapıлып düzüldeği tezgâh oldu. Bil ki kin sapıklığın, kâfirliğin temelidir! (Mesnevî, c. IV, b. 84-112).

⁷¹² Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir. (el-Ahzâb, 33/58).

⁷¹³ “Mazlumun duası bulutların üzerine taşınır, Şanı Yüce Allah şöyle buyurur: Belli bir zaman sonra da olsa mutlaka sana yardım edeceğim.” İbn Hibbân, Ed'ıye, 874.

⁷¹⁴ “Benden başka yardımcısı olmayana zulmedene karşı gazabım şiddetli olur.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁷¹⁵ Akıllı birisi, İsâ'ya “Âlemde herşeyden daha sarp, daha güç nedir?” diye sordu.

Beyt:

*Gazab, ta'cîl ile câhillerindir,
Teennî, hilimle âkallarındır.*

Beyt:

نفس را آسان بیند مرد اهل سهل دیدن نفس را جهل است جهل⁷¹⁶

Belki fisk u isyân balçığı ile kalbe nûr gelecek yerleri durmaz sıvırsın. Yine Nefahât-ı Kudsiyye ve Vâridât-ı Rabbâniyye⁷¹⁷ dahi umarsın. Fikr-i hayâl ve endişe-i muhâldir. Meselâ bir kandil su ile dola ona zeyt-i sâfî nice koyula? Feyyâzda buhl yok ammâ kandilde yer yok. Mademki dil dünyâ televvüsâtıyla mülevves ola muhabbetullâh ol kalbe duhûl etmez. Nitekim kav yaş olsa çakmak tutmaz. Selef-i sâlihinden biri buyururlar: ⁷¹⁸ لطف حق ناگاه رسید اما بردل آگاه رسید “Dervişlik nedir?” buyurmuşlar ki: *Yani dünyâ sevdâlarından boşalda muhabbetullâh doldurmağa sa’y eyleye.*

Câmî:

گفتی به جهان عاشق دل خسته چه داری جانی ز غمت پر دلی از غیر تو خالی⁷¹⁹
وَمَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ غَيْرُ اللَّهِ، فَخَصَّمُهُ فِي الدَّارَيْنِ اللَّهُ⁷²⁰

Beyt:

آن زجاجی کاو ندارد نور جان بول و قاروره دست قندیلش مخوان⁷²¹

Husûsan kalbin buğz u hased ü kibr u kin ile dola rûşenâlığı ol kande bula? Ol kalb olmaz belki kalıp olur ma’sûş olan nârı bulur. Meşhurdur zer ki kâl almayıp durulmaz ona sikke-i sultânî urulmaz. Fefhem.

وگفت عبد الله ابن الانصاري رحمة الله اگر عالم باد گیرد چراغ مقبل نمیرد⁷²²
چراغی را که ایزد بر فروزد هر آنکس پف کند ریشش بسوزد⁷²³

Îsâ dedi ki: “Ey can! En sarp en güç şey Tanrı gazabıdır. Çünkü o gazaptan cehennem bile su gibi titrer.” Adam “Peki, bu Tanrı gazabından nasıl aman bulmamalı?” deyince Îsâ şöyle cevap verdi: “Kızdığın zaman kızgınlığına uymamak gerek!”

Kötü kişi bu kızgınlığın madenidir. Onun çirkin kızgınlığı yırtıcı canavarların kızgınlığını da geçer!

O hünersiz kişi, kızgınlıktan vazgeçmekten başka, Tanrı’dan ne rahmet umabilir ki? (*Mesnevî*, c. IV, b. 113-117).

⁷¹⁶ Fakat nefsi kolay görmek cahilliktir. (*Mesnevî*, c. IV, b. 778).

⁷¹⁷ Es’ad Efendi nüshasında burada ‘îlâhiyye’ kelimesi vardır.

⁷¹⁸ Allah’ın lütfu ansızın gelir. Fakat uyanık olan gönle gelir.

⁷¹⁹ Âşıklar âlemine sordum ki onların hasta gönüllerinde ne var? Âşıklar âlemi “Gönlümde senin fikrin varsa dolu, senden hâlî ise boştur.” Dedi.

⁷²⁰ Kalbinde Allah’tan başkası olan kimsenin iki cihanda hasmı Allah’tır.

⁷²¹ Bir kandilde can nuru yoksa sidikten, pislikten ibarettir. O sırcaya kandil deme artık. (*Mesnevî*, c. V, b. 2879).

⁷²² Abdullah İbn el-Ensârî buyurdu: “Eğer cümle âlem yel olursa mukbilin çerâğı sönmez.” Kübra Ceylan, Şule Bayraktar, “Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî’nin *Münâzara-i Dil ü Cân* Adlı Risâlesi ve Türkçe Tercümesi”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı: 32, 2013, s.217.

Kâlellâhu Teâlâ: ⁷²⁴ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ
قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ⁷²⁵

Beyt:

اگر عز جاه است و گر ذل قید من از حق شناسم نه از عمر و زید ⁷²⁶

Fayda yok belki ziyân çok. Ne kadar ki düşmanlık yoluna gittin tahkik öz cânına ettin.

Beyt:

*Düşürmek ister imiş beni düşman,
Înâyet eyler ise dost düşmân.*

هزار دشمنم را می کنند قصد هلاک کرم تو دوستی از دشمنان ندارم باک

Sahâbe-i kirâmdan biri yemin etmişler ki: “Hiç ömrüm içinde bir kimseye kötülük ve bir kimseye iyilik etmedim illâ her ne kim ettim ise kendi cânıma ettim.”

Beyt:

هرچه کنی به خود کنی گر همه نیک و بد کنی ⁷²⁷

Fahru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-: ⁷²⁸ وَكَادَ الْحَسَدُ أَنْ يَغْلِبَ الْقَدَرَ

Beyt:[61^a]

خواه تن بقضا درده و خواه سرکش باش جز آن نبود که تو نخواهی، خوش باش! ⁷²⁹

Beyt:

خدا کشتی آن جا که خواهد برد وگر ناخدا جامه بر تن درد ⁷³⁰

من حفر بئرا لأخيه وقع فيه ⁷³¹

Beyt:

من حفر بئرا نخواندی از خبر آن چه خواندی کن عمل جان پدر ⁷³²

چاهها کنده برای دیگران خویش را دیده قتاده اندر آن. ⁷³³

⁷²³ Allah'ın yaktığı kandili söndürmeye çalışan kimsenin sakalı tutuşur ve yanar.

⁷²⁴ “Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.” (es-Sâf, 61/8).

⁷²⁵ “De ki: “Bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O, bizim yardımcımızdır. Öyleyse mü'minler, yalnız Allah'a güvensinler.”” (et-Tevbe, 9/51).

⁷²⁶ İster yücelik ve mevki olsun, ister zillet ve hapis olsun, ben bütün bunları tanrıdan bilirim; Ahmet'ten Mehmet'ten değil. Sadi Şîrâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 165.

⁷²⁷ Kim ne işlerse kendine eder, İster iyi-güzel, ister kötü-çirkin.

⁷²⁸ “Nerdeyse hased, kaderi yenecekti.”

⁷²⁹ İster nasibine razı ol ister serkeşlik yap, sen istemesende onda olan şey başına gelir. Hoşça bak sen!

⁷³⁰ Kaptanı üstünü başını paralasa dahi Tanrı gene gemiyi istediği yere götürür. Sadi Şîrâzî, *Bostan* (trc: H. İlaydın), s. 228.

⁷³¹ “Kardeşine kuyu kazan, kazdığı kuyuya kendisi düşer.”

⁷³² “Kim kardeşine kuyu kazarsa kendi düşer.” Hadîsini okumadın mı? Okuduysan a babasının kuzusu önce o hükme sen uy. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1571).

⁷³³ Başkaları için kuyu kazdın bir de ne gördün, o kuyuya sen düşmüşsün. (*Mesnevî*, c. VI, b. 3686).

Beyt:

*Ey Yûsuf-ı gül çehre! Meseldir atalardan,
Kim düşman için kuyu kazan, kaza boyunca.*

Beyt:

*Nefsinin eline verip kazma,
Kimsenin yoluna kuyu kazma.
Her ki eller yolunda kazdı kuyu,
Âkıbet kendi düştü yüzü koyu.*

کما تکیل تکال وکما تدین تدان⁷³⁴

Mısra':

این جهان کو هست و فعل ماندا⁷³⁵

Beyt:

*Kazarsın düşmanın düşmek için çâh,
O düşmez sen düşersin ona nâgah.*

Kıt'a:

هر بد که می کنی تو میندار کان بدی   ایزد فرو گذارد و دوران رها کند
قرض است فعلهای تو در پیش روزگار   تا هر زمان که وقت بیندت ادا کند⁷³⁶

Beyt:

بنزد کهان و بنزد مهان   به آزار موری نیرزد جهان⁷³⁷

MATLAB FÎ-HAKKI'Z-ZÂLİM VE'L-MAZLÛM:

الظالم نادم والمظلوم سالم.⁷³⁸

Beyt:

ای که تو از ظلم چاهی می کنی   از برای خویش دامی می کنی⁷³⁹
مر ضعیفان را تو بی خصمی مدان از نبی اذ جاء نصر الله بخوان
گر تو پیلی خصم تو از تو رمید   نک جزا طیراً ابابیلت رسید⁷⁴⁰

⁷³⁴ Ne yaparsan onun karşılığını görürsün. Nasıl yaşarsan ona göre karşılığını görürsün!

⁷³⁵ Bu cihan dağdır, bizim yaptıklarımız ise ses. (*Mesnevî*, c. I, b. 215).

⁷³⁶ Kötülük yaptığında sanma ki yaptığın kötülüğü Allah unuttur ve karşılığını vermez. Hayatta yaptığın şeylerden dolayı borçlusun. Bir zaman gelir bunların karşılığını edâ edersin, ödersin.

⁷³⁷ Bu cihan büyüklere ve küçüklere göre bir karıncanın azarlamasına bile değmiyor.

⁷³⁸ Zâlim pişman, mazlûmsa kurtuldu.

⁷³⁹ Ey zulümle bir kuyu kazan! Sen kendin için bir kuyu kazıyorsun. (*Mesnevî*, c. I, b. 1311).

⁷⁴⁰ Zayıfları sen yardımcısız, kimsesiz sanma. Kur'an'dan izâ câe nasrullah'ı oku!

Sen filsen, düşmanın senden ürkmüşse sana ceza olarak işte eabil kuşu gelip çattı. (*Mesnevî*, c. I, b. 1313-14).

Beyt:

مکن گرگی، مرنجان همرهان را که تا چون گرگ در صحرا نمانی⁷⁴¹

Şiir:

وراعي الشاة يحمي الذئب عنها فكيف إذا الرعاة لها ذئاب⁷⁴²

[61^b] Beyt:

Deme zulüm ede zâlim, ermeye helâk,

Durur küfürle, durmaz zulümle mülk.

حکایت روزی داود نبی علیه السلام دید که از آسمان چیزی می بارد تعجب کرد وحی آمد که هذه لعنتی

ادخلها⁷⁴³

Beyt:

مَنْ أَعَانَ ظَالِمًا عَلَى ظَلَمِهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَى جِبْهَتِهِ مَكْتُوبٌ: آيِسَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ⁷⁴⁴

قِيلَ أَنْفَذُ السَّهَامَ: دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ⁷⁴⁵

Temsil: Benim rûhum! Nûşirevân bir kâfir iken adli ü insâfî ile e'raf bula. Sen müslüman olasin tam'ın ve zulmün sebebinden yürek cahîm ola. Büyük hüsrân ve akl-ı meâdda noxsân olduğundandır.

Beyt:

عقل جزوي، عقل را بد نام کرد کام دنیا مرد را بی کام کرد⁷⁴⁶

İmdi Şeyh Attâr'ın bu kıssa-i pür-gussasından tefekkür deryâsına dal ve kitâb-ı *Musîbetnâme*'sinde ki hikâyesinden hisse al.

Hikâyet: Şeyh Attâr –rahmetullah aleyh- yazar *Musîbetnâme*'sinde: Zaman-ı evvelde bir Yahûdî var imiş gayette mâldâr ve san'atkârı kumar oynamak imiş. Kazâ-i nâgehânî birgün yetilir malı kalmayıp müflîs olur. Hasmı der ki: “Akçen yok seni nedeyim ve zengin olan yere gideyim?” Yahûdî der ki: “Akçem yoksa saraylarım ve nice esbâb-ı hizmetkârlarım vardır.” Hasmı onlara dahi varır hikmet ile cümlesin alır. Gine hasmı der ki: “A'zânın birine varayım oyun sana dönerse aldığımından bir miktarın vereyim.” Yahûdî dahi hırsından: “Nola? Ayâ ki [62^a] oyun benim ola.” Hasmı der ki: “Uzvun zâhirde şerîfi

⁷⁴¹ Yol arkadaşlarını azarlama, onlara kurt gibi davranma! Ki sen de birgün kurt gibi çölde yapayalnız kalmayasın.

⁷⁴² Çoban sürüyü kurttan korur. Çoban kurt olursa, sürüyü kim korur.

⁷⁴³ Anlatılır ki: Davud aleyhisselam bir gün gökten bir şeyler yağdığını gördü ve şaşırıldı. Vahiy geldi ki: 'Bu dünyâya inen lanetimidir.'

⁷⁴⁴ Kıyamet günü alında "Allah'ın rahmetinden ümitsiz" ibaresi yazılı olduğu halde gelen zalime, işlediği zulümden dolayı kim destek olabilir?

⁷⁴⁵ Denilmiştir ki: “Okuların en işleği (hedefe varanı, isabetli olanı), mazlumun duasıdır.”

⁷⁴⁶ Akl-ı cüzi aklın adını kötüyeye çıkarmıştır. Dünyâ muradı, insanı muradsız bir hale getirmiştir. (*Mesnevî*, c. V, b. 463).

yüzdür. Ammâ onun dahi zübdesi gözdür. Murâdım gözüne varmaktır. Gayrısına tama‘ım yoktur.” Bu dahi tama‘ından⁷⁴⁷ râzı olup “Nedelim ve senin murâdın tarafına gidelim.” Ve’l-hâsıl gözün dahi alır sonra dinine varır. Yahûdî dahi der ki: “Hey bî-insâf-ı zâlim! Bu kadar bağ u bahçem ve nice kese ile akçem ve bu kadar kâr u bâr ve nice esbâb u hizmetkârlarımı fedâ ettim ve şerîf-i uzvum göz idi onu dahi verdim ve nâ-bînâlığı⁷⁴⁸ ihtiyâr ettim. Şimdi dînime kasd etmek ya nice insâftır?” Bu sözün ağırlığı bana kûh-i Kâf’dır.

Hisse: Benim rûhum! Cuhûd u u‘nûd u merdûd matrûdun dîn-i murdârı kâsid ve i‘tikâd-ı bâtlı fâsid iken bu kadar dünyâsın verdi ve körlüğü dahi ihtiyâr etti. Sen dîn-i pâkını ve i‘tikâd-ı tâb-nâkını dünyâ-yı murdâr ve bî-vefâ-yı gaddâr için bugün durmaz telef edersin. Yarın huzûr-u Hazret’e⁷⁴⁹ ne dîn üzere gidersin?

Mısra‘:

Dinini dünyâyâ satanlarda ne îmân ola?

Benim rûhum! Eğer “Hüdâyı Azze ve Celle Hazretlerinin lutf u keremine i‘timâd ve fazlına i‘tikâd ederim.” dersin güzel. Ammâ kendini Kur’ân-ı Kerîm buyuruğuna uydur ve kalbini nûr-i îmânla güldür. Ne ânki Kur’ân-ı Kerîmü’ş-Şân’ı kendine uydurasın ve kalbini vesâvis ile doldurasın.[62^b]

Şeyh Attar:

Beyt:

رَأْسَتْ كَرْدَنْ شَرَع رَا خُودِ خَطَاسْتِ خُوشِ رَا بَرِ شَرَعِ بَايِدِ كَرْدِ رَاسْتِ⁷⁵⁰

Kalellah Tebâreke ve Teâlâ: ⁷⁵¹ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ Gör imdi bu âyet-i kerîme maânîsinde gürûhlar çoktur âhiret için tevekküle mecâl yoktur. Zîrâ Kur’ân-ı Azîmü’ş-Şân’da Hakk Celle ve Alâ cümle tevekkülü dünyâ için buyurdu. Ammâ âhiret için dermân kendi sa‘yinizdir hemân. Kalellah Tebâreke ve Teâlâ: ⁷⁵² وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

Temsîl: Benim rûhum! Meselâ dünyâda bir gemiyi türlü metâ‘ ile İslâmbul’da doldursalar ve bunun Mısır’a varmasını murâd etseler ammâ bu gemiye ne reîs ne dümen ve ne yelken ne seren verip ve hem akıntıdan aşağıya salıverip: “Tevekkül ile gitsin ve erenler

⁷⁴⁷ Es‘ad Efendi nüshasında burada ‘tama‘ından’ kelimesi yerine ‘hırsından’ kelimesi vardır.

⁷⁴⁸ Es‘ad Efendi nüshasında burada ‘nâ-bînâlığı’ kelimesi yerine ‘körlüğü’ kelimesi vardır.

⁷⁴⁹ Es‘ad Efendi nüshasında burada ‘Hakk’a’ kelimesi vardır

⁷⁵⁰ Kişinin şeriatı düzeltmeye çalışması hatadır. Kişi kendisini şeriata göre düzeltmelidir.

⁷⁵¹ “Cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?” (el-İnfîtâr, 82/6).

⁷⁵² “İnsan için ancak çalıştığı vardır.” (en-Necm, 53/39).

himmeti ile Mısır'a varsın.” denilirse ayn-ı dalâl ve ümîd-i muhâldir. Ammâ âlet ü esbâbları ve topları ve tüfenkleri tamam yerinde olup ve mellâhlar ve sâyir cenkçileri içine dolup ba‘dehu tevekkül ederse ve tazarru‘ u zârî yoluna giderse lâyıık u ahrâ vü dil-pezîr u gurrâdır. “Ayâ yolda fırtına mı ola yoksa kâfir gemisi mi bula?” deyu havf lâzım belki elzemdir. Sen ise bunun hilâfında ve akl u fikrin dünyâ cem‘inde eşkün dokuz yerden bağlarsın ve beş akçe ziyân için on günde ağlarsın. Ammâ âhiret için iki akçeyi biri [63^a] birinden ayırmazsın ve “Rabbim Kerim’dir.” deyu âhireti kayırmazsın.

Hikâyet: Seyyid Alizâde Şir‘a Şerhi’nde yazar: Bir sahî kimse bir fakîri ücrete tutmuş ve alıp evine⁷⁵³ gitmiş. Ta ki çanakların yuyup pâk ede ve sonra kendine ihsânlar ede. Bu bî-akl ve kalbi suht u âsî vü bedbaht ise buyurdıkları yere gitmez ve hiç birin pâk etmez. Belki çanakların bir nicesin kırmış ve bir miktarın mülevves komuş. Sonra gelip kerîmden hak talep eder. Bir âkıl buna cevâb eder ki: “Buyurulan hizmetin bir nicesi Yunmuş olsa bir nicesi mülevves kalsa ve bir miktarı hatâen ve sehvlle kırılrsa kerîmdir deyu hak talep edersen câiz ve sezâ vü zahmetine göre cezâ bulursun ve illâ ümîd muhâl ve râh-ı zındıka ve dalâldir.”

Hazret-i Mevlvî:

Beyt:

نامه پر ظلم و فسق و کفر و کین لایق است، انصاف ده اندر یمین⁷⁵⁴
چون ترازوی تو کژ بود و دغا راست چون جویی ترازوی جزا⁷⁵⁵

Benim rûhum! Şer‘-i şerîf dâiresinden çıkanın hâli dünyâda diğér gün ve âhirette nâr-ı cahîmesi ne gün olur? Hazret-i Hûd –aleyhisselâm- kıssasından hisse alıp tefekkür eyle. Kâle Fahru’l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-: *انما مثل شریعتی کمثل سفینة نوح؛ من ركبها من ركبها* [63^b] *فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ*⁷⁵⁷ Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: *756* *عَرِقَ* Dersen ki: “Ben tekzîb etmezem nem var?” Kavlinde yok ise fî‘linde var.

دست کورانہ بحبل اللہ زن جز بر امر ونہی یزدانی متن

چیست حبل اللہ رها کردن هوا کاین هوا شد صرصری مر عاد را⁷⁵⁸

⁷⁵³ Es‘ad Efendi nüshasında burada ‘evine’ kelimesi yerine ‘hânesine’ kelimesi vardır.

⁷⁵⁴ Sen de insaf et. Zulümle, kötülükle, küfür ve kinle dolu olan amel defteri, sağ yandan verilmey değer mi? (*Mesnevî*, c. V, b. 2205).

⁷⁵⁵ Terazın eğriydi, azgındı. Artık mükâfat terazisinin doğru olmasını neye beklersin. (*Mesnevî*, c. V, b. 1831).

⁷⁵⁶ “Benim şeriatım-sünnetim, Hz. Nuh’un gemisi gibidir. Ona binen kurtulur, geri duran ise boğulur.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁷⁵⁷ “Yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir görün.” (Â-i İmrân, 3/ 137).

⁷⁵⁸ Kör gibi elini at, Tanrı ipine yapış. Tanrının emrinden, nehyinden başka bir şeyin etrafında dönüp dolaşma.

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî** yazar *Mesnevî-i Şerîf*’lerinde: Hazret-i Hûd peygamber –aleyhisselam- bir gün bir dâire çizip kavmine der ki: “Sizlere nasîhat ederim durun ve bu çizdiğim dâirenin içine girin. Zîrâ her sözümün aslı ve şerh edersem nice bâb u faslı vardır. Hemân size lâzım olan buyurduğum tutmak ve nehy ettiğim yerden kaçmaktır. Hakk Celle ve Alâ sizlere bir yel gönderir hulanan ve dâireden taşra bulduğun helâk eder. Ammâ dâirenin içinde bulunduğu bâd-ı sabâ olur ve esdiğinden cânınız safâlar bulur.”

Hisse: Şer‘-i şerîf ve sünnet-i latîf hemân ol dairedir nazar kıl dâireden taşra yerin var mıdır? Sonra ecel sarsarı gelir yakar ve binâ-yı bedeni kara yerlere sokar.

Mısra‘:

جان به جانان ده وگرنه از تو بستاند اجل⁷⁵⁹

Beyt:

هود گرد مومنان خطی کشید نرم میشد باد، کانجا می رسید⁷⁶⁰
هر که بیرون بود ز آن خط، جمله را پاره پاره می گسست اندر هوا⁷⁶¹
همچنین باد اجل با عارفان نرم و خوش همچون نسیم یوسفان⁷⁶²
آتش شهوت نسوزد اهل دین باقیان را برده تا قعر زمین⁷⁶³ [64^a]

Beyt:

من بنده ی قرآنم اگر جان دارم من خاک در محمد مختارم⁷⁶⁴

Hikâyet: Şeybân-ı Râî –kuddise sirrûhu- dahi zamanında koyunlarına bir dâire çeker ve kendi devlet u saâdet ile Cuma namazına gider. Hikmet-i Rabbânî ol namazdan gelince ne bir koyun dâireden taşra olur ve ne bir kurt içeri gelir. Hazrete suâl olunur: “Bu ne acâyib hikmettir ve bu remzin sırrı nedir?” Şeybân dahi buyurur ki: “Kurt koyun ile şol vakit barıştı ki çoban efendisi hizmetine duruşdu. Kurt koyuna şol zaman gelir ki çoban efendisine âsi olur.”

Beyt:

همچنین شیبان راعی میکشید گرد بر گرد رمه، خطی پدید
چون به جمعه می شد او وقت نماز تا نیارد گرگ آنجا ترک تاز

Tanrı ipi nedir? Heva ve hevesini terk etmek. Bu heva ve heves, Âd Kavmine bir kasırga gibi kesilmiştir. (*Mesnevî*, c. VI, b. 3492-93).

⁷⁵⁹ Canını cananın için ver, feda et. Yoksa canını ecel alır.

⁷⁶⁰ Hûd, inananların çevresine bir çizgi çizmişti; yel oraya varınca yumuşuyor, hafifliyordu. (*Mesnevî*, c. I, b. 854).

⁷⁶¹ O çizgiden dışarıda olanlarıysa havalara kaldırıyor, havada param parça ediyordu. (*Mesnevî*, c. I, b. 855).

⁷⁶² Böylece ecel rüzgârı ariflere gül bahçelerinden esip gelen rüzgâr gibi latif ve hoştur. (*Mesnevî*, c. I, b. 860).

⁷⁶³ Din ehli de şehvet ateşi yanmaz; geri kalanları ise o ateş alır, ta yerin dibine götürür. (*Mesnevî*, c. I, b. 861).

⁷⁶⁴ Canım bedenimde oldukça Kur’ân’ın kuluym; Seçilmiş Muhammed’in yolunun toprağıyım. Mevlânâ, Rubâî, r. 128.

MATLAB-I MÜHİMM:

Hikâyet: Şeyh **Muslihuddin Şîrâzî** –rahmetullah aleyh- *Bustân*'ında yazar: Selef-i sâlihinden birini gördüler ki kaplana binmiş ve yılanı kamçı etmiş. Suâl olundukta durur ve cevab-ı latîf buyurur: “Kaplan ve yılan ve sâyir canavarân bana mûnis olduysa acîb değil. Belki dünyâ hâristânı bana bûstan u güldür. Sizin dahi gönlünüz arzu ederse ve bu rütbei bulmak dilerse Hakk Celle ve Alâ'nın emr-i şerîfından baş çevirmen ve hilâf-ı râzî yoluna gitmen. Ta ki herşey size râm ve dâm-ı dünyâ ayn-ı kâm ola.” [64^b] من كان لله كان الله له [64^b]

احفظ الله يحفظك احفظ الله تجده امامك⁷⁶⁶

Beyt:

حکایت کنند از بزرگان دین	حقیقت شناسان عین الیقین
که صاحبدلی بر پلنگی نشست	همی راند رهوار و ماری به دست
یکی گفتش: ای مرد راه خدای	بدین ره که رفتی مرا ره نمای
چه کردی که درنده رام تو شد	نگین سعادت به نام تو شد؟
بگفت ار پلنگم زیبون است و مار	وگر پیل و کرکس، شگفتی مدار
تو هم گردن از حکم داور میبچ	که گردن نیبچد ز حکم تو هیچ
چو حاکم به فرمان داور بود	خدایش نگهبان و یاور بود
محال است چون دوست دارد تو را	که در دست دشمن گذارد تو را
ره این است، روی از طریقت متاب	بنه گام و کامی که داری بیاب خواهی
نصیحت کسی سودمند آیدش	که گفتار سعدی پسند آیدش ⁷⁶⁷

Beyt:

گدای حضرت او باش و پادشاهی کن
مکن مخالفت او هر چه خواهی کن⁷⁶⁸

⁷⁶⁵ Şeyban-ı Râi de sürünün etrafında böyle apaçık bir çizgi çekerdi.

Cuma günü, namaz vakti Cuma namazına gidince kurtlar sürüye saldırmasın, yağmalamasınlar diye böyle yapardı. Hiçbir kurt çizgiden içeri girmezdi. Hiçbir koyun da çizgiden dışarı çıkmazdı. (*Mesnevî*, c. I, b. 856-58).

⁷⁶⁶ “Kim allah için yaşarsa Allah ona yardım eder. Allah'ın emirlerini gözet ki Allah da seni korusun. Allah'ın emirlerini gözet ki onu önünde bulasın.” Tirmizî, Kıyâmet, 59.

⁷⁶⁷ Gerçeği yakın gözlüğü ile gören din büyüklerinden naklederek anlatırlar:

Gönül erlerinden biri bir kaplana binmiş elinde bir yılan, onu hızlı hızlı sürüp gidiyormuş. Adamın biri:

“Bana da bu gittiğin yoldakılavuz ol, ey Tanrı yolunun yolcusu! Ne yaptın da yırtıcı bir hayvan sana râm oldu? Ve saâdet yüzüğünün kaşına senin ismin kazıldı?” demiş. Gönül eri cevap vermiş:

“Kaplanın, yılanın, filin ve akbabanın bana zebun olmasında şaşılacak bir şey yok. Sen de tanrının emrinden dışarı çıkma ki senin emrinden de hiçbir şey dışarı çıkmasın.”

Memlekete hükmeden kimse tanrının buyruğundan ayrılmazsa, Tanrı da onun gözeticisi, yardımcısı olur. O seni dost bildikten sonra imkânı yok düşmanın elinde bırakmaz.

İşte yol budur. Bu yoldan yüz çevirme, yürü ve ne muradın varsa gör.

Nasihât ancak Sadî'nin sözlerinden hoşlanan kimsenin işine yarar. Sadi Şîrâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 19-20.

Benim rûhum! İnsanda buna iktidâr var iken zâyî etmek ve hevâ-yi nefis tarafına gitmek lâıyk mıdır?

Hazret-i Mevlevî:

Beıt:

آخر آدم زاده ای ای ناخلف   چند پنداری تو پستی را شرف؟⁷⁶⁹
خویشتن نشناخت مسکین آدمی   از فزونی آمد و شد در کمی⁷⁷⁰

MATLAB-I PEND:

Pend: Vâlid merhûm hikâyet ederdi ve ibrette kalıp tefekkür deryasına giderdi. Rûh-i şerîfleri şâd ola ve merkadleri nûr-i rahmet ile dola. Bir tornum var idi. Gayet zeyrek ki mürğlar arasında [65^a] bulunmaya bundan yiğrek. Her kaçın beni görse raks edip karşıma gelirdi ve boynunu boynuma koyup dururdu. Birgün elimde bir şahin gördü. Hemân yüzünü benden çevirdi. Ba‘dehu gayrı tarafa gidip melûl oldu ve iki gözü yaş ile doldu. Sonra çok çalışım asla âşinâlık etmedi ve sulh tarafına gitmedi. Yani demek oldu ki “Çün sen benim dostumsun ya düşmanım elinde neyler?”

İşte rûhum! Mürğ hâl diliyle böyle söyler.

Hisse: Ya biz Hazret-i Rabb-i İzzet’e dost nice oluruz ki düşman ile dostluk ederiz! Rasûl-u Ekrem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurmadığı yollara gideriz. Fefhem.

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁷⁷¹ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

کجا سر براریم از ین عارونک   کر با او بصلحیم با حق بجنک
نظر دوست نادر کند سوی تو   چو در روی دشمن بود روی تو
گرت دوست باید کز او بر خوری   نباید ک فرمان دشمن بری
ندانی ک کمتر نهد دوست پای   چو ببند که دشمن بود در سرای⁷⁷²

⁷⁶⁸ Önce Allah’ın kulu ol sonra padişahlık yap. Her ne istersen yap ama O’na muhâlefet etme! Şah Nimetullah Velî, *Dîvân (Kıtaât)*, k. 107.

⁷⁶⁹ Ey hayırsız evlat! Nihayet sen âdemoğlusun. Ne vakte kadar alçaklığı şeref sayarsın? (*Mesnevî*, c. I, b. 541).

⁷⁷⁰ Yoksul âdemoğlu kendisini bilmedi tanımadı fazilet makamından gelip bu noksan âlemine düşüverdi. (*Mesnevî*, c. III, b. 1000).

⁷⁷¹ “Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmanınızdır diye emretmedim mi?” (Yasin, 36/60).

⁷⁷² Bizse şeytanla barışığız, Tanrı ile cenk ediyoruz. Bu utancın içinden başımızı nasıl kaldıracacağız?

Dost, yüzü düşmana dönük olan dostuna bin de bir bakar. Eğer faydalı bir dost istiyorsan, onun düşmanından emir almayacaksın. Senin evinde düşmanını gördükten sonra dostun oraya ayak basmaz, bunu bilmiyor musun? Sadi Şirâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 323.

Nesir: Şeytâna suâl olunmuş ki: “Silâhın nedir?” Cevâb verip der ki: “Kılıcım hamrdır ok ve yayım taze oğlandır.”⁷⁷³ نظر الحرام سهم من سهام الشيطان

Fünûni'l-mecâlis, kâle Aleyhisselâm:

من نظر الي غلام بشهوة احبط الله عمله [65^b] سبعين سنة ولعنه ملائكة السماء والارض واشد الله عليه من مواطن اربعة عند قبض روحه وفي القبري والحساب والصراف.⁷⁷⁴

Ve kâle Aleyhisselâm:

مَنْ قَبَّلَ غُلَامًا بِشَهْوَةٍ فَكَأَنَّمَا نَكَحَ مَعَ أُمِّهِ سَبْعِينَ مَرَّةً وَمَنْ نَكَحَ مَعَ أُمِّهِ مَرَّةً فَكَأَنَّمَا اقْتَضَى سَبْعِينَ عَذْرَاءَ بَغِيرِ مَهْرٍ وَمَنْ اقْتَضَى عَذْرَاءَ بَغِيرِ مَهْرٍ فَكَأَنَّمَا زَنَى مَعَ سَبْعِينَ ثَيِّبًا وَمَنْ زَنَى مَعَ امْرَأَةٍ مُسَلِّمَةٍ وَغَيْرِ مُسَلِّمَةٍ حُرَّةً أَوْ امْرَأَةٍ فَتَحَ لَهُ فِي قَبْرِهِ ثَمَانِمِائَةَ بَابٍ مِنَ النَّارِ يَخْرُجُ إِلَيْهِ حَيَاتٍ وَعِقَابٍ.⁷⁷⁵

Hazret-i Sultan Veled mi-fermâyed:

Beyt:

پندیست این ازو که بحر من نظر مکن وز سوی من مرو تو بهر سوی بنهیده
خلاق به بود ز خلاق یقین بدان مکسل از ان کسی که ترا ز وست فائده
گرد فلک بگرد که انجا ملک پرنده بگریز از این زمین که پر از دیو ازده.⁷⁷⁶

Ebû Saîd Ebu'l-Hayr:

Beyt:

دانی که مرا یار چه گفتست امروز جز ما بکسی در منگر دیده بدوز⁷⁷⁷
يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ⁷⁷⁸ Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ:

Şiir:

نَعَصِي إِلَهٍ وَأَنْتَ تُظْهِرُ حُبَّهُ هَذَا مُحَالٌ فِي الْقِيَّاسِ بَدِيعُ
لَوْ كَانَ حُبُّكَ صَادِقًا لَأَطَعْتَهُ إِنَّ الْمُحِبَّ لِمَنْ يُحِبُّ مُطِيعٌ⁷⁷⁹

⁷⁷³“Harama bakmak şeytanın zehirli oklarından bir oktur.” Seyyid Ali Zâde, *Tam Şir’atü’l-İslâm* (trc: Naim Erdoğan), s. 365; Et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 10/173; el-Müstedrek, 4/349.

⁷⁷⁴ “Kim bir oğlana bakarsa Allah onun yetmiş yıllık ibadetini boşa çıkarır. Yeryüzündeki ve gökyüzündeki melekler ona lanet ederler.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁷⁷⁵ “Kim genç bir çocuğu şehvetle öperse, sanki yetmiş kez annesiyle nikâhlanmış gibidir. Kimde annesiye nikâhlanırsa sanki yetmiş kızın bekâretini mehirsiz gasbetmiş gibidir. Kim mehirsiz bir kızın bekâretini alırsa sanki yetmiş kız çocuğuyla zina etmiş gibidir. Kim Müslüman olsun yahut gayr-i müslim olsun ister hür olsun ister köle olsun zina ederse Allah ona kabirde sekiz yüz kapı açarda içinden akrepler ve yılanlar çıkar.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁷⁷⁶ Ondan şöyle bir söz anlatılır ki: “Bana nazar etme! Ama bendende uzak kalma ki her tarafı görebilesin.

Yaratan yaratılardan daha iyidir bunu bil! Sana faydası olacak kimseden uzak kalma.

Feleğin çevresini dolaş ki orada melekler kanat çırpırlar. Bu zemindende kaç ki burası Allah’ın devleri ile doludur.

⁷⁷⁷ Bilir misin bugün bana yârim ne demişti? Bizim dışımızda kimseye bakma! Gözlerine sahip ol!

⁷⁷⁸ “Allah, gözlerin hain bakışını ve kalplerin gizlediğini bilir.” (el-Mü’min, 40/19).

برو تو خانه دل را فروروب مهیا کن مقام و جای محبوب
چو تو بیرون شدی او اندر آید به تو بی تو جمال خود نماید⁷⁸⁰

Kāle Fahru'l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem:

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضَغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ⁷⁸¹ [66^a]

MATLAB-I EHEMM:

Hikâyet: Zaman-ı evvelde bir pâdişâh bir gün teferrüc-i bâğ eder ve seyr u şikâre gider. Bir derviş görür ki bir yerde oturmuş ve kendi ile tefekküre varmış. Pâdişâhı görüp iltifât etmez ve râh-ı ta'zîme gitmez. Pâdişâh buyurur ki: “Getirin bunun hakkından gelinsin. Ta ki pâdişâhlara ta'zîmin ne idiği bilinsin.” Dervişi getirip suâl ederler: “Miskin? Niçin sen pâdişâha ta'zîm etmedin ve Kur'ân-ı Kerîm buyurduğun tutmadın.” Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: ⁷⁸² أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ Derviş dahi der ki: “Pâdişâh oldur ki nefis u hevâsın terk ede ve rızâ-yı Hüdâ'ya gide. Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: إِنَّ⁷⁸³ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ⁷⁸³ Sen pâdişâh değil belki benim kulumun kulu ve zâhiren diri ma'nîde ölüsün. Zîrâ dünyâ benim kulumdur bana hizmet eder ve her ne dersem onu eder. Kemâ verade fi'l-hadîsi'l-kudsî: ⁷⁸⁴ يَا دُنْيَا أَخْذِمِي مَنْ خَدَمَنِي وَأَتَّعِبِي عَلَيَّ مَنْ خَدَمَكَ⁷⁸⁴ Sen ise dünyâ kulluğuna ettin der-miyân. Belki baş u cân verirsin. Ammâ Rabb-i A'âlâ hizmetinde keslân ve nice türlü fisk u isyân üzre olursun bir cîfe-i [66^b] hammâl ve karnın vesâvis ile mâle maldır. Tefekkür-i râh-ı âhîret u tedebbür-i esbâb-ı meveddet etmezsin ve kulluk yoluna gitmezsin. Hey bî-çâre! Kendini pâdişâh sanma ve ömrün âb-ı revandır tınma. Tefekkür kıl Hakk Celle ve Âlâ seni evvel bir hor sudan halk etti. Senden evvel nice pâdişâhlar bu âleme geldi ve gitti. Senin dahi ey garîb! Seferin karîbdır sonradan çık menzilin makbere. Ey gâfil! İşin sonunu göre.”

Beyt:

سفر کرد خواهی به شهری غریب⁷⁸⁵ پس ای خاکسار گنه عن قریب

⁷⁷⁹ Allah'a isyan edip durduğun halde O'nun muhabbetinden bahsediyorsun. Yemin ederim bu anlaşılır gibi değil! Eğer muhabbetinde sâdık olsaydın O'na itâat ederdin; çünkü seven sevdiğine itâat eder.

⁷⁸⁰ Yürü, gönül evini süpür, sevgiliye hazırla, güzel bir konak haline getir.

O evden sen çıktın mı o gelir. Sana, yüzünü sensiz gösterir. Mahmud Şebüsterî, *Gülşen-i Râz* (trc: Abdülbâkî Gölpınarlı), s. 34, b. 400-01.

⁷⁸¹ “Dikkat edin! Bedende bir et parçası vardır. O sıhhatli olunca bedende sağlıklı olur, o bozulunca bedende bozulur. İşte o kalptir.” Buhârî, İman, 39; Müslim, Musakat, 107.

⁷⁸² “Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de.” (en-Nisa, 4/59).

⁷⁸³ “Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.” (el-Hucurât, 49/13).

⁷⁸⁴ “Ey dünyâ! Bana hizmet edene sen de hizmet et. Senin peşinden koşandan ise sen uzaklaş.”

⁷⁸⁵ Ey günah tozuna batmış olan! Yakında bilmediğin bir şehre gireceksin. Sadi Şirâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 321.

Gine devriş dahi: “Sözün var ise söyle. Belki ta‘zîmi sen bana eyle.” demiş ba‘dehû âlem-i tefekküre gitmiş.

Kıt‘a:

Pâdişâhım deyu mağrûr olma ey şâh-ı cihân!
Bâb-ı Hâkk’ta şâhla dervîş yeksân olur.
Olma gam-gîn! Ey fakîr-i bî-kes ve bî-çîz olan,
Sûreten olan fakîr ol bâbda sultân olur.

Beyt:

Nice şâhlardan kalıptır bu saray-ı kâinât,
Ey nice şâhân gele dahi nice deverân ola.
Her kademde bastığın hâk zemînin her yeri,
Nice Cemşid ve Feridun gibi ulu hân ola.

Hazret-i Mevlevî:

مر اسیران را لقب کردند شاه   عکس چون کافور نام آن سیاه⁷⁸⁶
صدر خوانندش که در صف نعال   جان او پست است یعنی جاه و مال⁷⁸⁷
نام میری و وزیری و شای   در نهانش مرگ و درد و جان دهی⁷⁸⁸
ای سرا و باغ تو، زندان تو   خانمان [این ملک و مال] تو، بلاي جان تو

[67^a] Beyt:

کرمکی واز قدر آکنده ای   طمطراقی در جهان افکنده ای⁷⁸⁹

Beyt:

تا توانی بنده شو سلطان مباش   زخم کش چون گوی شو، چوگان مباش⁷⁹⁰

MATLAB FÎ-TERKÎ’S-SALTANAT:

Hikâyet: **Şeyh Attar** – rahmetullâh aleyh- yazar *Mantıku’t-tayr*’ında: Sultân Mahmûd dünyâdan sefer ettikten sonra bir kimse vâkıasında görür “Pâdişâhım!” deyu karşısına varır. Ol dahi der ki: “Hey meded! Bana pâdişâh deme ve sözünü galat etme. Keşke dünyâda gedâ olaydım ve nafakamı hûşe-çînlıkta bulaydım. Câh yerine çâhlar

⁷⁸⁶ Fakat halk, aksine olarak esirlere padişah adını taktılar. Zenciye Kâfûr adı takıldığı gibi hani. (*Mesnevî*, c. IV, b. 3123).

⁷⁸⁷ Canı, papuçuların safında yer almış. Yani mevkiye, mala kapılıp kalmış olma. “Sadr-Ulu ve başköşeye geçen vezir” derler. (*Mesnevî*, c. IV, b. 3127).

⁷⁸⁸ Fakat beylik, vezirlik ve padişahlık adı hakikatte ölümdür, derttir, can vermedir. (*Mesnevî*, c. VI, b. 323).

⁷⁸⁹ Sen pisliklerle dolu bir kurtcağızsın. Fakat cihana bir gürültü saldın. (*Mesnevî*, c. V, b. 1855).

⁷⁹⁰ Elinden geldikçe kul ol, sultan olma! Top gibi zahmet çekici ol, çevkan olma. (*Mesnevî*, c. I, b. 1868).

olaydı ve boğazım kan ile dolaydı. Kurusun şol hümânın kanadı ki gölgesin benim üzerime saldı. Şimdi hesabında bu kadar kıl u kâl ve bir arpa çoktan dahi suâl ederler. Bileydim dünyâda cest-bâz ve gedâlîği ihtiyâr ederdim.”

Benim rûhum! Sultan Mahmud mülk-i mâzi. Ammâ gâyette âdil u gâzi idi. Dîn u diyânet u fikr u kiyâset u şer‘-ı fetvâ vü salâh u takvâda ferd ve tedbîr-i âhirette merd iken hâli perîşân ve hesâbında ser-gerdân ola. Ya gayrı ehl-i dünyânın hâli nola?

Beyt:

پاک رایی بود بر راه صواب   یک شبی محمود را دید او بجواب
گفت ای سلطان نیکو روزگار   حال تو چونست در دار القرار
گفت تن زن خون جان من مریز   دم مزن چه جای سلطانت خیز⁷⁹¹
گر تو خوانی جز پریشانم مخوان   اوست سلطانت تو سلطانت مخوان
سلطنت او راست و من بر سودمی   گر به دنیا در گدایی بودمی
کاشکی صد چاه بودی جاه نی   خاشه رویی بودمی و شاه نی
نیست این دم هیچ بیرون شو مرا   باز می خواهند یک یک جو مرا [67^b]
خشک بادا بال و پر ان همای   کو مرا در سایه ی خود داد جای⁷⁹²

Beyt:

با غیر او اضافت شاهی بود چنانک   بر یک دو چوب پاره از شطرنج نام شاه
غلط کرده طلب کردیم جاه و سر بلندی را   دریغا ما ندانستیم قدر دردمندی را⁷⁹³
الإمارة عزة في الدنيا وحسرة وندامت في العقبی⁷⁹⁴

تفرون من فروا من فضول الدنيا كما - Kâle Fahru'l-âlem - sallallâhu aleyhi ve sellem-: من لم يترك الدنيا محمودا تتركه الدنيا مذموما⁷⁹⁵: ve bir âkıl demiş: الجذام⁷⁹⁵

Hazret-i Mevlevî hem-der-în ma‘nâ mi-fermâyend:

⁷⁹¹ Dini temiz, doğru yolda yürür bir adam vardı. Bir gece rüyasında sultan Mahmud’u gördü.

Dedi ki: Ey zamanı iyilikle geçen padişah! Ebediyet yurdunda halin nasıl?

Sultan Mahmud dedi ki: “Bırak yüreğimin kanını dökme. Sus, burası padişahlık yeri değil, kalk oradan. (Attâr, *Mantıku’t-Tayr*, b. 936-37-38).

⁷⁹² Sen de beni çağıracaksın. A akılı dağınık diye çağır. Padişah diye çağırma. Padişah O’dur. O’nun huzunda bana padişah deme.

Saltanat O’nundur. Keşke ben yerlerde sürünseydim. Keşke dünyâda bir yoksul olsaydım.

Keşke makamlara erişeceğime, yüzlerce kuyuya düşseydim. Keşke padişah olacağıma bir süprüntücü olsaydım.

Şimdi hiçbir şeyim yok. Kurtulma imkanında bulunmuyor. Öyle olduğu halde yaptığım şeyleri bir bir soruyorlar, hesap ediyorlar.

O hüma kuşunun kolu kanadı kurusun. O, bana gölge saldı da padişah oldum. (Attâr, *Mantıku’t-Tayr*, b. 942-47).

⁷⁹³ Onun dışında şahlık ve padişahlık yapmak, bir iki parçadan oluşan satranç tahtasındaki şaha benzer. Makam ve paye istemekle biz hata yaptık. Ne yazık ki derdimizin kıymetini bilemedik.

⁷⁹⁴ “İmâret; dünyâda izzet, ahirette ise hüsrân ve pişmanlıktır.”

⁷⁹⁵ “Dünyâ feza-yilinden, cüzzâmdan kaçır gibi kaçın.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁷⁹⁶ Kim dünyâyı hamd ederek terketmezse, dünyâ onu zemmederek terkeder.

Beyt:

هر چه از وي شاد گشتی در جهان از فراق او بیندیش این زمان
زانچه گشتی شاد، بس کس شاد شد آخر از وي جست و هم چون باد شد
از تو هم بجهد، تو دل بر وي منه پیش از آن کاو بجهد از تو، تو بجه⁷⁹⁷
ای خنک آن را کز این ملکت بجست که اجل این ملک را ویران گر است.⁷⁹⁸

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî** yazar *Mesnevî-i şerîf*’lerinde: İmru’l-Kays ki arap pâdişâhı idi. Onun beyânı vü zamanında Yûsuf-ı sâni iken buna bir hâl ârız olur gider ve saltanatı terk eder gayrı pâdişâh vilâyetine varır ve fakr u fâka ile nice yıl onda durur. Çünkü bâd-ı aşk böyle eser. Kifâf-ı nefsi için kerpiç keser. Bunun vilâyetinden bir nice âdem gider. Varıp ol pâdişâha haber eder ki: “İmru’l-Kays bunda gelmiş ve şikâr-ı aşk için hışt-zen olmuş.” Pâdişâh dahi gece ile varır ve İmru’l -Kays’ı görür. [68^a] Der ki: “Hey sultânım! Niçin vilâyetinden gittin ve pâdişâhlığın terk ettin? Asker ve hazînen çok ve sahâda nazîrin yok. Hüsünde zamanenin Yûsuf’u ve merdânelerin âsfîyâsın. İşte tâc u tahtım ve saltanat u bahtım sultânımın olsun. Teşrîf buyur memâlik nûr-i adlinizle dolsun. Vilâyet nedir? Bunda baş-ı cânım yoluna feda.” deyip çok felsefe söyler ve onun ânda kalmasın diler söz tamam olunca İmru’l-Kays sükût eder ve hâmuşluk âlemine gider. Sonra buna der ki: “Ey hûy-ı melek! Meseldir; ⁷⁹⁹ Vâkıa sen bize memleketini verdin ve can u başını fedâ ettin. Biz dahi nedelim seni tâc u kemerden bîzâr edelim.” deyip hemândem başını bunun kulağına komuş ve derd-i aşkıdan bir pâre demiş. Hemân onu dahi kendi gibi ser-gerdân eder ve elini eline alıp gayrı vilâyete gider. Bu hâle vâsıl olan pâdişâhlığı neder? Aşk âdeme rûhum böyle eder.

Beyt-i Hazret-i Mevlevî:

امرؤ القیس از ممالک خشک لب هم کشیدش عشق از خطه عرب⁸⁰⁰
تا بیامد خشت میزد در تبوک با ملک گفتند: شاهی از ملوک⁸⁰¹
امرؤ القیس آمدست اینجا به کد شد شکار عشق و خشتی میزند⁸⁰²
آن ملک بر خاست شب شد پیش او گفت با او: ای ملیک نیک خو⁸⁰³

⁷⁹⁷ Dünyada neyin visaliyle neşelenirsen o vuslat zamanında ondan ayrıldığını bir düşün hele! Senin neşelendiğin şeyle çok kişi neşelendi. Fakat sonunda sahibine vefa etmedi. Yel gibi geldi geçti. Gönül sana da vefa etmez. Seni de terkedip gider. O senden vazgeçmeden sen ondan vazgeçmeye çalış. (*Mesnevî*, c. III, b. 3697-99).

⁷⁹⁸ Ne mutlu ona ki bu yurttan sıçradı, çıktı. Çünkü ecel, bu yutdu nihayet yıkar, viran eder. (*Mesnevî*, c. III, b. 1100).

⁷⁹⁹ Cömert, mülk sahibidir.

⁸⁰⁰ Aşk, İmru’l-Kays’ı dudakları kupkuru olarak Arap ülkesinden, aldı. (*Mesnevî*, c. VI, b. 3996).

⁸⁰¹ Tebük’e geldi, orada kerpiç dökmeye koyuldu; padişaha, Arap padişahlarından biri. (*Mesnevî*, c. VI, b. 3997).

⁸⁰² İmru’l-Kays, buraya, dilenmeye geldi, aşka av oldu, kerpiç döküyor, amelelik ediyor dediler. (*Mesnevî*, c. VI, b. 3998).

یوسف وقتی دو ملکت شد کمال   مر تو را رام از بلاد واز جمال⁸⁰⁴ [68b]
 گشته مردان بندگان از تیغ تو   وآن زنان ملک مه بی میغ تو⁸⁰⁵
 پیش ما باشی تو، بخت ما بود   جان ما از وصل تو صد جان شود⁸⁰⁶
 هم من و هم ملک من مملوک تو   ای به همت ملکها متروک تو⁸⁰⁷
 فلسفه گفتش بسی و او خموش   ناگهان وا کرد از سرّ روی پوش⁸⁰⁸
 تا چه گفتش او به گوش از عشق ودرد   همچو خود در حال، سر گردانش کرد⁸⁰⁹
 دست او بگرفت و با او یار شد   او هم از تاج وکمر بیزار شد⁸¹⁰
 تا بلاد دور رفتند آن دو شه   عشق یک کرتّ نکرده ست این گنه⁸¹¹

Beyt:

ای مرد ره عشق بکش بار ملامت   یا در گذر از عشق و برو خوش به سلامت
 درد و بلا زان تست کردم مردی زنی   کن بزنی اعتراف تا دگر یرا دهند
 عشق نه جاهست کین بی حیری را دهند   اشک نه دریست کان بد کهری را دهند⁸¹²
 مایه در بازار این دنیا زر است   مایه آنجا عشق و دو چشم تر است⁸¹³

Eşref-i Rûmî fermâyed:

Bu yolda gerçek isen cânê kalma,

Cihân varlığını bir çöpe alma.

Bu kumultı bu cümbüş verme alma,

Kamu bir düş gibi bu gitme gelme.

Hazret-i Mevlevî hem-der-în ma'nâ:

پادشاهان جهان از بد رگی   بو نبردند از شراب بندگی
 ورنه ادهم وار سر گردان و دنگ   لک را بر هم زدندی بی درنگ⁸¹⁴
 لیک ذوق سجده ای پیش خدا   خوشتر آید از دو صد دولت ترا

⁸⁰³ Padişah, geceleyin kalktı, yanına gitti; a güzel yüzlü padişah dedi. (*Mesnevî*, c. VI, b. 3999).

⁸⁰⁴ Vaktin Yusuf'usun; iki ülken de olgun, hem şehirler râm olmuş sana, hem güzellik. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4000).

⁸⁰⁵ Erler kılıcının yüzünden sana kul oldular. Kadınlar bulutsuz aya benzeyen yüzüne köle kesildiler. (*Mesnevî*, c. VI, b. 3991).

⁸⁰⁶ Bizim yanımızda kalırsan bu, bahtımızdandır bizim; canımız, seninle buluşma yüzünden yüzlerce can kesilir. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4002).

⁸⁰⁷ Ben de kulum sana, ülkem de ey himmetiyle ülkelerden geçen, padişahlığı bırakan. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4003).

⁸⁰⁸ Böyle bir hayli hikmetler savurdu; oysa hep susuyordu; derken ansızın sırrın örtüsünü açtı. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4004).

⁸⁰⁹ Padişahın kulağına aşkla, dertle ne söylediye söyledi de onun başını, hemencecik kendi başı gibi döndürdü. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4005).

⁸¹⁰ İmrü'l-Kays'ın eline yapıştı; ona dost oldu; o da tahttan, kemerden bezdi. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4006).

⁸¹¹ Bu iki padişah, tâ uzak sehirlere gitti. Aşk, bu suçu bir kere işlememiştir ki. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4007).

⁸¹² Ey aşk yolunda ki kişi! Ya melamet yükünü çek ya da aşktan vazgeçip selamete er.

Aşk öyle bir şey değil ki sana hayırsızlık getirsin. Göz yaşıda öyle bir inci değil ki sana kötü mücevher versin.

⁸¹³ Bu dünyâ pazarında sermaye altındır, orada da aşk ve iki ıslak göz. (*Mesnevî*, c. VI, b. 839).

⁸¹⁴ Cihan padişahları, kötülüklerinden dolayı kulluk şarabından bir koku bile alamamışlardır.

Yoksa onlarda Edhem gibi coşarlar, sarhoş olurlar, dünyâ saltanatını vurup kırarlardı. (*Mesnevî*, c. IV, b. 667-68).

مالك الملك است هر کش سر نهد بی جهان خاک صد ملکش دهد
 پس بنالی که نخواهم ملکها ملک آن سجده مسلم کن مرا⁸¹⁵ [69^a]
 ملك بر هم زن تو ادهم وار زود ا بیابی همچو او ملك خلود⁸¹⁶

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîflerinde** buyururlar: Hem-çünân İbrahim b. Edhem dahi saltanatı terk eder ve râh-ı fakra gider. Birgün deryâ kenarında oturur ve hırkacığınaya yama urur. Bir pâdişâh bunun üzerine uğrar. Nâgehân görür ki ol sultan-ı cân kavmi içinde oturmuş ve hırkacığını önüne götürmüş eski pârecikler dikip durur ve ol pâdişâh bunu görür. Hemân-dem secde eder. Yani tazarru‘ tarafına gider. Pâdişâh dahi zamanla şeyhin kulu imiş ve şeyh gördükte gönlünden demiş: “Ne acerb! Bu kadar mülkü terk ede ve zillet-i fakr yoluna gide?” Hazret-i Şeyh dahi bunun endîşesine vâkıf olup ve fikr-i fâsidini bilip elinde olan iğneyi deryâyaya atıp gider ve iğnesini isteyip balıklara nidâ eder. Yüz bin balık deryâdan baş çıkarır ve her birinin ağzında birer altın iğne durur. Zebân-ı fasîh ile herbiri der ki: “Ya şeyh! Bizim iğnemizi al kerem et. Devlet ile sonra masâlihine git.” Hazret-i Şeyh dahi emîre nazar eder. Bunun akli başından gider. Gine akli başına geldikte Hazret-i Şeyh der ki: “Saltanat bu mudur ki gördün? Yoksa ol mudur ki sen erdin? Bu nişân zâhirîdir nesne yok. Bunun mâverâsında temâşâ çok. Gördüğün deryâdan katredir ve güneşten zerredir.” [69^b] Bi-hükmi⁸¹⁷ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ⁸¹⁸

Bejt:

هم ز ابراهيم ادهم آمدست کاو ز راهی بر لب دریا نشست
 دلخ خود میدوخت آن سلطان جان یک امیری آمد آنجا ناگهان
 آن امیر از بندگان شیخ بود شیخ را بشناخت سجده کرد زود
 خیره شد در شیخ واندر دلخ او شکل دیگر گشته حلق وخلق او
 کاو رها کرد آن چنان ملک شگرف برگزید آن فقر، بس باریک حرف
 ترک کرده ملک هفت اقلیم را میزند بر دلخ سوزن چون گدا
 شیخ واقف گشت از اندیشه اش شیخ چون شیر است و دلها بیشه اش⁸¹⁸

⁸¹⁵ Asıl o Tanrı mülk ve saltanat sahibidir, kendine baş eğene bu topraktan yaratılan dünyâ şöyle dursun, yüzlerce mülk, yüzlerce saltanat ihsan eder.

Fakat Tanrı tapısında bir secde sana iki yüz devlet ve saltanattan daha hoş gelir.

Ben ne mal isterim ne mülk. Ne devlet isterim ne saltanat, bana o secde devletini ihsan et yeter, diye ağlayıp sızlanmaya başlarsın. (*Mesnevî*, c. IV, b. 664-65-66).

⁸¹⁶ Sen de Edhem gibi devlet ve saltanatı hemencecik terk et de ebedi bir saltanata eriş. (*Mesnevî*, c. IV, b. 726).

⁸¹⁷ “Allah'ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür.” (et-Tevbe, 9/109).

⁸¹⁸ İbrahim Edhem'den rivayet edilmiştir: bir yerde deniz kenarında oturmuş,

O can sultanı, hırkasını dikmeğe koyulmuştu. Ansızın oraya bir emir geldi.

O emir, şeyhin kullarındandı. Şeyhi tanıyıp hemen secde etti.

Şeyhin hırka dikmekte olduğunu görüp şaşırıldı. Şekli de değişmişti, huyu da.

شیخ سوزن زود در دریا فگند   خواست سوزن را به آواز بلند
 صد هزاران ماهی اللایی   سوزن زر در لب هر ماهی
 سر بر آوردند از دریای حق   که بگیر ای شیخ سوزنهای حق
 رو بدو کرد و بگفتش ای امیر   ملک دل به یا چنان ملک حقیر
 این نشان ظاهر است این هیچ نیست   تا بیاطن در روی بینی تو بیست
 سوی شار از باغ شاخی آورند   باغ و بستان را کجا آن جا برند⁸¹⁹
 سجده کرد و رفت گریان و خراب   گشت دیوانه ز عشق فتح باب⁸²⁰
 هر چه غیر اوست استدراج تست   گر چه تخت و تاج تست⁸²¹

MATLAB-I GARİBE:

Bahru's-Suâd' da da yazar: Nûşâbe ki zamanında avrat pâdişâh idi. İskenderi ziyâfet etmiş ve kendi hizmetkârlarına buyurmuş ki: "İskender önüne dört zerrîn tabak ola ve dört billur kâse ki [70^a] içi lü'lü vü yâkût u inci vü zeberced ile dola." eyle ederler ve şâhın buyurduğu yola giderler. Pâdişâh, İskender'e "Buyurun." deyu hitâb eder ve kendi önüne konulan yemek tarafına gider. İskender dahi der ki: "Hey sultânım! Önümde cevâhir çok. Ammâ yiyecek nesne yok." Nûşâbe dahi der ki: "Ben sizi cevâhir yer sanırdım. Yediğin sâirler gibi kerde vü aş. Ya nedir a miskin halkla bu savaş? Kendi vilâyetinde ol miktar yiyecek bulunmaz mı? Ki bu kadar asker ile âlemi keşt edersin? Ayâ bu hırs u emel ile dünyâni çoğaltıp nedersin? Zinhâr! Bu fikirden fâriğ ol ve Rabb-i Alâ dergâhına giden yolu bul. Ecel nâgâh erişir gâfil olma ve devlet-i dünyâ fânîdir bir pula alma. Zîrâ çerâğ-ı sihri gibi yok ve şâkird-i Hayâtî gibi sonu yoktur."

Beyt:

بیچاره کسی است، آدمی زاد   خاکی که چو پُف کنی، بَرَد باد⁸²²

Emir, kendi kendine "Öyle bir ulu sultanlığı terketti de şu yoksulluğu ihtiyar etti. Bu ne acayip iş. Yedi iklim padişahlığını kaybetsinde yoksullar gibi kendi hırkasını diksin." Diyordu.

Şeyh onun düşüncesini anladı. Şeyh aslana benzer, gönüller ormana. (*Mesnevî*, c. II, b. 3210-16).

⁸¹⁹ Şeyh, iğnesini denize attı ve yüce sesle iğnesini istedi.

Yüz binlerce Tanrı balığı, her birinin ağzında birer altın iğne olduğu halde,

Ey şeyh! Tanrının iğnelerini al, diye Tanrı denizinden baş çıkardı.

İbrahim Edhem, yüzünü o emire dönüp dedi ki: ey emir! Gönül saltanatı mı iyi, öyle bayağı bir saltanat mı?

Bu zahiri bir nişaneden ibaret. Bir hiç bile değil. Batın âlemine varırsan bunun yirmi mislini görürsün.

Şehre bahçeden bir dal getirirler. Fakat bağı, bostanı oraya nasıl götürsünler. (*Mesnevî*, c. II, b. 3225-30).

⁸²⁰ Secde ederek ağlaya ağlaya perişan bir halde yola düzüldü; bu kerametın aşkıandan divaneye döndü. (*Mesnevî*, c. II, b. 3339).

⁸²¹ Ondan başka herşey, yavaş yavaş helake doğru götürren şeylerdir. İsterse sana taht, tac, mal ve mülk olsun. (*Mesnevî*, c. III, b. 507).

⁸²² Âdemoğlu içinde bi-çare kimse şuna benzer ki: toprağa püf dendiğinde rüzgârı alıp götürür.

Nesir: İskender'e çok nasihat eder. İskender'in ömrü az olup birkaç yıldan sonra dâr-ı âhirete gider. Ol hâli Hazret-i Attâr –rahmetullâh aleyh-*Musîbetnâme*'sinde hikâyet eder:

Hikâyet:

چون سکندر را مسخر شد جهان   وقت مرگ او درآمد ناگهان
گفت تابوتی کنید از بهر من   دخمه سازید پیش شهر من
کف گشاده دست من بیرون کنید   نوحه بر من هر زمان افزون کنید
تا زمال و لشکر و ملک و شهی   خلق میبینند دست من تهی [70^b]
گر جهان در دست من بود آن زمان   در تهی دستی برافتم از جهان
ملک و مال این جهان جز پیچ نیست   گر همه یابی چو من جز هیچ نیست⁸²³

Beyt:

کرم که سکندری جهان سر بسر تراست   لیکن چه سود عاقبتش مرگ در بیست⁸²⁴

Rubâî:

ای آنک تراست ملک سکندر جم   از حرص مباحش در پی نیم درم
عالم همه در تمست ولیکن از جهل   پند داشته تو خویش را در عالم⁸²⁵

Hazret-i Şeyh Attar-aleyhi rahmetü'l-Gaffâr-:

کر بدانندی ملوک روزگار ذوق یک شربت ز بحر بی کنار
جمله در ماتم نشینندی ز درد   روی یک دیگر ندیدندی ز درد⁸²⁶

كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ ، أَوْ عَابِرٌ 827 -: Kâle Fahru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-:

سَيِّئٌ , وَعَدَّ نَفْسَكَ مِنْ اصْحَابِ الْقُبُورِ .

Beyt:

عز دنیا را می کن هیچ اعتبار   عجز و فقر نیستی کن اختیار⁸²⁸

Beyt:

Cihânda çok görenler türlü işler,

⁸²³ Büyük İskender dünyâya hâkim olduğunda aniden ölümü geldi.

Beni tabuta koyun ve bena kendi şehrimde bir mezar yaptırın.

Elimi taburumdan avuç içi açık olarak dışarı çıkarın ve benim üzerine ağıt yakın.

Benim askerlerim, saltanatım ve sultanlığım olmasına rağmen halk benim elimi boş görecektir.

Gerçi o zaman dünyâ saltanatı elimdeydi ama giderken elim boş gittim.

Bu dünyânın malı ve mülkü dert dışında hiçtir. Benim gibi herşeye ulaşsan bile yine hiçtir.

⁸²⁴ İskender gibi cihana hâkim olma özelliğın olsa ne fayda ki sonun ölüm olacaktır.

⁸²⁵ Ey İskender gibi dünyâ mülküne sahip olan kişi! Hırsından yarım para peşine düşme. Bütün âlem senin için yaratıldı fakat sen kendini âlem içinde görüyorsun.

⁸²⁶ Âlemdeki padişahlar, bu kıyasız bucaksız denizden bir içim su içseler de zevkini alsalardı.

Hepsi derde düşer yaşlanır, dertten birbirlerinin yüzüne bile bakamazlardı. (Attâr, *Mantiku't-Tayr*, b. 3891-92).

⁸²⁷ "Dünyada bir garip yahut bir yolsu gibi ol ve kendini kabir ehlinden say." Buhârî, Rikâk 3; Tirmizî, Zühd 25.

⁸²⁸ Dünyanın izzetine hiç itibar etme. Acz, fakr ve yokluğu tercih et.

Hemân bir lokma bir hırka demişler.

MATLAB EL-FAKR:

Fahr-i âlem Bihter-i Âdem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: ⁸²⁹ الْفَقْرُ فَخْرِي

قال الجنيد رحمة الله عليه الفقر ثلاثة احرف فاء وقاف وراء الفاء هو الفناء والقاف هو القناعة وراء هو الرياضة واذا لم تكن هذه الصفات موجودا في الفقر لا يكون فقيرا⁸³⁰

Hikâyet olunur: Zaman-ı evvelde bir şeyh-i kâmil ve ilmi ile âmil zâhiri fakr ile âlûde. Ammâ bâtını gınâyla pâlûde olup tevekkül deryâsına gark ve sahrâ-yı ibâdetle mânend-i berk olup bir pâdişâhzâde şeyhin haline nazar eder ve şefkat edip merhamet tarafına gider. Hazînesinden on bin filori alır ve şeyhin önünde [71^a] koyup muhîb u mürîd olur ve niyeti şöyle eder ki: “Şeyh artık fakîrlik görmeye ve kimseye arz-ı ihtiyâc etmeye.” Şeyh-i kâmil altını bir haftaya komayıp fukarâyâ tasadduk eder ve âdet-i kadîmesi üzere veresiye etmek almaya gider. Beyzâde görüp taaccüb eder ve hayrete varıp tefekkür eder: “Meğer şeyh müsrif ola! Yoksa bir kimse bu kadar filori bula bir hafta içre nice muhtâc olur ve fakîrlik ona nice yol bulur?” deyu. Şeyh bunun sırrına vâkîf olup der ki: “Kuzu gel ve şol yüzüğümü al. Ekmekçiye rehin koyup on akçelik ekmek al. Eğer kabul etmezse ve etmeği onluk vermezse bâri beş akçelik olsun. Ta ki oda olan teşviştten kurtulsun.” Beyzâde dahi etmekçi kâfire varır ve yüzüğü gösterir. İki akçeye dahi kabul eylemez ve yüzüğün kıymetin bilmez. Beyzâde yüzüğü gine şeyhe getirir. Hazret-i şeyh buyurur: “Var yüzüğü bâzârda gevher-furûşlara göster ve gör ki onlar ne pahaya ister. Yine yüzüğü bana getir. Satma ve sözümünden taşra iş etme!” Beyzâde dahi gevher-furûşlar bâzârına varır ve hâtemi dellâla verir. Hemân-dem on bin filoriye çıkar. Beyzâde temâşâyâ bakar. Gine yüzüğü alıp Hazreti şeyhe gelir ve on bin filoriye çıktığın haber verir. Şeyh yüzüğü alıp parmağına sokar [71^b] ve dönüp beyzâdenin yüzüne bakar ve hitâb edip der ki: “Etmekçi kâfir yüzüğün kıymetin nice bilirse özî sen dahi fakîrlik kadrin şöyle bilirsin kuzu.”

Beyt:

Olmayan âgâh Hakk'tan âh âh,

Od'da yansın hırka vü tâc u külâh.

⁸²⁹ “Fakirlik övüncümdür.” Eşrefeoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, s.283.

⁸³⁰ Cüneyd (rahmetullah aleyh) buyurdu ki: “Fakr, üç harftir; fâ, kaf ve ra. Fâ, fenâ-yok olmaktır, kaf, kanaattir ve râ, riyâzattir. Fakirde bu sıfatlar bulunmazsa, o fakir değildir.”

Mevlevî:

فقر فخری از گزاف است و مجاز نی هزاران عز پناان است و ناز⁸³¹
آنچنان کز فقر می ترسند خلق زیر آب شور رفته تا به حلق
گر بترسندی از آن فقر آفرین گنجهاشان کشف گشتی در زمین⁸³²
گنجها را در خرابی ز آن نهند تا ز حرص اهل عمران وا رهند⁸³³
خضر، کشتی را برای آن شکست تا تواند کشتی از فجار رست
چون شکسته میرهد، اشکسته ش امن در فقر است، اندر فقر رو⁸³⁴
هر کجا دردی دوا آن جا رود هر کجا فقری نوا آن جا رود⁸³⁵
تا سقاهم ربهم آید خطاب تشنه باش، الله اعلم بالصواب⁸³⁶
آنچه گفتم از غلطهاش، ای عزیز همچین بشنیدیم از عطار نیز
رحمه الله علیه گفته است ذکر شه محمود غازي سفته است
کز غزاي هند پیش آن همام در غنیمت افتادش یک غلام
پس خلیفه ش کرد و بر کرسی نشاند بر سپه بگزیدش و، فرزند خواند⁸³⁷
حاصل، آن کودک بر این تخت نضار شسته پهلوي قباد شهریار
گریه میکرد، اشک میراند او به سوز گفت شاه او را که: ای پیروز روز
از چه گریبی؟ دولتت شد ناگوار؟ فوق افلاکی، قرین شهریار⁸³⁸
گفت کودک: گریه ام ز آنست زار [72^a] که مرا مادر در آن شهر و دیار
از توام تهدید کردی هر زمان بینمت در دست محمود ارسلان
پس پدر مر مادرم را در جواب جنگ کردی: کاین چه خشم است و عذاب؟
می نیابی هیچ نفرین دگر؟ زین چنین نفرین مهلک سهل تر؟
سخت بیرحمی و، بس سنگین دلی که به صد شمشیر او را قاتلی
من ز گفت هر دو حیران گشتمی در دل افتادی مرا بیم و غمی

⁸³¹ Fakirlik fahrimdir sözü saçma ve asılsız bir söz mü? Bu sözde binlerce yücelik binlerce naz ve nimet gizli değil mi? (*Mesnevî*, c. I, b. 2358).

⁸³² Bu da şuna benzer: halk yoksulluktan korkar, ama boğazlarına kadar acı suya batarlar.

O yoksulluğu yaratandan korksalardı, onlara yeryüzünde defineler aşikâr olurdu. (*Mesnevî*, c. III, b. 2205-06).

⁸³³ Mamurelerde oturanların hırsından kurtulmak için defineleri yıkık yerlere gömerler. (*Mesnevî*, c. V, b. 716).

⁸³⁴ Hızır, gemiyi kötü kişilerin elinden kurtarabilmek için deldi, kırdı.

Mademki kırık gemi kurtuluyor, sende kırıl! Emniyet, yoksulluktur, yürü yoksul ol. (*Mesnevî*, c. IV, b. 2756-57).

⁸³⁵ Nerde dert varsa deva oraya gider. Nerde yoksulluk varsa nimet oraya varır. (*Mesnevî*, c. III, b. 3210).

⁸³⁶ Susuz kal, susa da "Onları Rableri sular." hitabı gelsin. Tanrı doğrusunu daha iyi bilir. (*Mesnevî*, c. III, b. 3219).

⁸³⁷ Söylediğim bu çeşit yanlışları Attar'ın sözlerinden dinle azizim.

Tanrı rahmet etsin, hikâye etmiş, gazi padişah Mahmud'u anarak inciler delmiştir.

Hint savaşında o ulu ve temiz kişi bir köle elde etti.

Onu halife yaptı, tahta oturttu. Ona ordu verdi, onu kendisine oğul edindi. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1382-85).

⁸³⁸ Hâsılı o çocuk, o güzel tahtın üstünde o büyük padişahın yanında otururdu.

Daima yanar yakılır, ağlar dururdu. Padişah dedi ki: Ey bahtı kutlu!

Neden ağlıyorsun? Devletin mi bozuldu? Padişahlardan üstünsün, padişahlar padişahıyla düşüp kalkmadasın. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1387-89).

تا چه دوزخ خوست محمود؟ اي عجب   كه مثل گشته ست در ويل وكرب
من همی لرزیدمی از بیم تو   غافل از اكرام و از تعظيم تو⁸³⁹
مادرم كو تا ببیند این زمان؟   مر مرا بر تخت، اي شاه جهان⁸⁴⁰
فقر، آن محمود تو ست اي بیم دل   كم شنو زين مادر طبع مزل
گر بدانی رحم این محمود راد   خوش بگوئی: عاقبت محمود باد⁸⁴¹

Beyt:

نردبان عشق فقر است وفنا   كانچنين فقر وفنايا بي خدا⁸⁴²

Kāle Şakîk –rahmetullahi aleyh-:

اختار الفقراء ثلاثة أشياء واختار الأغنياء ثلاثة أشياء: اختار الفقراء راحة النفس وفراغ القلب وخفة الحساب واختار الأغنياء تعب النفس وشغل القلب وشدة الحساب.⁸⁴³

Ruviye Ebû Hüreyre -radiyallah anh- ani'n-Nebiyi –sallallâhu aleyhi ve sellem-
ennehû kâle:

اللَّهُمَّ مَنْ أَحَبَّنِي فَارْزُقْهُ الْعَفَافَ وَالْكَفَافَ ، وَمَنْ أَبْغَضَنِي فَأَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ⁸⁴⁴

Fefhem! Ve ruviye ani'n-Nebiyi –sallallâhu aleyhi ve sellem-:

الفقر مشقة في الدنيا ومسرة في الآخرة الغني مسرة في الدنيا مشقة في الآخرة⁸⁴⁵ [72^b]
وقال سهل، سؤل ابو جعفر عن حقيقة الفقر فقال: ان تخشي عن زوال الفقر بان تصير غنيا كما ان الغني
يخشى ان يصير فقيرا⁸⁴⁶

Kālet Râbiatü'l-Adeviyye:⁸⁴⁷ حقيقة الفقر الفرار من الاغنياء خيفة ان يعطوهم الاغنياء شياء

⁸³⁹ Çocuk şundan ağlıyorum dedi; anam memleketimizde.

Beni daima seninle korkutur. Seni aslan Mahmud'un elinde göreyim derdi.

Babam anama sıkılır, bu ne kızgınlık bu ne kötü dilek!

Bundan başka bir beddua bulamıyor muşunda böyle kötü ve öldürücü bedduada bulunuyorsun.

Ne merhametsiz ne taş yürekli anasın. Onu adeta yüzlerce kılıçla kesip öldürmedesin diye kızar, savaşırdı.

Ben ikisinin sözüne şaşırdım, gönlüme bir korkudur, bir derttir düşerdi.

Mahmud acaba ne cehennem adam ki derdim, helake ve felaketlere örnek olmada.

Senin korkundan titrer dururdum. Keremlerinden, ağırlamalarından tamamıyla gafildim. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1391-98).

⁸⁴⁰ Neden anam şimdi gelsin de beni taht üstünde görsün ey cihan padişahı. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1399).

⁸⁴¹ Fakat bu yüce ve adalet sahibi Mahmud'un merhametini bilsen sonu hayır olsun, Mahmut olsun dersin.

Ey gönlü korkup duran! Yoksulluk sana göre Mahmud'dur. Seni yoldan çıkaran tabiatını pek dinleme. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1401-02).

⁸⁴² Aşkın merdiveni fakr u fenadır. Nasıl ki Allah'tan uzak kalmada bir fakr u fenadır.

⁸⁴³ Fakirler üç şeyi tercih ettiler, zenginler de üç şeyi tercih ettiler. Fakirler; nefsin rahatını, kalbin boşalmasını ve hesabın hafifliğini tercih ettiler. Zenginler ise nefsin zorluk çekmesini, kalbin meşguliyetini ve azabın şiddetini tercih ettiler!

⁸⁴⁴ "Allah'ım beni seveni, iffet ve yetecek kadar zenginlikle rızıklandır. Bana buğz eden kimsenin de çocuklarını ve malını artır." Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 1/249.

⁸⁴⁵ "Fakirlik, dünyâda meşakkat, ahirette sevinçtir. Zenginlik, dünyâda sevinç, ahirette ise meşakkattir." Ebu'l-Leys es-Semerkindî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 1/253.

⁸⁴⁶ Sehl der ki, Ebû Ca'fer'e hakikât-i fakrî sordular o da "Zengin kimsenin fakîr olmaktan korktuğu gibi, fakirliğin sona erip zengin olmaktan korkmaktır." dedi.

⁸⁴⁷ Fakrın hakikati; zenginlerin bir şey vermesinden korkarak (çekinerek) zenginlerden kaçmaktır.

MATLAB AHLÂKU'N-NEBÎ SALLALLÂHU ALEYHİ VE SELLEM:

Kâle Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-: ⁸⁴⁸اللَّهُمَّ اجْعَلْ رِزْقَ آلِ مُحَمَّدٍ قُوتًا

Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- kendi ehl ü ıyâlleri için rızık çokluğuna dua etmediler. Kendileri dahi saâdet ile yamalı giysi giyerlerdi ve sahâbe-i kirâm –radıyallahu anhum ecmeîn- içinde bile otururlardı hiç bilinmez idi Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- kankısıdır ve her kim nidâ eylerse ‘Lebbeyk!’ derler idi ve *Tefsîr-i Kâdî*’da mestûrdur ki mübârek zırhını rehine koydular. Bir miktar arpacık aldılar kifâf için. *Ahlâk-ı Nebvî*’de yazar: İki akçe mübârek kendilerde akşamlamazdı. Elbette bir fakîr bulup tasadduk ederlerdi. Hem ömr-ü şerîflerinde mübârek karnı doyunca arpa etmeği yememişlerdi ve iki türlü taâmı bir yerde yememişler kendi saâdethânelerinde. Bir gün Âişe-i Sıddîka –radıyallahu anhâ- gördüler kim mehter-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerine savmdan da‘af târî oldu. Hatta mübârek kuşaklarına birkaç taş komuşlar. Âişe-i Sıddîka –radıyallahu anhâ- Hazretleri bir miktar badem döküp sütleri içine komuşlar. Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinin âdet-i şerîfleri onun üzerine imiş ki [73^a] namaz-ı mağripte geç gelirlermiş. Cümle ehl u ıyâlleri yemeklerin yiyip kendilerin hisse-i mübârekleri kalır imiş. Âdet-i kadîmeleri üzere Âişe-i Sıddîka –radıyallahu anhâ- sütü huzûr-ı şerîflerine getirmiş ‘Bismillahirrahmenirrahim’ deyip sütü mübârek ağızlarına koydukları dem geri çıkarıp buyurmuşlar ki: “Ya Âişe! Hiç bu süte bir nesne katıldı mı?” “Neam ya Rasûlallah. Gördüm ki mübârek beşerinizde da‘af var. Bir miktar badem döküp koydum.” diyecek “Ya Âişe! Dahi süt var mı?” “Hemân budur sultânım.” “Ya Âişe! Bu gece beni aç kodun. İki türlü taâm cennette olur. Dünyâda ben onu yemezem.” deyu buyurdular ve hem birgün Hazreti Âişe –radıyallahu anhâ- der ki: “Sultânım! Na‘lin-i şerîfinizin şurâ ki katı köhne oldu. Bir yeni na‘lin edelim.” diyecek ‘Câyiz?’ deyu buyurdular. Bir yeni na‘lin getirdiler. Vakt-i namaz erdi devlet u saâdet ile namaza buyurdular. Mescidden gelip devlethânelerine geri geldikleri gibi bir sâil arap kişisi gelip suâl eder. Buyurur ki: “Ya Âişe bu yeni na‘lini sâile verelim. Bana namazda hâtıra verdi. Köhne bana yeter.” Ve hem hikâyet olunur: Necâşî ki Habeş pâdişâhı imiş. Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerine hedâyâ târîki üzere nice türlü yâdigâr esbâblar göndermiş. Fahr-i âlem –sallallâhu [73^b] aleyhi ve sellem- Hazretleri cümlesin fukarâya bezl edip hâtırı için bir bürdesin almışlar ve kendi mübârek bürdelerin

⁸⁴⁸ “Allah’ım! Muhammed ailesinin rızıkını kendilerine yetecek kadar ihsân eyle.” Buhârî, Rikak, 17; Müslim, Zühd, 18-19.

ashâbdan birine ihsân etmişler. Sonra namaza durmuşlar. Tamam oldukça buyurmuşlar: “Sen ol köhne bürdei bana ver. Ben bu yeni bürdei sana vereyim. Namazda eski bürdede olan çâşnî bulamadım.”

Rûhum! Fahr-i âlem Mehter-i Bihter-i Âdem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerini bu kadar cüz’î nesne zevkten ayıracak. Kıyâs oluna ki dünyâ-yı gaddâre vü mekkâre çok dahi ola gayra neyler? İbn Âdem’in hâli âhirette nice ola?

Beyt:

یک لقمه ویک خرقة ویک شربت آب انیست نصیب ما ازین ملک خراب⁸⁴⁹

Zünnûn-i Mısrî –rahmetullah aleyh- buyurur: علامت خشم خدای - عَزَّوَجَلَّ - بر بنده، ترسیدن بنده بُود از درویشی⁸⁵⁰

Beyt:

خرقه پشمینه را بر دوش کن شربتی از نامرادی نوش کن⁸⁵¹

Kâle Fahru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَسْكِينًا ، وَأَمْتِنِي مِسْكِينًا ،⁸⁵² وَأَحْشُرْنِي فِي زُمْرَةِ الْمَسَاكِينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وروی ان عیسی علیه السلام کان یقول: الخبز من الشعير والماء المالح والنوم علي التراب لكثير لمن ياكل الفردوس غدا. الفقر في الدنيا مفتاح باب غني الاخرة⁸⁵³.

Kâle'n-Nebiyü - sallallâhu aleyhi ve sellem-:

الْفَقْرُ شَيْنٌ عِنْدَ النَّاسِ وَرَيْئٌ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَعَالَى⁸⁵⁴

احب الناس الي الله تعالي الفقراء وكان احب الخلق اليه الانبياء فابتلاهم بالفقر Kâle Câbir b. Âmir: حلو الراحة في خلو الراحة⁸⁵⁵

[74^a]

Beyt:

بود سرمایه دار انرا هم بار تهی دست ایمنست از درد طرار⁸⁵⁶

Beyt:

کیسه براننده درین رهگذر هر که تهی کیسه تر آسوده تر⁸⁵⁷

⁸⁴⁹ Birlökma, bir hırka ve bir yudum su; harab olmuş âlem içinde bizim nasibimiz işe bu.

⁸⁵⁰ Allah'ın kulu üzerindeki hişminın alameti şudur ki, kulun dervişlikten korkmasıdır.

⁸⁵¹ Yün hırkayı omuzla, muratsız yaşamının zevkine er. Feridüddin Attâr, *Pendnâme*, b. 150.

⁸⁵² “Allah’ım, beni miskin olarak yaşat, miskin olarak rûhumu kabzet, kıyâmet günü de miskinler zümresiyle birlikte haşret.” Tirmizî, *Zühd*, 36 (2353).

⁸⁵³ Rivâyet edilir ki, İsâ –aleyhisselâm- şöyle derdi: “Arpa ekmeği, tuzlu su ve toprak üstünde uyumak, yarın firdevsten içmek isteyenler için çoktur bile. Dünyada ki fakirlik ahiretteki zenginlik kapısının anahtarıdır.”

⁸⁵⁴ “Fakirlik insanlar yanında utanç ahirette Allah Teâlâ katında ise zenginliktir.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁸⁵⁵ Fakirler, Allah’a insanların en sevimlisidir; peygamberler ise Allah’a yaratılmışların en sevimlileridirler. Onları da fakirlik ile sınırlar.

⁸⁵⁶ Sermaye sahipleri üzerinde yük çoktur. Eli boş olan, yan kesicilerden güvendedir.

Miškâtü'l-Envâr'da yazar Âişe-i Siddîka –radiyallahu anhâ- buyururlar: “Arpa etmeği al.” sözünü Muhammed –sallallâhu aleyhi ve sellem- duymadı iki gece birbiri ardınca. Hatta iki cihân Habîbi Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem- saâdetle dünyâdan âhirete sefer ettiler.

وكان فراش رسول الله - صلى الله عليه وسلم- الذي ينام عليه أَدَمًا حَشْوُهُ لَيْفٌ وعبادة خشنة قالت عائشة رضي الله عنها جعلت ليلة تلك العبد طاقين فلما أصبح قال لا تجعلها طاقتين فإنه قد ثقل علي القيام الليلة الي التهجد.⁸⁵⁸

عن أنس بن مالك رضي الله عنهما قال دخل النبي صلي الله عليه وسلم ذات يوم منزل فاطمة رضي الله عنها يسئل عن حالها قالت فاطمة يا ابت منذ ثلاثة ايام لم نذق طعاما ونحن نتصابر علي الم الجوع اما المشكل علينا جوع الحسن والحسين رضي الله تعالي عنهما فقال رسول الله صلي الله عليه وسلم يا فاطمة لك ثلاثة ايام ولابيك اربعة ايام وحين زوجها النبي صلي الله عليه وسلم من علي رضي الله عنه دعا ابو بكر وعمر وسلمان واسامة رضوان الله تعالي عليهم اجمعين ليحملوا جهاز فاطمة رضي الله عنها فحملوا طاحونة وجلدا مدبوغا ووسادة حشوها ليف وسبيحة اي تسبيحا من النوي وكوزة وقصعة فبكي ابو بكر رضي الله عنه فقال جهاز فاطمة [74^b] فقال صلي الله عليه وسلم يا ابا بكر هذا كثير لمن كان في الدنيا فخرجت فاطمة عروسة وعليها شملة من صوف ورقعت باثني عشر مكانا فكانت تطحن الشعير باليد وتقرأ القرآن باللسان وتفسره بالقلب وتحرك المهد بالرجل وتبكي بالعين.⁸⁵⁹

في كتاب الهادي قال رسول الله صلي الله عليه وسلم مَنْ يَشْتَهِي كَرَامَةَ الْأَخْرَةِ يَدَعُ زِينَةَ الدُّنْيَا⁸⁶⁰

و قال عائشة رضي الله عنها اشترى رسول الله صلي الله عليه وسلم ثوبا باربعة دراهم وكان قيمة ثوبه عشرة.⁸⁶¹

وعن أنس بن مالك رضي الله عنه رايت رسول الله صلي الله عليه وسلم يوم خبير علي حمار خطامه ليف و عليه اكاف من ليف.⁸⁶²

Ravdatü'l-ulemâ'da yazar an-Ebî Saîd el-Hudrî -radiyallahu anh-:

كان يعلف الناضح والبعير ويقم البيت ويحلب الشاة ويخصف النعل ويرفع الثوب ويأكل مع الخادم ويطحن عن الخادمة اذا اعيت ويشترى الشيء من السوق ولا يمنعه من ذلك الحياء ان يعلقه بيده ويجعله في ثوبه فينقلب الي اهله وكان رسول الله صلي الله عليه وسلم يصافح الغني والفقير ويسلم مبتدئا على من استقبله من صغير او كبير من

⁸⁵⁷ Bu yolda herkesin bir kesesi var. Ama kimin kesesi azsa o daha rahattır.

⁸⁵⁸ Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁸⁵⁹ Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁸⁶⁰ “Ahiret nimetlerini arzulayan kimse, dünyâ zinetlerinden elini çeksın.” Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁸⁶¹ Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁸⁶² Benzer bir hadis: Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi. Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

اسود او ابيض حر او عبد من اهل الصلاة وليست له حلة لمدخله واخرى لمخرجه ولا يستحي ان يجيب اذا دعي وان كان اشعث اغبر ولا يحقر ما دعي اليه ولو لم يجد الا خشف الدقل ولا [75^a] يرفع غداء لعشاء ولا عشاء لغد ويصبع تسع اهل بيته ما بهن كثرة خبز ولا شربة سويق وهو الدقيق المغلي مختلطا بشئ خامضا كان او حلوا هين المؤنة لين الخليفة كريم الطبيعة جميل المعاشرة طلق الوجه بسام من غير ضحك محزون من غير عبوسة متواضع من غير ذلة جواد من غير شرف رحيم بكل مسلم⁸⁶³.

Çün-kim Habîb-i Deyyân Peygamber-i âhiri'z-zaman –aleyhisselavâtü'r-Rahmân-Hazretlerinin ahlâk-ı şerîfeleri zikr olundu. Pes imdi hilve-i mutahharaları dahi yazıla. Ta ki gören kimsenin gözü nûr ile dola ve risâle onun sebebinden kadr u şeref bula.

Beyt:

ای شرف جمله عالم بتو روشنی دیده آدم بتو⁸⁶⁴

Beyt:

ای صبح سعادت ز جبین تو هویدا این حسن چه حسنسست تقدس تبارک وتعالی⁸⁶⁵

Beyt:

مطلع انوار حق، مقصود کل پیشوای شرع و سلطان رسل⁸⁶⁶

Mevlevî:

بود در انجیل نام مصطفی آن سر پیغمبران، بحر صفا
 بود ذکر حلیه ها و شکل او بود ذکر غزو و صوم و اکل او
 طایفه نصرانیان بهر ثواب چون رسیدندی بدان نام و خطاب⁸⁶⁷
 بوسه دادندی بدان نام شریف رو نهادندی بدان وصف لطیف⁸⁶⁸

Fahr-i âlem, Bihter-i Mehter-i Âdem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurmuşlar ki: “Ümmetimden her ki beni görmedi hilve-i şerîfeme nazar etsin. Tâ beni görmüş gibi ola ve sūr ile kalbi dola ve âteş-i dûzah ona harâm ola ve ol evde her kim sâkin olursa dünyâda ve âhirette iyilik bula ve hiçbir yerden [75^b] belâ vü âfet u renc görmeyip hâfız vü nâsırı

⁸⁶³ Buhârî, İsti'zan, 15. Benzer bir hadis:

كان يعلف الناضح، ويعقل البعير، ويقم البيت، ويحلب الشاة، ويخصف النعل، ويرقع الثوب، ويأكل مع خادمه، ويطن عنه إذا أعبى، ويشترى الشيء من السوق ولا يمنعه الحياء أن يعلقه بيده أو يجعله في طرف ثوبه، فينقلب إلى أهله، يصفح الغني والفقير، والصغير والكبير، ويسلم مبتدئا على كل من استقبله من صغير أو كبير، أسود أو أحمر، حر أو عبد، من أهل الصلاة ليس له حلة لمدخله، وحلة لمخرجه، لا يستحي من أن يجيب إذا دعي وإن كان أشعث أغبر، ولا يحقر ما دعي إليه، وإن لم يجد إلا خشف الدقل لا يرفع غداء لعشاء، ولا عشاء لغداء، هين المقولة، لين الخليفة، كريم الطبيعة جميل المعاشرة، طلق الوجه، بساما من غير ضحك، محزونا من غير عبوس شديدا من غير عنف، متواضعا من غير مذلة، جوادا من غير سرف، رحيمًا بكل ذي قربي، قريبا من كل ذمي ومسلم.

⁸⁶⁴ Ey cümle âlemlerin şerefi kendisine ait olan! Âdem'in gözündeki nurda senin içindir.

⁸⁶⁵ Ey saadet sabah! Senin alnından bellidir ki sendeki Allah'ın kutsadığı ve yücelttiği bu güzellik bu güzellik ne güzelliştir.

⁸⁶⁶ Ey herkesin asıl hedefi, Hakk nurlarının parladığı nokta! Şeriatın öncüsü ve peygamberlerin sultanı!

⁸⁶⁷ İncil'de Mustafa'nın, o peygamberler başının, o safa denizinin adı vardı;

Sıfatları, şekli, savaşı, oruç tutuşu ve yiyeşi anlatılmıştı, Hristiyan taifesi, o da, o hitaba geldikleri zaman sevap için. (Mesnevî, c. I, b. 727-29).

⁸⁶⁸ Yüce adı öperler; latif vasfa yüz sürerlerdi. (Mesnevî, c. I, b. 730).

Allah Teâlâ ola ve dünyâdan âhirete intikâl ettiğinde yetmiş melek kendine musâhib olup makberesi nûr ile dola. Eğer kefeni içine bile konursa teni çürümeyip azâb-ı kabirden kurtula.”

Hilye-i şerîfe:

بسم الله الرحمن الرحيم وبه العون

(Başladım Allah ismiyle, rızık vericidir ve rahmet edicidir.)

(Gayet hûb olur, الصفرة (Az) قلیل (Aklık ki) ابيض (Mübârek levni buğday tenli) اسمر له (Mübârek kaşı açık) واسع الجبین ابلج (Mübârek alını açık) رحب الجبهته ابلج (Mübârek gözlerinin siyahı sarıya mâyil) اشهل (Mübârek gözlerinin akı siyahına gâlib.) برج اقني الانف (Mübârek dişleri) الاسنان (Açık) افلج (Mübârek gözlerinin siyahı katı ola) العينين رقيق (Mübârek elleri uzun) طويل اليدين (Güzel yüzlü) ميلح الوجه (Mübârek burunları ortalıca) Ve وقيل مربوع القامة و في بدنه (Orta boylu) تمام القد (Mübârek parmakların başları ince) الانامل (Mübârek dahi mübârek gövdelerinde var idi.) من الصدر (Bir hat/ince kıllardan bir yazı) شعر الحط (Dahi mübârek arkalarında var idi) وبين كتفيه [76^a] (Göbeğe varınca) الي السرة (Tâ göğüsten) خاتم (Birdir) وحده (İçerisinde Allah) باطنها الله (Yazılmıştır) مكتوب (Peygamberlik mühri) النبوة لا حيث (Yüz tut) توجه (Yazılmıştır) مكتوب (Dahi zâhirinde) وفي ظاهرها (Yoktur şerik ona) شريك له (Nusret verilmişsin.) منصور (Tahkîk sen) فانك (Dilersen) شئت (Her kande)

لا اله الا الله محمد رسول الله

Hazret-i Mevlî:

من تو را اندر دو عالم حافظم طاعنان را از حدیثت رافضم⁸⁶⁹
چاکرانت شهرها گیرند و جاه دین تو گیرد ز ماهی تا به ماه
تا قیامت باقیش داریم ما تو مترس از نسخ دین ای مصطفا⁸⁷⁰
هر که در مکر تو دارد دل گرو گردنش را من ز نم، تو شاد رو⁸⁷¹
قفلهای ناگشاده مانده بود از دم "إنا فَتَحْنَا" بر گشود⁸⁷²
هست اشارات محمد المراد کل گشاد، اندر گشاد، اندر گشاد⁸⁷³
از سر اکرام و، از بهر خدا بیش از این ما را مدار از خود جدا⁸⁷⁴

⁸⁶⁹ Ben seni iki cihanda korurum. Sözüünü kınayanları terkeder, onları hor hakir bir hale koyarım. (Mesnevî, c. III, b. 1199).

⁸⁷⁰ Kulların şehirler alacak, mevkiler bulacak. Dinin balıktan aya kadar her tarafı kaplayacak. (Mesnevî, c. III, b. 1206-07).

⁸⁷¹ Kim gönlünden sana karşı bir hile, bir düzen düşünürse onun boynunu ben vururum. Sen tasalanma, neşelen, neşeli neşeli yürü. (Mesnevî, c. IV, b. 1473).

⁸⁷² Açılmamış kilitler vardı; onlar, inna fetahna eliyle açıldı. (Mesnevî, c. VI, b. 166).

⁸⁷³ Hâsılı mühürleri kaldırma ve kapıları açmada Muhammed'in işaretleri, tamamiyle açıklık içinde açıklıktır, açıklık içinde açıklıktır, açıklık içinde açıklıktır. (Mesnevî, c. VI, b. 174).

داد ده ما را، که بس زاریم ما بی نصیب از باغ و گلزاریم ما⁸⁷⁵

داد ده ما را، از این غم کن جدا دست گیر، ای دست تو دست خدا⁸⁷⁶

وقتی که کسی را کاری با مهمی آید این حلیه شریف را شفیع خود [76^b] کردند بی شک حاجت او روا

کرد انشاء الله تعالی⁸⁷⁷

Kıt'a:

حلیه را چون شفیع خود سازی

بر هی از عذاب گور و نار

چونک حلیه شفیع تو کردد

رحمت کردگار بر تو نثار⁸⁷⁸

Fünûnü'l-mecâlis:

قال عكرمة زوج رسول الله صلى الله عليه وسلم انبته فاطمة علي ثوب واحد قيمته ثلاثة دراهم⁸⁷⁹

وقال علي رضي الله تعالى عنه ما كان لنا إلا أهاب كبش أبيت مع فاطمة بالليل ونعلف عليها الناضح

بالنهار⁸⁸⁰

Beyt:

انبیا واولیا را ای کرام در جهان نه جاه بود ست و نه کام⁸⁸¹

Beyt:

مطلع انوار حق، مقصود کل پیشوای شرع و سلطان رسل⁸⁸²

يا موسى كل من كد يمينك وعرق جبينك ولا تاكل من Mektûbun fi't-Tevrah Kâlellâhu Teâlâ:

Yani Allahu a'lem ve Rasûluh demek ola ki: "Ya Mûsâ! Elin ile kesb ettiğın ve elinin teri ile kazandığın nesneyi ye dîn için verilen nesneyi yeme. Yani va'z u nasîhat edip kimseden nesne alma."

Ebyât:

انبیا از حرفت خود خورده اند هر یکی با نوع ربخی برده اند

با فتنی داود پیغمبر زره خوردی او ازان و پستی و کره

⁸⁷⁴ İnyet et. Allah için olsun, bundan ziyade bizi kendinden ayırma. (Mesnevî, c. I, b. 554).

⁸⁷⁵ Bize de insaf et. Bizimde hakkımızı al. Çok perişanınız. Bağdan da nasibimiz yok, gül bahçesinden de. (Mesnevî, c. III, b. 4627).

⁸⁷⁶ İmdat et. Bizi bu gamden kurtar. Ey el, Tanrı eli olan, elimizi tut. (Mesnevî, c. III, b. 4634).

⁸⁷⁷ Kişi mühim bir işi olduğu vakit bu hilye-i şerifi kendisine şefatçı kılsın. Bî-şek o ihtiyaç Allah'ın izni ile giderilir.

⁸⁷⁸ Kendisi şefa'at edecek olan peygamberin hilyesi okunduğunda, (okunan) kabir ve ateş azabından kurtulur. Çünkü hilye şana şefa'at edecektir, Allah'ın rahmetinin hepsi şana olsun.

⁸⁷⁹ Hz. Peygamberin eşi İkrime annemiz (r. anhâ) şöyle buyurdu: "Fatıma (r. anhâ) üzerinde üç dirhem kıymetinde bir elbisesi olduğu halde uyanırdı."

⁸⁸⁰ Bu sözün kaynağı tesbit edilemedi.

⁸⁸¹ Ey kerem sahibi kişi! Dünyada peygamberler ve veliler ne bir makam sahibi olmuştur ne de ondan bir kâm almıştır.

⁸⁸² Ey herkesin asıl hedefi, Hakk nurlarının parladığı nokta! Şeriatın öncüsü ve peygamberlerin sultanı!

از سنبل و سلمه سلیمان با فتی
 قوت یک روزه از حرفت با فتی
 یوشع فرخنده نان بفر وختی
 وجه قوت خود از ان اند وختی
 هود منقا بود وجه قوت او
 از سفای بود ای مرد نکو
 کشت کاری کرد موسی کلیم
 قوت فرزندانش بودی ای حکیم [77^a]
 شیث از جولاهه کردی قوت خویش
 تا بنان افطار کردی ونه پیش
 انبیا در کسب دوستی برده‌اند
 نان و اب از حرفت خود خورده اند
 اولیا بعضی برسم مصطفا
 نان فقر افطار کردی ای کیا
 غیر حاجت را نیالو دند دست
 چون حریمان گدای نان پرست
 اولیا بعضی از حرفت خورده اند
 هر یکی دستی بکاری برده اند
 بو حنیفه جامها بفر وختی
 قوت اهل خودا از ان اند وختی
 شافعی چون در ریاضات سوختی
 طاقیة بردوختی بفر وختی
 قوت اوزان وچه بودی صبح و شام
 قوت او هم زان کدشتی والسلام
 در تجارت بود مالک این بدان
 خوردی و داری نصیب مسکنان
 وچه افطار امام احمد دوام
 از کتابت بود حاصل ای امام
 کرد بو یوسف قضا قوت عیال
 نه از صنعت بود نه از بیت مال
 یافت میراث از پدر آن نامور
 قوت وقت او از ان رفتی بس
 کیمیا را ابو سعید ان این خیر
 با کمال آورده بود از کشف و سیر
 طرح کرده زرّه از کیمیا یکمنی مس زر شدی ان ای کیا
 صرف کردی در حق درمانده گان
 نان و خل بودی غداش زان میان
 پاک بودند در جهان اب و گل
 حب دنیا را برون کرده از دل
 خاص امت دیگر است ای صادقان
 عام امت دیگر است این را بدان
 کار عنقا دیگر است ای سروران
 کی بود عنقا بسان عصفوران
 هر که ثابت تر بود اندر بلا
 او بود نزدیک تر نزد خدا⁸⁸³

⁸⁸³ Peygamberler kendi mesleklerinden (el emeği ile) yemişlerdir. Her biri ayrı bir sıkıntı çekmişlerdir. Davud, zırah dokuyordu (yapıyordu). Bundan (kazandığıyla) un ve tereyağ yiyordu. Süleyman başak ve sele (sepet) örmek suretiyle, bir günlük rızkını temin ederdi. Mubarek Yuşa' ekmeği satardı, yiyeceğini ondan temin ederdi. Hud ağızına bağlı idi, ağız gemilerden (sefâin?) idi. Musa kelimullah tohum ekiyordu, çocuklarının rızkını temin ediyordu, ey hakim. Şîs dokumacılıktan rızkını kazanırdı ve kazandığı ekmeği ile iftarını yapardı. Peygamberler çalışmayı sevmişlerdir, kendi çalışmalarıyla ekmeği yemiş, su içmişlerdir. Bazı velîler Mustafa (a.s) gibi, fakirlik ekmeğini yediler, ey zekî. Zarurî ihtiyaçlardan başkasına el sürmediler, ekmeğe tapan hırslı kişiler gibi yapmadılar. Bazı velîler kendi el emeği ile yiyip geçindiler, her biri bir iş ile meşgul oldular. Ebû Hanîfe elbiseler (kumaşlar) satıyordu, âilesinin rızkını bundan temin ediyordu. Şâfiî, riyâzetin zorluğu içinde yanarken takke diker ve satardı. Onun gıdası sabah akşam bundan idi, kuvveti de yine bundan idi, vesselâm.

MATLAB ES-SABR ALE'L-BELİYYE:

[77^b] *Cevâhirü't-tefsîr*'de yazar: Hazret-i Âişe –radıyallahu anhâ- rivâyet ederler: Birgün tamam akşam olmazdı ki kâfirlerden bir cefâ veya mübârek kalb-i şerîflerine bir ezâ erişmeyeydi. Sorarlar idi ki: “Sultânım! Bu belâ neden Hazretinize katı çok yüz gösterir?” Buyururlar idi ki: ‘Îmân kimde ziyâde olursa belâ dahi ona ziyâde gelir.’

Beyt:

عقد محنت با محبت بسته اند لا جرم هر دو بهم پیوسته اند⁸⁸⁴

Haberde vâki⁸⁸⁵ olmuştur ki: أَشَدُّ الْبَلَاءِ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَأَلْأَمُّ⁸⁸⁵

Hikâyet olunur: Tâif ile Mekke –şerrefehullâh- ortasında yetmiş peygamber buldular. Âhirete sefer etmişler. Lâkin sebep-i maraz-ı mevtleri açlık imiş.

Beyt:

ای مرد ره عشق بکش بار ملامت یا در گذر از عشق و برو خوش به سلامت

محنت و محبت از جمله متلازمانند بلاء و لاء توامان البلاء للولاء كاللهب للذهب⁸⁸⁶

Beyt:

دوست همچون زر بلا چون آتش است زر خالص در دل آتش خوش است⁸⁸⁷

عشق چون دعوی جفا دیدن گواه چون گواهی نیست شد دعوی تباه⁸⁸⁸

عاشقان را از بلا صد راحت است که محبت همنشین محنت است⁸⁸⁹

هر که در راه محبت بیشتر بر دل او بار محنت بیشتر⁸⁹⁰

Beyt:

Bunu bil ki Mâlik ticâretle meşgul idi, yerdî ve fakirlere payını verirdi.

İmam Ahmed'in gıdası sürekli, yazmaktan idi, ey imam.

Ebu Yusuf kendi ailesinin yiyeceğini ne beyt-i malden ne de sanatından elde ederdi.

Şanlı babasından miras kalmıştı, kendisi ölünceye kadar da onun sayılırdı.

Kimyayı, bu hayırlı bilgiyi bilginler kendi keşf ve araştırmaları neticesinde akılları ile oluşturmuşlardı.

Kimya bilgisinden atom parçacığını keşfettiler ve bununla bir bakır taştan altın yaptılar, ey akıllı!

Bunu ihtiyacı olanların yolunda sarf ediyorlardı. Kendi yiyeceklerini buradan kazanıyorlardı.

Dünyada onları oluşturan toprak ve su temizdi, bundan dolayı dünyâ sevgisi kalplerinin dışındaydı.

Ümmetin bilginleri başkadır ey dostlar! Ümmetin avâmında başkadır, bu bilin!

Ey efendiler zümrüt ankâ kuşu başkadır, nasıl bu zümrüt anka kuşu ile diğer kuşlar eşit olabilir?

Her kim belâlar içinde daha dayanıklı ise işte o kişi Allah'a daha yakındır.

⁸⁸⁴ Muhabbet, mihnete sınıksız bağlıdır. Şüphesiz ikisinde birbirine bağlıdır.

⁸⁸⁵ "Belânın en zorlusuna maruz peygamberlerdir; sonra da derecesine göre diğer makbul insanlar." Tirmizî, Zühd 56; İbn

Mâce, Fiten 23; Dârimî, Rikâk 67.

⁸⁸⁶ Ey aşk yolunda ki kişi! Ya melamet yükünü çek ya da aşktan vazgeçip selamete er. Mihnet ve muhabbet birbirinin gereğidir.

⁸⁸⁷ Dost altın gibidir. Bela da ateşe benzer. Halis altın, ateş içinde saf bir hale gelir. (*Mesnevî*, c. II, b. 1461) .

⁸⁸⁸ Aşk davaya benzer, cefa çekmekte şahide. Şahidin yoksa davayı kazanamazsın ki. (*Mesnevî*, c. III, b. 4009).

⁸⁸⁹ Aşklar yüz derece daha emindir belâdan. Çünkü muhabbetle mihnet hep bir aradadır.

⁸⁹⁰ Muhabbetin yolunda çok koşan kimsenin gönlünde mihnette çoktur.

بنده همان به که بلاکش بود   عود همان به که در آتش بود⁸⁹¹

Hazret-i Mevlevî:

ز آن نجوشانم که مکروه منی   بلکه تا گیری تو ذوق وچاشنی

تا غذا گردی بیامیزی به جان [78^a]   بهر خواری نیستت این امتحان⁸⁹²

[عاشقان] عاقلان از بی مرادیهای خویش   با خبر گشتند از مولای خویش⁸⁹³

گفت پیغمبر که: هستند از فنون   اهل جنت در خصوصتها زبون

از کمال حزم و، سوء الظن خویش   نی ز نقص و بد دلی و ضعف کیش⁸⁹⁴

Mâlik-i Dînâr:

گفت دلی که دروی حزن نباشد خراب شود چنانکه خانه که دروی [کسی ساکن نشود] حزن نباشد خراب

نشود خراب گردد⁸⁹⁵

Beyt:

این جفای خلق با تو در جهان   گر بدانی گنج زر آمد نهان

خلق را با تو چنین بد خو کنند   تا ترا ناچار رو آن سو کنند⁸⁹⁶

ذوق در غماهاست پی گم کرده اند   ب حیوان را به ظلمت برده اند⁸⁹⁷

هر کجا باشد شه ما را بساط   هست صحرا گر بود سم الخیاط⁸⁹⁸

هر کجا تو با منی من خوشدلیم،   گر بود در قعر چاهی منزلم

خوشر از هردو جهان آنجا بود   که مرا با تو سر و سودا بود.⁸⁹⁹

هر زمان گوید به گوشم بخت نو   که ترا غمگین کنم غمگین مشو

من ترا غمگین و گریان ز آن کنم   تا کت از چشم بدان پنان کنم⁹⁰⁰

الْمُؤْمِنُ لَا يَخْلُو مِنْ عِلَّةٍ أَوْ قِلَّةٍ أَوْ ذِلَّةٍ.⁹⁰¹

Beyt:

⁸⁹¹ Belaların içindeki kul ne iyidir. Ateşin içinde olan odunda ne iyidir. Mevlânâ, *Dîvân-ı Şems*, g. 994.

⁸⁹² Seni sevmediğimden, senden hoşlanmadığımdan kaynatmıyorum seni ki bir zevke bir çeşniye sahip ol da, Gıda haline gel ve yen. Cana karış diye kaynatıyorum. Bu imtihan seni horlamak için değil. (*Mesnevî*, c. III, b. 4163-64).

⁸⁹³ Âşıklar [akıllılar] muratsız kaldılarda, Tanrı'larından haber aldılar. (*Mesnevî*, c. III, b. 4466).

⁸⁹⁴ Peygamber: "Cennt ehli olanlar, bazı şeylerden dolayı savaşlarda, düşmanlıklara mağlup ve zebun olurlar." Dedi. Bu alt oluşluk ve zebunluk; noksan yüzünden, gönüllerin kötülüğünden yahutta din zayıflığından değil, son derece ihtiyata riayet ettiklerinden, düşüncelerine inanmadıklarındandır. (*Mesnevî*, c. III, b. 4571-72).

⁸⁹⁵ Dediler ki: "İçinde üzüntü olmayan gönül bozulur. Nasıl ki içinde oturan kimsesi olmayan hane harap olur."

⁸⁹⁶ Halkı sana karşı kötü huylu ederde sonunda çaresiz kalırsın, hepsinden yüz çevirirsin.

Şunu iyice bil ki sonunda hepsi de düşman olacak, baş kesici hasım kesilecektir. (*Mesnevî*, c. V, b. 1522-23).

⁸⁹⁷ Zevk gamlardadır. Onların izini kaybetmişler, ab-ı hayatı karanlıklara çekip götürmüşlerdir. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1592).

⁸⁹⁸ Padişahımız nereye yaygısını yayarsa, oturursa orası iğne deliği kadar dar bile olsa bize sahra gelir. (*Mesnevî*, c. III, b. 3810).

⁸⁹⁹ Benim yerim kuyunun en derin noktasında olsa bile sen benimle olduktan sonra benim gönlüm hoştur.

Oturuş ve kalkışım seninle olduktan sonra orası bana her iki cihandan daha güzeldir.

⁹⁰⁰ Her an yeni bir talih kulağıma söyleyip duruyor. Seni gamlandırırsam bile gamlanma.

Ben seni kötü gözlerden gizlemek için gamlandırıyorum. (*Mesnevî*, c. III, b. 4149-50).

⁹⁰¹ Mümin; fakirlikten, zilletten veya hastalıktan kurtulamaz.

MATLAB-I GARÎB:

Nazm:

*Hoştur bana senden gelen,
Ya taze gül yahud diken,
Ya hil'at ü yahud kefen,
Senden hem o hoş hem bu hoş.*

Ey derviş! Belâ sahrâsının haristânından gezer ve arzu-yı [78^b] şehvet düzdinden hazer etmeyince bostan erme erilmez ve izzet-i işret-âbâdına girilmez.

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ⁹⁰³.

Hikâyet: Kimiyâi Sâadet ruvâitist پیغمبر بکنار دریا بگذشت صیادی را دید دامی بینداخت گفت بنام شیطان بسیار در افتاد و دیگر گفت بنام خدای هیچ خبر در نیفتاد گفت بار خدا یاد کنم که این همه بتواست ولکن این چه سبب است خدای تعالی فرشتگان را گفت جای این هر دو در بهشت و دوزخ بروی عرضه کنند چون بدید گفت ای بار خدا راضی شدم.⁹⁰⁴

Beyt:

بس عداوتها که آن یاری بود   بس خرابیها که معماری بود⁹⁰⁵
در گوشه قناعت نان پاره جوینه   بر نزد اهل معنی بهتر از صد خزینه⁹⁰⁶

Hikâyet: Hazret-i Mûsâ –salavâtullah alâ Nebiyyinâ ve aleyh- birgün Tûr'a saâdetle münâcâta gider. Mübârek yolları bir sahrâya erer. Görse kavmi içinde bir fakîr oturur ve Hazret-i Mûsâ'yı gördükte salavât getirir: “Yâ Kelîmullah! Rabb-i İzzet'ten beni dile. Ta ki arkam bir giyecek bula. Hâlim katı fakırdan diğer gün ve bî-nevâlıkta tâliim sırrı ne gündür?” Hazret-i Mûsâ –aleyhisselam- münâcâtında tazarru' eder. Yani bu fakîr için

⁹⁰² Eğer o ayın sokağına ok yağmuru bile yağsa, eğer bu yağış Allah'ın hükmü ise biz ona boyun eğiz. Hâfız Şirâzî, *Dîvân-ı Hâfız*, g. 418.

⁹⁰³ “Cennet, nefse hoş gelmeyen şeylerle örtülüdür. Cehennem ise şehvetli şeylerle örtülüdür.” Buhârî, Rikâk, 28; Müslim, Cennet, 1.

⁹⁰⁴ Kimyâ-yı Saâdetle anlatılır ki: “Bir Peygamber deniz kenarından geçiyordu. Bir avcı gördü ki tuzağını serdi ve dedi ki şeytan adına çok düştü. Ve diğeri de şöyle dedi: “Allah'ın adıyla, hiçbir av ağıma gelmedi.” Bir kezde Allah'a ilticâ edeyim ki bunların hepsi senin içindir, Lakin bu ne sebeplerdir? Allah'ta meleklerine şöyle dedi: “Bu ikisinden her birinin yeri cennet ve cehennem olsun.” Balık yakalayamayan bunu duyunca “Allah'ım şimdi razı oldum.” Dedi.

⁹⁰⁵ Nice düşmanlıklar vardır ki dostluğa çıkar, nice yıkılmalar vardır ki yapılmaya döner. (*Mesnevî*, c. V, b. 106).

⁹⁰⁶ Ehl-i mana nezdinde bir parça arpa ekmeği ile bir köşede kanaat etmek, yüz hazineden daha iyidir.

dünyâ minnet⁹⁰⁷ eder. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ buyurur: “Ya Mûsâ! Çok mu vereyim? Yoksa az mı vereyim?” “Ya Rabbî! Çok ihsân eyle ve ol fakîri bahşişin ile toyla.” “Var imdi haber ver murâdınca çok verdim ve hem gör ki onu neye [79^a] erdirdim.” Kaçan Hazret-i Mûsâ geri gelir ve bu fakîri görür ki kurtlar yemiş. Hemân bakiyye kemikleri kalmış. “Yâ Rabbî! Bu nice vergidir?” dedi. “Ya Mûsâ! ‘Çok ver.’ dedin idi. Çok bu dünyâda olmaz. Zîrâ dünyâ kimseye kalmaz.”⁹⁰⁸ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ

Beyt:

کای کمینه بخششت ملک جهان من چه گویم چون تو می‌دانی نهان⁹⁰⁹

Hakk Teâlâ amm-ı nevâle ve azze şânuhu buyurur: “Ya Mûsâ! Eğer az ver desen kaf ta kaf hüküm eder bir pâdişâh ederdim. Çok istemen ile dünyâdan giderdim. Ammâ gör ki Firdevste ona nettim. Pâdişâhlığın ebedî ettim.”

Beyt:

پس رسولش شکر کرد و گفت ما این جفا دیدیم و بود این خود وفا⁹¹⁰
عبرت است آن قصه ای جان مر ترا تا که راضی باشی از حکم خدا
تا که زیرک باشی و نیکو گمان چون ببینی واقعه ی بد ناگهان
دیگران کردند زرد از بیم آن تو چو گل خندان گه سود و زیان⁹¹¹

Kâle Fahru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-: عَجَبًا لِلْمُؤْمِنِ فَوَاللَّهِ لَا يَقْضِي اللَّهُ لِلْمُؤْمِنِ قَضَاءً إِلَّا كَانَ خَيْرًا لَهُ.⁹¹²

Beyt:

هر چه از تو یاره گردد از قضا تو یقین دان که خریدت از بلا⁹¹³
لیک گفت: آن فوت شد، غمگین مشو زآنکه گر شد کهنه، آید باز نو
گر بلا آید تو را انده میر ور زیان ببینی، غم آن را مخور
کان بلا دفع بلاهای بزرگ و آن زیان منع زیانهای سترگ⁹¹⁴

MATLAB FÎ-SARF-İ KESRETİ'D-DÜNYÂ:

⁹⁰⁷ Es'ad Efendi nüshasında burada 'minnet' yerine 'murâd' kelimesi kullanılmıştır.

⁹⁰⁸ “De ki: “Dünyâ geçimliği azdır.”” (en-Nisa, 4/77).

⁹⁰⁹ En az bahşîşi dünyâ mülkü olan tanrım! Ben ne söyleyeyim, sen zaten gizlileri bilirsin. (Mesnevî, c. I, b. 58).

⁹¹⁰ Peygamber, şekretti ve dedi ki: “biz, bunu cefa sanıyorduk. Hâlbuki vefanın ta kendisiymiş.” (Mesnevî, c. III, b. 3247).

⁹¹¹ Ey can o hikâye, Tanrı hülmüne razı olasin diye sana ibrettir.

İbret al da kötü bir işe düşünce aklını başına devşir. Ye'se düşme, hüsnü zanda bulun.

Başkaları o hâdiseden korkup sapsarı kesilse bile sen aldırış etme. Fayda zamanında da gül gibi gülmeye bak! (Mesnevî, c. III, b. 3257-58-59).

⁹¹² “Müminin haline şaşılır (ne güzeldir). Vallahi Allah mümin için hayırlısından başkasını ona dilemez, kaza etmez.” Müslim, Zühd ve Rekâik, 14.

⁹¹³ Takdir yüzünden kaybettiğin şeyler, muhakkak senden belayı giderir, bunu böyle bil. (Mesnevî, c. III, b. 3260).

⁹¹⁴ O bela, daha büyük belaları defetmek, o ziyan daha dehşetli ziyanları menetmek içindir. (Mesnevî, c. III, b. 3265).

Hikâyet: Bir fakîr dahi kavmi içinde üryân ve giryân oturur. Hazret-i Mûsâ –aleyhisselâm- gördükte çağırır. “Sultânım! [79^b] Bana Hakk Celle ve Alâ’dan gınâ isteyiver.” Hazret-i Mûsâ –aleyhisselâm- dahi “Hoş” der. Tur’a vardıkta münâcât eder. Ba’dehu bu fakîre gınâ diler. Hakk Sübhânehû ve Teâlâ buyurur ki: “Ya Mûsâ! Ona gınâ ziyân eder ve onun sebebi ile çok günâh eder. Ona dünyâ vermediğimin aslı vardır ve her ne kim edersem hikmet ile şerhinde nice bab-ı faslı vardır. Hele⁹¹⁵ kendine haber ver gör ne der?” Sonra âşikare olur sır. Fakîre haber verdikte râzı olmaz ve kalbi teselli bulmaz. “Elbette gınâ isterim devlet gelecek ben onu zabt ederim.” der. Velhâsıl buna buyururlar ki: “Oturduğu yeri kazsın. Ta ki onda yüz bin filori bulsun.” Bu dahi kazıp malı çıkarır. Gör ki onmadık başı neler görür. Durmaz çeng u çigâne ile hamr eder ve mest olup üç âdem katl eder. Hemân-dem kendini giriftâr ve ale’s-sabah berdâr ederler. Hazret-i Mûsâ –aleyhisselâm- bu hâli görür ve taaccübe varır ki: “Ey âlimü’s-sırrı ve’l-hafıyyât! Ârzû-yı nefsten bize necât ihsan eyle ve kanâat kenzi ile bizi toyla.” deyip dua eder.

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ نُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ⁹¹⁶

Beyt:

نیست قدرت هر کسی را سا زوار عجز بهتر مایه ی پر هیز کار⁹¹⁷

Rivâyet olunur: Bir kimse fakîr hâlinden hikâyet ve zâhid-i Horâsânî önünde çok şikâyet eder. İbrâhim b. Edhem dahi buyurur ki: “Ey [80^a] âdem! Kadir şinâs ve güzîde-i nâs değil belki ahmak u kevden imişsin. Elhamdülillâh bahtın yâr ve tâliin kâm-kâr oldu ki devlet-i fakr u fenâ-yı râyegân buldu. Kıymetin bilmeyip nâz edersin ve taraf-ı şikâyete gidersin. Bu bîçâre Horâsân padişâhlığını verdim ve fakirliği satın aldım. Henüz ol şâdideyim ki katı ucuz bâzâr ettim ve tarîk-i felâha gittim.”

Beyt:

صبر کن با فقر و بگذار این ملال ز آن که در فقر است عز ذو الجلال
سرکه مفروش و هزاران جان ببین از قناعت غرق بحر انگین⁹¹⁸

Beyt:

⁹¹⁵ Es’ad Efendi nüshasında burada ‘hele’ yerine ‘hâsıl’ kelimesi kullanılmıştır.

⁹¹⁶ “Allah, kullarına (tümüne birden) rızık bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azınlık ederlerdi. Fakat O, rızık dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir.” (eş-Şûrâ, 42/27)

⁹¹⁷ Kudret herkesin harcı değildir. Aciz, tanrıdan çekinen kişiye en iyi sermayedir. (Mesnevî, c.III, b.3280)

⁹¹⁸ Yoksulluğa sabret. Bu gamı gussayı bırak. Çünkü ululuk sahibi Tanrı’nın yüceliği yoksulluktur.

Sirke satmada, kanaat yüzünden bal denizine gark olmuş binlerce can gör. (Mesnevî, c. I, b. 2374-75).

ای دل اگر به دیده تحقیق بنگری درویشی اختیار کنی بر توانگری⁹¹⁹

Beyt:

غلط کرده طلب کردیم جاه و سربلندی را دریغا ما ندانستیم قدر دردمندی را⁹²⁰

Mısra‘:

نیستی می باید و مسکینی و افکنده گی⁹²¹

Beyt:

Hocam ezeli aşkın, yoklukta komuş varın,

Bu remzi duyan âşık yokluğu şikâre atsın.

Kâle Fahru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-: وَمَا امْتَلأت دَارٌ حَبْرَةً إِلَّا امْتَلأت عَبْرَةً ، وَمَا
ما امْتَلأت دَارٌ حَبْرَةً إِلَّا امْتَلأت عَبْرَةً ، وَمَا كَانَتْ فَرْحَةً إِلَّا تَبِعَتْهَا تَرْحَةٌ⁹²² Allahu Teâlâ a‘lem ve Rasûluh ma‘nâ-yı hadîs-i şerîf demek oldur
ki: “Dolmadı ber û şâdîlik ile illâ doldu gözyaşı ile. Dahi şâdîlik olmadı illâ ardınca
kasâvet oldu.”

Beyt:

Ey saray-ı nağme-i cenk ile güm güm gümleyen,

Bir gün ola ol sadâlar nâle vü efgân ola.

Kanca gibi bağına bin kahr ile kan doldurur,

Her ki bu gülşende birgün gül gibi handân ola.[80^b]

Hâsıl olmaz mezra-ı a‘mâlden tohm-ı ümîd,

Muttasıl gözyaşları anda mekr-i bâran ola.

Korkuludur âhiret yolları lâkin korkmasın,

Şol ki yoldaşı onun imanla Kur‘ân ola.

Dîdeden şu yaşı dök ki katre katre kan ola,

Tâ sana tesbîh için ol sübha-i mercân ola.

Dâr-ı vahşettir kabir hayrâtı bunda yâr eden,

Ta o tenhâlıkta sana hem-dem u yârân ola.

Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى⁹²³ Ebu‘d-Derdâ –radiyallah anh-
buyururlar: “Katı akli eksiktir şol kimsenin ki dünyâ ziyâde olduğuna şâd ola ve ömrü
eksildiğine gam yemeye.” Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا⁹²⁴

⁹¹⁹ Ey gönül! Hakikati görecek gözle baksan, dünyâ gücü ve kuvveti yerine dervişliği tercih edersin. Sadi Şirâzi, *Kasâid*, 55.

⁹²⁰ Makam ve paye istemekle biz hata yaptık. Ne yazık ki derdimizin kıymetini bilemedik.

⁹²¹ Hayatta hüzn ve miskinlik olmamalıydı.

⁹²² Abdullah ibn Mubarek, *Ez-Zühd ve‘r-Rakâik*, 263.

⁹²³ “Kuşkusuz, azığın en hayırlısı takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma)dır.” (el-Bakara, 2/197).

Beyt:

شادمانی از غرور است از غرور دایما اندوهگین می بایدش⁹²⁵

Hem rivâyet olunur sahâbeden birini gördüler hiç gülmeyip dâima ağlarlar idi ve arpa etmeği ile tere yerdı. Müddet-i ömürlerinde gayrı nesne yemezlerdi. Suâl olundukta buyururlar: “Dünyâda Hakk Celle ve Alâ insan için bu kadar güne-gün et‘ime-i lezîze ihsân etmiş iken bunun ile kâni‘ olmak dâire-i insâftan bîrûndur.” diyecek cevâb buyurdular: “Bundan dahi az ile kanâat etti. Şol ki âhiretin dünyâsına bedel etti ve dergâh-ı Hakk’a hâib ü hâsir gitti. Ol vakt bile ki kendine ne etti.”

Mısra‘:

جای شادی نیست این دنیا بخند⁹²⁶

ليسَ للماضينَ همَ الموتِ انما لهم حسره -sallallâhu aleyhi ve sellem- Kâle Fahru‘l-âlem
فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا⁹²⁸ Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: الفوت⁹²⁷

Beyt:

Cîfe-i dünyâya sattı ol kerîmin sevgisin,

Başın taşlara değsin bilmedi bâzârını.

Kıt‘a:

هِيَ الدُّنْيَا تَقُولُ بِمِلِّ فِيهَا
حَذَارِ حَذَارٍ مِنْ بَطْشِي وَفَتْكِي. [81^a]
فَلَا يَغْرُرْكُمْ [طَوْل] حُسْنُ إِبْتِسَامِي.
فَقَوْلِي مُضْحِكٌ وَالْفِعْلُ مُبْكِي⁹²⁹

MATLAB-I GARİBE:

Hikâyet: Hazret-i **Mevlevî Mesnevî-i Şerîflerinde** buyururlar: Zaman-ı evvelde bir derzi var imiş. Pâre çalmakta pehlivân ve hem zâhiren musâhib-can imiş. Bir dünyâsı vâfir Türk’e bunu ta‘rîf edeler ve hem lâğ u latîfesinden bir nicesin derler. Türk buna tamam âşık olur. Âdem gönderip derziyi bulur hemendem önüne bir atlas getirir ve kendi dahi

⁹²⁴ “Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.” (el-İsrâ, 17/37).

⁹²⁵ Eğlenme gururdan kaynaklanıyor. Bundan dolayı hep hüznü olmalı.

⁹²⁶ Bu dünyâ gerçek mutluluk yeri değil. Bu yüzden sıkıntılara takılma gül.

⁹²⁷ Geçip gitmiş olanlara ölüm yüzünden elem ve sıkıntı yoktur. Onlar ancak ellerinde olanı kaybettiler ona acınırlar. (Mesnevî, c. VI, b. 1450).

⁹²⁸ “Az gülsünler, çok ağlasınlar.” (et-Tevbe, 9/82).

⁹²⁹ Dünyadır o, ağız dolusu ile der ki:

Benim çarpmamdan ve hıncımdan sakın, uzak dur!

Uzun uzun güzel gülüşüm sizi aldatmasın,

Sözüm güldürücü, eylemim ise ağlatıcıdır.

ihtiyâtından karşısında oturur. Derzi lâğa başlar. Hemân fevrî bir pâresin işler. Türk ise lâğından hazz edip gülmeğe başlar. Ammâ derzi durmaz gine işin işler. Lâğ tamam oldukta Türk birin dahi ricâ eder ve çok minnetler eder. Derzi ise “Yeter insâftır, sana ziyân olur ve hem kaftanın sonra önüne dar olur.” Türk ise: “Yok, elbette bir dahice söyle. Ey üstâd! Lütüflar keremler eyle.” Derzi dahi kalbinden der ki: “Mîzâhın şimdi sana hoş gelir. Ammâ yarın cânına cefâ olur. Eğer bir lâğ dahi edersem seni tamam ederim. Atlas değil ciğerin pârelerim.” Eğer tahkîk bilsen nice gülmek belki kan ağlayı ağlayı ölmek ihtiyâr ederdin ve dünyâdan âhirete bu hâl ile giderdin.”

Rûhum! Sanma dünyâ senin yüzüne güler belki seni yemeğe dişlerin biler. Gerçi şimdi mâl u mansıb ile yüzüne gül-âb saçar. Ammâ sonra derdle kanın içer. Kâlellâhu Tebâreke: [81^b] ⁹³⁰ لَا تُفْرَحَنَّ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ⁹³¹ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ⁹³² لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أَعْلَمَ لَصَحِحْتُمْ قَلِيلًا لَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا ⁹³³ ve kâle Fâhru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-: ⁹³⁴

Beyt:

Fâni cihâna sanma seni lâğa saldılar,

Ma'nâ şikârını ey gönül almaya saldılar.

Hazret-i Mevlevî:

گفت درزي طواشی بر گذر	وای بر تو گر کُندم لاغی دگر
پس قبايت تنگ آيد باز پس	این کُند با خویشتن خود هیچ کس؟
خنده چه، رمزي اگر دانستنی	تو بجای خنده خون بگرسنی
اطلس عمرت به مقراض شهرور	برد پاره پاره خیاط غرور ⁹³³
خود کدامین خوش که او ناخوش نشد	یا کدامین سقف کان مفرش نشد ⁹³⁴
وای نعیم لا یکدر الدهر	
کرده تمساحی دهان خویش باز	گرد دندانهاش کرمان دراز
از بقیة خور که در دندانش ماند	کرماها روئید و بر دندان نشاند
مرغکان بینند کرم و قوت را	مرج پندارند آن تابوت را
چون دهان پر شد ز مرغ، او ناگهان	در کشدشان و فرو بندد دهان

⁹³⁰ “Yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.” (el-Kasas, 28/77).

⁹³¹ “Artık kazandıklarının karşılığı olarak, az gülsünler, çok ağlasınlar.” (et-Tevbe, 9/82).

⁹³² “Eğer bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız.” Buhârî, Küsûf, 2; Rikâk, 27.

⁹³³ Terzi dedi ki: A hadîmağası! Vazgeç. Bir latife daha söylersem vay haline.

Sonra kaftanın dapdaracık olur. Hiç kimse, kendi kendisine böyle bir iş işler mi?

Gülüyorsun ama gülmenin yeri mi? Eğer bilseydin güleceğin yerde kan ağlardın.

Ömrünün atlasını, ay makasıyla gurur terzisi kesip parça parça ediyor. (Mesnevî, c. VI, b. 1717-19).

⁹³⁴ Zaten hangi hoş vardır ki nâhoş olmamıştır? Yahut hangi tavan vardır ki yıkılmamış, yere serilmemiştir? (Mesnevî, c. I, b. 2078).

این جهان پر ز نقل و پر ز نان چون دهان باز آن تمساح دان
 بهر کرم و طعمه ای روزی تراش از فن تمساح دهر ایمن میباش⁹³⁵
 صد هزاران مکر در حیوان چو هست چون بود مکر بشر کاو مهتر است؟
 مصحفی در کف چو زین العابدین خنجری پر زهر اندر آستین
 گویدت خندان که: ای مولای من در دل او بابلی پر سحر و فن⁹³⁶
 یا رب اتمم نورنا فی الساهرة و انجنا من مفضحات قاهره⁹³⁷
 من خوف فضيحة الدنيا وقعوا في فضيحة الاخرة⁹³⁸: Kîle'n-nâs [82^a]
 مال دنیا شد تبسمهای حق کرد ما را مست و مغرور و خلق
 فقر و رنجوری به استت ای سند کان تبسم دام خود را بر کند⁹³⁹
 عاقل آن باشد که عبرت گیرد از مرگ یاران در بلای محترز
 پس سپاس او را که ما را در جهان کرد پیدا از پس پیشینیان⁹⁴⁰
 جهد کن تا ترک غیر حق کنی دل از این دنیای فانی برکنی⁹⁴¹
 خویش را رنجور سازی زار زار تا تو را بیرون کنند از اشتها
 که اشتها خلق بند محکم است در ره، این از بند آهن کی کم است؟⁹⁴²

Nazm:

*Ne olduysa bize bâis biz olduk,
 Cezâ-yı cürmümüz budur ki bulduk.
 Hevâ agûlına uyduk yoldan azdık,
 Vefâ ser-nâmesini eğri yazdık.*

Hazret-i Mevlevî:

⁹³⁵ Bir timsah ağzını açar. Dişlerinin çevresinde uzun uzun kurtlar vardır. Yediğin artığından dişlerinin arasında kalanlar kurtlanır, dişlerinin çevresinde kurtlar peydalanır. Kuşçağızlar, kurtları o rızık görüp o tabutu otlak sanırlar. Ağzı, ansızın kuşlarla doldu mu derhal nefesini çeker, ağzını kapar. Bu ekmeklerle, azıklarla dolu olan âlemi o timsahın açılmış ağzı bil. Ey rızık kazanan! Kurt ve yiğdi derdine düşüp zaman timsahının hilesinden emin olma. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4082-87).
⁹³⁶ Hayvanlarda yüz binlerce hile varken artık hayvanlardan daha üstün olanda ne hileler bulunur? Zeynel-abidin gibi elinde bir Mushaf fakat yenido kahredici bir hançer. Sana gelerek efendim der. Fakat gönlümde büyüyle hilelerle dolu bir Babil var. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4090-92).
⁹³⁷ Ya Rabbi! Nurumuzu kıyamette de fazlalaştır, tamamla. Bizi, kahredici kötülüklerden kurtar. (*Mesnevî*, c. VI, b. 2892).
⁹³⁸ Dünyada rezil olmaktan korkan kimseler, ahirette rezil olacakları bir duruma düşerler.
⁹³⁹ Dünyâ malı Tanrının gülümsemeleridir. Bizi bu suret sarhoş, mağrur ve perişan etmiştir. Ey kadri yüce kişi! Sana yoksulluk ve hastalık iyidir. Çünkü o gülümseme nihayet tuzağını kurar, seni düşürür! (*Mesnevî*, c. I, b. 3040-41).
⁹⁴⁰ Akıllı o kişidir ki çekinilen belâda dostların ölümünden ibret alır. Şu halde bizden Tanrıya şükürler olsun ki bizi önce helak olanlardan sonra dünyâya getirdi. (*Mesnevî*, c. I, b. 3114).
⁹⁴¹ Gönlünü bu fani dünyâ işlerinden kesmek ve Allah'tan başka herşeyi terketmek için gayret et.
⁹⁴² Kazandığın şöhretten kurtulman için inleyip duran bir hasta haline gir. Zaten halk arasında meşhur olmak, sağlam bir bağıdır. Bu bağ bu yolda demir bir bağdan aşağı mıdır ki? (*Mesnevî*, c. I, b. 1545-46).

هر کسی را بهر کاری ساختند   میل آن را در دلش انداختند
 گر ببینی میل خود سوی سما   پر دولت بر گشا همچون هما
 ور ببینی میل خود سوی زمین   نوحه می کن هیچ منشین از حنین
 عاقلان خود نوحه ها پیشین کنند   جاهلان آخر به سر بر می زند
 ز ابتدای کار آخر را ببین   تا نباشی تو پیشیمان یوم دین⁹⁴³

وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فَرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ⁹⁴⁴: Kālellāhu Tebâreke ve Teâlâ:

Mevlevî:

Beyt: [82^b]

حق تعالی خلق را گوید به حشر   ارمغان کو از برای روز نشر
 جنتمونا و فرادی بی نوا   هم بدان سان که خلقناکم کذا
 هین چه آوردید دست آویز را   ارمغانی روز رستاخیز را
 یا امید باز گشتنتان نبود   وعده امروز باطلتان نمود
 وعده ی مامانی اش را منکری   پس ز مطبخ خاگ و خاکستر بری
 ور نه ای منکر چنین دست تهی   در در آن دوست چون پا می نهی
 اندکی صرفه بکن از خواب و خور   ارمغان بهر ملاقاتش ببر
 شو قلیل النوم مما یاجعون   باش در اسحار از یستغفرون
 اندکی جنبش بکن همچون جنین   تا ببخشندت حواس نور بین⁹⁴⁵

MATLAB Fİ'S-SAVM:

Husûsan savm miftâh-ı bâb-ı saâdet ü misbâh-ı râh-ı hidâyet olduĝuna nass-ı şerîfte sarîh vâki' olmuştur. Kālellāhu Tebâreke ve Teâlâ: Ey الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ⁹⁴⁶

⁹⁴³ Herkesi bir iş için yetiştirmişler, gönlüne o işin meylini vermişlerdir.

Kendinde göğe doğru çıkmaya bir meyil gördünmü hüma kuşu gibi devlet kanadını hemen aç.

Fakat kendinde yeryüzüne bir meyil gördünmü feryad et, ağlayıp inlemeyi hiç bırakma.

Akıllılar önceden feryad ederler. Bilgisizler ise işin sonunda başlarına vururlar.

Sen işin önünde sonunu sor da kıyamet günü pişman olma. (Mesnevî, c. III, b. 1618-23).

⁹⁴⁴ "Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz." (el-En'am, 6/94).

⁹⁴⁵ "Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz." (el-En'am, 6/94).

⁹⁴⁵ Ulu Tanrı bile mahşer günü halka "Kıyamet günü için armağanın nerde?"

Bize yapayalnız, azıksız, adeta sizi yarattığımız gibi geldiniz.

Kendinize gelin! Kıyamet günü için ne hediye var ne getirdiniz?

Yoksa tekrar dirilip geleceğinizi ummuyor muydunuz? Size bugünün vadesi batıl mı göründü ki?" der.

Ona konuk olacağımızı inkâr ediyorsan bu mutfaktan ancak toprak ve kül alabilirsin.

İnkâr etmiyorsan niçin böyle elin boş? O sevgilinin kapısına böyle nasıl ayak atacaksın?

Yemeği, uyumayı biraz azaltta onunla görüşmek için bir armağan götür.

Geceleri az uyuyanlardan, seher çağlarında istiğfar edenlerden ol.

Sende rahimde ki çocuk gibi az oynada sanada nurları gören bağışlar bağışlasınlar. (Mesnevî, c. I, b. 3172-80).

⁹⁴⁶ "İbâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar." (et-Tevbe, 9/112).

sâimûn ve hem hadîs-i kudsîde buyurulmuştur: ⁹⁴⁷ وَأَنَا أَجْزَى بِهِ الصَّوْمَ لِي ve hem Fahr-i âlem – sallallâhu aleyhi ve sellem- devlet ü saâdet ile buyururlar:

إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ بَابًا ، وَإِنَّ بَابَ الْعِبَادَةِ الصِّيَامُ ⁹⁴⁸ ، لِكُلِّ شَيْءٍ زَكَاةٌ وَزَكَاةُ الْبَدَنِ الصِّيَامُ ⁹⁴⁹ ، الصَّوْمُ جَنَّةٌ مِنَ

النَّارِ ⁹⁵⁰

Allahu Teâlâ a‘lem ma‘nâ-yı hadîs-i şerîf demek olur ki: “Her şey için birer kapı vardır. İbadetin kapısı savmdır.” *Savm od’a kalkandır ve her şey için zekât vardır. Bedenin zekâtı sâim olmaktır.*⁹⁵¹

Nükte: “Zekâtı verilen mal helâk olmaz zekâtı verilen beden dahi cehennemî olmaz idiği iş‘âr olunur.”

Beyt:

تَجْوَعُ تِرَانِي تَجْرَدُ تَصَلُّ ⁹⁵²

Rızâmı dilersen kamudan kesl.

Beyt:

صَمْتُ وَجوع وَسَهْرٌ وَعُزْلَةٌ وَذِكْرِي بِهِ دَوَامٌ [83^a] نَاتِمَامَانِ جِهَانِ رَا كَنْدِ اَيْنِ پَنْجِ تَمَامِ

ای تهی کرده شکم از غافلئ   دل تهی کن این بود الصوم لی

گر تو افطار از هوای دل کنئ   روزه خود را همه باطل کنئ ⁹⁵³

Sultânü’l-ârifîn Hazret-i Mevlevî:

پس ریاضت را به جان شو مشتری   چون سپردی تن به خدمت جان برئ

ور ریاضت آیدت بی اختیار   سر بنه شکرانه ده ای کامیار

چون حقت داد آن ریاضت شکر کن   تو نکردی او کشیدت ز امر کن. ⁹⁵⁴

لَا يَنْبَغِي لِلْمُؤْمِنِ أَنْ يَنَامَ حَتَّى مَا لَمْ يُصَلِّحْ أَرْبَعَةَ أَشْيَاءَ:

⁹⁴⁷ “Oruç banadır ve onu ancak ben mükâfatlandırırım.” Buhârî, Savm, 2-9.

⁹⁴⁸ “Herşeyin bir kapısı vardır. İbâdetin kapısında oruçtur.” Seyyid Ali Zâde, *Tam Şir‘atü’l-İslâm* (trc: Naim Erdoğan), s. 361.

⁹⁴⁹ “Herşey için bir zekât vardır. Bedenin zekatıda oruçtur.” Tirmizî, Deavât, 86; İbn-i Mâce, Sıyâm, 44.

⁹⁵⁰ “Oruç, ateşe karşı perdedir.” Tirmizî, Sıyâm, 55; İbn-i Mâce, Savm, 1.

⁹⁵¹ Bu paragraf Hekimoğlu Nüshasındaki ilgili yerde olmadığından Es‘ad Efendi Nüshasından alınmıştır.

⁹⁵² Aç kal, beni görürsün; halktan uzak dur, bana ulaşırsın.

⁹⁵³ Susmak, açlık, seher vakti kalkmak, uzlet ve devamlı zikir, dünyâda eksik olan şeyleri tamamlar.

Ey karnını gafletten ve anlamsız yere boş bırakan, sen asıl kalbini pis şeylerden temizle ki benim için asıl oruç budur.

Eğer sen iftarını nefsinin hevâsından yaparsan, bütün orucunu batıl kılarısın.

⁹⁵⁴ Sen de riyazata canla başla müşteri ol. Tenini riyazata verdin mi canını kurtardın demektir.

Ey bahtı yaver kişi, gönlüne ihtiyatsız riyazat isteği gelirse secdeye baş koy, şükranelikler ver.

Mademki Tanrı o riyazat isteğini verdi, şükürler et. O istek kendiliğinden gelmedi, seni “Kün” emriyle riyazata o çektii.

(*Mesnevî*, c. III, b. 3398-3400).

أَوْلَاهَا أَنْ لَا يَنَامَ، وَلَهُ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ حَصْمٌ حَتَّى يَأْتِيَهُ فَيَنَحَلَ مِنْهُ، لِأَنَّهُ رَبَّمَا يَأْتِيهِ مَلَكُ الْمَوْتِ، فَيَقْدَمُهُ عَلَى رَبِّهِ وَلَا حُجَّةَ عِنْدَهُ.

وَالثَّانِي لَا يَنْبَغِي أَنْ يَنَامَ مَا لَمْ يَنْبُبْ مِنْ ذُنُوبِهِ الَّتِي سَلَفَتْ مِنْهُ لِأَنَّهُ رَبَّمَا يَمُوتُ مِنْ لَيْلَتِهِ، وَيَبْقَى مَعَ الذُّنُوبِ.

وَالثَّلَاثُ لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَنَامَ، وَقَدْ بَقِيَ عَلَيْهِ فَرَضٌ مِنْ فَرَائِضِ اللَّهِ تَعَالَى لِأَنَّهُ لَا حُجَّةَ لَهُ فِي يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَعَ النَّقْصَانِ.

وَالرَّابِعُ لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَنَامَ حَتَّى يُوَصِيَ وَصِيَّةً لِأَنَّهُ رَبَّمَا يَمُوتُ مِنْ لَيْلَتِهِ بَعِيرٍ وَصِيَّةٍ⁹⁵⁵.

Nükte: Bir kimse kendi evinin dîvârın yıkar imiş. Buna bir âdem demiş “Niçin bu evi yıkarsın ve kendini belâyâ sokarsın?” Ol dahi cevâb verir ki: “Zulmâni evi nedeğim? Ziyâ gelecek yer tedârik edeyim. İki tarafından manzaraları ola. Ta ki içerisi nûrla dola ve ezân işitmek âsân ola.”

İmdi benim rûhum! Savm gerçi zâhirâtına zahmet ü meşakkattir. Ammâ rûha kût u kuvvet u saâdettir. Bunu bilmeyen pek beter.

Beyt:

Yapılmaz rûh nefsi yakmayınca,

Melek girmeye şeytan çıkmayınca.

Hazret-i Mevlevî:

گفت تا نور اندر آید زین طریق

تا از این ره بشنوی بانگ نماز⁹⁵⁶

رنج این تن، روح را پایندگی است⁹⁵⁷

انما المناج تبدیل الغذا [83^b]

جمله التدبیر تبدیل المزاج

سوف تنجو ان تحملت الفطام

روزن از بهر چه کردی ای رفیق؟

گفت آن فرع است، این باید نیاز

مردن تن در ریاضت، زندگی است

یا حریص البطن عرج هکذا

یا مریض القلب عرج للعلاج

ایها المحبوس فی رهن الطعام

⁹⁵⁵ Bir mü'minin şu dört şeyi düzeltmeden uyumaması gerekir:

Birincisi; yeryüzünde bir tek dahi hasmı varken uyumamalı. Ta ki gidip onunla helalleşe. Çünkü bu haldayken ölüm meleği gelip onu Rabbisine takdim edebilir ve onun bu durumda hiçbir mazereti olamaz.

İkincisi; önceden işlediği günahlara tevbe etmeden uyumamalı. Zirâ akşamından ölebilir ve günahlarıyla kalakalır.

Üçüncüsü; Allah'ın farzlarından bir farz üzerinde kalmışken de uyumamalı. Çünkü noksanlarıyla beraber kıyamet gününde onun hiçbir mazereti olmaz.

Dördüncüsü; vasiyet etmeden uyumamalı. Zira vasiyeti olmadan akşamından ölebilir. Ebu'l-Leys es-Semerkanî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 2/844.

⁹⁵⁶ Yoldaş eve niçin pencere açtın? O da şöyle cevap verdi: “Işık gelsin diye.”

Şeyh “O feridir. Şunu niyaz etmek gerek. Bu pencereden ezanı duyusun.” Dedi. (*Mesnevî*, c. II, b. 2229-30).

⁹⁵⁷ Riyazatta tenin ölümü diriliktir. Bu bedenini eziyet çekmesi ruha ebedilik verir. (*Mesnevî*, c. III, b. 3365).

ان فى الجوع طعاما و افرا
اغثذ بالنور كن مثل البصر
چون ملك تسبيح حق را كن غذا
جبرئيل ار سوى جيفة كم تند
حبذا خوانى نهاده در جهان
گر جهان باغى پر از نعمت شود

اقتدها و ارتج يا نافرا
وافق الاملاك يا خير البشر
تا رهى همچون ملايك از إذا
او به قوت كى ز كركس كم زند
ليك از چشم خسيسان بس نهان
قسم موش و مار هم خاكى بود⁹⁵⁸

Beyt:

Eğer ten beslersen fil olası,
Gıdâyı rûha ver Cibrîl olası.

Yani melekîyyet tahsîl edesin demek olur. Riyâzet ile insan rûhânî olur. Ehlullah kesret-i riyâzât u mücâhedât ile hazîz-i beşeriyetten zirve-i melekîyyete urûc etmişler. Husûsan iki peygamber cism-i şerîfleri ile taraf-ı asumâna gitmişlerdir. Hazret-i İdrîs – aleyhisselâm- on beş yıl taâm yememişler. Lâ-cerame mekân-ı süflîden cânib-i ulviyyeye gitmişler ve hâkezâ Hazret-i İsâ – aleyhisselâm-.

Beyt:

بمیر ای دوست پیش از مرگ اگر می زندگی خواهی که ادريس از چنين مردن بهشتی گشت پیش از ما.⁹⁵⁹

Beyt:

کم خور و بسيارى راحت نگر
بیش خور و بیش جراحت نگر⁹⁶⁰
ان حکیمی که در حکمت سفت
كُلْ قَلِيلاً تَعِشْ طَوِيلاً كَفْتُ⁹⁶¹

Fî-Bustâni 'l-ârifîn:

عن عمر رضي الله عنه انه كان اذا راي رجلا [84^a] في الافساد المال والاسراف فيه يقال ضراوة اللحم ان يعود به الانسان حتي لا يكاد يصبر عنه يكثر الاختلاف الي القصاب فيضربه بالدرة وقال ان له ضراوة كضراوة الخمر⁹⁶²

⁹⁵⁸ Ey karnına haris olan, böylece yücel. Bunun yolu ancak yiyeceğini değiştirmededir.

Ey kalb hastası, ilaca sarıl. Bütün tedbir mizacı değiştirmeden ibarettir.

Ey yemeğe rehlin düşüp hapiste kalan, sütten kesilmeye tahammül edersen yakında kurtulursun.

Açlıkta birçok yemekler var. Onları ara onları dile ey onlardan nefret eden.

Nurla gıdalan, göze benze. En insanların hayırlısı, meleklerle uy.

Melek gibi Tanrıyı teşbih etmeyi kendine gıda yap ta melekler gibi ezadan kurtul.

Cebrail murdar şeylere hiç bakmamakta. Onların etrafında dolaşmamakta. Böyle olduğu halde kuvvet bakımında herkesten aşağı mıdır ki?

Tanrı âleme ne hoş ne güzel bir sofraya yaymıştır. Fakat o sofraya aşağılık kişilerin gözlerinden pek gizlidir.

Âlem, nimetlerle dolu bir bağ olsa fare ve yılan, yine toprak yer. (*Mesnevî*, c. V, b. 293-301).

⁹⁵⁹ Dirilik istersen dostum ölmeden önce öl. İdris böyle ölümle öldü ve bizce cennetlik oldu. (*Mesnevî*, c. IV, s. 60).

⁹⁶⁰ Az ye çok çok rahat et. Çok yersen çok hasta olursun. Nizâmî, *Mahzen-i Esrâr*, b. 34.

⁹⁶¹ Doktorluğunda mahir olan doktor hep şunu der ki: "Az ye, uzun yaşa."

Ammâ ne ânki kırk gün terk ede ve râh-ı rûhbâniyete gide. Kâle –sallallâhu aleyhi ve sellem-: ⁹⁶³ لا رهبانية في الاسلام

Ve kâle Ali –radiyallahu anh-:

من لم ياكل اللحم اربعين ليلة ساء خلقه ولا يواظب علي اللحم والمرقة فانه يوجب المقت اي بغض الملائكة وعداوته والقسوة. ⁹⁶⁴ كذا في شرح المصابيح

Fî-Fasli'l-hitâp kâle Ebû Süleymân: ⁹⁶⁵ صدأ صدأ القلب الشَّع ve hem *Menâkıb-ı Mevlânâ*'da yazar: Hazret-i Mevlevî eyyâm-ı menhiyyeden gayrı her günü sâyim olurlardı. Akşam bir acı bâdem ile iftâr ederlerdi. Ta ki savm-ı visâl yolun bulsun ve Rasûl-i Ekrem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyruğuna muhâlif olmasın. Gâhî kırk gün bu minvâl üzere giderdi ve riyâzeti bu üslûp üzere ederdi.

MATLAB-I LÂZİM:

Hem rivâyet olunur ki: “Bir gün Hazret-i Mevlânâ hemşîrelerin ziyârete varır. Hazreti gördükte şâd olur. ⁹⁶⁶ اكرموا اضيافكم hesabınca hemân-dem kıygına pişirir ve Mevlânâ'nın önüne getirir. Hazret mübârek elini kız karındaşının başına urur ve çekip çenberin alır. Kız karındaşı dahi der ki: “Sultânım murâd-ı şerîfiniz nedir bileyim ve baş u cânım ile hizmet edeyim?” Hazret dahi buyurur: “Çenberi şol taâma sürsem bî-huzûr olur musun görsem? Devletim çenber mülevves olur ve ol halde amelden kalır. [84^b] Çenberin bâhâsı on akçe ola. Bâzârda bu kıymeti ancak bula bî-kıymet iken sen onu sakınasın ve bizim hâtıramıza takınasın. Ya bir dil ki nazargâh-ı Hüdâ ve cümle mâsivâdan cüdâ ola. Dil Hakk'ın mir'âtıdır tutmazlar onu pak hayf nâdir olmuştur cihânda sâhib-i idrâk-ı hayf ve riyâzet Hakk Sübhânuhû ve Teâlâ'nın ulu ni'meti ve ayn-ı inayetidir. Hâs kullarına verir sâyirler bu devleti düşünde görür.”

İmdi benim rûhum! Söz çok göz yok. ⁹⁶⁷

Beyt: ⁹⁶⁸

⁹⁶² Hazret-i Ömer'den rivâyete göre kendisi herhangi bir kimsenin kasaba çokça girip çıktığını gördüğünde onu elindeki kamçısıyla dürter ve: " Aşırı et yemek de tıpkı şarap/içki gibi alışkanlık yapar!" demiştir.

⁹⁶³ “İslâm'da ruhbanlık yoktur.” İbn Hanbel, el-Müsned, VI, 226; Dârimî, Nikâh, 3.

⁹⁶⁴ Bu sözün kaynağı tesbit edilemedi.

⁹⁶⁵ Herşeyin bir pası vardır. Kalbin pası da tokluktur.

⁹⁶⁶ Misâfirlerinize yedirin.

⁹⁶⁷ Bu cümle Hekimoğlu Nüşhasındaki ilgili yerde olmadığından Es'ad Efendi Nüşhasından alınmıştır.

*Âşıkın kalbinde dâim çüñkü beytullah var,
Hürmet etmezsin niçin ol evde kim Allah var.*

Beyt:

خود نباشد جوع هر کس را زبون کاین علف زاریست، ز اندازه برون
جوع، مر خاصان حق را داده اند تا شوند از جوع شیر زورمند
جوع هر جلف گدا را کی دهند؟ چون علف کم نیست، پیش او نهند
که بخور تو هم بدین ارزانی تو نه ای مرغاب، مرغ نانئی⁹⁶⁹

Nükte: Rûhum! Arabî atı yırâğ ederler ve bir nice menzil koşmağa giderler.
Ammâ hammâl-ı bâr-gîri bu hâli bilmez ve yemi otluğu kesilip yırâğ olmaz. Müşkûlât çok
ammâ hilkatinde kâbiliyyet yok. Fefhem.

Mesel:

Beyt:

نه هر شخصی هنر دارد نه هر بحری کهر دارد
نه هر نانی شکر دارد نه هر نحلی عسل دارد⁹⁷⁰

Hazret-i Mevlevî:

زین خورشانا اندک اندک باز بر کاین غذای خر بود نه آن حر⁹⁷¹
تو نه ای ز آن نازنینان عزیز که ترا دارند بی جوز ومویز⁹⁷²
کاسه بر کاسه ست ونان بر نان مدام از برای این شکم خواران عام⁹⁷³ [85^a]
راه لذت از درون دان نه از برون ابلائی دان جستن قصر وحصون⁹⁷⁴
قصر چیزی نیست، ویران کن بدن گنج در ویرانه است، ای میر من⁹⁷⁵
هر که شیرین می زید او تلخ مرد هر که دنیا دوست جان نبرد⁹⁷⁶

⁹⁶⁸ Bu beyt Hekimoğlu Nüshasındaki ilgili yerde olmadığından Es'ad Efendi Nüshasından alınmıştır.

⁹⁶⁹ Açlık herkese zebun olmaz ki. Bu açlık hadden aşırı bir otlaktır.

Açlığı onunla güçlü kuvveti aslan kesilsinler diye ancak Tanrı haslarına vermişlerdir.

Açlığı, öyle her adi yoksula nerden verecekler? Ot az değil önüne koyuverirler.

Ye derler sen ancak buna layıksın. Suda yüzen kuş değilsin sen ekmek yiyen bir kuşsun. (*Mesnevî*, c. V, b. 2837-40).

⁹⁷⁰ Her şahıs hüner sahibi değil, her deniz de gevherli değil.

Her ekmek şekerli değil, her arı da ballı değil. Benzeri bir ifade Dîvân-ı Şemsi Tebrîzî'de şöyledir:

نه هر کلکی شکر دارد نه هر زیری زیر دارد نه هر چشمی نظر دارد نه هر بحری گهر دارد

⁹⁷¹ Bu yiyecekleri yavaş yavaş azalt. Çünkü bunlar eşek gıdasıdır, hür adamın gıdasıdır. (*Mesnevî*, c. IV, b. 1956).

⁹⁷² Sen o yüce nazeninlerden değilsin ki sana ceviz ve kuru üzüm vermesinler. (*Mesnevî*, c. V, b. 2845).

⁹⁷³ Şu aşağılık ve karnına düşkün kişilere daima kâse üstüne kâse, ekmek üstüne ekmek sunarlar. (*Mesnevî*, c. V, b. 2848).

⁹⁷⁴ Lezzet dışarıdan gelmez içeriden gelir. Bunu böyle bil. Köşkleri kaleleri aramayı ahmaklık say. (*Mesnevî*, c. VI, b. 3420).

⁹⁷⁵ Köşk bir şey değildir, bedeni yık. Define yıkık yerdedir, a benim beyim! (*Mesnevî*, c. VI, b. 3429).

⁹⁷⁶ Tatlı yaşayan sonunda acı öldü. Ten kaydında olan dünyanın dostu canını kurtaramadı. (*Mesnevî*, c. I, b. 2302).

Kenzü'l-ibâd'da da yazar onlar dahi *Tuhfe*'den nakl ederler: Müstehaptır savm-ı isneyn u hamsîn zîrâ bugünlerde fazîlet vardır. *Fi'l-Hâniye*⁹⁷⁷ يستحب صوم ايام البيض *Fi'r-Riyâziyyîn*: Ebu'd-Derdâi -radiyallahu anh- kâle, kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-⁹⁷⁸ مَنْ صَامَ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فَذَلِكَ صِيَامُ الدَّهْرِ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا⁹⁷⁹

Tenbihü'l-gâfilîn'de yazar: Râvî-yi hadîs-i şerîf Hazret-i Ebû Hureyre –radiyallahu anh- Fahr-i âlem –sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem- buyururlar: “Her kim mâh-ı ramazânı sâim olsa ve her aydan üç günü sâim olsa ol kişi ol tamam yılı tutmuş gibidir.” Ebû Hureyre rivâyet eder Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinden: Devlet ü saâdet ile bana üç nesne vasiyyet ettiler. Vaktiyle yerine getirem; evveli abdestsiz uyumayayım, ikinci her ayda üç gün oruç tutam, üçüncü kuşluk namazın komıyam. Ey karındaşlar gaflet etmeyin!

Hafsa –radiyallahu anh- rivâyet eder Rasûl-i Ekrem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar: “Dört nesnei yerinden ayırmadım; aşûre orucunu ve kurban bayramının dokuz gününü ve eyyâm-ı bîyd ve iki rek‘at kuşluk namazını.”

MATLAB-I SAVM-I RECEB:

Ebû Said Hudrî -radiyallahu anh- rivâyet eder: Rasûl-i Ekrem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurdular ki: “Her kim ki mâh-ı recebki [85^b] şehrullahdır bir gün sâim olsa Hakk Celle ve Alâ ona ihsân ettiği nesnei ehl-i arz u ehl-i semâ zikr etmeğe kâbil değildir. Ammâ her kim mâh-ı recebi tamam saîm olsa heyhât heyhât buna sevap.” ve hem buyurdular ki: “Her kim mâh-ı şâ‘bandan üç gün evvellinginde ve üç gün ortasında ve üç gün âhirinde sâim olsa Hakk Sübhânehû ve Teâlâ yetmiş peygamber sevabın rûzî⁹⁸⁰ kıla ve yetmiş yıllık ibâdet sevâbın atâ kıla ve eğer ol yıl âhirete giderse şehit ola.” ve hem Fahr-i âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurdular ki: “Her kim mâh-ı ramazânı sâim ola ondan sonra altı gün mâh-ı şevvalden sâim ola ol kimse hemân tamam seneyi sâim olmuş gibidir.” Kâle Fahru'l-âlem –sallallâhu aleyhi ve sellem-: مَنْ صَامَ رَمَضَانَ وَأَتْبَعَهُ بِسِتَّةٍ مِنْ شَوَالٍ

⁹⁷⁷ “Eyyâm-ı bîyd'da oruç tutmak müstehaptır.” Bu cümle Hekimoğlu Nüşhasındaki ilgili yerde olmadığından Es‘ad Efendi Nüşhasından alınmıştır.

⁹⁷⁸ “Her kim ayda üç gün oruç tutarsa işte bu yıl orucudur.” Tirmizî, Savm, 54; Nesâî, Savm, 82.

⁹⁷⁹ “Kim bir iyilik yaparsa, ana on katı vardır.” (el-En‘am, 6/160).

⁹⁸⁰ Hekimoğlu Nüşhasındaki ‘rûzî’ kelimesi yerine Es‘ad Efendi Nüşhasında ‘atâ’ kullanılmıştır.

981 حَرَّمَ اللَّهُ جَسَدَهُ عَلَى النَّارِ ve hem şöyle ma‘lûm ola ki yılda beş gün oruç tutmak haramdır. İki bayram günü ve eyyâm-ı teşrikki kurban bayramı gününden sonra üç gün dâhî.

Bir kimse Abdullah b. Abbas katına geldi ve suâl etti ki: “Orucu nice tutayım?” buyurdular ki: “Sana bir haber vereyim ki benim yanımda cümle gençlerden yek ola. Eğer Hazret-i Dâvud –aleyhisselâm- orucun istersen birgün yerlerdi ve birgün tutarlardı ve eğer Hazret-i Süleymân –aleyhisselâm- orucun dilersen her ayın üç gün evvelinde ve üç gün ortasında ve üç gün âhirinde tutarlar idi ve eğer Hazret-i İsâ –aleyhisselâm- orucun istersen sâimü’-d-dehr idiler ve arpa etmeği yerlerdi ve hem pelâs giyerlerdi ve her ne yerde ki [86^a] akşam olursa onda olurlar idi ve hem ne yere varsalar namaz kılarlardı.

MATLAB-I SAVM-I BIHTER-İ ÂDEM -SALLALLAHU ALEYHİ VE SELLEM-:

Eğer Fahr-i âlem Mehter-i Âdem –sallallâhu aleyhi ve sellem- Hazretlerinin mübârek oruçların dilersen her ayda üç gün tutarlardı on üçüncü ve on dördüncü ve on beşini. Ammâ dû-şenbe ve penç-şenbe orucunu hiç eksik etmezler idi. Sahâbe-i güzîn –rıdvanullâhi Teâlâ aleyhim ecmeîn- suâl ettiler ki: ‘Sultânım! Devlet ile bu iki günü her hafta sâim olursuz. Ammâ sâir oruçları gâh edersiz ve gâh terk edersiz.’ buyurdular ki: ‘Ameller dergâh-ı İzzet’te bu iki günde arz olunur. İsterim ki bu günde oruçlu bulunam ve hem ümmete ta‘lîm ola ki kusûrları çoktur. Hakk Celle ve Alâ bu oruç sebebi ile afv ede fazl u keremi ile.’ ”. Âmin Allâhümme âmîn.

روي ابو سعيد الخدري رضي الله عنه انه قال قال فخر العالم صلي الله عليه وسلم من صام يوم عاشوراء

كان كفارة لذنبه سنة ويصوم التاسع من المحرم ويوم العاشوراء والحادي عشر مخالفة لليهود⁹⁸²

Mâh-ı muharremin evvel günü dahi hoştur.

Kenzü’l-ibâd’da: Savm-ı eyyâm-ı bîydy evvel Hazret-i Âdem –aleyhisselâm- tuttular.

⁹⁸¹ “Ramazan ayında oruç tutup, Şevval ayında da altı gün oruç tutan kimsenin bedenini Allah cehenneme haram kılar.” Ebu’l-Leyis es-Semerkindî, *Tenbîhü’l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 2/527. Konu ile ilgili hadisler için bk. Müslim, Sıyâm, 204; Ebû Dâvud, Savm, 58; Tirmizî, Savm, 53.

⁹⁸² “Ebû Saîd el-Hudrî (ra) rivâyet eder: Fahr-i âlem –Sallallahu aleyhi ve sellem- buyurdular: Kim aşüre yani Muharrem ayının dokuzuncu, onuncu ve yahûdilere muhâlefet olsun diye on birinci günü, oruç tutarsa bir yıllık günahına keffaret olur.” Taberânî, *Mu‘cemu’l-Evsâd Tergîb ve Terhîb*, 2/466. Benzer bir hadis içi bk. Müslim, Sıyâm 197.

Nükte: Karın ki boş ola cümle cevârih-i insan tok olur ve râh-ı Hüdâ-yı ve Rasûlü bulur. Ammâ karın tok olursa cümle a'zâ-i insan aç ve zelîl u muhtâc olur. Fefhem.

روي عن رجل صالح انه ما شبعْتُ قطُّ إلا عصيتُ أو هممتُ بمعصية⁹⁸³

Mesnevî:

لب فرو بند از طعام و از شراب سوي خوان آسمانی کن شتاب⁹⁸⁴ [86^b]

این دهان بستی، دهانی باز شد کاو خورنده لقمه های راز شد⁹⁸⁵

دان که هر شایوت چو خمر است و چو بنگ پرده ی هوش است و عاقل زوست دنگ⁹⁸⁶

نفس، فرعون است، هان سیرش مکن تا نیارد یاد از آن کفر کهن⁹⁸⁷

گر بگرید، ور بنالد زار زار او نخواهد شد مسلمان، هوش دار⁹⁸⁸

چون گلو تتگ آورد بر ما جهان خاک خوردی کاشکی حلق و دهان⁹⁸⁹

رنج جوع، از رنجها پاکیزه تر خاصه در جوع است صد نفع و هنر⁹⁹⁰

غسلهائی که سنت است عیدین و عرفه و احرام و عاشورا⁹⁹¹ *Fî-Salâti 'l-mes 'ûdî fî-fasli 'l-gasl:*

Fi 'l-Mevâkîl an-ibn Abbas –radiyallahu anhümâ- ani'n-Nebiyi –sallallâhu aleyhi ve

sellem- ennehû kâle: ⁹⁹² مَنْ اَكْتَحَلَ بِالْاِثْمِ يَوْمَ عَاشُورَاءَ لَمْ تَرْمَدْ عَيْنَاهُ اَبَدًا.

Li-vâhid min el-ekâbir:

Şiir:

عليكم يوم عاشوراء قومي بأن تأتوا بعشر من خصال

بصوم والصلوة و مسح يد على رأس اليتيم والاعتسال

وصلح والعيادة للاعلاء وتوسيع الطعام علي العيال

وثامنها زيارة عالميكم وتاسعها الدعاء مع اکتحال⁹⁹³

ويتطوع برکعتين بعد شكر الموضوع و هو من آداب الموضوع⁹⁹⁴

⁹⁸³ Salih bir insandan rivayet edilir: “Doyana kadar yiyip kanana kadar içtiğim bütün zamanlarda ya Allah’a isyan etmiş ya da bir günah, masiyete niyetlenmişimdir.” Zünnûn Mısıfı.

⁹⁸⁴ Yemekten içmekten ağzını yum, gök sofrasına koş. (*Mesnevî*, c. V, b. 1730).

⁹⁸⁵ Bu ağzını kapadınımı, başka bir ağız açılır. O ağız, sır lokmalarını yer yutar. (*Mesnevî*, c. III, b. 3747).

⁹⁸⁶ Bil ki her şehvet şarap ve afyon gibi akla perdedir. Akıllılar bunlarla hayrete düşerler! (*Mesnevî*, c. IV, b. 3612).

⁹⁸⁷ Nefis firavundur. Sakın ha doyurma doyurmda eski küfrü aklına gelmesin. (*Mesnevî*, c. IV, b. 3621).

⁹⁸⁸ Zari zari inlesede aklını başına al. Müslüman olmak istemez bu nefis. (*Mesnevî*, c. IV, b. 3624).

⁹⁸⁹ Bize bu âlem boğaz gibi dar gelmede... Keşke boğaz ve ağız toprak yeseydi. (*Mesnevî*, c. VI, b. 4704).

⁹⁹⁰ Açlık zahmeti illetlerden daha iyidir, hele de açlıkta yüzlerce fayda ve hüner varken. (*Mesnevî*, c. V, b. 2831).

⁹⁹¹ İki bayramda, arefede, haram aylarda ve aşure günü yıkanmak sünnettir.

⁹⁹² Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

⁹⁹³ Ey insanlarım, sizlere, Aşure günü şu on hasleti yapmak düşer;

Oruç, namaz, yetimin başını okşamak ve gusletmek,

Sulh, hastayı ziyaret ve çoluk çocuğa yemek ikram etmek,

Sekizincisi âlimlerinizi ziyaret etmek, dokuzuncusu da sürme ve duadır.

⁹⁹⁴ Şükr-i vudû’dan sonra iki rekât tativvü’ abdestin adaplarındandır.

من احدث ولم يتوضأ فقد جفاني ومن احدث ويتوضأ ولم يصل ركعتين فقد جفاني ومن احدث وتوضأ وصلي ركعتين ولم يسئل مني حاجة فقد جفاني ومن احدث وتوضأ وصلي ركعتين ودعا لدينه ودنياه ولم اجب فقد جفوته ولست برب جاف. من شرح شرع⁹⁹⁵

MATLAB-I SADAKA:

الدعاء يرد⁹⁹⁶ *Fî-Fünûni'l-mecâlis: Kâle Rasûlullah –Salallâhu aleyhi ve sellem-* إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا Kâlellallâhu Tebâreke ve Teâlâ: الصدقة ترد القضا مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ [87^a] ve kâlellallâhu Tebâreke ve Teâlâ: حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ⁹⁹⁷ Allahu Teâlâ a‘lem mürâduh. Ey Âdemoğlanı! Ol nesnei dünyâdan kûtuna cem‘ edersin âhireti koyup dünyâki sa‘y edersin cümlesi fâni ve sonra sana nice türlü ziyânı olur. Ammâ ol nesneyi ki dünyâda dîn için tasdîk ve tasadduk ettin senindir ebeden ve zuhr-ı âhirettir vardıkta anda bulursun ve şâd u hurrem olursun.

وقيل الصدقة اربع حروف صاد ودال وقاف وهاء فالصاد منها تصون صاحبها عن مكاره الدنيا والاخرة والدال عنها يكون دليله علي طريق الجنة غدا في تحبير الخلق والقاف منها للقربة تقرب صاحبها الي الله تعالي والهاء منها للهدى يهدي صاحبها للاعمال الصالحة ليستوجب بها رضوان الله اكبر.⁹⁹⁹

Hikâyet olunur ki: Bir kimse hamr meclisinden kalkıp yürür ve yolda bir yetimi görür. Esîr koyub buna bir elma verir. Ol hafta va‘desi yetip ölür. Ehl-i dilden biri bunu vâkîasında görür. Bâğ-ı cinânda hırâmân u mûsâhib-i hûr-i gilmân. Buna suâl eder ki: “Sen dünyâda bir fâsık idin. Bu mertebeye nice erdin?” Cevâb verip der ki: “Dünyâda bir yetime bir elma verdim. Hakk Celle ve Alâ’nın fazlı ile cennete girdim.” Mesel: ¹⁰⁰⁰ جنت ببهانه مى دهند به بها نمى دهند

Abdullâh Ensârî fermâyend:

⁹⁹⁵ “Kim abdestini bozarda abdest almazsa bana karşı kaba davranmış olur. Kim abdestini bozar, abdest alır ve iki rekât namaz kılmazsa bana karşı kaba davranmış olur. Kim abdestini bozar sonra abdest alır ve iki rekât namaz kılar fakat benden bir ihtiyacını istemezse bana karşı kaba davranmış olur. Kim abdestini bozar sonra abdest alır ve iki rekât namaz kılar ve dini ve dünyâsı için dua ederde ben icâbet etmezsem ona cefâ etmiş olurum. Ben ise cefâ eden bir Rabb değilim.”

⁹⁹⁶ “Dua, beları def eder.” “Sadaka, kazayı def eder.” Seyyid Ali Zâde, *Tam Şir‘atü’l-İslâm* (trc: Naim Erdoğan), s. 303.

⁹⁹⁷ “Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah’a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır.” (el-Hadid, 57/18).

⁹⁹⁸ “Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır.” (en-Nahl, 16/96).

⁹⁹⁹ Denilir ki: Sadaka dört harftir sad, dâl, kâf ve he. Sad, sâhibini dünyâ ve âhîret sıkıntılarından korur. Dâl, yarın mahlûkâtın hayretleri arasında onun cennet yolunda ki delîli olur. Kâf, sâhibini Allah Teâlâ’ya yakınlâştıran kurbettir. He, sâhibini rıdvânullâh-i ekber’i istivcâb eden sâlih amellere götüren hidâyet içindir.

¹⁰⁰⁰ Cennet çok çalışma ile değil bahane ile verilir.

خوشا معصیتی که ترا بعد از آرد و شوما طاعتی که ترا بعجب آرد¹⁰⁰¹

Beyt:

Cürmünü i 'tirâf eden miskin,

Yeğdir ondan ki ola tâat-bîn.[87^b]

هر کس از تو ترسند و عبدالله از خود زیرا از تو نیک آید و از عبدالله بد ابلیس ز عرش آمد و ابراهیم از بتخانه کار عنایت دارد باقی همه بهانه ابو جهل در مکه بود او پس در بیابان مکه آن را سود نکرد و بیابان این را زیان¹⁰⁰²

Beyt:

یار منی پیش منی در یمنی نه یار پیش منی در یمنی¹⁰⁰³

Kâle –aleyhisselâm-: ¹⁰⁰⁴ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَتِرَ مِنَ النَّارِ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَلْيَفْعَلْ

Hikâyet olunur: Benî İsrâil zamanında bir hâtunun bir oğlanın arslan alır ve hâtun feryâd ederek kalır. Hemân-dem bir atlı âdem gelmiş ve arslana buyurmuş ki: “Bırak şol oğlanı var git ve şikârını gayrı yerden et. Arslan oğlanı bırakır varıp mîşeye girer.” Bu şahsa avrat “Kimsin?” deyu suâl eder. Ol dahi cevâb eder: “Ben bir meleğim ki Hakk Celle ve Alâ beni rahmet üzerine komuştur geldim ve oğlanı halâs ettim. Sen bi gün bir fakîre bir lokma etmek verdin ve onun için bu devlete erdin. İşte lokmanın yerine lokma. Ey âdem oğlanı! Sadakanın azına çoğuna bakma.”

MATLAB-I EHEMM FÎ HAKKI'S-SADAKA:

Hikâyet der-Bustân Şeyh Sa'dî –rahmetullâh aleyh-:

یکی در بیان سگی تشنه یافت   برون از رمق در حیانتش نیافت
کله دلو کرد آن پسندیده کیش   چو حبل اندر آن بست دستار خویش
به خدمت میان بست و بازو گشاد   سگ ناتوان را دمی آب داد [88^a]
خبر داد پیغمبر از حال مرد   که داور گناهان از او عفو کرد
الا گر جفا کردی اندیشه کن   وفا پیش گیر و کرم پیشه کن
یکی با سگی نیکویی گم نکرد   کجا گم شود خیر با نیکمرد؟
کرم کن چنان کت برآید زدست   جهانبان در خیر بر کس نیست¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰¹ Şu günah iyidir ki seni tevbeye götürür. Şu itaatli davranışta kötüdür ki seni kibre götürür.

¹⁰⁰² Herkes senden korkar, Allah'ın kulu kendinden korkar. Zira senden iyilik geliyor, Allah'ın kulundan ise kötülük geliyor. İblis arştan geldi. İbrahim ise puthaneden geldi. Çalışmakta inayet vardır, geri kalanlarsa bahanedir. Ebû Cehil Mekke'de idi, Üveys ise çölde idi. Mekke, ona bir fayda sağlamadı ve çöl ise Üveys'e zarar vermedi.

¹⁰⁰³ Ya benim sağımda olup dostum olacaksın ya da benim sağımda olmayıp dostum olmayacaksın.

¹⁰⁰⁴ “Sizden kim, yarım hurma ile de olsa ateşten korunabilirse bunu yapsın.” Buhârî, Zekât, 9-10; Müslim, Zekât, 66-67.

Hikâyet olunur: Hazret-i İsâ –aleyhisselâm- zamanında bir kâzir var imiş. Gedâ-çeşm u tama‘kâr ve cümle huyları murdâr. Kimin dili ile rencide ve kimine fi‘l-i nâ-pesendîde edermiş. Müslümanlar Hazret-i İsâ’ya –salavâtullahi aleyh- gelir ve bu şakînin ahvâlinden bir nice türlü şikâyet ederler. Hazret duâ-i aleyh eder Hakk Celle ve Alâ kabul eder. Vahiy gelir ki: “Bugün öğle zamanı bunu bir yılan öldüre ve müsümanlar şerrinden kurtula.” Hazret dahi havâriyyûna haber verdi ki: “Müslümanlar murâdlarına erdi. Hemân gözlesinler görelim ve nice olduğun bilelim.” Öğle zamanı geçer akşam olur ve kâzir gine yünün arkasına urup evine gelir. Hazrete haber gelir ki: “Kâzir sağ ve sâlim evine gitti.” Hazret dahi teaacüb etti. “Hele kâziri getirin soralım ve hikmetin nedir bilelim!” Kâziri getirirler ve ol günkü amellerinde suâl ederler. Der ki: “Hiç nesne ziyâde etmedim. Gine eski âdetim üzere gittim.” Hemân-dem Peyk-i Hazret gelir ve kassârın amelinden haber verir der ki: “Yâ Nebiyyallah! Bu kişi hergün üç kerde yerdî. [88^b] Bugün kerdenin birin tasadduk etti.” Ammâ yılan yükündedir “Görün ve hikmeti tamam ondan sorun!” der. Kâzir yükün çözer içinden bir siyah yılan hareket eder ki görenin aklı başından gider. Gözlerinden odlar saçır. Nazar eden bir fersah yol kaçır. Ağzı demir ile bağlanmış ve ısırmağa dermânı kalmamış. Hazret dua eder. Yani yılanın nutka gelmesin ricâ eder. Hemân-dem yılanın ağzı açılır ve zebân-ı fasih ile cevâblar kılar ki: “Ey Nebiyyallah! Ben emr olundum ki bu kişiyi öğle zamanı sokup öldürem. Sa‘y ettim ki me‘mûr olduğum hizmeti yerine getirem. Gökten bir melek geldi ve ağzıma bir demir kilit urdu. Hiç ferr u kuvvetim kalmadı ve buyurulan nesne yerine gelmedi. İşte hân u mânım terk ettim ve yüküne sarılıp evine bile gittim. Mevlâ yine ağzım açıp buyruğu edem sonra kendi vatanıma gidem.” diyecek. Kassâr ahlâk-ı reddiyesine tevbe ve rücu‘ eder ve cümle halk halâsını şefeât eder. Kâle Fahru’l-âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem-: الصدقة ترد البلاء و تزيد العمر¹⁰⁰⁶

Beyt:

¹⁰⁰⁵ İyi huylu bir adam çölde gidiyordu. Susamış bir köpek buldu. Baktı ki neredeyse ölecek, hemen külahını kova yaptı, sarığını buna ip gibi taktı. Hizmet için eteğini bağlayıp kolunu sıvadı. Zavallı köpeğe bir yudum su verdi. Ölümünden sonra Peygamber bu adamın halinden bahsederek: “Tanrı onun günahlarını affetti!” diye haber verdi. Dikkat et, zalim isen akıbetini düşün. Vefadan ayrılma, cömertliği adet edin! Kişinin bir köpeğe ettiği iyilik bile kaybolmuyor. İyi bir insana yaptığı hayır nasıl kaybolur. Eliden geldiği kadar cömert davran. Cihanı yaratan, iyilik kapısını kimseye kapamadı. Sadi Şirâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 111-12.

¹⁰⁰⁶“Sadaka belâyı def eder ve ömrü uzatır.” İbn Arabî, *Fütuhât-ı Mekkiyye*, 604-605.

شرف نفس بجو دست وكرامت بسجود هر كرا اين دو نباشد عدمش به ز وجود¹⁰⁰⁷

Kāle Aleyhisselâm: Kāle Fāhru'l-âlem وَأَثَقُوا الشُّحَّ ، فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلُكُمْ¹⁰⁰⁸
فاحشة فأحبط الله عمله ثم مر بمسكين [89^a] عبد الله رجل سبعين سنة ثم أصاب -sallallāhu aleyhi ve sellem-
مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ فَتَصَدَّقُوا ، وَلَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلَمَةٍ إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ بِهَا غُلًّا عَفَا يَزِدُّكُمْ اللَّهُ عِزًّا وَلَا فَتَحَ عَلَيَّ نَفْسَهُ بَابَ مَسْئَلَةِ الْإِلَّا
ve kāle Aleyhisselâm: فَتَصَدَّقْ عَلَيْهِ بِرَغِيفٍ فَيَغْفِرَ اللَّهُ لَهُ ذَنْبَهُ وَرَدَّ عَلَيْهِ عَمَلَ السَّبْعِينَ سَنَةً¹⁰⁰⁹
فَتَحَّ عَلَيْهِ بَابَ الْفَقْرِ لِأَنَّ الْعِفَّةَ خَيْرٌ¹⁰¹⁰

الصلاة تبلغك نصف الطريق, والصوم يبلغك -: Kāle Abdūlaziz b. Ōmer –radīyallahu anhumâ-
باب الملك, والصدقة تدخلك عليه¹⁰¹¹

Hazret-i Mevlevî:

لب ببند و كف پر زر بر گشا بخل تن بگذار و پیش آور سخا
ترك شهوتها و لذتها سخاست هر كه در شهوت فرو شد، برنخاست
این سخا، شاخیست از سرو بهشت وای او، كز كف چنین شاخی بهشت¹⁰¹²
تا برد شاخ سخا، ای خوب کیش مر تو را بالا، كشان تا اصل خویش¹⁰¹³
كه "فتوت"، دادن بی علت است "پاك بازي"، خارج از هر ملت است¹⁰¹⁴

Fî- Şihâbi 'l-ahyâr kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-

ما طلعت شمس قط الا بجنبتيها ملكان يقولان اللهم عجل لمنفق خلفاً ولممسك تلفاً.¹⁰¹⁵

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

¹⁰⁰⁷ Vücudunun şerefini aramaya bak ve değerini artırmak için secdeye git. Her kimde bu iki şey yoksa yokluğu varlığından daha iyidir.

¹⁰⁰⁸ "Cimrilikten sakının. Zira cimrilik sizden önceki kimseleri helak etmiştir." Müslim, Birr, 56.

¹⁰⁰⁹ "(Bir adam) Allah'a yetmiş yıl kulluk eder. Bir fahişe ile zina eder. Allah'da onun amelini boşa çıkarır. Sonra adam bir miskin görür de ona bir ekmek tasadduk eder. Bundan dolayı Allah onu bağışlar ve onun yetmiş yıllık amelini geri verir." Gazzâlî, *İhyâ-i Ulûmu'd-dîn*, 1/226.

¹⁰¹⁰ "Mal sadaka ile eksilmez tasadduk edin. Allah affı sebebi ile kulun izzetini artırır. Affedin Allah'ta sizin izzetinizi artırır. Bir kul dilenme kapısını açtı mı, onunla birlikte Allah da o zavallıya fakirlik kapısını açar. Çünkü iffet hayırdır." Tirmizî, Zühd, 17; Müslim, Birr, 69; Tirmizî, Birr, 82. Benzer bir rivayette şöyledir:

مَا نَقَصَ مَالٌ مِنْ صَدَقَةٍ فَتَصَدَّقُوا ، وَلَا عَفَا رَجُلٌ عَنْ مَظْلَمَةٍ إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ بِهَا غُلًّا عَفَا يَزِدُّكُمْ اللَّهُ عِزًّا وَلَا فَتَحَ عَلَيَّ نَفْسَهُ بَابَ مَسْئَلَةِ الْإِلَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ ، لِأَنَّ الْعِفَّةَ خَيْرٌ .

¹⁰¹¹ Namaz seni yolun yarısına ulaştırır, oruç da hükümdarın kapısına ulaştırır. Sadaka ise seni hükümdarın huzuruna çıkarır.

¹⁰¹² Dudağını yum, altın dolu avucunu aç. Ten nekesliğin bırak, cömertliği ele al.

Cömertlik şehvetleri ve lezzetleri terketmedir. Şehvet yüzünden düşen kalkmamıştır.

Bu cömertlik cennet selvisinin bir dalıdır. Yazıklar olsun böyle bir dalı elinden bırakana. (*Mesnevî*, c. II, b. 1271-73).

¹⁰¹³ Ey güzel yollu! Cömerlik dalı seni yukarı çeke çeke aslına erİştirdi mi? (*Mesnevî*, c. II, b. 1275).

¹⁰¹⁴ Cömertlik sebepsiz olarak vermektir. Temizlik herşeyi tanrıya verip arınmak, her şeriâtın dışındadır. (*Mesnevî*, c. VI, b. 1977).

¹⁰¹⁵ "Güneşin doğmadığı hiç bir gün yok ki, o günde iki melek şöyle seslenmesinler; Allah'ım! İnfak edenin malını yeniden doldur. Cimrinin (malını ise) telef et!" Albânî, *Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb*, 3/127. Başka bir rivayet ise şöyledir: [ما طلعت

شمس قط إلا بعث بجنبتيها ملكان يسمعان أهل الأرض إلا الثقلين يا أيها الناس هلموا إلى ربكم فإن ما قل وكفى خير مما كثر وألهى ولا غربت شمس قط إلا بعث بجنبتيها ملكان يناديان اللهم عجل لمنفق خلفاً وعجل لممسك تلفاً

گفت پیغمبر که دایم بهر پند دو فرشته خوش منادی می کنند
 کای خدایا منفقان را سیر دار هر درمشان را عوض ده صد هزار
 ای خدایا ممسکان را در جهان تو مده الا زیان اندر زیان¹⁰¹⁶
 گر نماند از جود در دست تو مال کی کند فضل الهت پایمال [89^b]
 هر که کارد گردد انبارش تهی لیکش اندر مزرعه باشد بهی
 وآنکه در انبار ماند و صرفه کرد اشپش و موش و حوادثهاش خورد¹⁰¹⁷
 غل بخل از دست و گردن دور کن بخت نو دریاب از چرخ کهن.¹⁰¹⁸

MATLAB FÎ-HAKKI'L-CİHÂD:

Fî-Hülâsati 'l-hakâik:

سنل رسول الله صلى الله عليه وسلم أي الأعمال أفضل قال طول القيام قيل فأبي الصدقة أفضل
 قال جهد المقل قيل فأبي الهجرة أفضل قال من هجر ما حرم الله عليه قيل فأبي الجهاد أفضل قال من جاهد المشركين
 بماله ونفسه.¹⁰¹⁹

لكل نبي حرفة وحرفتي الفقر والجهاد فمن احب كلاهما فقد احبني ومن ابغضهما
 فقد ابغضني¹⁰²⁰

وحكي جاء رجل الي محمد بن الفضل وقال اني اريد الغزو فاوصيني قال اقتل هوي نفسك فانه افضل من
 ان تقتل الكفار كلهم لان الكفار لا يصدونك عن الله تعالي وهوي نفسك يتصدك عنه.¹⁰²¹

Kâle Yahya b. Muaz:

¹⁰¹⁶ Peygamber dedi ki "Öğüt vermek üzere iki melek hoş bir surette nida ederler:

Ey Tanrı! Muhtaçlara ihtiyaçları olan şeyi verenleri doyor, verdikleri her dirheme karşılık yüz bin ihsah et.

Ya Rabbi! Malını esrigeyenlere de ziyan içinde ziyandan başka bir şey verme." (*Mesnevî*, c. I, b. 2223-25).

¹⁰¹⁷ Dağıtmaktan dolayı elinde mal kalmazsa tanrının inayeti, seni hiç ayaklar altında çiğnetir mi?

Bir adam ekin ikinci ambarı boşalır ama bu işin iyiliği tarlada belli olur.

Fakat tohumu ambara kor, biriktirirse zaman geçtikçe bitler, fareler o tohumu yiyip bitirir. (*Mesnevî*, c. I, b. 2238-40).

¹⁰¹⁸ Hasislik zincirini elinden ve boynundan at. Eski felekte yeni bir baht bul. (*Mesnevî*, c. II, b. 1949).

¹⁰¹⁹ "Hz. Peygamber'e soruldu " Amellerin hangisi en faziletlidir?" Dedi ki "Kıyamı uzun olan." Denildi ki "Sadakaların hangisi en faziletlidir?" "Azalacağından korkarak (çoğaltılması ümidi beslendiği zaman) verilir." Dedi. "Hicretin en faziletlisi hangisidir?" denildi. "Allah'ın ona haram kıldıklarından kaçanın hicretidir." Dedi. "Cihadın en efdali hangisidir?" denildi. "Mal ve canıyla müşriklerle savaşmanın cihâdıdır." dedi. " Ebû Dâvud, Salât, 313; Benzer bir hadis için bk. Buhârî, Cihad 2.

¹⁰²⁰ "Her Nebî'nin sünneti/sanatı vardır. Benim sünnetimde fakirlik ve cihattır. Kim onları severse beni sever. Kimde onlara buğz ederse bana buğz etmiştir." Ebu'l-Leyis es-Semerkanî, *Tenbîhü'l-Gâfilîn* (trc: Yaman Arıkan), 1/253.

¹⁰²¹ Bir adam Muhammed b. Fazıl'a geldi ve "Ben gazâ istiyorum. Bana bir tavsiyede bulun." Dedi. Hazrette "Hevâ-yi nefsin öldür. Zira o bütün kâfirleri öldürmekten daha faziletlidir. Çünkü küffar seni Allah'tan engellemez. Ama nefsin Allah'tan engeller." buyurdu.

من سَعَادَةِ الْمَرءِ أَنْ يَكُونَ خَصْمَهُ عَاقِلًا، وَانْ خَصْمِي لَا عَقْلَ لَهُ. فَقِيلَ لَهُ: وَمَنْ خَصْمُكَ؟ فَقَالَ: نَفْسِي تَبِيعُ النِّعِيمَ الْمَقِيمَ فِي دَارِ السَّرُورِ بِشَهْوَةِ سَاعَتِهِ فِي دَارِ الْغُرُورِ.¹⁰²²

Beyt:

بهر اندك ذوق دنيا اي غيبين باد داداي ذوق باقي را چنين¹⁰²³

وَفَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ¹⁰²⁴: Fî-Kitâbi'n-Necâh Kâlellahu Tebâreke ve Teâlâ: ilâ âhirihi. Fahr-i âlem Rasûl-i Ekrem –sallallâhu aleyhi ve sellem-: [90^a]

رَجَعْنَا مِنْ جِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ حِينَ رَجَعُوا عَنِ الْغَزَاءِ مَعَ الصَّحَابَةِ رِضْوَانِ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ¹⁰²⁶.

گفت همه نيکهای فرزندانم بشمرند فرشتگان عاجز آیند از دانستن ان¹⁰²⁷

Ruviye an-Abdullah b. Abbas–radiyallahu anh- kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-:

علماء هذه الأمة رجالان فرجل اتاه الله علما فبذله للناس ولم ياخذ عليه طعاما ولم يشتري به ثمنا فذلك يصل عليه طيرا كسماء وحيطان البحر ودواب الارض والكرام الكاتيين يقدم علي الله عز وجل سيدا شريفا¹⁰²⁸

Kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-:

رجل اتاه الله علما فيمنع به عن عباد الله فاخذ عليه طعاما واشتري به ثمنا يعذب به حتي يفرغ من حساب الخلق.¹⁰²⁹ من مرصاد العباد.

¹⁰²² 'Kişinin düşmanının akıllı olması onun saadetindedir. Benimse düşmanın akıllı değil. Dediler ki: "Senin hasmın kim?" Benim hasmım nefsimdir. Yalan dünyânın bir saatlik çekiciliğine kapılıpta içinde kalıcı nimetler olan ve ebedi kalacağı cenneti dünyâ karşılığında satan akılsız nefsimdir.' Bu ifadenin şöyle bir naklide vardır:

من سعادة المرء أن يكون خصمه فهما وخصمي لا فهم له. قيل له: من خصمك؟ قال: خصمي نفسي لا فهم لها تبيع الجنة بما فيها من النعيم

المقيم والخلود فيها بشهوة ساعة في دار الدنيا

¹⁰²³ Ey akılsız! Dünyanın azıcık zevkine daldın da böylece ebedî zevki hiçe saydın.

¹⁰²⁴ "Ama mücahitleri büyük bir mükâfat ile kendü katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır." (en-Nisa, 4/95).

¹⁰²⁵ "Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size?" (es-Sâf, 61/10).

¹⁰²⁶ "Hz. Peygamber –Sallallahu aleyhi ve sellem – sahabeleriyle –Allah hepsinden razı olsun- beraber gazveden dönerken 'Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz.' demiştir." Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd, 2; Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, 1/511.

¹⁰²⁷ Denildi ki ademoğllarının iyiliklerini melekler saymaya kalkarsa, melekler onu anlamaktan aciz kalır.

¹⁰²⁸ "Bu ümmetin âlimleri iki sınıftır. Birisine Allah ilim verir, o da bu ilmi insanlara sarfeder. Ona karşılık bir yiyecek almaz, onu az bir para karşılığında satmaz. Bu kimseye semadaki kuşlar, sudaki balıklar, yeryüzündeki hayvanlar salat ve dua ederler. Kiramen kâtibin melekleri o kimseyi kıyamet günü Allah Teâlâ'nın huzuruna aziz ve şerefli bir kimse olarak getirirler. [Sonunda peygamberlerin meclisine katılıp onlara arkadaş olur. Diğer kimse ise Allah Teâlâ kendisine ilim verir. O da bu ilimle Allah Teâlâ'nın kullarını doğruluktan ayırır. İlimine karşılık dünyâ malı alır, onu az bir paha karşılığında satar. Bu kimse kıyamet gününde ağzına ateşten bir gem vurulmuş halde getirilir. Bir münâdi halkın önünde 'Bu falan oğlu falandır. Allah Teâlâ kendisine ilim vermiş o da bu ilimle Allah Teâlâ'nın kullarını doğruluktan saptırılmış, ilmine karşılık yiyecek almış ve onu az bir para karşılığında satmıştır.' Diye seslenir. Bu kimse insanların hesabı sona erene kadar azap görür.]" Ebû Tâlib el-Mekkî bu hadisi dünyâ ve ahiret ilmi bahsinde zikretmiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtü'l-Kulûb Kalplerin Azığı (çvr: Muharrem Tan), İz Yayıncılık, İstanbul 1999, 2/9.

*Fî-Kitâbi'l-Hâdî: Kâle Aleyhisselâm: لَا يَجْتَمِعُ غُبَارٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا دُخَانٌ جَهَنَّمَ فِي جَوْفِ عَبْدٍ لَا يَجْتَمِعُ الْكَافِرِ وَقَاتِلِهِ فِي النَّارِ أَبَدًا*¹⁰³¹ Ve fî-hadîsin âhar: مؤمن أبداً¹⁰³⁰

*Fî'd-Dürrati'-câmia: Kâle -aleyhisselâm-: مَنْ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى*¹⁰³² *ve kâle -aleyhisselâm-: غزوة في البحر خير من غزوة في البري*¹⁰³³ *Kâle Aleyhisselâm: النَّارِ*¹⁰³⁴ *مَنْ جَهَرَ غَاظِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَدْ عَزَا*¹⁰³⁵ *ve kâle -aleyhisselâm-: مَنْ لَمْ يُدْرِكِ الْعَزْوَ مَعِيَ فَلْيُعْزُرْ فِي الْبَحْرِ*¹⁰³⁶ *ve kâle Aleyhisselâm: مَنْ رَابَطَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَيْرٌ مِنْ صِيَامِ شَهْرٍ وَقِيَامِهِ*¹⁰³⁷ *ve kâle Aleyhisselâm: فِي سَبِيلِ اللَّهِ جَعَلَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ سَبْعَ خَنَاقٍ كُلُّ خَنَاقٍ كَسْبَعِ سَمَوَاتٍ وَسَبْعِ أَرْضِينَ*¹⁰³⁸ *ve kâle Aleyhisselâm: رَابَطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ يَوْمٍ فِيهَا سِوَاهُ مِنَ الْمَنَازِلِ*¹⁰³⁹ *ve kâle Aleyhisselâm: الشَّهِيدُ يَشْفَعُ فِي سَبْعِينَ مِنْ*¹⁰⁴⁰ *ve kâle Aleyhisselâm: يُغْفَرُ لِلشَّهِيدِ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا الدِّينَ*¹⁰⁴¹ *ve kâle Aleyhisselâm: مَا يَجِدُ الشَّهِيدُ مِنَ الْقَتْلِ إِلَّا كَمَا يَجِدُ أَحَدُكُمْ مِنْ مَسِّ الْقُرْصَةِ*¹⁰⁴² *ve kâle Aleyhisselâm: أَهْلِ بَيْتِهِ*
Teâlâ a'lem murâd-ı Rasûlühü'l-Ekrem “Şehit duymaz katl olunduğunun elemi illâ bir çimdik veya bir karınca ısırması veya pire ısırığının acısı kadar duyar.” demek olur.

Fî-Mişkâtî'l-envâr: Kâle'n-Nebiyü -Aleyhisselâm-: يغفر لشهيد البحر الذنوب كلها
¹⁰⁴² *ve kâle Aleyhisselâm: [90^b]* *والدين*

للشهيد عند الله سبع خصال: يغفر له في أول قطرة من دمه، ويرى مقعده في الجنة، ويجار من العذاب، ويؤمن من الفزع الأكبر، ويوضع على رأسه تاج الوقار، الياقوتة منه خير من الدنيا وما فيها، ويزوج اثنتين وسبعين زوجة من الحور العين، ويشفع في سبعين من أقربائه.¹⁰⁴³

¹⁰²⁹ “Allah bir adama ilim verir. O ilmi Allah’ın kullarından men eder. Onunla yiyecek alır ve az bir karşılığa satar. Bu kimse insanların hesabı sona erene kadar azap görür.” Ebû Tâlib el-Mekkî bu hadisi dünyâ ve ahiret ilmi bahsinde zikretmiştir. Ebû Tâlib el-Mekkî, age, 2/9.

¹⁰³⁰ “Allah yolunda hâsıl olup ta yutulan toz ile Cehennem dumanı bir kulun karnında ebeden toplanmaz.” Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 8; Zühd 37; Nesâî, Cihâd 8.

¹⁰³¹ “Kâfir ile onu öldüren asla cehennemde bir araya gelmezler.” Müslim, İmâret, 130-31; Ebû Dâvud, Cihâd, 11; Nesâî, Cihâd, 8; İbn-i Mâce, Cihâd, 9.

¹⁰³² “Allah yolunda ayakları tozlanmış kimseye, Allah cehennemi haram kılmıştır.” Buhârî, Cihad, 16.

¹⁰³³ “Denizdeki gazve, karadaki gazveden daha hayırlıdır.”

¹⁰³⁴ “Benimle birlikte savaşmaya yetişemeyen, denizde savaşsın.” Albânî, *es-Silsiletü'd-Daîfe*, 5/15.

¹⁰³⁵ “Kim Allah yolunda bir askerın teçhizatını temin ederse bizzat gaza yapmış olur.” Buhârî, Cihâd, 38.

¹⁰³⁶ “Allah yolunda bir gün ve bir gecelik ribat, bir aylık oruç ve ibadetten daha hayırlıdır.” Müslim, İmâre, 163.

¹⁰³⁷ Kim Allah yolunda bir gün ribatta bulunsa, Allah onunla ateş arasına yedi hendek (çukur) bırakır.” Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, 2/115.

¹⁰³⁸ “Allah yolunda bir günlük ribat, diğer menzillerdeki bin günden daha hayırlıdır.” Buhârî, Cihâd, 73.

¹⁰³⁹ “Şehidin borçları dışında herşeyi bağışlanır.” (يُغْفَرُ لِلشَّهِيدِ كُلُّ ذَنْبٍ إِلَّا الدِّينَ) Müslim, İmâre, 119.

¹⁰⁴⁰ “Şehit, ailesinden yetmiş kişiye şefaet eder.” Ebû Dâvud, Cihâd, 21.

¹⁰⁴¹ “Şehidin ölümünden duyduğu ızdırab, sizden birinin çimdikten duyduğu ızdırab kadardır.” Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 26.

¹⁰⁴² “Deniz şehidinin ise bütün günahları ve borcunu ödememe günahıda bağışlanır.” İbn Mâce, Cihâd, 10.

¹⁰⁴³ “Allah katında, şehid için altı haslet vardır: Dökülen ilk kanı ile beraber günahları bağışlanır, cennetteki makamı kendisine gösterilir, kabir azabından korunur, en büyük korkudan emin olur, başına dünyâ ve içindekilerden daha hayırlı

MATLAB-I GARİBE:

Ravdatü'l-ulâmâ'da yazar hikâyet: Harun er-Reşîd ki pâdişâh idi zamanında ma'rûf olan Battal Gâzî'ye suâl eder. Yani "Ey gâzî! Bu kadar ömür sürdürdün ve bu kadar cenk gördün ve cihâtta bu kadar kâfir öldürdün. Acâyibden neye erdin ve garâyibtten ne gördün?" diyecek. Ol dahi buyurur ki: "Ey halife-i zaman bir gün sahrâda iki kişi giderdik ve kâfirleri şikâr ederdik. Karşıdan üç kâfir belirdi yoldaşım varıp biri ile mukabeleye durdu. Va'desi yetmiş imiş şehit oldu ve birin dahi ben katl ettim ve ol biri ile savaşa gittim. Velhâsıl sabahtan akşama değin cenk u cidâl u harb u kıtâl ettim. Âkıbet kâfir bana gâlib olup kendimden gittim. Hemân-dem sînem üzerine çıktı ve hançerin boğazıma yatırdı ve hem dedi ki: "Seni benim elimden şimdi kim alır ve bu arada sana yardım kim kılar?" Ben dahi dedim ki: "Allah Teâlâ kurtarır ve zâlimleri helâk edip mazlûmları muradına erdirir." Hemân ol dem ol şehîd olan yoldaşım [91^a] yerinden durdu ve kılıcın alıp bu kâfirin boynun urdu ve hem bu âyet-i kerîmeyi okudu ve gine yerine yattı." Kâlellahu Tebâreke ve Teâlâ: ¹⁰⁴⁴ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ

Mevlevî:

اقتلونی یا ثقاتی لائما   إن فی قتلی حیاتی دائما¹⁰⁴⁵
دانه مردن مرا شیرین شده ست   بل هم احیاء پی من آمده ست¹⁰⁴⁶
خنجر وشمشیر شد ریحان من   مرگ من شد بزم ونرگسدان من¹⁰⁴⁷

Kâle Rasûlullâh –sallallâhu aleyhi ve sellem-: ¹⁰⁴⁸ أَحْفَظُ اللَّهَ يَحْفَظُكَ أَحْفَظُ اللَّهَ تَجِدْهُ أَمَامَكَ

MATLAB Fİ'D-DUÂ:

Fî'd-Dürrati'l-câmia: Kâle Rasûlullâh –sallallâhu aleyhi ve sellem-: سَاعَتَانِ يَفْتَحُ اللَّهُ ve an-Câbir ¹⁰⁴⁹ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ قَلَّ مَا تُرَدُّ عَلَى دَاعٍ دَعْوَتُهُ عِنْدَ حُضُورِ النَّدَاءِ ، وَالصَّفِّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
ألا Abdullah –radiyallahu anhümâ- kâle, kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-:

---

olan yakuttan vakar tacı giydirilir, hûr-i îyn'den yetmiş iki zevce ile evlendirilir ve akrabalarından yetmiş kişi hakkında şefaati kabul olunur." İbn Mâce, Cihâd, 16; Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 25.

¹⁰⁴⁴ "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler." (Âl-i İmrân, 3/169).

¹⁰⁴⁵ Ey inadığım itimad ettiğim kişiler! Beni kınayın ve öldürün. Şüphe yok benim ebedi hayatım öldürülmemdedir. (*Mesnevî*, c. I, b. 3934).

¹⁰⁴⁶ Bana da ölüm tatlıdır. "Onlar ölmemişlerdir. Rableri huzurunda diridirler." âyeti benim içindir. (*Mesnevî*, c.I, b.3933).

¹⁰⁴⁷ Hançer ve kılıç benim çiçeğimdir. Ölüm meclisim, bağım bahçemdir. (*Mesnevî*, c. I, b. 3947).

¹⁰⁴⁸ "Allah'ın emirlerini gözet ki Allah'ta seni korusun. Allah'ın hakını korusun ki O'nu önünde bulasın." Tirmizî, Kıyâmet, 59.

¹⁰⁴⁹ "İki vakit vardır, onlarda sema kapıları açıktır. Dua edenlerden pek azının duası kabul edilmeyip geri çevrilir: Namaz için ezan okunma vakti ile Allah yolunda saf tutma anı." Muvattâ, Nidâ, 7; Ebû Dâvud, Cihâd, 41.

ve أَذَلُّكُمْ عَلَى مَا يُنَجِّبُكُمْ مِنْ عَذَابِكُمْ وَيَدِّرُ لَكُمْ أَرْزَاقَكُمْ ؟ تَدْعُونَ اللَّهَ فِي لَيْلِكُمْ وَنَهَارِكُمْ ، فَإِنَّ الدُّعَاءَ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ¹⁰⁵⁰ ruviye Ebu el-Mevsilî ve ruviye el-Hakim fi'l-*Müstedrek* an Ebî Hüreyre -radiyallahu anh-kâle kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-: ¹⁰⁵¹ وَتُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ¹⁰⁵¹ ve ruviye Ebu Ya'la ve'l-Müsteğfirî min-hadîs Ali –radiyallahu anh-: وفيه والارضيين ve kâle –aleyhisselâm-:¹⁰⁵² سيف الدعاء وسيف الوعا Ravâhu el-Hâkim ve ahrece et-Tirmizî [91^b] an-Enes b. Mâlik –radiyallahu anh-: ¹⁰⁵³ الدُّعَاءُ مَخُّ الْعِبَادَةِ. ve an-Ebî Hüreyre –radiyallahu anh- ani'n-Nebiyi –sallallâhu aleyhi ve sellem- kâle: ¹⁰⁵⁴ أَشْرَفُ الْعِبَادَةِ الدُّعَاءُ¹⁰⁵⁴ Ravâhu'l-Müsteğfirî ve an-Selman-ı Fârisî –radiyallahu anh- kâle, kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-: لا يَرُدُّ الْقَضَاءُ إِلَّا الدُّعَاءُ وَلَا يُزِيدُ فِي الْعُمْرِ إِلَّا الْبِرُّ¹⁰⁵⁵ Ravâhu et-Tirmizî ve an-Selmân –radiyallahu anh- kâle, kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-: إِنَّ رَبَّكُمْ Ravâhu Ebu Dâvud ve'l-lafzu¹⁰⁵⁶ رَافَهُ عِبَادِي حَيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَجِي مِنْ عِبْدِهِ إِذَا رَفَعَ (السماء) إِلَيْهِ يَدِيهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صَفْرًا¹⁰⁵⁶ lehû ve et-Tirmizî ve ibn Mâce ve İbn el-Hâkim fi'l-*Müstedrek* ve İbn-i Hıbbân fi *Sahîhihi* ve an-Câbir b. Abdullah –radiyallahu anh- kâle, kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-:

فَلَا يَدْعُ اللَّهُ دَعْوَةَ دَعَا بِهَا عَبْدُهُ الْمُؤْمِنُ إِلَّا بَيَّنَّ لَهُ ؛ إِمَّا أَنْ يَكُونَ عَجَلَ لَهُ فِي الدُّنْيَا ، وَإِمَّا أَنْ يَكُونَ ادَّخَرَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ ، قَالَ : فَيَقُولُ الْمُؤْمِنُ فِي ذَلِكَ الْمَقَامِ : يَا لَيْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَجَلَ لَهُ شَيْءٌ فِي الدُّنْيَا مِنْ دُعَائِهِ.¹⁰⁵⁷

Ve an-Hâkim ve ahrece et-Tirmizî ve an-Numan b. Beşir –radiyallahu anhümani'n-Nebiyi -sallallâhu aleyhi ve sellem-: ¹⁰⁵⁸ وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ثُمَّ قَرَأَ: الدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ. Ravâhu Ebû Dâvud ve et-Tirmizî ve en-Nesâi ve ibn Mâce ve ibn Hıbbân fi-*Sahîhihi* ve el-Hâkim. Kâlellâhu Tebâreke ve Teâlâ: وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ¹⁰⁵⁹

Hazret-i Mevlevî: [92^a]

¹⁰⁵⁰ “Size, sizi düşmanlarınızdan koruyacak, rızınızı artıracak bir şeyi haber vereyim mi? Gecenizde ve gündüzünüzde dua edin, dua müminin silahıdır.” Albânî, *Daîfü't-Terğîb ve't-Terhîb*, 1/255.

¹⁰⁵¹ “Dua, dinin direği, göklerin ve yerin nurudur.” Hâkim, *Müstedrek*, 1/492.

¹⁰⁵² “Kılıç ikidir: Duanın kılıcı ve savaş kılıcı.”

¹⁰⁵³ “Dua, ibadetin özüdür.” Tirmizî, *Deavât*, 1; Ebû Dâvud, *Salât*, 358.

¹⁰⁵⁴ “İbadetlerin en şerefli duadır.” Hadîsin kaynağı tespit edilememiştir.

¹⁰⁵⁵ “Kazayı sadece dua geri döndürebilir. Ve sadece ömrü dua uzatabilir.” Tirmizî, *Kader*, 6.

¹⁰⁵⁶ “Rabbimiz *Hayydir*, *Kerîmdir*. Kulu dua ederek semaya elini kaldırdığı zaman O, kulunun ellerini boş çevirmekten hayâ eder.” Tirmizî, *Deavât*, 118; Ebû Dâvud, *Salât*, 358.

¹⁰⁵⁷ Albânî, *es-Silsiletü'd-Daîfe*, 2/289.

¹⁰⁵⁸ “‘Dua ibadettir.’ Sonra (şu ayeti) okudu: ‘Rabbimiz, bana dua edin icâbet edeyim.’ dedi.” Ebû Dâvud, *Salât*, 358.

¹⁰⁵⁹ “Kullarım, beni senden sorarlarsa, (bilsinler ki), gerçekten ben (onlara çok) yakınımdır. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O hâlde, doğru yolu bulmaları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.” (el-Bakara, 2/186).

يا غياث المستغيثين، اهدنا لا افتخار بالعلوم والغنى
لا تزغ قلبا هديت بالكرم واصرف السوء الذي خط القلم¹⁰⁶⁰
يا الهى سكرت أبصارنا فاعف عنا اثقلت اوزارنا¹⁰⁶¹
بگذران از جان ما سوء القضا وا مبر ما را ز اخوان صفا¹⁰⁶²
يا خفى الذات محسوس العطا أنت كالماء ونحن كالرحا¹⁰⁶³
ما چو نائيم و، نوا در ما ز توست ما چو كوهيم و، صدا در ما ز توست¹⁰⁶⁴
اي برون از وهم وقال وقيل من خاك بر فرق من وتمثيل من¹⁰⁶⁵
دست گير از دست ما را بخر پرده را بردار و پرده ی ما مدر¹⁰⁶⁶
اي خدای با عطای با وفا رحم کن بر عمر رفته در جفا¹⁰⁶⁷
این دعا هم بخشش و تعلیم توست ورنه در گلخن گلستان از چه رست؟¹⁰⁶⁸
يا رب اتمم نورنا فى الساهرة وانجنا من مفضحات قاهره¹⁰⁶⁹
"ربنا انا ظلمنا" سهو رفت رحمتی کن، اي رحيميها ت زفت¹⁰⁷⁰
هر كه را دل پاك شد از اعتدال آن دعایش میروود تا ذو الجلال¹⁰⁷¹
ای خدا ای فضل تو حاجت روا با تو یاد هیچ کس نبود روا¹⁰⁷²
هم دعا از من روان کردی چو آب هم ثباتش بخش و دارش مستجاب¹⁰⁷³
چون دعایمان امر کردی ای عجاب این دعای خویش را کن مستجاب¹⁰⁷⁴
درد آمد بهتر از ملک جهان تا بخوانی تو خدا را در نهان¹⁰⁷⁵

MATLAB-I EHEMM:

- ¹⁰⁶⁰ Ey yardım dileyenlerin yardımcısı, bize hidayet ver. Bilgilerle, zenginlikle övünmeye imkân yok. Kerem ederk hidayet ettiğin kalbi azdırma; takdir ettiğin kötülükleri bizden defet. (*Mesnevî*, c. I, b. 3899-3900).
- ¹⁰⁶¹ Tanrım gözlerimiz sarhoş bir hale geldi. Yüklerimiz sırtımızı ağırlaştırıldı, büktü. Sen bizi affet. (*Mesnevî*, c. V, b. 3307).
- ¹⁰⁶² Kötü kazalarımızı üstümüzden esirge. Bizi tanrıya razı olan kardeşlerden ayırma. (*Mesnevî*, c. I, b. 3904).
- ¹⁰⁶³ Ey zâtı gizli ihsanı duyulur Tanrı, sen su gibisin, biz değirmen taşına benzeriz. (*Mesnevî*, c. V, b. 3310).
- ¹⁰⁶⁴ Biz ney gibiyiz bizdeki name senden. Biz dağ gibiyiz bizdeki sada senden. (*Mesnevî*, c. I, b. 599).
- ¹⁰⁶⁵ Ey benim vehmimden dedikodumdan dışarı olan Tanrı! Toprak benim de başıma, getirdiğim örneğinde başıma. (*Mesnevî*, c. V, b. 3318).
- ¹⁰⁶⁶ Ey düşkünlerin ellerinden tutan! Elimizden tut. Bizi al, perdeyi kaldır, perdemizi yırtma. (*Mesnevî*, c. II, b. 2444).
- ¹⁰⁶⁷ İhsan ve vefa sahibi Tanrı! Cefalarla suçlarla geçen ömrüme sen acı. (*Mesnevî*, c. I, b. 2189).
- ¹⁰⁶⁸ Bu dua da senin öğretmenlemdir. Senin ihsanındır. Yoksa külhanda nasıl olurda gül bahçesi yetişir. (*Mesnevî*, c. II, b. 2449).
- ¹⁰⁶⁹ Ya rabbi! Nurumuzu kıyamette de fazlaştırdı, tamamla. Bizi kahredici kötülüklerden kurtar. (*Mesnevî*, c. VI, b. 2896).
- ¹⁰⁷⁰ Rabbimiz biz kendimize zulmettik. Bir hatada bulunduk. Ey merhameti büyük Tanrı, bize acı. (*Mesnevî*, c. V, b. 4010).
- ¹⁰⁷¹ Kimin gönül illetlerden arınmışsa onunduası, ululuk sahibi tanrıya kadar varır, makbul olur. (*Mesnevî*, c. III, b. 2305).
- ¹⁰⁷² Ey Tanrı! Ey hacetler reva eden! Sana karşı hiçbir kimsenin adını anmak layık değil. (*Mesnevî*, c. I, b. 1881).
- ¹⁰⁷³ Duamı su gibi akıttın, sebatında bağışla ve o duayı kabul et. (*Mesnevî*, c. V, b. 4162).
- ¹⁰⁷⁴ Ey hikmetine hayran olduğumun Tanrısı, mademki dua etmemizi emrettin, bu emrettiğin duayı sen kabul et. (*Mesnevî*, c. VI, b. 2320).
- ¹⁰⁷⁵ Dert, Tanrıyı gizlice çağırmana sebep olduğundan bütün dünyâ malından yeğdir. (*Mesnevî*, c. III, b. 203).

Hikâyet olunur: Zaman-ı evvelde bir kimsenin bir hûb kulu varmış. Bu kimse kulunu satmak murad etmiş ve iki deve kiraya tutmuş ve azm-i şeh-r-bân [92^b] edip gitmiş. Bir nice menâzil kat'ından sonra yolları devlet-i nâgehân kal'asına yetmiş. Hikmet-i Rabbânî akşam erişip kal'a kapısı kapanmış. Kul sahibi taşra kalmış. Dönüp bir su kenarını bulmuş ve ol gece onda sâkin olmuş. Meğer ol gece kader imiş. Hoca bilir ve oğlan ile deveciyi yanına alır. Der ki: "Ben dua edeyim siz âmin değiniz. Sonra sizde isteğiniz murâdınızı." Bunlar dahi: "Hoş ola ve inşallah Teâlâ her birimizin murâdı dergâh-ı İzzet'te kabûl ola." derler. Kul sahibi der ki: "Ey Hüdâ-yı bî-hemtâ! Bana şol kul bahâsından bin filori atâ kıl." der. Oğlan ile Cemmâl "Âmin bi-hürmet-i seyyidi'l- mürselin." Derler ve oğlan dahi el kaldırıp dua eder. Rabbi Alâ'dan pâdişâhlık ricâ eder diğer ikisi: "Âmin." der. Ba'dehu Cemmâl dahi tazarru' u zârî ile dergâha bî-niyâz. Yani aşk-ı ilâhî ile ney gibi demsaz ve şer'-i şerîfe i'tikâta¹⁰⁷⁶ mümtâz olmasın ricâ eder. Hemân ol halde düşüp aklı başından gider. Ol gece yatarlar ale's-sabah hoca oğlanı şehre etmek almak için gönderir. Oğlan dahi şehrin kapısına varır. Görür ki dahi kapı açılmamış. Bir miktar tevakkuf eder ve feth-i bâb oldukta oğlan içeri gider. Hemân asker oğlanı alırlar ve pâdişâh edip tahta geçirirler. Meğer hikmeti buymuş ki bu şehrin pâdişâhı ol gece vefat etmiş. Âdet-i kadîmeleri bunun üzerine cârî imiş ki her kim ol gün kal'a [93^a] kapısından içeri evvel gele elbette ol pâdişâh ola. Hemân-dem pâdişâhın efendisi hatırına gelir ve duaların kabul olduğun bilir. Emreder: "Filan yerde iki âdem vardır. Görün ve alıp huzuruma getirin." Adamlar varırlar ve hocayı bulurlar ve ta'zîm ile pâdişâh nazarına getirirler. Hoca görür ki kulu pâdişâh olmuş dünyâda büyük devlete ermiş. Pâdişâh hocaya on bin filori verir. Ba'dehu tefekküre varır. Sonra başkaldırıp der ki: "Cemmâl nice oldu? Mukarrir ol dahi murâdın buldu!" Hoca der ki: "Bilmezem yanımdan kayıp oldu. Develeri yurd yerinde kaldı." Pâdişâh gîr u âdem gönderir "Tecessüs ediniz ve her biriniz bir tarafa gidiniz. Ta ki şol nişanda bir âdemdir. Bulasız bende size nice ihsân ederim göresiz." Cümle asker dağlar gezer ve herkes cidd ü sa'yinde çiğerkânın ezer. Asla nâm u nişânından bulunmaz eser. Her ne cânibde tefahhus olunursa yerinde yellere eser. Pâdişâh der ki: "Ah Cemmâl ah Cemmâl! Duâyı ol etmiş ki saâdet-i ebediyye râhına gitmiş. Dünyâ bir sâhiredir. Biz onu istedik ve yoğu var üzerine ihtiyâr ettik."

Hazret-i Mevlevî:

¹⁰⁷⁶ Es 'ad Efendi Nüshasında i'tikatta kelimesi yerine 'inkiyâta' kelimesi kullanılmıştır.

این جهان جادوست، ما آن تاجریم   که از او مهتاب پیموده خریم
 گر کند کرباس پانصد گز شتاب   ساحرانه او ز نور ماهتاب
 چون ستد او سیم عمرت، ای رهی   سیم شد، کرباس نی، کیسه تهی¹⁰⁷⁷

Kıt'a: [93^b]

شاهها مراد بندهء مسکین از حضرتت   اینست می کنی دل من از همه غنی
 جز درگه تو روی نیارم بدرگهی   از لطف خود بدرگه غیرم نیفگنی¹⁰⁷⁸

Hikâyet olunur: Meşâyih-ı izâmından biri bir havuz kenarında abdest alır. Sûfilerden biri gelip ol hıynda ism-i a'zamı öğrenmesin şeyhinden taleb kılar. Şeyh dahi tutup sûfiyî havuza atar. Sûfi çalışıp havuzun kenarın tutar. Şeyh gine red eder. Sûfi bîçâre havfından kendinden gider ve dönüp Hakk Teâlâ ve Alâ Hazretine niyâz eder. Hemân-dem sûfi su üzerinde gider. San[ki] kara yerde seyr eder. Hazret-i şeyh der ki: "İşte ism-i a'zamı buldun ve dahi cânına şimdi dermân kıldın."

Hisse: Benim rûhum! Gayrıdan ümidi kes. ¹⁰⁷⁹ اگر در خانه کس این پند و نصیحت بس

Beyt:

رو بحق آورد کای فریاد رس   در غریبی کس ندارم جز تو کس
 اندرین درماندگی دستم بگیر   تا نگردم عاجز و خوار و حقیر
 نه طریق خواستن دارم از کس   نه امیدم هست بر کس جز تو کس¹⁰⁸⁰

شَرَفُ الْمُؤْمِنِ قِيَامُهُ بِاللَّيْلِ ، وَعِزُّهُ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ

النَّاسِ.¹⁰⁸¹

Pend: Bir kimseyi gördüler bir ağacın dalına yapışır ve yukarı çıkmaya çalışır. Her kangı dalı ki tutar zor ettiği gibi kırar. Âciz ve bî-dermân kalır ve hayrân u ser-gerdân olur. Bir kişi buna ta'lîm eder der ki: "Gayri yere yapışma ve ömrünü yok yere zâyî' etme. Ezdiğini tut murâdına eresin ve üzerine çıkıp meyvelerinden [94^a] deresin." Hazret ma'lûmdur.

Hazret-i Mevlevî:

¹⁰⁷⁷ Bu âlemde büyücüdür. Biz, onda ticaret ediyoruz, ondan ölçülüp biçilen ay ışığını alıyoruz.

O, büyücü gibi acele acele beş yüz arşın ay ışığı ölçer.

Fakat ey tutsak! Ömrünün parasını aldın mı paradan da olursaun eline kumaşta geçmez. Kesen de bomboş kalır. (Mesnevî, c. V, b. 1039-41).

¹⁰⁷⁸ Efendim! Senin miskin kulunun huzurundan muradı şudur ki sen onun gönlünü herşeyden müstağni kılarısın.

Senin dergâhından başka bir dergâha yüz çevirmem, kendi lütfundan beni başka bir dergâha çevirtme.

¹⁰⁷⁹ Eğer birisinin evinde bu pend u nasihat varsa yeter.

¹⁰⁸⁰ Yönünü Allah'a çevir ve de ki: "Ey imdadıma yetişen! Muhtaç olduğum zaman senden başka yetişecek kimse yok. Bu muhtaç durumumda elimden tut ki ben hor, hakir ve aciz kalmayayım. Kimseden bir şey isteme gibi âdetim yok, sen den başka kimseden de bir ümidim yok."

¹⁰⁸¹ "Müminin şerefi gece namazıdır. İnsanlardan istiğnâ ise onun izzetidir."

Beyt:

داد داد حق شناس و بخششش عکس آن داد است اندر پنج و شش¹⁰⁸²

ای یرانا لا نراه روز و شب چشم بند ما شده دید سبب¹⁰⁸³

در سبب چون بیمرادت کرد رب پس چرا بد ظن نگردي در سبب؟¹⁰⁸⁴

پس سبب گردان چو دم خر بود تکیه بر وي کم کُنی بهتر بود¹⁰⁸⁵

صورتی از صورت دیگر کمال گر بجوید باشد آن عین ضلال

پس چه عرضه میکنی؟ ای بی گار احتیاج خود به محتاجی دگر¹⁰⁸⁶

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ

أَوْهَانَ الْبُيُوتِ لَبَيْتٌ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ¹⁰⁸⁷

Nükte: Hasan-ı Basrî –kuddise sirruh- görür bir karı bir kapıda durur durmaz figân eder. Hazret terahhum edip sebab-i giryesinden suâl eder. Avrat der ki: “Kapıyı çaldım açılmadı ona ağlarım ve dertle yüreğim dağlarım.” der. Hazret dahi der ki: “Nâkısa-i akl! Hüdâya şükürler eyle ve remizle diline söyle. Hele kapıyı buldun ümittir ki açıla ve sana rahmetler saçıla. Ammâ çok kimse evi bulamadı ve tîh-i yabânda kaldı.”

Hisse: Benim rûhum! Beş vakit namazı kıalarsan şâd ol. İnşallahu Teâlâ birgün açılır yol.

إِنَّ الْمُصَلِّيَ لَيَفْرَغُ بَابَ الْمَلِكِ؛ وَإِنَّهُ مَنْ يَدُمُ قَرَعِ: -Kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-

[94^b] الباب يوشك أن يفتح له¹⁰⁸⁸

Beyt:

همی گفت غلغل کنان از فرح و من دق باب الکریم انفتح¹⁰⁸⁹

Mevlevî:

¹⁰⁸² Vergiyi Tanrı vergisi, ihsanı Tanrı ihsanı bil. Çünkü bu aksi, beş duyu âlemiyle, altı cihet âlemine verern O'dur. (Mesnevî, c. VI, b. 3161).

¹⁰⁸³ Biz seni görmeyiz, fakat sen gece gündüz bizi görürsün. Sebebi görmemiz, bizim gözümüzü bağlar. (Mesnevî, c. VI, b. 2889).

¹⁰⁸⁴ Görüyorsun ki Tanrı, sebeplere el attın ama seni murada erdirmeydi. Peki, neden sebepler hakkında bir kötü zanna düşmedin? (Mesnevî, c. VI, b. 3687).

¹⁰⁸⁵ Şu halde sebep eşeğin kuyruğu gibi oynar, döner durur. Ona pek dayanmazsan daha iyi edersin. (Mesnevî, c. VI, b. 3690).

¹⁰⁸⁶ Bir suret, başka bir suretten yücelik dillerse bu, yol azıtmanın ve sapıklığın ta kendisidir.

A cevhersiz, şu halde neden ihtiyacını başka bir ihtiyaç sahibine arz edersin. (Mesnevî, c. VI, b. 3746-47).

¹⁰⁸⁷ “Allah'tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!” (el-Ankebut, 29/41).

¹⁰⁸⁸ “Namaz kılan, padişahlar padişahının kapısını çalmaktadır. Bir kapı devamlı çalınırsa mutlaka açılır.” Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbihü'l-Gâfilîn*, 1/537.

¹⁰⁸⁹ Fakat ihtiyar sevinç içinde adeta terennüm ediyor:

“Kim çalarsa çalsın, cömerdin kapısı mutlaka açılır!” diyordu. Sadi Şirâzî, *Bostan* (trc: Hikmet İlaydın), s. 153.

هر كه او اندر طلب صابر شود   مقبل آن درگه فاخر شود¹⁰⁹⁰
نیست دستوری در اینجا فتح باب   جز امید، الله أعلم بالصواب¹⁰⁹¹

Şiir:

اذا شد بك العسر ففكر في الم نشرح   كعسر بين يسرين اذا فكر تهافا فرج
ان مع العسر يسر در فغاست   شاد برانم كه كلام خداست¹⁰⁹²

Kāle Fahru'l-âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

إِعْلَمَنَّ أَنَّ الْخَلَائِقَ لَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يُعْطُوكَ شَيْئًا وَلَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يُعْطِيَكَ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ، أَوْ يَصْرِفُوا عَنْكَ شَيْئًا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَكَ بِهِ لَمْ يَقْدِرُوا عَلَى ذَلِكَ، فَإِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ وَإِذَا اسْتَعْنَيْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَاعْلَمْ أَنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ؛ وَأَنَّ الْفَرْجَ مَعَ الْكُرْبِ، وَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِلَّا لَاتُحْزَنَ لَأَخْوَانِ الْبَلِيَّةِ فَلِلرَّحْمَنِ الطَّافُ خَفِيهِ¹⁰⁹³

يَا بُنَيَّ إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تُصْبِحَ وَتُمْسِيَ لَيْسَ فِي قَلْبِكَ غِشٌّ لِأَحَدٍ فَافْعَلْ ثُمَّ قَالَ لِي يَا بُنَيَّ وَذَلِكَ مِنْ سُنَّتِي وَمَنْ أَحْيَا سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ.¹⁰⁹⁴

Hikâyet olunur: Bir sûfî namaza durur. Bir âşık bunu görür. Sûfî namazı tizce kılmış. Âşık sûfiye suâl etmiş: “Eğer bu hizmeti bana etsen ve nice yıl kapıma gelsen gitsen hiç sana bir mangır vermeyip belki seni tarardım ve şol ser-destim ile nice yerde başın yarardım.” Sûfî dahi der ki: “Ey akidesi nâ-pâk avâre ve iki cihânda yüzü kara! Eğer ettiğim secdelerin birini şeytan edeydi gîr u makbûl olup arş-ı a'lâya gideydi, ta nârda.”

Meseldir: Biz kandık namaz kandık. Hemân [95^a] dergâh-ı İzzet'e tezellül arz etmektir ve vahdaniyetine ikrâr edip Rasûl-i Ekrem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurduğu yola gitmektir.

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

کافر من، گر زیان کردست کس   در ره ایمان و، طاعت یک نفس¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹⁰ Bir kimse müstağni davranmakta sabr ederse, onun yönelişi kutlu dergâha olur.

¹⁰⁹¹ Bu kapıyı ümitten başka bir şeyle açmaya izin yok. Tanrı doğrusunu daha iyi bilir. (*Mesnevî*, c. III, b. 3092).

¹⁰⁹² Sana bir zorluk isabet ettiği zaman İnşirah suresini düşün. İki kolaylık arasında bir zorluk olduğu gibi zorluklar arasından çıkışı düşün.

‘Gerçekten zorlukla beraber kolaylık vardır’ sözü çığlık atıyor. Ben mutluyum ki bu Allah’ın sözüdür.

¹⁰⁹³ “Şunu bil ki Allah’ın sana vermeyi takdir etmediği bir şeyi vermek için yaratılmışlar toplansa, onu veremezler. Allah’ın sana isabet etmesini murad ettiği birşeyi de engellemeye çalışsalar, bunu engelleyemezler. (Dünyâ ve ahiretle ilgili) bir şey isteyince Allah’tan iste. Yardım talep edeceksen Allah’tan yardım dile. Şunu da bil ki Nusret-i İlahî sabırla birlikte gelir, kurtuluşa sıkıntıyla gelir, zorlukta da kolaylık vardır.” Tirmizî, Kıyâmet, 60.

¹⁰⁹⁴ “Yavrucuğum, kalbinde kimseye karşı kötülük olmadan sabahlamaya ve akşamlamaya gücün yeterse bunu yap.”

Sonra bana şöyle dedi:

“Yavrucuğum, bu benim sünnetimdir. Benim sünnetimi yaşayan beni sevmiştir. Beni seven de cennette benimle birlikte olur.” Tirmizî, İlim, 16.

عمر خود را کرد صرف راه راست   تا ز خواب مرگ او بیدار خابست
ایمان از رنج بلای روز حشر   اردش مژده ملک هنگام نشر¹⁰⁹⁶

Beyt:

خدمتی می کن برای کردگار   با قبول ورد خلقانت چه کار¹⁰⁹⁷

Nükte: Sûfî dahi der ki: “İşittim ki bir âşık ağzının yanına asmış bir kaşık. Buna biri der ki: ‘Nedir bu ağzın yanında ki?’ Görün âşık dahi der ki: ‘Hizmetkâr kapıda gerek.’

İmdi “Hey zâlim! Nefs kulluğunda dakika fevt etmezsin. Ammâ Rabb-i A‘lâ hizmetine bir adım gitmezsin.”¹⁰⁹⁸ بنک ولوته جست عبادۀ وتلاوته سست

Beyt:

*Kalırsın aç, özünle et tanışık,
Sakın işten kaçuben olma uyuşuk.
Başka toprak bu ise bulduğun,
Bulduğuna değmedi yanıldığın.*

Beyt:

قفل زفت است و گشاینده خدا   دست در تسلیم زن، واندر رضا¹⁰⁹⁹

Beyt:

ما بنده گی خویش نمودیم ولکن   نفس بد تو بنده نتانست خریدن¹¹⁰⁰
ابراهیم بن ادهم گوید غلامی خریدم گفتم چه نام داری گفت تا چه خوانی گفتم چه خوری گفت تا چه دهی
گفتم چه پوشی گفت تاچه پوشانی گفتم چه کار کنی گفت تاچه فرمانی گفتم چه خواهی گفت بنده را خواست چه کار با
خود گفتم ای مسکین تو خدا را چنین [95^b] بنده کی کرده باری بنده کی بیاموز¹¹⁰¹

Hazret-i Mevlevî:

Beyt:

نیست کسبی از توکل خوبتر   چیست از تسلیم خود محبوبتر¹¹⁰²
جز توکل جز که تسلیم تمام   در غم و راحت همه مکر است و دام¹¹⁰³

¹⁰⁹⁵ Bir kimse iman ve itaat yolunda yürüyüpte bir an bile ziyan etmişse kâfirim. (Mesnevî, c. I, b. 977).

¹⁰⁹⁶ Ebedi uykuya varmadan hayatını doğru yolda harcamış kişinin imanı, mahşer günü onun için melekten müjde getirtir.

¹⁰⁹⁷ Tanrı için hizmette bulun. Halkın kabul etmesiyle, reddetmesiyle ne işin var senin. (Mesnevî, c. VI, b. 845).

¹⁰⁹⁸ İbadet ve tilavette tembel, eğlencede ise coşkun.

¹⁰⁹⁹ Kilit pek kuvvetli, açıcı da Tanrı. Teslimiyete yapışagör rıza göster. (Mesnevî, c. III, b. 3074).

¹¹⁰⁰ Biz kendi kulluğumuz yaptık fakat senin kulunun kötü nefsi aliverişi değerlendiremedi.

¹¹⁰¹ İbrahim b. Edhem der ki bir hizmetçi çocuk aldım. Ona adı ne dedim, o nasıl istersen dedi. Ne yersin dedim, o verdiğini yerim dedi. Ne giyersin dedim, ne giydirdersen dedi. Ne iş yaparsın dedim, ne iş verirsın dedi. Ne istersin dedim, köle ne isterki dedi. Kendime dedim ki: “Ey miskin! Sen Allah’a bu çocuk gibi kulluk etmeyi öğren.”

¹¹⁰² Tevekkülden daha güzel bir kazanç yoktur. Esasen Hakk’a teslim olmadan daha sevgili ne var? (Mesnevî, c. I, b. 916).

عقل قربان کن به پیش مصطفی حَسْبِي اللّٰهُ كُوْهُ اللهُ ام كَفِي¹¹⁰⁴

هچ میدانی چه گوید چنک و عود أَنْتَ حَسْبِي أَنْتَ كَافِي يَا وَدُوْدُ¹¹⁰⁵

Hikâyet olunur: Zaman-ı evvelde bir sûfî pâdişâh deyu yanına varır. Görse ki cümle a‘yân u erkân yani ekâbir u asâğir dîvân hep yerli yerinde oturur. Hiç biri bî-tekellûf harem-i hâssa girmez ve pâdişâhı dahi görmez. Ammâ birkaç habeşîler bî-muhâbâ girerler ve çıkarlar. Sûfî bî-ihtiyâr olup bunlara bakar ehl-i dîvândan bunların keremlerinden ve bu devlete ermelerinden suâl eder. Hâzır olandan biri cevâb eder: “Bunlar nefislerinden munkatı‘ oldular. Onun için bu saâdeti buldular.” Sûfîye safâ hâsıl olur ve inkitâ-i nefis-i hevâ-yı dünyâ ve âhiret devleti idiğın bilir. Hemân halktan uzlet eder ve taraf-ı halvete gider.

Beyt:

قعر چه بگزید هر کو عاقل است ز آن که در خلوت صفاهای دل است

ظلمت چه به که ظلمتهای خلق سر نبرد آن کس که گیرد پای خلق¹¹⁰⁶

هیچ کنجی بی دد و بی دام نیست جز به خلوت گاه حق آرام نیست.¹¹⁰⁷

کیر و کلو کیر کلو کرد مراد نداء و دلو هر که از این دو کدرت اوست الو اوست الو

Fi-Hülâsati ‘l-hakâik: [96^a] An-Enes -radiyallahu anh- Kâle Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

ولتكن أبدانكم مع الناس و قُلُوبُكُمْ مع الله في الوحدة والافتقار بين السلامة¹¹⁰⁸.

Kalet Râbia:

Şiir:

إني جعلتك في الفؤاد محدثي

وأبحت جسمي لمن أراد جلوسي

فالجسم مني للجليس مؤانس

وحبيب قلبي في الفؤاد أنيسي¹¹⁰⁹

¹¹⁰³ Gam ve rahat zamanda Tanrıya tevekkül ve tamamiyle teslim olmaktan gayri hepsi hiledir, tuzaktır. (*Mesnevî*, c. I, b. 468).

¹¹⁰⁴ Akli Mustafa'nın önünde kurban et. Hasbiyallah de yani Tanrım bana yeter. (*Mesnevî*, c. IV, b. 1408).

¹¹⁰⁵ Her cenk ve udun çalındığı meydanda olanlar der ki: 'Sen bize yetersin sen bize kâfisin ey Vedûd!'

¹¹⁰⁶ Akli olan kimse oturmak için kuyu dibini seçmiştir. Çünkü gönül sefaları halvetlerdir.

Kuyunun karanlığı halkın verdiği karanıklardan daha iyidir.

Halkın ayağını tutan halka karışıp görüşen, başını kurtaramamış selamete erişememiştir. (*Mesnevî*, c. I, b. 1299-300).

¹¹⁰⁷ Afetsiz, felaketsiz hiçbir köşe yoktur. Tanrının halvet yerinden başka hiçbir yerde dinlenmek rahata kavuşmak mümkün değildir. (*Mesnevî*, c. II, b. 591).

¹¹⁰⁸ Bu hadisin kaynağı tesbit edilemedi.

¹¹⁰⁹ Hüseyin Şemsi Bey'in tercümesi "Ey sevdiğime hâs olan muhabbetim, seni ben gönülde kendime enîs u musâhib ittihâz eylediğim gibi cülû-sumu murâd eden kimseye de cismimi mübâh kılmışımdır. Çünkü cisim, enîsimin cülûsu için bendendir, hâlbuki enîsim bütün kâidelerde tefevvuk edip kalbime haylûlet etmektedir."

لولا الجمعة لدخلت بيتي ولم اخرج حتي Ve an-Osman b. Ebî el-Abbâs ennehu kâle: ¹¹¹⁰اموت ve hake İbn Amr b. Ubeyd:

كان لا يخرج من منزله الا الثلاث لصلوة الجماعة والجمعة او لعيادة المريض ولحضور الجنائز وكان يقول الناس سراق العقول وقطاع الطريق¹¹¹¹

Kâle el-Hakîm: ¹¹¹²الخلوة ترك اختلاط الناس وان كان بينهم

Beyt:

از درون شو آشنا واز برون بیگانه وش این چنین زیبا روش کم می بود اندر جهان¹¹¹³

Ve kîle: ¹¹¹⁴الخلوة سياسة النفس ورعاية الروح ve an-İbn Abbas –radiyallahu anhümâ-
ennehu kâle: ¹¹¹⁵أَفْضَلُ الْمَجَالِسِ مَجْلِسٌ فِي قَعْرِ بَيْتِكَ أَنْ لَا تَرَى وَلَا تُرَى

ان اغبط الناس عندي مؤمن خفيف الحاذ مغموض في Ve an-Ebî Ümâme –radiyallahu
anh- ani'n-Nebiyi –aleyhisselâm- ennehu kâle: ¹¹¹⁷ما علامة الافلاس قال علامة الافلاس .¹¹¹⁷ ve süile eş-Şibli: ¹¹¹⁶الناس لا يؤبى به ولا يشار اليه بالاصابع

ve an-Ebî Abbas ed-Dâmegânî: ¹¹¹⁶الاختلاط بالناس

الْعَبَّاسَ الدَّامَغَانِيَّ , يَقُولُ : أَوْصَانِي السُّبُلِيُّ، فَقَالَ: الزَّمِ الْوَحْدَةَ ، وَامْحُ اسْمُكَ عَنِ الْقَوْمِ ، وَاسْتَقْبَلِ الْجِدَارَ

حَتَّى تَمُوتَ¹¹¹⁸ .

Mevlevî:

هر ولی را نوح وکشتییان شناس صحبت این خلق را طوفان شناس[96^b]

کم گریز از شیر وازدرهای نر ز آشنایان وز خویشان کن حذر

در تلاقی روزگارت می برند یادهاشان غایبی ات می چرند¹¹¹⁹

در حقیقت دوستانت دشمنند که ز حضرت دور و مشغولت کنند.¹¹²⁰

Câmî:

¹¹¹⁰ Cuma olmasaydı, evime girer ve ölünceye kadar çıkmazdım.

¹¹¹¹ Üç durum dışında evinden çıkmazdı. Cuma gününde Cuma namazı için, hasta ziyâreti için ve cenazeye katılmak için çıkardı. Ve insanlar ise yolun kesilmesi ve aklın kaçması (dışında çıkılması gerektiğini) söylerler.

¹¹¹² Halvet, insanlar arasında olsan bile onlarla ihtilâti terketmektir.

¹¹¹³ İçinden dostluk kur dışından uzaklaş. Şöyle ki bu güzel davranış dünyâda çok az bulunur.

¹¹¹⁴ Halvet; siyâset-i nefis ve riâyet-i ruhtur.

¹¹¹⁵ "Meclislerin en faziletlisi, evinin derinliğinde bulunan meclistir. O meclis ki ne orada görünürsün, ne de görürsün"
Ali el-Herevî el-Kârî, *Mirkâdü'l-mefâtîh*, 8/3180.

¹¹¹⁶ "En beğendiğim dostum, yükü az olan, durumu bilinmediği için halk arasında şöhrete ulaşmayıp parmakla gösterilmeyen mümindir." Buhârî, Rikâk, 16. Benzer hadîs:

(إن أعبط الناس عندي مؤمن خفيف الحاذ . ذو حظ من صلاة . غامض في الناس . لا يؤبه له . كان رزقه كفافا . وصبر عليه . عجلت منيته وقل تراثه وقلت بواكيه)

¹¹¹⁷ Şiblî'ye soruldu: "İflasın alameti nedir?" o da şöyle cevap verdi: "İflasın alameti, insanlarla ihtilattır."

¹¹¹⁸ Ebu'l-Abbas ed-Dâmagânî şöyle der: "Şiblî bana topluluktan adını sil, ölünceye kadar duvarlar içinde kal diye tavsiye etti."

¹¹¹⁹ Her veliyi Nuh ve kaptan bil. Bu halkın sohbetini de tufan say.

Aslandan ve erkek ejderhadan az kaçta aşinalarından ve akrabalarından daha fazla sakın.

Onlar seninle buluşup ömrünü zayı ederler. Onları anmak, gayb âleminden elde ettiğin mahsülünü bitirir. (*Mesnevî*, c. VI, b. 2225-27).

¹¹²⁰ Dostlarınsa hakikatte düşmanlarındır. Onlar seni Tanrı tapısından uzaklaştırır ve meşgul ederler. (*Mesnevî*, c.IV, b.96).

دشمنان جهان بمذهب من   دوستانند و دوستان دشمن
ای دل بگو چرا بکسی آشنا شوی   کاخر از و بگریه و زاری جدا شوی¹¹²¹

MATLAB-I LÂZİM:

Fî-Ravdati 'l-âşîkîn:¹¹²²

کسی با شیخ ابو بکر مارزی قدس الله روحه العزیز گفت که اوصینی یعنی وصیت کن مرا پس شیخ فرمود احذر الفتک و عادتک یعنی حذر کن از الفت خود و عادت خود و کسی با شیخ ابو حفص حداد قدس الله سره گفت مرا وصیتی کن شیخ فرمود که یک درگاه را ملازم باش تا مجموع درها بر تو گشاده گردد و ملازم یک سید باش تا همه گردنها پیش تو فروتنی کنند چنانچه بزرگی گوید.¹¹²³

Beyt:

گدای درک او باش و پادشاهی کن   مکن مخالفت او و هر چه خواهی کن.¹¹²⁴

کسی با شیخ یونس بن عبید قدس الله روحه گفت اوصینی فرمود که اتق الله حیث کنت تعش بخیر و تأمن من شرور النار و کسی با هرمز بن حیان گفت اوصینی فرمود که توسد الموت اذا نمت واجعله امامک اذا قمت. شیخ ابو العباس دامغانی قدس الله روحه العزیز از شیخ ابو بکر شبلی قدس الله روحه وصیتی خواست شیخ فرمود که ملازم خلوت و تنهایی باش و نام خود را از دیوان قوم کن و روی بدیوار خلوت آور تا وقتی که وقت برسد. [97^a] و کسی با یکی از بزرگان دین گفت اوصینی فرمود غمض عینیک عن الدنيا ولا تفتحها الا فی الآخرة¹¹²⁵

Beyt:

*Göz yum cihandan, aç gözünüki kendi haline,
Sen göz yumup açınca bu âlem gelir geçer.*

Ebyât:

¹¹²¹ Dünyada benim mezhebime düşman olanlar kendi aralarında dosttur ve düşmanlarımlada dosttur.

Ey gönül neden öyle birisiyle dost olursun ki sonunda ağlamak ve yakarışlı olur.

¹¹²² Bu isim Es'ad Efendi nüshasında 'fi Ravdati'l-ârifin' olarak kaydedilmiştir.

¹¹²³ "Birisi Şeyh Ebu Bekr Mârizî'ye –kaddesellâhu ruhahu- der ki 'Bana tavsiyede bulun.' Şeyh de buyurur ki 'Üfetten sakın! Adetten sakın!' "Birisi Şeyh Ebu Hafs Haddâd'a –kuddise sirruhu'l-azîz- der ki 'Bana tavsiyede bulun!' Şeyhte buyurur : 'Bir dergâha git ve mülazım ol ki pek çok kapı sana açılsın. Bir şeyhin hizmetini gör ki bütün boyunlar senin önünde eğilsin. Nasıl ki bir büyük der:'"

¹¹²⁴ Önce Allah'ın kulu ol sonra padişahlık yap. Her ne istersen yap ama O'na muhâlefet etme! Şah Nimetullah Velî, *Dîvân (Kıtaât)*, k. 107.

¹¹²⁵ Bir kişi de Şeyh Yunus b. Ubeyd'e –kaddesellâhu ruhahu- der ki: "Bana tavsiye de bulun." Buyur ki: "Nerede olursan ol Allah'tan kork ki hayır içinde yaşa ve ateşinden şerlerinden emin ol." Bir kişi de Hüzmüz b. Hayyân'a der ki: "Bana tavsiyede bulun." Buyurur ki: "Uyurken ölümü başının altına koy, uyandığın zaman ise onu önüne al." Şeyh Ebü'l-Abbâs Dâmagânî –kaddesellâhu ruhahu el-aziz-Şeyh ebu Bekir Şiblî'den –kaddesellâhu ruhahu- tavsiye istedi. Şeyh'te buyurdu ki: "Halvete git ve tenhaya çekil. İsmi toplumdilinden kes at. Halvet duvarına yüzünü çevir ki ta zaman gelene kadar." Bir kimse de din büyüklerinden birine "Bana tavsiyede bulun dedi." Buyurdu ki: "Gözünü dünyâdan yum ve onları kıyamette aç."

*Her ki ister kadîmi dildârın,
 Vermesin mâsivâyâ dildârın.
 Pendim oldur ona ki talibdir,
 Halkı terk etti Hakk'a râğıptir.
 Ki sakınsın akîde gencini,
 Bâd-ı ilhâda vermesin dini.
 Ehl-i sünnet sevâd-ı a'zamdır,
 Ol sevâdın sırâtı muhkemdir.
 Her kimin hizbi ol cemâattır,
 Âkıbet tekyegâhı cennettir.
 Ey kamu kâsıda olan maksûd,
 Âbidi nûra gark eden ma'bûd.
 Çünkü lütfundan erdi bize vücûd,
 Bizde ilim olmadan dahi mevcûd.
 Şimdi ki fazlına tutarız ümîd,
 Bizi hâşâ ki edesin nev-mîd.
 Evvel âhir çû senden oldu kerem,
 Senden âhir saâdetin umarım.*

Reşahât'ta yazar Hâce Abdülhâlik Gücdüvânî:

فرموداند وصیت می کنم ترا ای پسر که من بعلم و ادب و تقوی در جمیع احوال بر تو باد که تتبع آثار سلف
 کنی و ملازم سنت و جماعت باشی و فقه و حدیث اموزی و از رصوفیان جاهل پر هیزی همیشه نماز بجماعت گذاری
 بشرطی که امام و مؤذن نباشی هر کز طلب شهرت مکن که شهرت آفتست و بمنصب مقید مشو دایم کم [97^b] نام
 باش و در قبالتها نام خود منویس و بمجکمه قضا حاضر مشو و ضمان کسی مباش و بوصایای مردم در میای و با ملوک
 و ابنای ملوک صحبت مدار. خانقاه بنا مکن و در خانقاه منشین و سماع بسیار مکن که سماع بسیار نفاق بدید آرد در
 وقت ودل را بمیراند و بر سماع انکار مکن که سماع را اصحاب بسیار ند کم کوی و کم خور و کم خسب و از خلق
 بگریز همچنان که از شیر بگریزند و ملازم خلوت خود باش و با امردان و زنان و مبتدعان و تو انکران و عامیان
 صحبت مدار حلال خور و از شبه بپر هیز و ناتوانی زن مخواه که طالب دنیا شوی و در طلب دنیا بدید دهی بسیار
 مخند و از خنده قهقهه اجتناب کن که خنده بسیار دلرا بمیراند و باید که در همه کس بچشم شفقت نکری و هیچ فردی را
 حقیر نشمری ظاهر خود را میان را ای که آرایش از خرابی با طنست با خلق مجادله مکن و از کسی چیزی مخواه و
 کسی را خدمت مفرمای مشایخ را بمال و تن و جان خدمت کن و بر افعال ایشان انکار منمای که منکر ایشان هرگز
 رستکاری نبیند بدنیا مغرور مشو باید که دل تو اندوهکین باشد و بدن تو بیمار و چشم تو گریان و عمل تو خالص

ودعای تو تضرع وجامه تو کهنه ورفیق تو درویش ومایه تو فقه وخانه تو مسجد ومونس تو حق سبحانه تعالی.¹¹²⁶

[98^a]

Vasiyet-i Abdullah Ensârî –aleyhi rahmetü'l-Bârî:-

با حق بصدق با خلق بانصاف با نفس بقهر با مهین بحرمت با کھین بشفقت با دوست بنصیحت با دشمن بحلم با خویش ببذل با جاهل بخاموشی با علم بتواضع.¹¹²⁷

Güzîde'de yazar Avn b. Abdullah:

گفت که نیکان پیشین گان یک دیگر را بدیدندی وصیت کردندى سه چیز هر که اندوه آن جهان دارد خدای تعالی اندوه دنیاھش کفایت کند وهر که نهان خویش نیکو گرداند خدای عز وجل آنچه میان اوست ومیان خلق نیکو گرداند.¹¹²⁸

Vasiyyet-i kân-ı safâ ma'den-i vefâ Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn –kaddesellâhu sirrahu'l-azîz:-

اوصیکم بتقوي الله جل جلاله في السر والعلانية وبقلة الطعام وبقلة المنام وهجرة المعاصي والاثام وترك الشهوات علي الدوام واحتمال الاذي والجفاء من جميع الانام والمواظبته علي الصيام والدوام علي القيام وترك مجالسه

¹¹²⁶ "Ey oğul! Sana vasiyetim şudur: Bütün hallerinde ilim edeb ve takva üzere ol! Önceki Salihlerin eserlerini etraflıca araştırıp incele. Sünnete önem ver ve cemaate devam et. Fıkıh ve hadîs öğren. Cahil sufilerden uzak dur. Her zaman namaları cemaatle kıl. İmam ve müezzin olmaya heves etme. Asla şöhretli olmayı arzulama. Çünkü şöhrette afet vardır. Makama önem verme. İsim yapmayı isteme. Mütevazı ol. Şahitlik yapmaktan kaçın. Mahkemelerde boy gösterme. Kimseye kefil olma. Halkın vasiyetlerine karışma. Padişah ve şehzadelerle arkadaşlık yapma. Tekke yapma ve oralarda oturma. Semaya düşkün olma. Çünkü semaya düşkünlük nifakı doğurur, gönlü öldürür. Ne var ki onu inkâr da etme. Zira ona önem veren de çoktur. Az konuş az ye az uyu. Halktan aslandan kaçır gibi kaç. Daima halvet içinde ol. Yeni yetme çocuklar, kadınlar, bidatçılar, zenginler ve cahillerle hemhal olma. Helal ye, şüpheli şeylerden kaç. Olgunluğa ermeden evlenme. Şayet böyle yapmazsan dünyâyı çok arzular ve bu hırsla dinini kaybedersin. Çok gülme. Kahkaha ile gülmekten sakın, zira çok gülmek kalbi öldürür. Herkese şefkat gözüyle bak. Hiç kimseyi hakir görme. Dış görünüşü bezeyip süsleme. Çünkü zahiri süslemek batını harab eder. Halk ile çekişip durma. Kimseden bir şey istem ve kimseye kendine hizmet etmesini emretme. Allah dostlarına canla başla hizmet et. Onların işlerini inkâr etme, zira bu duruma düşen münkir hiçbirzaman felah bulamaz. Dünyâ ve onu sevenlere aldırış etme. Bedeninden çok gönlünü mamur et. Gözün yaşlı, amelin halis, duan içten ve elbisen gösterişsiz olsun. Hakk'ı arayan kimsayı yoldaş edin. Fıkıh ilmi özün, evin mescidin ve Hakk Teâlâ dostun olsun." Mevlânâ Ali b. Hüseyin es-Safî, Reşehât (trc: Mustafa Özsaray, Hayat Pınarından Can Damlaları), Semerkant, 3. Baskı, İstanbul 2007, s. 61-62.

¹¹²⁷ Hakk'a karşı sadakatli ol, halka ise insafli davran. Nefsine kahırla muamele et, büyüklere hürmetkâr ol, küçüklere ise şefkatli davran. Dosta nasihat ile düşmana ise hilm ile muamele et. Akrobalarını ise gör gözet. Cahile karşı sus, âlimin yanında ise mütevâzi ol.

اول با حق سبحانه وتعالی به صدق، دوم با خلق به انصاف، سوم با نفس به قهر، چهارم با بزرگان به حرمت، پنجم با کودکان به شفقت، ششم با دوستان به نصیحت، هفتم با دشمنان به حلم، هشتم با عالمان به تواضع، نهم با درویشان به احسان، دهم با جاهلان به سکوت.

¹¹²⁸ Şöyle buyurdu: "Önceki zamanlarda iyi ahlak sahibi kimseler birbirlerini gördüklerinde şu üç şeyi tavsiye ederlerdi: Herkim ki ahiretini düşünmektedir, Allah Teâlâ'da onun dünyâsına kifayet eder; herkim ki kendi gönül dünyâsını imar ederse Allah'ta onunla halkın arasındaki bağlantıyı güçlendirir."

الفسفة والعوام وملازمة مصاحبة الصالحين والكرام خير الكلام. ما قل ودل وصلي الله علي سيدنا محمد وآله
اجمعين.¹¹²⁹

Mesnevî:

اي بسا در گور خفته خاك وار به ز صد زنده به نفع و ابتشار
سايه بوده او و، خاكش سايه مند صد هزاران زنده در سايه وي اند¹¹³⁰
خاك گور از مرده هم يابد شرف تا نهد بر گور او دل روي و كف¹¹³¹ [98^b]
خاك او هم سيرت جان مي شود سرمه ي چشم عزيزان مي شود¹¹³²
كارگاه و گنج حق در نيستي است غره ي هستي چه داني نيست چيست¹¹³³
شرح اين در آينه اعمال جو كه نيابي فهم اين از گفت و گو
گر بگويم آنچه دارم در درون بس جگرها گردد اندر حال خون
بس كنم، خود زيركان را اين بس است بانگ دو كردم، اگر در ده كس است¹¹³⁴
وقت آن شد، اي شه مكنوم سير كز كرم ريشي بجنباي به خير
هر يكي خاصيت خود را نمود آن هنرها جمله بد بختي فزود
آن هنرها گردن ما را بيست ز آن مناصب سر نگون ساريم و پست
آن هنر " في جيدنا حبل مسد" روز مردن نيست زين فن ها مدد¹¹³⁵
آن هنرها جمله غول راه بود غير چشمي كاو ز شاه آگاه بود¹¹³⁶

Rûhum! Bu yolda zîreki ayn-ı cehldir.

Mevlevî:

زيركي ضد شكست است و نياز زيركي بگذار و با گولي بساز¹¹³⁷

¹¹²⁹ Ben size; gizlice ve açıkça Allah'tan korkmayı, az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı, günahlardan çekinmeyi, oruç tutmaya ve namaz kılmaya devam etmeyi, daima şehvetten kaçınmayı, halkın eziyet ve cefasına dayanmayı, avam ve sefihlerle düşüp kalkmaktan uzak bulunmayı, kerem sahibi sâlih kişilerle beraber olmayı vasiyet ederim. Çünkü onların hayırlısı, insanlara faydası dokunandır. Sözü'n hayırlısı da az ve öz olanıdır.

¹¹³⁰ Nice toprak gibi mezarlarda yatanlar var ki faydaları feyizleri bakımından yüzlerce diriden yeğdir. Gölgesini gizlemiş ama toprağı, gölge vermektedir. Yüzbinlerce diri onun gölgesinde gölgelenmekte. (Mesnevî, c. VI, b. 3013-14).

¹¹³¹ Gönül toprağı bile insanla şereflenir; gönül ona elini kor, yüzünü sürer. (Mesnevî, c. VI, b. 3008).

¹¹³² Onun toprağı bile, can huyunu almış, aziz kişilerin gözlerine sürme olmuştur. (Mesnevî, c. VI, b. 3011).

¹¹³³ Tanrının sanat yurduda yokluktandır, hazinesi de. Sen varlığa aldanmış kalmışsın, yokluk nedir? Ne bileceksin. (Mesnevî, c. III, b. 4519).

¹¹³⁴ Fakat bunu işlerinin aynasında gör. Çünkü bunu sözle dedikoduyla anlayamazsın.

İçimdekini söyleyiversem çok ciğerler, kan kesiliverir.

Artık bu kadarını kâfi göreyim. Zaten anlayanlara bu yeter. Köyde kimse varsa iki kere seslendim işte. (Mesnevî, c. IV, b. 2768-70).

¹¹³⁵ Ey gizlice yürüyen padişah, vakti geldi. Kerem et hayırlısı ile sakalını bir oynat.

Her birimiz hünerimiz gösterdik. Fakat o hünerler ancak bahtsızlığımızı artırdı.

O marifetler boynumuzu bağladı. O mevkiler yüzünden baş aşağı düştük, alçaldık.

O hünerler boynumuza bağlanmış bir hurma lifi oldu. Ölüm günü onların hiçbirinden fayda yok. (Mesnevî, c. VI, b. 2909-12).

¹¹³⁶ O marifetlerin hepsi yolda görünen, adamın yolunu şaşırtan gulyabanilerdir. Yalnız geceleyin padişahın yüzünü gören göz başka. (Mesnevî, c. VI, b. 2919).

¹¹³⁷ Anlayışlı olmak, niyazın zıddıdır. Anlayışlı olmayı bırak, ahmaklıkla uzlaşmaya bak. (Mesnevî, c. VI, b. 2372).

Süleymân Atâ buyurur: “Barça yahşî biz yaman barça buğday biz saman.” Bir azîz dahi buyurmuş:

من هیچکسم هیچکسم از هیچکسان باز پسم¹¹³⁸

Der-kitâb-ı *Mesnevî* hem der-în ma‘nâ mi-fermâyend:

Hikâyet:

آن یکی نحوی به کشتی در نشست رو به کشتیبان نهاد آن خود پرست
گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا گفت نیم عمر تو شد در فنا
دل شکسته گشت کشتیبان ز تاب لیک آن دم کرد خامش از جواب
باد کشتی را به گردابی فگند گفت کشتیبان به آن نحوی بلند [99^a]
هیچ دانی آشنا کردن بگو گفت نی ای خوش جواب خوب رو
گفت کل عمرت ای نحوی فناست ز آن که کشتی غرق این گردابهاست
محو می باید نه نحو اینجا بدان گر تو محوی بی خطر در آب ران
آب دریا مرده را بر سر نهد ور بود زنده ز دریا کی رهد
چون بمردی تو ز اوصاف بشر بحر اسرار نهد بر فرق سر¹¹³⁹
فقه فقه و نحو نحو و صرف صرف در کم آمد یابی ای یار شگرف¹¹⁴⁰
صد هزاران فصل داند از علوم جان خود را می نداند آن ظلم¹¹⁴¹
که همی دانم یجوز و لا یجوز خود ندانی تو یجوزی یا عجز
این روا و آن ناروا دانی و لیک تو روا یا ناروایی بین تو نیک
قیمت هر کاله می دانی که چیست قیمت خود را ندانی احمق است¹¹⁴²
طالب علم است بهر عام و خاص نی که تا یابد از این عالم خلاص¹¹⁴³

¹¹³⁸ Ben hiçbir şeyim hiçbir şeyim. Hiçbir şeyim diyenlerden de daha gerideyim.

¹¹³⁹ Bir nahiv âlimi, gemiye binmişti. O kendini beğenmiş âlim yüzünü gemiciye dönüp;

“Sen hiç nahiv okudun mu?” demişti. Gemici hayır deyince demişti ki : “yarı ömrün hiçe gitti.”

Gemici bu söze kızdı. Gönlü kırıldı fakat susup hemen cevap vermedi.

Derken rüzgâr gemiyi bir girdaba düşürdü. Gemici o nahiv âlimine bağırdı:

“Yüzmeyi bilir misin? Söyle.” Nehivci “Bilmem. Bende yüzgeçlik arama.”

Deyince “Nahiv âlimi, bütün ömrün hiçe gitti. Çünkü gemi bu girdapta batacak.

İyi bil ki burada mahv bilgisi lazım, nahiv bilgisi değil. Eğer mahv bilgisini biliyorsan tehlikesizce denize dal!

Deniz suyu ölüyü başında taşır. Fakat denize düşen adam diri olursa nerde kurtulacak?

Sen de eğer beşeriyet öldünse, hakikat denizi sırları, seni başının üstüne kor.

Ey âlim! Sen halka eşek diyorsun ama şimdi sen eşek gibi buz üstünde kalakaldın.” (*Mesnevî*, c. I, b. 2835-44).

¹¹⁴⁰ Fıkıhı bilmeyi de yok olmada bulursun, nahvi tahsil etmeyi de sarftaki değişiklikleri de, ey yüce sevgilim. (*Mesnevî*, c. I, b. 2847).

¹¹⁴¹ Âlimde bilgilerin yüzbinlerce çeşidini bilir de, zalim herif kendisini bilmez. (*Mesnevî*, c. III, b. 2648).

¹¹⁴² Be hey âlim! Sen “Ben caiz olan şeylerle caiz olmayanları bilirim.” dersin ama kendin caiz misin? İşe yarar mısın?

Yoksa bir koca karı mısın? Bundan haberin yok.

Bu yerinde doğru, şu yerinde değil, eğri. Bunu biliyorsun, biliyorsun ama sen doğru musun? Eğri mi? Bir de iyice kendine bak!

Her kumaşın değeri nedir? Biliyorsun da kendi değerini bilmiyorsun. Bu, ahmaklıktır. (*Mesnevî*, c. III, b. 2650-52).

در گشاد عقده ها گشتی تو پیر   عقده ی چندی دگر بگشاده گیر
عقده ای کان بر گلوی ماست سخت   که بدانی که خسی یا نیک بخت
حل این اشکال کن گر آدمی   خرج این کن دم اگر آدمی¹¹⁴⁴
عمر در محمول و در موضوع رفت   بی بصیرت عمر در مسموع رفت
هر دلیلی بی نتیجه و بی اثر   باطل آمد در نتیجه ی خود نگر¹¹⁴⁵
جان جمله علمها این است این   که بدانی من کی ام در یوم دین¹¹⁴⁶
زین خرد جاهل همی باید شدن   دست در دیوانگی باید زدن
هر چه بینی سود خود ز آن می گریز   زهر نوش و آب حیوان را بریز [99b]
هر که بستاند ترا دشنام ده   سود و سرمایه به مفلس وام ده¹¹⁴⁷
آز مودم عقل دور اندیش را   بعد از این دیوانه سازم خویش را¹¹⁴⁸
عقل من گنج است و من ویرانه ام   گنج اگر پیدا کنم دیوانه ام
اوست دیوانه که دیوانه نشد   این عسس را دید و در خانه نشد¹¹⁴⁹
گر بگویم شرح این بی حد شود   مثنوی هشتاد تا کاغذ شود¹¹⁵⁰
تا قیامت گر بگویم زین کلام   صد قیامت بگذرد وین ناتمام¹¹⁵¹
این شنیدی مو به مویت گوش باد   آب حیوان است خوردی ن و ش باد
آب حیوان خوان مخوان این را سخن   روح نو بین در تن حرف کان¹¹⁵²
این نه نجوم است و نه رمل است و نه خواب وحی حق و الله اعلم بالصواب¹¹⁵³

Beyt:

Kuru kamyşta sanır sūfî sadâ-yi nâyi,

¹¹⁴³ Bazı adamlar, avam ve havassa görünmek için ilim öğrenmek ister, bu âlemden halas olmak için değil. (*Mesnevî*, c. II, b. 2431).

¹¹⁴⁴ Düşümleri açmakla uğraşauğraşa kocaldın, başka birkaç düşümü de çözülmüş sayıver.

Asıl boğazımdaki çözülmez düğüm şudur: sen kendini bil, bakalım aşâğılık bir adam mısın? Yoksa bahtı yaver bir adam mı?

Adamsan bu müşkülü çöz. İnsan nefesine sahipsen nefesini bu yolda sarfet. (*Mesnevî*, c. V, b. 561-63).

¹¹⁴⁵ Ömrün mahmul ve mevzu derdiyle geçti. Gözün açılmadı, hayatın duyduğun şeylerle geçip gitti.

Neticesiz ve tesirsiz olan her delil boş çıktı. Sen kendi neticene bak. (*Mesnevî*, c. V, b. 566-67).

¹¹⁴⁶ Bütün bilgilerin rûhu budur bu. Maşşer günü ben kimim, ne hale geleceğim? Demen, bunu bilmen gerek. (*Mesnevî*, c. III, b. 2654).

¹¹⁴⁷ Bu çeşit akıldansa cahil olmak daha iyi, deliliğe vurmak daha yeğ!

Faydanı nede görüyorsan ondan kaç. Zehir iç, âb-ı hayâtı dök!

Seni öveni söv. Kazancını sermayanı borç ver. (*Mesnevî*, c. II, b. 2328-30).

¹¹⁴⁸ Ben uzun uzadıya ilerisini düşünen aklı nedeyim. Bundan böyle divaneliğe vuracağım. (*Mesnevî*, c. II, b. 2332).

¹¹⁴⁹ Aklım hazinedir ben viraneyim. Deliyim hazineyi gösterirsem.

Divane odur ki divane olmadı, divane odur ki bu beklemeyi gördüğü halde evine girmede. (*Mesnevî*, c. II, b. 2425-26).

¹¹⁵⁰ Bunu anlatmaya kalkışsam sonu gelmez. *Mesnevî*'ye, daha böyle sekiz misli kâğıt yetişmez. (*Mesnevî*, c. III, b. 4441).

¹¹⁵¹ Bu sözü kıyamete kadar söylesem bitmez. Yüzlerce kıyamet kopar geçer de yine bu bahis tamamlanmaz. (*Mesnevî*, c. III, b. 3601).

¹¹⁵² Bunu duydun ya, her kılın kulak kesilsin. Bu duyduğun ab-ı hayattır. Afiyet olsun.

Bu söze söz deme ab-ı hayat de. Bu sözü eski harfler teninde yepyeni bir rûh olarak gör. (*Mesnevî*, c. I, b. 2595-96).

¹¹⁵³ Bu ne yıldız bilgisidir, ne remil ne de ruva. Tanrı doğrusunu daha iyi bilir ya, Tanrı vahyidir. (*Mesnevî*, c. IV, b. 1853).

Neyle sâlik idi gör sikke-i Mevlânâ 'yı.

Hazret-i Şeyh Kasım Enver -rahmetullah aleyh- bu ma'nâda buyururlar:

ای که دعوی فقاہت میکنی   با مسلمانان سفاهت میکنی
بر مسلمانان شود در بحث عاق   انکھی گوید سخن با طمطراق
چون سفاهت نیست طور عاقبت   فکریی درکار خود کن عاقبت
تا نباشی از سبیل کاف و نون   از قبیل انهم لا یفقهون
ای گرفتار یجوز ولا یجوز   دیده را از خویشتن بینی بدوز
تا بکی جان دادنت از صرف نحو   علم ارباب درون محوست محو.¹¹⁵⁴

Nefehât' ta yazar:

خواجه یوسف بن الحسین می گوید از مصر آمدم از پیش نو النون روی بری نهاده چون ببغداد [100^a] رسیدم خال من عبدالله حاضر در انجا بود می خواست بحج رود نزدیک وی شدم. گفت از کجا می آیی گفتم از مصر بری می روم می خواهم که وصیتی کی گفت پنزیر گفتم شاید که پنزیرم گفت پنزیری گفتم باشد که پنزیرم گفت دانم که نه پنزیری گفتم بود که پنزیرم گفت چون شب در آید برو و کتب خویش و هرچه از نو النون نوشته در دجله انداز فافهم.¹¹⁵⁵

Beyt:

*Cümle evrâkı yuyup dürdüm bu ilmin defterin,
Şimdi harfî ve nakşî yok bir hoş kitabım var benim.*

اولیاء کبار گفته آند که زیرکی مفروش بلک بفروش وگولی بخر سید شریف فرمود در حال نزاع.

Rubâî:

هرگز دل من ز علم محروم نشد   کم ماند ز اسرار که معلوم نشد

¹¹⁵⁴ Ey fakihlik davasında bulunan ve müslümanlara aşağılık gözüyle bakan kişi!

Müslümanları derin bahislerde bırakırsın (boğarsın da) söylediğin sözler gürültülerle karışır.

Çünkü sefihlik yolu afiyet tavrı, yolu değildir. Kendi işlerinin akıbetini bir düşün.

Ta kaf ve nun'dan önce varlık sahibi değildin. (düşün, böyle değilsen) 'Gerçekten onlar anlamıyorlar' kabilindensin.

Ey herşey caiz ve caiz değil diye bakmaya meftun olan kişi! Gözünü kendinden başka var olanlara çevir.

Ne zamana kadar ruhunu sarf ve nahv ilmini öğrenmeğe adayacaksın? İlim erbabı yokluk içinde yokluktur.

¹¹⁵⁵ Hâce Yusuf b. Hüseyin şöyle der: "Mısır'daki Zünnûn'un huzurundan geldim. Sonra yönümü Bağdad'a çevirdim, Bağdad'a ulaştığımda dayım Abdullah'ta oradaydı hacca gitmek istiyordu. Ben onun yanına yaklaştım. Dedi ki: 'Nerden geliyorsun?' dedim ki: 'Mısır'dan. Yürüyerek gidiyorum. Bana tavsiyede bulunmanı isterim.' Dedi ki: 'Kabul etmeyeceksin.' Dedim ki: 'Belki kabul ederim.' Dedi ki: 'Kabul etmeyeceksin.' Dedim ki: 'Şayet kabul edersem.' Dedi ki: 'Kabul etmeyeceğini biliyorum.' Dedim ki: 'Ya kabul edersem.' Dedi ki: 'Gece olduğunda, git kitaplarını ve Zünnûn'dan öğrendiğin herşeyi yaz ve dicleye at.' "

هفتاد و دو سال فکر کردم شب و روز معلوم شد که هیچ معلوم نشد¹¹⁵⁶

دل گفتم مرا علم لدنی هوس است تعلیم کن اگر ترا دست رس است

گفتم که: الف، گفتم: دگر، گفتم: هیچ در خانه اگر کس است، یک حرف بس است.¹¹⁵⁷

Beyt:

سخن بسیار دانای اندکی گو که یک را صد مکوبل صد یکی کو

ترک سخن عین سخن پر وریست خامشی از غایت دانش وریست

دعوی دانش نه ز دانایی است لاف حزد موجب رسوای است¹¹⁵⁸

Beyt:

تن ز پر گفتن بمیرد در بدن کر چه گفتارش بود در عدن

چون بنزع افتاد ان دانای دین گفت اگر دانستی من پیش ازین [100^b]

کین شنو بر گفت چون دارد شرف در سخن کی بردمی عمری تلف

کر سخن از بیکویی چون زر بود ان سخن تا گفته نیکو تر بود.¹¹⁵⁹

Kûtbu'l-Aktâb Abdullah el-Ensârî –rahmetullâh aleyh-:

الهی اگر کار بگفتار است بر سر گویندگان تاجم و اگر [نه بسی] بکر دارست بسر مایه محتاج.¹¹⁶⁰

جوینده گوینده است ویابنده خاموش، [گفت نوشی است همه زهر، خاموشی زهری است همه نوش،] هر

چه بزبان آمد بزبان آمد فریاد، از معرفت رسمی¹¹⁶¹.

الهی حاضری [چه جویم] و ناظری چه گویم.¹¹⁶²

¹¹⁵⁶ Benim ruhum hiçbir zaman ilimden mahrum olmadı. Anlaşılmayan esrardan da (anlamadığım) az kaldı. Yetmiş iki sene gece gündüz düşündüm yalnız şunu bildim ki hiçbir şey bilmiyordum. Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Ömer Hayyam ve Rubâileri*, Ahmet Halit Kitabevi, s. 246.

¹¹⁵⁷ Gönül bana dedi ki: "İlm-i Ledün öğrenmek hevesindeyim. Bana öğret eğer elin erebilirse."

Elif diye söz başladım. Dedi ki: "Başka hiçbir şey söyleme." Eğer evde bir adam varsa bir harf yeter. Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Ömer Hayyam ve Rubâileri*, s. 239.

¹¹⁵⁸ Çok söz söyleyebilecek bir kimse olabilirsin ama az konuş. Bir kelimeyi yüz kelime yapma aksine yüz kelimeyi bir kelime yap.

Söz söylemeyi bırakmak, söz söylemede mahir kişinin sanatıdır. Susmaklık hikmetin zirvesidir.

Hikmetin davası bilgiçlikten değildir, çok söz söylemek perişanlık getirir.

¹¹⁵⁹ O din sırlarını bilen ulu, ölüm haline gelince dedi ki: eğer bundan önce,

Şu dinlemenin söylemeden ne kadar yüce olduğunu bilseydim, hiç ömrümü sözle telef eder miydim?

Söz iyilik bakımından altın bile olsa, o sözün söylenmemesi daha doğrudur daha iyidir. (Attâr, *Mantıku't-Tayr*, b. 4825-26-27).

¹¹⁶⁰ "Eğer iş güftârlardır, söyleyicilerin başı üzerine tâcım, yoksa çok muhtacım." Kübra Ceylan, Şule Bayraktar, "Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî'nin *Münâzara-i Dil ü Cân* Adlı Risâlesi ve Türkçe Tercümesi", Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, sayı: 32, 2013, s. 208.

¹¹⁶¹ "Tâlib söyleyicidir ve bulucu sâkittir. [Kelam bir tatlıdır bütün zehir, sükût bir zehirdir bütün tatlı.] Herşey dile geldi, ziyana geldi. Feryad ma'rifet-i resmîden." Kübra Ceylan, Şule Bayraktar, A.g.d, s. 210.

نفس من [نفسی] بتست وقبول خلق زُنار جملة حقیقت بگفتم بیکبار¹¹⁶³

اگر شریعت خواهی اتباع [واگر حقیقت خواهی انقطاع] و اگر طریقت خواهی انقطاع و اگر حقیقت خواهی اطلاع، باقی همه صداع [ضیاع]¹¹⁶⁴.

الهی دعا بدرگاه تو لجا جست، زیرا که تو دانی بنده بچه محتاجست. [در مذهب دوستی دعا لجاجست، زیرا ایزد داند که بنده بچه محتاجست].¹¹⁶⁵

Beyt:

زبانم را چنان ران بر شهادت که باشد ختم کارم بر سعادت¹¹⁶⁶

اللَّهُمَّ: Fahr-i âlem Mehter-i Bihter-i Âdem –sallallâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

إِنِّي أَسْأَلُكَ عَيْشَةً نَفِيَّةً، وَمِيتَةً سَوِيَّةً، وَمَرَدًّا غَيْرَ مَخْزٍ وَلَا فَاضِحٍ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ¹¹⁶⁷

Ve kâle Rasûlullah –sallallâhu aleyhi ve sellem-:

اول الامر معرفة الجبار وآخر الامور تفويض الامور اليه¹¹⁶⁸

Peş, ittebî‘ emra Habîbullâh.

وَأَفْوِضْ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ.¹¹⁶⁹

اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله.

¹¹⁶² “[İlâhî] Hâzırsın [neyi arıyam?] Basırsın, ne söyliyem.” Kübra Ceylan, Şule Bayraktar, A.g.d, s. 208.

¹¹⁶³ “Bir nefes vasitanladır. Ve mahlûkun kabulü zünnârdır. Bir kerre ile cümle hakikati söyledim.” Kübra Ceylan, Şule Bayraktar, A.g.d, s. 211.

¹¹⁶⁴ “Eğer şeriat istersen ittiba lazımdır. [Ve eğer tarikat istersen inkita‘ lazımdır.] Ve eğer hakikat istersen ittila‘ lazımdır. Kalan cümle zayı‘dir.” Kübra Ceylan, Şule Bayraktar, A.g.d, s. 211.

¹¹⁶⁵ “İlâhî! Duâ senin dergâhında lecâcdır. Zira sen bilirsin ki kul neye muhtaçtır.” Kübra Ceylan, Şule Bayraktar, A.g.d, s. 212.

¹¹⁶⁶ Kelime-i şehâdeti dilime öyle getirt ki, hayatım saadetle sona ersin. Nizâmî, *Hûsrev ve Şirin* (trc: Sabri Sevsevil), s. 12.

¹¹⁶⁷ “Allahım! Senden tertemiz bir hayat, hak üzere ölmeyi, küçük düşürücü ve utanç verici bir şey olmaksızın sana kavuşmayı dilerim. Rahmetinle yâ erhamerrâhimîn.” İbn Ebî Şeybe, *Dua*, 1.

¹¹⁶⁸ “İşin başı, Cebbâr olanın bilinmesidir. İşlerin sonu ise işleri ona havale etmektir.”

¹¹⁶⁹ “İşimi Allah’a havâle ediyorum.” (el-Mü‘min, 40/44).

SONUÇ

18. yüzyıl Osmanlı Devleti için çok zor bir asır olmuştur. Osmanlı Devleti gün geçtikçe eski gücünden düşmekte, imparatorluk sınırları içinde çeşitli problemler vuku bulmaktadır. La'lîzâde Abdülbâkî Efendi işte bu ortamın İstanbul'unda yaşamıştır. Üstelik onun hayatının bir kısmı Lale Devri diye müsemmâ bir dönemi de idrâk etmiştir. Lale Devri, siyâsî-kültürel açıdan farkındalık oluştursa da İmparatorluğun kaderi değişmemiştir. Böyle karışık bir dönemde yaşayan La'lîzâde Abdülbâkî Efendi fiili tahsilini müteâkib İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Devlet protokolünde ve hiyerarşisinde çeşitli vazifeler de almıştır.

La'lîzâde Abdülbâkî, babası La'li Mehmed Efendi vasıtasıyla Beyrâmî-Melâmî anlayışını, yine babasının Mekke Kadılığı görevi sırasında tanıştığı Murâd Buhârî eliyle de Nakşbendî anlayışını benimseyip her iki anlayışı kendisinde cem etmiştir. Bu haliyle farklı bir tarz olan La'lîzâde Abdülbâkî Efendi, devlet ricâli arasında melâmîlik anlayışının yayılmasına katkı sağlamıştır. Denilebilir ki La'lîzâde Abdülbâkî Efendi, Melâmî anlayışını tebea ve reâyâdan alıp yöneticiler arasına götürmüştür. Onun gayretleri sonucunda dönem dönem devlet takibine takılan Melâmî anlayışı rahat bir nefes almıştır.

Altmış altı veya altmış yedi yıllık dünyâ hayatının sonlarına doğru sükûneti tercih eden La'lîzâde Abdülbâkî, Eyüp'te yaptırdığı Kalenderhâne tekkesinde 1746 yılında ebediyete geçmiştir. Bu mümbit hayatın gerisinde isimleri bilinmeyen pek çok talebe ile telif ve tercüme olmak üzere çeşitli eserler bırakmıştır.

Bizde La'lîzâde Abdülbâkî'nin geride bıraktığı ve inananlara ruhun gıdasının ne olduğu ile ilgili önemli tavsiyelerde bulunduğu *Gıdâ-i Rûh* isimli eserini inceledik. Bu eser okuyucusuna ruhu yüceltmenin yollarını göstermektedir. Müellif, bu yolları anlatırken ayet ve hadis-i şerifleri esas olarak kullanmıştır. Okuyucusunun edebî zevkine hitâb edecek şekilde Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan manzum ve mensur eserlerden de istifade etmiş ve bazılarında çokça alıntı yapmıştır. Özellikle Mevlânâ

Celâleddîn Rûmî'nin *Mesnevî*'sinden binden fazla orijinal beyt ve yetmişe yakın kendi tercümesiyle hikâye alıntılarında bulunmuştur. Bu haliyle eser *Mesnevî*'den Seçmeler gibi de telakki edilebilir. Bununla beraber ele aldığı konuyu ifade etme sadedinde Sa'di Şîrâzî, Ebu Said Ebu'l-Hayr, Molla Camî, Nizâmî, Firdevsî ve Feridüddin Attâr gibi söz üstatlarının manzum eserlerinden; Fahreddin Ali Safî, İmâmzâde Muhammed b. Ebû Bekir, Ebu'l-Leys es-Semerkindî, İmam Zendevisî, Ali bin Ahmed el-Gurî, İmâm Muhammed Gazzâlî, İmâm-ı Muhammed Pârsâ, Hüseyin Vaiz Kâşîfî ve Seyyid Alizâde gibi âlimlerin mensûr eserlerinden de sıkça alıntılarda bulunmuştur.

Eseri çalışırken üç bölüme ayırarak inceledik. Birinci bölüm, La'lizâde Abdûlbâkî Efendi'nin hayatı ve eserleri olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır. La'lizâde'nin hayatını ele aldığımız başlıkta onun doğumunu, yetişmesini, tahsilini, tasavvufî hayatını ve şahsiyetini, sürgünlerini, vefatını ve talebelerini ele aldık. İkinci başlık altında ise La'lizâde'nin telif ve tercüme olmak üzere kendisine ait olan eserlerini tanıttık. İkinci bölümde, *Gıdâ-i Ruh* adlı eserin tahlil ve değerlendirmesini yine iki ana başlık altında ele aldık. Birinci ana başlıkta eserin tanıtımına yer verilmiş ve eserin müellife aidiyeti, isimlendirilmesi, nüshaları, eserde kullanılan kaynaklar ve eserin muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. İkinci ana başlıkta ise eserde geçen tasavvufî konu ve kavramlar müelliften örneklerle ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Gıdâ-i Rûh'un günümüz Türkçe'sine aktarılmış hali vardır. Eseri Türkiye Türkçe'sine çevirirken ayet ve hadislerin tahririni ve tercümesini dipnotta gösterdik. Yine metinde geçen Farsça ve Arapça şiir ve beytlerin orijinalini kendi diliyle yazıp tahririni ve tercümelerini aynı şekilde dipnotta belirttik.

Sonuç olarak denilebilir ki bu eser, ümmet-i Muhammed'e ibâdetleri sevdirme, varlık gayesini ve dünyâ hayatının anlamını hatırlatma adına önemli bir eserdir. Müellifi La'lizâde Abdûlbâkî, velûd bir sûfî ve âlimdir. Onun diğer eserleri gibi bu eserinde Türkiye Türkçe'sine kazandırılmış olması akademik camia adına önemli bir hizmettir kanaatindeyiz.

EKLER

EK 1.

La‘lizâde Abdülbâkî Efendinin *Gıdâ-i Rûh* adlı eserinin Hekimoğlu nüshasından örnekler. (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Hekimoğlu, nr. 475.)

الحقیقه رب العالمین و الصالحین و السلام علی من اتبع الهدی
 و صحبه اجمعین و العاقبه الطیبین **عاده** سلطان الهی
 کلامه درینند و فرقان عظیمند بیور و ما خلفت لیسوا
الایضون اگر انسان در وجه تابع اولیوب عمر بازمین
 عبادت صرف بدو رسول اکرم مسکی الله علیه و سلم
 کند و کسی برین کدوب و هوای نفسی ترک یدوب
 حدوسی لغزین و قصد همتی خدمت رب العزیز است مکن
 اگر هو جمله اشیا در مکره اولوره و جناب حضرت رسول
 بلوره و اما مصعب نفس بد فرماد و کاه غزیندن دور
 و قال و سعادتین صحیح و اولوب بهاییدن الخس و زدن
 اولوره قال الله تبارک و تعالی **ولیک کلاما و سلم**
اسک عاقله لا یفیدر که مقای علی بن ابی طالب
 ساهین غله حضرت مولوی در کاب سنجی هم درین
 معنی فرمود **و** که بر نفس بهی بر حرات ر بر ادب
 دین کی بر تر است دشمن زاهت حرمت علف
 ای بسا خرمند را کرد اولف کردی راه آینه چو آینه

حکس ان کجی بود اوله راست **قال الله تبارک الله**
 و هی النفس علی الطوبی فان خبته فی الماء **قال الله تبارک**
و تعالی و ان لیس الا انسان الا ما سیت یعنی الله اعلم مراد
 انسان ایچون بوقدر لا یکن و سعیک نوالی وار و
 اولور برید **سحر** صومش صوفیلور در بی بونی
 اشش هم ان اولده عقلی کمنش عقلی کبر و کلد کبر
 سوا اشش نصیر لطیفند بیور مسک خدمت ایله
زی توب ایلو کم کوره سن دینک مناسونم ایتم
 اولوک ایچون کدمدن کدمه اشارت جوق اما کور مکر
 کوز بون **بیت** اکلیله بیرو کک طولوسن
 ای کورم اگر د کولساک طغری بی هاشور بالک دی عینک
 بهر سیابد سینه پای پاک **قال الله تبارک و تعالی و تعالی**
ما عدو لیسایهم سبک و ان الله مع الحسین
 قولور خدمت جید نورین عزت قیلدن ایغ فیصله
 اولسنه اشارتد **من جلد و جلد من جلد و جلد**
 مشدوره جوبده بود و هر که بویاید **ککایت**
 اولور صوفیلور برقی که الله ایله قلبی دریند نیاجاری
 قوسدن کجی قولاعنه بر صداد که که فلان کسبه با
 دین اولور بر امصل بوفی کجی صوفی صفا اسما اولوب

کذب را بقیل ایلو او مالله و اصل اولان حقیقی ایلو برزنده
 سکوه افانیه میل ایلو منا جانان ایدوب رف علامه بفر علم
 ایلو ای ریجم و رحمن قول اقدس می قوسند غیر می بوده
 بنده با پادشاهی قوسنه خدمت ایدوب ترقی ایلو فیاس
 اولنه که پادشاه ایلو پادشاهی کذب و حد متاید به نیلور
 کاورد فی الخدیبات اقدس ایدوب **تجدد فی القلوب**
ما الاعین ربنا ولا اذن سمعت ولا اضبط غیر قاله
 رسول الله صلی الله علیه وسلم **من جعل الهم حسنا و اعدا**
صغی له شاره الله اعلم ورسوله الاکرم
 دینک اولور که سولگسته که هیز عباد در خصوص ایدوب
 اولور که مسائنه که هیز ایدی **الین الله بحک و عین**
بیت هر نو هیز بر ایدوب که هیز **عید دستم دهد چون بودی**
الله بیو ایله هو و هو **بیت** اس حضرت جان فر ایدوب بود
 تا که نه هیز خدایت می بود **بیت** که ای جو مایه هوس است
 کن دهان که خدا ایلو **حکایت** بر روز سالی صاحب گشته
 باغ و اهل عیال ایدی بر کون در کمنه او انکه کذب
 بر روز عاندن صوت نوک ایدوب همان اولدم بر آدم گشته
 باغ صور سنه عبر ایدی و هم جمع کوفی ایش مؤذنا ذن
 ایدی جان نولک او نجه حقیقی کذب الهام الهی بر شوب

بی

جمله سن ترک ایدوب نمازه کذبی جماعتله ادا ایدوب ایدوب
 کذبی کوردیم اون اولمش و اونه کاش و اهل اکی
 بشورمش سوال ایدوب که باونی که او کذبی جواب و رد
 ددر که تو کذبی که کمنه کمنش کذب و بعد ای جوابی صابوب
 او کمنش اولما ایدوب بر آدم تر لاس و باغی صور سنه
 خبر ایش **خدمت ایدوب** یعنی خدمت ایدوب خدمت اولور **لا**
شما جمله عالم ایدی بر فدن و ایدوب پادشاه خدمت
 اولور **بیت** بوجان اولور سیک خدمت ایدوب اولور ...
 بوجان ایدوب خدمت ایدوب عزت ایلور **توسیع** که چون کایان
 بشرط مرده مکن **کدومت** خورد و شیرین ایدوب بروی ایدوب **بیت**
 بر دل خود که نه اندیشه معاش عیش کو باید نو بر در کایان
بیت دنیا بجز خدمت ایدوب خدمت کارله جمله لوازمی
 ایدوب سولک او رزیده اولور خالی کایان خدمت ایدوب
 مایوس می اولور **بیت** تر ایش کجه بر کرد کار که نولور
 بر جان و دکان **بیت** امید بر می خیزه حضرت یونیه خدمت رسول
 صلی الله علیه وسلم حضرت یونیه اتباع ایلد اولور و طالب
 اکا تابع اولن دولن سنت شریفه لوب رعایت ایلد ایلد
بیت ای ولایت حاتم جان اکیس نور بودن زجر کفایان
خدا ایلد نام بر می خیزه حضرت ایدوب شفا عین

شوال گسسه که ستم ضایع اندی شفا عظمی کا حوالہ اولدی
 ومن اجابتي فقد اجبت لبي ومن اجبت لبي فقد
 اجبت من اجبت كان مع يوم القيمة **وخطبت** شوال
 گسسه که ستم دری طویر تحقیق بی دردی طویر و بی دردی طویر
 تحقیق بی شور و غم چون سوم ایله بامه اولور قیامت کوندا
 جنتن **فرانیس** و **واجبات** و **وسن** و **مؤخره الطائفة** تمام
 رعایت اولنده قدر مسکونه نواله اشغال این زیر امفناح
 عین الله درو منتهان فر ایور **مخصوصا** صلوة اللیل حضرت
 سلمان فارسی رضی الله عنه بقرا لا اله الا الله تعالی و سلم
 حضرت زین الدین و این یدر **تکبیر** **اللیل** **فاته** **دات** **الصلوة**
فیکم و **مقدیره** **لاریکم** و **بکرم** **تسبیان**
و مهاد **من** **الاسم** و **محرمة** **تلقان** **غیلة** من سیدی علی زاده
 بی سوزک اولور کونه اولسون کجه ده قلیق زیر اسر ز اول
 کلر ساطر وک دلی ایدی و غیر ایدی کون یقین ایو جیدر
 د عو کاه لرو کونه کفارت ایو جیدر و چکا هار و دستای ایو
 دنی جسدده اولان امر ایو جیدر **و طریقه** **تقدیر** **بیر**
لایق **غریبانیه** **درعا** **و غیر** **بانی** **درها** **مفتر** **تالت**
باعت **و من** **تایس** **نسباً** **ابت** **مروک**
یت خوب کار بست در شان درازه و بی بسیار احوال هر از

فی الاجتار و **فالتغیبه** **السلام** **افضل** **الصلوة** **بعد** **المکونه**
 قیام اللیل غیر مالر صلی الله علیه و سلم بیورد افضل صلوة
 فر مندن مسکونه کجه نمازید **دوبت** مرغ شش حوزا بشارت
 باد کاندرا **عشق** دوست دایا ناله شهادت میداران
 خوش **دو صفة** **العباد** **امام** **زند** **و یستی** **بزار** **ابن**
 عباس دن سنیقه غنما قالوا و یقانه تعالی بیله دودنی
 علیه السلام **یاد** **و دمن** **نا** **جمع** **المثلث** **لا** **یصلی** **الجنی**
 الله تعالی علم دمن اولور که شوال گسسه که صاحب دکن
 اولور اول حسنه لایق اولدی **حکایت** اولور من استخوان
 بی درویشار وک طعای و زرنه ماسر وید و کلر بیته
 ناظر اولور **و** **تنبیه** **بدوب** **در** **بهر** **ای** **بیر** **بدر** **چون** **بک**
 چون سو ایچک لازم اولور و ابو قو و غفلت اندن حاصل
 اولور و وزیر استنده چون حشر نار چکلور **یت**
 خوان غفلتده یقین اول و سلمه ایو بره یسقلان بارک الشیخ
 باره مرد و شوکور **من** **نقصه** **د** **لا** **هر** **خبر** **وطاعت** **که** **طاعت**
 به زهر کارست سعادت آگهی دارد که وقت سحر میدارست
 حرم سان در محو کونرد **قرآ** **آیتها** **الغافل** **بنا** **سب** **بی**
 دلیقی **دانه** **که** **هشیا** **است** **احاد** **بندن** **وانعم** **اوشند** **که**
 هر کم صلح دو شکندن **فلق** **دوی** **زمانه** **اون** **که** **شور**

حاکم بن محمد

بسم الله الرحمن الرحيم وعلو بلا شيطان شردت
 لیا وکلون امین ایله کرکجه درسه هکذا **تفسیر**
کتاب الاسرار برادر هم کسب سوره انعام شریفان
 اولتدا **کتاب** بینه وادجه اوج کرا وفته حوسبانه
 وفعال دردم حقیقت کوکرم بر ملک برادر الله بر دور
 سمراب سوزناکه هفت بیت طمان یو کا فصد بدرسه ووز
 بدیقات بر لوله تهر ایله کرکجه بدرسه که شویله
کتاب برادر خیر عالم مسکی الله علیه وسلم هر کجه
 دولت ایله یا نور کرد و هر صباح که سعادت ایله فلقا نور
 دی اوج کرسوره اعلام و اوج کرم معوذتین او نور کرد
 بعد مبارک التوبه او نور دلویدی سار عسوسه بقرینه
 سوز لولیدی و هم سوز لولیدی که هر که بیاه ایله هم
 اکام کار تیه و سار بر دز بر لاکلیه **اجاد** بر اریح
 فاضل و حق وقت بود ما و بجه **الحمد لله الذي احبنا**
بعد ما نوردت بنا و احبنا اليه البعث و النور و عن عمر بن
الخطاب رضي الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال
من ابتلي في الليل حاسره المصنوعة وكرمه الله تعالى اشعة
اشياء خمس في الدنيا واربعة في الآخرة تحفظه من الآفات
في الدنيا ويغير أثرها عليه في وجهه ووجهه في قلبه

عباد الصالحين وابل الناس اجمعين ويطلق اساره في حكمة
 وبعده صلوات على من برقه الله تعالى اعفوه وبعثوا يوم القيمة
 من الصبر بين الوجوه وشر عليه الحساب وبن على الصراط كما
 طائفه وبعثي كتابه بينه كذا في **روضة العلماء بيت**
 دولت با و بدخواه و بشار زنده داره خفته نا ابا بود
 دولت بيداران رسيد **بيت** کاهم من کبریا که دست کس
 درون ایمان و طاعت **بيت** تا قلوب که دبا که لوق
 کد و به غالب اوله اول کسته حقتدا دولت در **اذا**
استغفرت اياما فخرنا بقا العبد السلام و لم يزل يحمي على الخلق
السلامه ظهر اليك الشدة البلاء و فخره ملازم
 استغفار و لا لرو **الاستغفار** **بالباء** و شخ غطار علیه التور
 الغفار **بيت** هر چه خیر و استغفار کن **بيت** فرضی کون
 در عا کار کن **بيت** ای خندان جان که علم کاست **بيت**
 کاه صبح و کاه شام و کاه جااست **کبر العباد** صاحبی برادر خیر عالم
 سکی الله علیه وسلم بود **بيت** من الليل و لو فدر علة شاه
 فلو کجه دن کر بقیون سفه حق و ما ان ابد و حق **سناور**
 نماز فخرده جوق روایت و اردو کی دن اون اکی در کتله
 ذکر و او فخر خاندان دخی روایت جوق تیغ اولد اهره درسه
 و بجه تا بعضی مشایخ گفت اولد رفاهت و برایه اکرم

این کتاب در بیان اسرار الهی است
 و در بیان اسرار الهی است

هر که بستاند ز دستام ده سود و سوسه بپوشد و ام ده
 از مردم عقود دور اندیش را بعد از پند بوانه سازد و حویلی
 عقود مکتب و مود بوانه او که او بپند کند بوانه او
 اوست بوانه که بوانه شد این عسور در پیر و رعایت شد
 که کوه شمع برینج شود شوی هشتاد توکاه در شود
 که کوه برینجکیت را تمام صدقات می شود او را تمام
روستای نونین کوش بسا آبی جوانت خوروی بوش باج
 آبی جوانت خورای این لغتی روح نوبین در حرف کن
 این تخت و نزلت و خولب و جی خور الله اسکم بالصواب
میتوز عیاشده صورتی صدای بای بنده سالک اییدی کوز
 مولای **حقیق** قائم **انور** حمد الله علیه بومعنی ده سوز زور
 از که عوی فقامت مکتبی با سلا ناز سفاهت مکتبی
 رسلا ناز شود در جنتی آنکی کوید سخن با ضطراف
 چون سفاهت نیست طور عیاش فکر بید و کار خود کن عاقبت
 تا با شای از سبیل کافر و غول از قیاس انهم لا یفقهون
 ای که هتا بخور و بخور دیدار از خویشین بینی بدوز
 تا کی جازد او را سرور علم زبان در و در محبت نحو
نجات در بار خوانده بوسف بخلین می گوید که از مصر
 آدم از پیش و از نون و روح بوی نهاد و چون بغداد

100
 رسیدم خال من عبدالله حاسور را بخا بودی حواست بخج رود
 نود یک و بی شدم گفت از بجای ای حکتم از مصر بوی بیروم بی
 خواهم که **مرا و صبیح** کنی گفت بند بر یکم شاید که بند برم گفت
 پذیر می حکتم باشد که پذیر و گفت دلم که بند بر می حکتم بود
 پذیر و گفت چون شب در آید برو و کتب خویش و هر چه از
 ذوالنون نوشته در جمله انداز فانه **اولیای کاتب**
اند که زیرک مغرورش بلکه مغرورش و کوی خوسید شریها
فرمود در چالش نوع **رباعی**
 هر که در این زلم مجرور نشد کم ماند ز سر از که مفهوم نشد
 عفتاد در سوال علم او شکر که آخرم معلوم شد هیچ معلوم نشد
 دل گفتن علم لذتی هوس است تعلیم که گزین بدین دست راست
 حکتم که گفت در که حکتم هیچ در علمه اگر کس است یک حرف
بیت
 سخن بیارد فی اندکی حکم که بیاد آمد مکتوبی صدگی کو
 ترک سخن غیب سخن پروریت خامشی از غایت دانش و ریت
 دغدغه دانش زده انالی است لاف غمزه موجب رسوایی است
بیت
 تراز بر کهنه پیر در دبدان که چه گفتارش بود در عدل
 چون بزم افتاد آن دانای دین گفت کرد استیمن سخن ازین

در این کتاب
 در این کتاب
 در این کتاب

کبریا و برکت چو در آرد شرف در سخن کبریا میسر می تلف
 کبریا از بگوئی چون زبیر بود آن سخن ناکفته میگوئی بود
قل الله اعلم الله الامار و رحمة الله عليك
 الفی که کار بخت است بر سر گویندگان تا جم واسکر
 بگرد است بر ما به محتاج جویند گویند است و باند
 خاموش هر چه بزبان آمد بزبان آمد فریاد از معرفت
 رسی الهی ما سزنی و ناظری چه گویم نفس من است
 و قول خلق زبانه جمله حقیقت بگویم بیکبار اگر شربت
 خواهی نیامد و واسکر طریقت خالی انقطاع و واسکر
 حقیقت خالی طلاع باقی هسته سداغ الهی دعا
 بدرد کار تو بجا است زیرا که تو دانی بند بجه محتاج است
 زبانم را چنان زان بر شهادت که باشد ختم کارم بر سعاد
غفر اللهم لى من سئى الله عليه وسلم يورثه اللهم
 انى اسالك عيشة سوية • و مينة نقية و مرداف بر خور
 بزخم با بارکم الرحمن و قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
اول الامر معرفة الخبار و آخر الامر تقوى الامور اليه
 براتبع امر حبيب الله و فوض امرى الى الله • انهدان
لا اله الا الله و لا اله الا الله و لا اله الا الله
ان محمد رسول الله

EK 2.

La‘lizâde Abdülbâkî Efendinin *Gıdâ-i Rûh* adlı eserinin Hekimoğlu nüshasından örnekler. (Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Es‘ad Efendi, nr: 1591.)

دوست بود انکه هم از نطفه این مسسین با او برادر نماز شده
 که کرم طریح این چهره شود و مشقوی ششاد تو گماند شود
 که کرم این ککایت را هم به صد نسیات میشود داد تا لازم
 این استغیرها بود و سبب کوش با او و آب بود است حروری
 آب سیمون ان غوان غوان این را نخلی روح فریبی در قوت سخن
 این نرخت و در است و نخواست و در بی من و اندام کلمه

بیت

فوریه منده هنوز صوفی است کانی نیا سنگ است که در ستر کانی
 حضرت شیخ نام نور مده کعبه بر چین از زره بیدر است
 ای که در حوای قضا است بکنی با مسلمانان سفاهت بکنی
 با مسلمانان شود در کتب عالم که کعبه سخن با طمعه آید
 چون سفاهت نیست طریقات انگیزی که خود را کاه است
 تا غایتی از سبیل کوفت من از قیاس انهم لا یفتنون به
 تا یک طمان امانت از عرف خود مسلم با آرزوی خست خود

تخلص بزر

نوا بر صفت و سخن بی کوب از صراحتم از پیش درون غنوم
 او بی برائی نهاده چون بخت او کسبیم حال من عبد الله

ای که در بی غنوم است باغ در دو رنگ و بی چشم گشت از ککایت
 کرم غنوم که چاره از غنوم با شکر از غنوم گشت از ککایت
 کرم و در ککایت گشت چون غیب در آید بر او گشت غنوم
 از غنوم غنوم در غنوم از غنوم غنوم از غنوم غنوم
 بر ککایت غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم در غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 که غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم

بیت

غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم

بیت

غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم
 غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم غنوم

طیبات الانهار عیسیٰ ابو الانوار

که کار کهنه راست بر سر کوزه گان بچشم

و اگر کوزه راست بر سر کوزه بچشم

آورد بر آن آمد فریاد از سوزش دمی بی طعمی در آن طعم

چو کرم خسته مرین است و نهی از نظر زار جزه ضعیف

بکشم بجاء اگر نرسد طایع انواع و اگر طافت خواجی است

و اگر ضعیف خواجی الطوع باقی بر صداع البی در نگاه

نور طافت زبر که نوبانی بنده بچشم خفاست

بچشم خفاست بنده بچشم خفاست

۱۲

زبان را چنان در لایر نهادت سر شد غم کام بر مساوت

خدا هم خردت خود آدم صبیح آمد علیه وسلم بود در اتم ابی

استگ خسته سوزد و بنده تینه در راه خردت انوار

بر کعبه بچشم از اهل بیت و در سون اندر سون

بچشم از اهل بیت و در سون اندر سون

نویسند بر اهل بیت از هیچ از بچشم

دانش بر اهل بیت از هیچ از بچشم

لا اله الا الله محمد و آله

بچشم از اهل بیت

EK 3. SÖZLÜK

A

Agûl: Göz ucuyla bakma

Ahrâ: Daha münâsîp

Âhûr: Ahır, dam

Âlûde: Bulaşmış

Ârî: Çıplak

Atâ': Bağışlama, bahşîş, ihsan

Ayyâr: Hilekâr, kurnaz

B

Bâdincân: Patlıcan

Bâl: Gönül

Bâr-gîr: Yük tutan, beygir

Baylık: Zenginlik

Bâzâr: Pazar, çarşı

Bâzergân: Bezirgân, tacir

Bed-fercâm: Âkıbeti fena

Bed-fermâ: Fenalık ve ayıp işlemlerini emreden.

Bed-kâr: İş kötü

Behremend: Hisseli

Ber û şâdî: Mutluluk üzerinde

Berâ: Temize çıkmak, aklanmak

Berg-i ter: Yeşil yaprak

Ber-murâd: Arzusuna eren

Bezl etmek: Harcamak, kullanmak

Bî-çîz: Hiçbir şeyi olmayan

Bî-iştibâh: Şüphesiz

Bî-kes: Kimsesiz

Bîmâr: hasta

Bî-muhâbâ: Korkusuz

Bîzâr: Rahatsız, bıkmış

C

Cest: Atlayış, sıçrayış

Ceste-gîr: Arsız, dilenci

Cîfe: Leş

Ç

Çâh: Kuyu, çukur

Çâşnî: Lezzet, tat

Çendân: O kadar

D

Dâm: Tuzak, ağ

Dânâ-dil: Gönlü çok aydınlık

Dehn-i pâk: Temiz zihin

Dellâk: Tellak

Dellâl: Alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kişi

Der-bend: Boğaz, geçit

Derd-mend: Kaygılı, tasalı

Der-kemîn: Pusuda

Derzi: Terzi

Destârân: Bahşışler, sarıklar

Dilâver: Yiğit

Dil-dâr: Birinin gönlünü almış sevgili

Dil-keş: Gönül çeken

Dil-pezîr: Gönüle hoş gelen, gönlün beğendiği

Dîvâr: Duvar

Düşvâr: Zor, güç

E

Efserî: Tac

Endîşe: Düşünce, vesvese, kaygı

Esb-i semend: Güzel ve çevik at

Esb-süvâr: Ata binen, binici

Etmek eylemek: Ekmek yapmak

Etmekçi: Ekmekçi

F

Fâka: Yoksulluk, ihtiyaç

Fatîn: Zeki, anlayışlı

Feyyâz: Bolluk veren Allah

Filori: (İtl.: Filore) Altın para

Fûta: Peştemal

G

Gehî (Gâhî): Bazen, arasıra

Genç/genc: Hazine, define

Gine: Yine

Gîr: Tutma, tutuş

Girân-mâye: Pahası ağır, kıymetli şey

Giyâh: Nebât, bitki

Gûden: Kalın bağırsağın bir kısmı

Gûh: Pislik, necaset

Gûna gûn: Renk renk, türlü türlü

Gunc: Naz, cilve, edâ

Gûr-hâne: Türbe, mezar

Gurre: Aklık, parlaklık

Gussa: Tasa, keder, kaygı

Gûş-vâr: Kulağa takılmaya layık küpe

Gül-bün: Gül kökü, gül biten yer

Gümrâh: Yolunu şaşırılmış

Gürbe: Kedi

H

Hâssa: Bir şeye özel olan nitelik

Hâib ü hâsır: Hiçbir şey elde edemeyen

Hâr: Hor, hakir, aşağı

Harîdâr: Satın alıcı

Harnûb: Keçiboynuzu, yemiş

Hemrâh: Yoldaş

Hemtâ: Benzer, denk

Hırâmân: Salına salına yürüyen

Hışt-zen: Tuğlacı

Hufte: Yatmış, uyumuş

Huld-i berîn: Kutsal cennet.

Hullân: Sadık dostlar

Hûn-hâr: Zalim, kan içen

Hûr: güneş, yiyinti

Hûşe-çîn: Harman sonunda kalan başakları toplayıcı

Hûş-nihâd: İyi huylu, iyi yaratılışlı

İ

İbrâm: Can sıkacak şekilde üstüne düşme, zorlama

İnhimâk: Ahmak gibi görünme

İş'âr: Haber verme

İyrâğ = îyrâk: Uzak, dür, uzakta olan, ırak

K

Ka'r: Dip, derinlik

Kabâ: Cübbe, elbise

Kaçan: Ne zaman, her ne zaman ki

Kâmin: Gizli

Kâm-kâr : İsteğine ulaşmış, mutlu

Kanı: Hani, nerede

Kankı: Kangı, hangi

Kârbân: Kervan

Karî: İhtiyar, yaşlı, eski

Kassâr: Yıkayıcı, leke temizleyici

Kayd ü bend: Bağlama

Kaza-yı nâ-gehânî: Ansızın gelen kaza

Kef: Köpük, sünger taşı

Keşende: Çeken, çekici

Kevden: Aptal, ahmak, düşüncesiz

Kığırmak: Çağırmaq

Kişt: Ekin, tarla

Kor: Mezar, merkat, yaban eşki

Kûdek: Çocuk, tıfl

Kûh-i Kaf: Kafdağı

Kûşîş: Çabalama, çalışma

L

Let: Dayak, kötek, şiddetle çarpma

Lût: Çıplak, tatlı yemekler

M

Ma'şûş: Zayıf, arık (adam)

Mahmûm – mahmûma: Sıtmalı, sıtmaya tutulmuş

Makarr: Mahall-i sükûn, (hayvanların bulunduğu yer anlamında) orman

Makûle: Takım, çeşit, tür, soy

Mârgîr: Yılan oynatıcısı

Mâye: Para, iktidar

Mehter: Yüksek rütbeli hizmetkâr

Mellâh: Gemici, kaptan

Mezbûr: Adı geçen

Mihribân: Güler yüzlü, yımşak huylu

Mîşe: Meşe

Mûd: Tavşancıl kuş

Mukarrer: Kararlaştırılmış, şüphesiz, bildirilmiş.

Müdârât: Yüze gülme, dost gibi görünme

Mülâzım: Bir yere maaşsız gidip gelen, bir yere veya kimseye tutunup ayrılmayan

N

Nâ-bedîd: Görünmeyen

Nâgâh: Vakitsiz, ansızın, birdenbire

Nâgehân: Ansızın, birdenbire

Nâliş: İleme

Nasîhat-pezîr: Nasîhat dinler

Nâ-tüvân: Zayıf, kuvvetsiz

Nerd-bân: Merdiven

Nevâziş: İltifat

Nevbet: Sıra, sıra ile görülen iş, nöbet

Nümâyiş: Gösteriş, görünüş

İkdâm: Gayret ve sebatla çalışma

P

Pâlûde: Saf hale getirilmiş

Pelâs: Eski elbise

Per u bâl: Kanat ve kol

Pesendîde: Beğenilmiş, seçilmiş

Peşe: Sivrisinek

Peyk: Haber ve mektup getirip götüreren

Peyker: Yüz, çehre, surat

Puştı: (arkasını duvara dayamış) Bir yere dayanmış kişi

Pûştî: Yardımcı

R

Râh-ı râst: Doğru yol

Raht: At takımı, yol levâzımı

Râyegân: Karşılıksız, bedelsiz

Râz: Sır, gizlenen şey

Reh: Yol

Renc: Ağrı, sızı, zahmet

Reşâd: Hakk yolunda yürüme

Rustâyî: Köylü, avâm

Rûşenâ: (Rûşen) Parlak, aydın

S

Sabâvet: Çocukluk

Sahî: Cömert, eli açık

Sâhib-i kişt ü bâğ: Tarla ve bağ sahibi

Sâil: Dilenci, soru soran

Sâr-bân: Deveci, deve sürücüsü

Sârî: Bulaşıcı

Sarsar: Şiddetli, gürültülü rüzgâr

Sehm-nâk: Korkunç, korkulu

Semend: Çevik ve güzel at

Semm-i helâhil: Ağrı zehri, öldürücü zehir

Sengistân: Taşlık

Ser-bâz: Cesur

Seren: Kalın çam ağaçları, kereste

Serencâm: Başına gelen, işin sonu

Sermedî: Ebedî, süreklilik

Sûd: Fayda, kar, kazanç

Sûrâh: Delik, gedik

Mübâşeret: Bir işe başlama

Suvarmak: Su vermek, sulamak

Ş

Şâdî: Memnunluk, sevinçlilik, gönül ferahlığı.

Şehr-bân: Şehir bekçisi

Şekâyık-ı nu‘mân: Gelincik

Şikâr: Avlama

Şitâbân: Acele eden, kaçan

Şükûfe: Çiçek

T

Tabl: Davul

Tâb-nâk: Parlak, ziyadar

Tâk: Yarım dâire şeklindeki kapı ve pencere, kemer

Târ: Karanlık

Târî: Ansızın çıkan, birdenbire görünen

Tarrâr: Yankesici

Tavk: Gerdanlık

Teferrüc: Açılma, gezinti

Tekâhül: Dikkatsizlik, ihmal

Tekâz: Karşılaştırma, başa kakma

Teng-dil: Dar yürekli, içi sıkıntılı

Tevemân: İkiz

Tıyn: Çamur

Toruk: Doruk

Tûşe-i râh: Yol azığı

Tünd huy: Sert huylu

Tündî: Sertlik

U

Ubûr: Geçilme, atlama

V

Veca‘: Ağrı, sızı, acı

Vülûc: Girme, Sokulma

Zehârîf: Yalancı süsler, sahte zînetler

Y

Zehre çâh: Ödö patlamış

Yâd: Hatırlama, anma, gönöl

Zehre: Öd, safra

Yâve: Saçma, manasız

Zer: sarı, altın

Yemm: Deniz

Zerrîn: Altın

Yırâk: Irâk, uzak mesafe

Zeyrek/zîrek: Anlayışlı, zeki

Yiğrek (yeğrek): Daha iyi, daha üstün,
efdal, güzel

Zeyt: Zeytinyağı

Zinhâr: Sakın, asla, olmaya!

Z

Zuhr: Zahîre, hazine, stok

BİBLİYOGRAFYA

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, **Keşfü'l-Hafâ**, c. I-II, 3. Baskı, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut,1988.
- Akkaya, Zeynep, **La'lîzâde Abdülbâkî'nin Hediyetü'l-Müşâk İsimli Eseri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Albânî, Muhammed Nâsiruddin, **Sahîhu't-Terğîb ve't-Terhîb**, Mektebetü'l-meârif, er-Riyâd, 5. Baskı, c. 3.
- _____, **es-Silsiletü'd-Daîfe**, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, c.11.
- Algar, Hamid, "Muhammed Pârsâ", **DİA**, XXX.
- Ankaravî, İsmâil Rusûhî, **Minhâcü'l-Fukarâ** (hzr: Safî Arpaguş), Vefa Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2008.
- Attar, Feridüddin, **İlâhinâme** (çvr: Abdülbaki Gölpınarlı), MEB Yayınları, İstanbul 1988.
- _____, **Mantık al-Tayr** (trc: Abdülbaki Gölpınarlı), MEB Yayınları, İstanbul 1990.
- _____, **Mantuku't-Tayr Kuş Dili** (trc: Yaşar Keçeci), Kırk Ambar Yayınları, İstanbul 1998.
- _____, **Pendnâme** (trc: M. Nuri Gençosman), Maarif Basımevi, İstanbul 1958.

- _____, **Pendnâme** (trc: M. Nuri Gençosman), MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- Ayvânsarâyî, Hâfız Hüseyin, **Mecmuâ-i Tevârih** (hızr: Fahri Derin, Vahid Çabuk), Edebiyat Fakültesi Yayinevi, İstanbul 1985.
- Azamat, Nihat, “La’lîzâde Abdülbâkî”, **DİA**, c. XXVII.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik, **Ömer Hayyam ve Rubâileri**, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1945.
- Bûnî, Muhammed bin Ahmed Zâhid, **Terğîbü’s-Salât ve Teysîrü’l-Ahkâm**, İhlas Yayınları, İstanbul 1994.
- Bursalı, Mehmet Tâhir Efendi, **Osmanlı Müellifleri** (hızr: Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul, c. I-II-III.
- Canan, İbrahim, **Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yayınları.
- Ceylan, Kübra, Şule Bayraktar , “Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî’nin *Münâzara-i Dil ü Cân* Adlı Risâlesi ve Türkçe Tercümesi”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, sayı: 32, 2013, s. 203-220.
- Cevdet, Ahmet, **Kamûsi Türkî**, Der-Saâdet, İstanbul 1317.
- Cici, Recep, “İmâmzâde Muhammed b. Ebû Bekir”, **DİA**, XXII.
- Çağrııcı, Mustafa, “Gazzâlî”, **DİA**, XIII.
- Çakmaktaş, Büşra, **Mebde ve Mead**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Çiçekler, Mustafa, “Sa’dî Şîrâzî”, **DİA**, XXXV.
- Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, XV. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.

Eraydın, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İFAV, IX. Baskı, İstanbul 2011.

Firdevsî, **Şahnâme** (çvr: Necati Lugal), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2009.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, **İhyâ-i Ulûmu'd-Dîn**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

_____, **İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn**, c. I-IV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

_____, **Kimyâ-yı Saâdet** (trc: Ali Arslan), Merve Yayıncılık.

Geylânî, Abdülkâdir, **el-Fethu'r-Rabbânî ve'l Feyzu'r-Rahmânî**, 1.Baskı, (thk: Muhammed Gassân) Dâru's-Sanâbil, Dimeşk, 1996.

Gölpınarlı, Abdülbâkî, **Melâmîlik ve Melâmîler**, Gri Yayınları, İstanbul 1992.

Hayyam, Ömer, **Rubâiler** (çvr: Rüştü Şardağ), MEB Yayınları, İstanbul 1990.

Herevî, Ali b. Muhammed Ebu'l-Hasan Nûreddîn el-Kârî, **Mirkâdü'l-Mefâtih Şerh-u Mişkâti'l-Mesâbih**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1. Baskı, c.9.

Hucvirî, Ali b. Osman Cüllâbî, **Keşfu'l-Mahcûb** (hızr: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, III. Baskı, İstanbul 2010.

İbn Arabî, Muhyiddîn, **Miškâtü'l-Envâr-Nurlar Hazinesi** (hızr: Mehmet Demirci), İz Yayıncılık, VIII. Baskı, İstanbul 2011.

_____, **el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye**, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.

İbnü'l-Mülakkın, **Tabakâtu'l-Evliyâ**, Beyrut 1986.

İmâm-ı Buhârî, **Sahîhu'l-Buhârî**, Dârü's-Sâdır, I. Baskı, c. I-IV, Beyrut 2004.

İmâm-ı Müslim, **Sahîh-i Müslim**, Dâru'l-Ma'rife, II. Baskı, Beyrut 2007.

İmâm-ı Nevevî, **Riyâzu's-Sâlihîn**, Dâru'l-Hayr, I. Baskı, Beyrut 1998.

İsfahânî, Ebû Nuaym, **Hilyetü'l-Evliyâ**, Mısır 1932.

İskenderî, Atâullah, **Hikem-i Atâiyye**, Dâru'ş-Şa'b, Kahire 1985.

İz, Mahir, **Tasavvûf**, 1. Baskı, Rahle Yayınevi, İstanbul 1969.

Karaismailoğlu, Adnan, "Hüseyn Vâiz-i Kâşif", **DİA**, XIX.

Karlığa, H. Bekir, "Gazzâlî", **DİA**, XIII.

La'lîzâde Abdûlbâkî, **Mebde' ve Meâd**, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa nr. 636.

_____, **Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2482.

Mekkî, Ebû Tâlib, **Kûtü'l-Kulûb Kalplerin Aızığı** (çvr: Muharrem Tan), İz Yayıncılık, I-IV, İstanbul 1999.

Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Fîhi Mâfih** (çvr: Meliha Ülker Anbarcıoğlu), MEB Yayınları, İstanbul 1990.

_____, **Mesnevî** (çvr: Veled İzbudak), I-VI, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

_____, **Rubâiler** (çvr: M. Nuri Gençosman), MEB Yayınları, İstanbul 1994.

Molla Abdurrahman Câmî, **Bahâristân** (trc: Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, Ankara 2002.

_____, **Bahâristân** (trc: M. Nuri Gençosman), MEB Yayınları, Ankara 1958.

_____, **Nefehâtü'l-üns** (trc: Lâmi'î Çelebi), Marifet Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1993.

Muhâsibî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed, **Risâletü'l-Müstersidîn**, 5. Baskı, (thk: Abdulfettah Ebû Gudde), Dâru's-Selâm, Kâhire 1988.

- Muslu, Ramazan, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf** (18. Yüzyıl), İnsan Yayınları, İstanbul 2003.
- Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddîn, **Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İbnü'l-Emin, nr. 3357.
- Necmeddin Kübra, **Usûlü Aşere Tasavvufî Hayat** (trc. Mustafa Kara), İstanbul 1980.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman, **Sünenü'n-Nesâî** (trc: A. Büyükçınar, A. Tekin, Ö. Harman, Y. Erol), Kalem Yayıncılık, c. 1-8, İstanbul 1981.
- Nizâmî, **Hüsrev ve Şirin** (trc: Sabri Sevsevil), MEB Yayınları, İstanbul 1994.
- _____, **Leylâ vü Mecnun**, Mf. V. Yayınları, 1943.
- _____, **Mahzen-i Esrâr** (çvr: M. Nuri Gençosman), MEB Yayınları, İstanbul 1993.
- _____, **Nizâmî Dîvânı** (trc: Ali Nihad Tarlan), Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1944.
- Okumuş, Ömer, "Abdurrahmân Câmî", **DİA**, VII.
- Öngören, Reşat, "Mevlânâ Celâleddîn Rûmî", **DİA**, XXIX.
- Pârsâ, Hâce Muhammed, **Faslu'l-Hitâb-Tevhîde Giriş** (hızr. Ali Hüsrevoğlu), Erkam Yayınları, İstanbul 1988.
- Rûmî, Eşrefeoğlu, **Müzekki'n-Nüfûs Tercümesi** (nşr. Nedim DURU), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1979.
- Safî, Mevlânâ Ali b. Hüseyin, **Reşehât** (trc: Mustafa Özsaray, Hayat Pınarından Can Damlaları), Semerkant, 3. Baskı, İstanbul 2007.
- Sarı Abdullah Efendi, **Semerâtü'l-Fuâd-Gönül Meyvaları** (trc: Yakup Kenan Necefzâde), Neşriyat Yurdu, 1967.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys, **Tenbîhü'l-Gâfilîn** (trc: Yaman Arıkan), Uyanış Yayınevi, İstanbul 1977, c. I-II.

_____, **Tenbîhü'l-Gâfilîn ve Bustânu'l-Ârifîn** (trc: Abdülkadir Akçiçek), Bedir Yayınevi, İstanbul 1977.

_____, **Tenbîhü'l-Gâfilîn**, Dâru ibn-i Kesîr, Beyrut, 3. Baskı, c. I.

Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, **el-Luma' fi't-Tasavvûf**, (thk. Abdülhalim Mahmud), Bağdad, 1960.

Seyyid, Alizâde, **Şerh-i Şir'ati'l-İslâm**, Der-Saâdet, 1315.

_____, **Şir'atü'l-İslâm Tercümesi** (trc: Naim Erdoğan), Pamuk Yayınları, İstanbul 1981.

_____, **Tam Şir'atü'l-İslâm** (trc: Naim Erdoğan), Sebat Neşriyat, İstanbul 1981.

Süreyyâ, Mehmed, **Sicill-i Osmanî** (hızr: Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülâgü), Sebil Yayınevi, İstanbul 1996, c. I-V.

Şahin, Haşim, “Eyüp'te Bir Melâmî: La'lizâde Abdülbâkî Efendi”, **Târîhi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX**, İstanbul 2005.

_____, “Mutasavvıf Bir Osmanlı Bürokrati: La'lizâde Abdülbâkî Efendi”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 18/Güz, 2005.

Şahinoğlu, M. Nazif, “Feridüddin Attâr”, **DİA**, IV.

Şebüsterî, Mahmud, **Gülşen-i Râz** (trc: Abdülbâkî Gölpınarlı), Maarif Matbaası, İstanbul 1944.

Şirâzî, Hâfız, **Dîvân-ı Hâfız** (trc: Abdülbâkî Gölpınarlı), MEB Yayınları, İstanbul 1992.

Şirâzî, Sadi, **Bostan** (trc: Hikmet İlaydın), MEB Yayınları, İstanbul 2001.

_____, **Gülîstan** (trc: Hikmet İlaydın), MEB Yayınları, İstanbul 1991.

_____, **Gülîstan** (trc: Kilisli Rifat), Yeni Matbaa, Yedinci Baskı, İstanbul 1958.

_____, **Rubâiler ve İlk Gazeller** (çvr: M. Nuri Gençosman), MEB Yayınları, İstanbul 1990.

Tarama Sözlüğü, **TDK Yayınları**, c. I-VII, Ankara 1974.

Tek, Abdürrezzak, **Bayrâmî Melâmîliğe Dâir Melâmet Risâleleri**, Emin Yayınları, Bursa 2007.

Tosun, Necdet, “Fahreddin Safî”, **DİA**, XXXV.

_____, “Reşehât”, **DİA**, XXXV.

Tuman, Mehmet Nail, **Tuhfe-i Nâilî**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 1949.

Türkçe Sözlük, **TDK Yayınları**, X. Baskı, Ankara 2005.

Uysal, Muhittin, **Tasavvuf Kültüründe Hadîs**, 1. Basım, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.

Vassâf, Osmanzâde Hüseyin, **Sefîne-i Evliyâ** (hzr: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi Yayınevi, İstanbul 2006, c. I-V.

Yazıcı, İshak, “Ebu'l-Leys es-Semerkandî”, **DİA**, XXXVI.

Yıldırım, Ahmet, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadîslerdeki Dayanakları**, TDV Yayınları, Ankara 2000.

Yılmaz, Hasan Kamil, “Sarı Abdullah”, Ebû Nuaym İsfahânî, **Sahâbeden Günümüze Allah Dostları**, Şule Yayınları, İstanbul 1995.

Yücel, Ayşe, **La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye'si**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988.